

Historia Et Theoria Turis

2019, ROČNÍK 11, ČÍSLO 1

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS VENUJÚCI SA PRÁVNÝM DEJINÁM,
PRÁVNEJ TEÓRII A PRÍBUZNÝM OBLASTIAM

2019, ROČNÍK 11, ČÍSLO 1

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam

ISSN 1338-0753

Redakcia

Zodpovedný redaktor: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Výkonný redaktor: Mgr. Adam Kőszeghy

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.

prof. JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

JUDr. Martin Gregor, PhD.

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

Časopis sa vydáva na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte

Grafická úprava: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

OBSAH

ČLÁNKY

BRTKO, Róbert

Kontroverzia prokuliánskych a sabiniánskych právnikov týkajúca sa mancipačných zvierat, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom..... 7

ČOKYNOVÁ, Terézia – KÖSZEGHY, Adam

Deformácia vlastníckeho práva vo svetle kodifikácií občianskeho práva v 20. storočí v Československu 14

FÁBRY, Branislav

Zmeny vo filozofickom vnímaní problematiky vlastníctva 28

FEKETE, Imrich

Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia) 35

HRON, Igor – KIŠŠOVÁ, Sára

Nútené vystaňovanie vo svetle rozhodovacej činnosti európskeho súdu pre ľudské práva 53

KASINEC, Rudolf

Prehodnotenie vzťahu k pôde: mimoeurópsky pohľad 65

KLINCOVÁ, Zuzana

Vydržanie vlastníckeho práva manželmi v podmienkach Slovenskej republiky..... 71

MÁČAJ, Adam

Zásahy do práva vlastníť majetok v kontexte nájmu bytov a následky pre právny poriadok Slovenskej republiky 79

MAGDOLEN, Martin

Úskalia výkonu záložného práva pri dobrovoľných dražbách 87

MARKOVÁ, Viktória

Na pomedzí medzi laesio enormis a úžerou (?) – inštitút Übervorteilung v právnom poriadku Švajčiarska..... 97

MARTINCOVÁ, Lenka

Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948107

MÉSZÁROS, Tomáš

Filozoficko-teoretické determinanty revízie vecných práv122

METEŇKANYČ, Olexij M.

Nezistení a neznámi vlastníci pôdy v podmienkach Slovenskej republiky.....128

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana

Nájom ako vecné právo?141

MLKVÝ, Matej

K problematike definovania vlastníctva a vlastníckeho práva148

PORUBAN, Andrej

Od obmedzenia prevodu nehnuteľnosti k záložnému právu v Zákonníku práce161

SEDLIAK, Vladimír – Meňhartová, Sandra

Právo stavby v podmienkach slovenského a rakúskeho civilného práva169

SOMBATI, Ján

Politické a právne aspekty reštitúcií pozemkového vlastníctva na Slovensku po roku 1989
.....179

ŠURKALA, Ján

Výzvy pre slovenské pozemkové právo v prostredí marginalizovaných rómskych komunít
.....195

ČLÁNKY

Kontroverzia prokuliánskych a sabiniánskych právnikov týkajúca sa mancipačných zvierat, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom¹

Róbert Brtko

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

BRTKO, Róbert. Kontroverzia prokuliánskych a sabiniánskych právnikov týkajúca sa mancipačných zvierat, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 7 – 13.

Príspevok s názvom „Kontroverzia prokuliánskych a sabiniánskych právnikov týkajúca sa mancipačných zvierat, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom“ analyzuje kontroverziu dvoch rímskych právnických škôl, ktoré významným spôsobom prispeli k rozvoju právnej vedy v období principátu. Sabiniánski právnici považovali voly, kone, osly a mulice za veci mancipačné už okamihom ich narodenia. Podľa príslušníkov druhej školy uvedené zvieratá mohli nadobudnúť povahu mancipačných vecí až vtedy, keď boli skutočne skrotené. Právny názor sabiniánov bol založený na princípe potencionality, nakoľko stále išlo o rovnaké zvieratá s určitými typickými vlastnosťami a predispozíciami, ktoré bolo možné do budúcnosti rozvíjať. Naproti tomu právny názor prokuliánov bol založený na princípe efektivity, lebo vycvičené zviera považovali za radikálne iné, ako bolo predtým: výcvikom sa stalo trvalo poddajným a schopným podriaďiť sa povelom človeka

ABSTRACT

BRTKO, Róbert. The controversy of Proculian and Sabinian jurists regarding mancipation animals that can be tamed by yoke or saddle. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 7 – 13.

The paper entitled "The controversy of Proculian and Sabinian jurists regarding mancipation animals that can be tamed by yoke or saddle" analyzes the controversy of two Roman law schools, which made a significant contribution to the development of jurisprudence in the Principate period. Sabinian jurists considered oxen, horses, donkeys and mules to be mancipation things from the moment of their birth. According to the members of the second school, those animals could only become mancipation things when they were actually tamed. The legal opinion of the Sabinians was based on the principle of potentiality, since they were still the same animals with certain typical characteristics and predispositions that could be developed in the future. On the other hand, the legal opinion of the Proculians was based on the principle of efficiency, because the trained animal was considered radically different from what it was before: it has become permanently docile by training and capable of submitting to human commands.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

jurisprudencia, prokuliáni, sabiniáni, mancipačné veci, mancipačné zvieratá

KEYWORDS

jurisprudence, Proculians, Sabinians, mancipation things, mancipation animals

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

ÚVOD

Ako je všeobecne známe, k rozvoju rímskej právnej vedy významne prispel vznik dvoch rozdielnych „právnických škôl“, t. j. prokuliánskej a sabiniánskej právnej školy, ktoré vznikli už na počiatku principátu. Nešlo o školy v zmysle dnešných výchovno-vzdelávacích inštitúcií, ale skôr o dva názorové prúdy právneho myslenia. Išlo teda o dva odlišné smery vo vyučovacej tradícii, v odovzdávaní právnych vedomostí a názorov, keď stúpenci týchto škôl na určité právne otázky mali rozdielne právne názory. Podľa Liebsa romanisti evidujú až šesťdesiatštyri významných právnych kontroverzií medzi uvedenými školami.² Jednu z nich sa pokúsime analyzovať.

Rímsky právnik Gaius vo svojej učebnici práva (známej ako Gaiove Inštitúcie) uviedol, že Rimania rozdeľovali veci na mancipačné a nemancipačné, pričom do kategórie mancipačných vecí zaradil aj zvieratá, „*ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom, ako hovädzí dobytok, kone, mulice, osly*“ (Gai Inst. 2,14a).³ Keďže skrotenie divého zvieratá nie je a ani nebol krátkodobý proces, medzi dvoma školami vznikla právna dišputa o tom, od kedy možno považovať ťažné zviera za *res Mancipi*. Správu o kontroverzii nám zanechal Gaius v druhej knihe svojej učebnici práva.

„(...) je ale otázka, ako sa má rozumieť tomu, keď sme povedali, že mancipačné sú tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť: neskrotia sa totiž hneď, ako sa narodili. A učitelia našej školy sa teda domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú hneď, ako sa narodili. Naproti tomu Nerva a Proculus a ostatní stúpenci druhej školy sa domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú až vtedy, keď boli skrotené. A keby nemohli byť skrotené pre prílišnú divokosť, začínajú byť mancipačnými vecami v tej dobe, keď dosiahnu takého veku, keď zvyčajne bývajú skrotené“ (Gai Inst. 2, 15).

Z textu vyplýva, že sabiniáni považovali voly, kone, osly a mulice za veci mancipačné už okamihom ich narodenia. Podľa príslušníkov druhej školy uvedené zvieratá mohli nadobudnúť povahu mancipačných vecí až vtedy, keď boli skutočne skrotené. Ak by však hypoteticky nastala situácia, že určité ťažné zviera skrotiť možné nebolo, tak prokuliáni svoj postoj zmiernili: takéto zviera začalo byť považované za mancipačnú vec od času, keď dosiahlo vek, v ktorom zvyčajne bývalo skrotené.⁴

² LIEBS, Detlef. Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat. In *ANRW*, 1972, roč. 15, č. 2, s. 197 – 286.

³ „Je však aj iné rozdelenie vecí: sú totiž veci mancipačné alebo nemancipačné. Mancipačné sú napríklad tieto: pozemok na italskej pôde, ďalej stavby na italskej pôde, ďalej otroci a tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom, ako ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom, ako hovädzí dobytok, kone, mulice, osly, taktiež služobnosti (...)“.

Je na škodu vecí, že Gaiov text sa nám nezachoval v celistvosti. Obsahuje totiž veľkú medzeru, ktorú právnici romanisti zaplnili len všeobecným odvolaním sa na kategóriu mancipačných vecí: „*animalia quae collo dorsove domari solent*“ (zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom). Takto to uskutočnili Paul Krüger a Wilhelm Studemund: *Gai institutiones: ad Codicis Veronensis Apographum Studemundianum novis curis auctum in usum scholarum*. Berolini Weidmann, 1923. Neskôr Giovanni Nicosia uvedenú kategóriu konkretizoval, resp. doplnil o konkrétny zoznam: „*sed quod diximus, et boves equos mulos asinos*“ (ako hovädzí dobytok, kone, mulice, osly“ - Gai Inst. 2,14a). Na túto tému porovnaj NICOSIA, Giovanni. *Animalia quae collo dorsove domantur*. In *IVRA*, 1967, roč. 18, s. 45 a nasl.; WLASSAK, Moritz. *Studien zum altrömischen Erb- und Vermächtnisrecht. I*. Wien: Holder-Pichler-Tempsky, 1933, s. 60 – 65.

⁴ Za zmienku stojí ďalší Gaiov text o takých zvieratách, ktoré sa síce skrotiť dali, ale civilné právo ich nepovažovalo za mancipačné veci. „*Nemancipačné (veci) sú tiež divoké šelmy, ako medvede (a) levy, ďalej tiež tie zvieratá, ktoré sa zvyčajne k šelmám počítajú, ako slony a ťavy. A je preto irelevantné, že tieto zvieratá sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom. Lebo v tej dobe, kedy sa určovalo, že niektoré veci sú mancipačné a niektoré nemancipačné, neboli tieto zvieratá známe ani podľa mena*“ (Gai Inst. 2, 16).

1. NÁZORY PRÁVNÝCH ROMANISTOV

Pri skúmaní predmetnej kontroverzie právní romanisti dali do pozornosti viaceré otázky. Asi najstaršia téza pochádza od Otta Karlowu, ktorý postoj prokuliánskych právnikov hodnotil ako novátorský a uvedenú kontroverziu sa snažil vysvetliť na základe obnovy starého inštitútu mancipácie, keďže išlo o mancipačné veci.⁵

Ferdinand De Visscher si zas kládol otázku, prečo len určité zvieratá a nie iné boli zahrnuté do kategórie mancipačných vecí. Podľa neho kritérium výberu súviselo so skutočnou mocou otca rodiny, ktorú mohol vykonávať aj nad skrotenými zvieratami, ako nad bytosťami schopnými poslúchať a podriaďovať sa vôli človeka.⁶ Podľa Pietra Bonfanteho zaradenie volov, koní, mulíc a oslov medzi *res Mancipi* vyplývalo z ich hospodárskeho určenia.⁷

Giovanni Nicosia vysvetľoval kontroverziu z pohľadu taxatívneho výpočtu mancipačných vecí, ktoré nám zanechal Gaius. Takéto taxatívne vymedzenie poukazovalo na myslenie klasických právnikov, ktorí sa týmto spôsobom usilovali stabilizovať, resp. progresívne znížiť počet mancipačných vecí za účelom spružnenia majetkovej výmeny a obchodných vzťahov.⁸ Podľa Nicosiu sa sabiniánski právnici snažili o uzavretie počtu mancipačných zvierat (ktoré boli poznané oddávna a ktoré prostredníctvom výcviku boli schopné na ťahanie alebo nesenie) a to bez ďalších dodatočných rozlíšení. Teda podľa Nicosiu sabiniáni boli proti tomu, aby sa zoznam mancipačných zvierat rozširoval alebo znižoval. Aj členovia druhej školy sa snažili uzavrieť zoznam mancipačných zvierat, ale na rozdiel od sabiniánov pripúšťali dodatočnú možnosť ich obmedzenia, čím (podľa Nicosiu) prejavili väčšiu senzibilitu voči dynamike obchodných vzťahov.⁹ Inak povedané, prokuliáni z uvedeného zoznamu mancipačných zvierat vylúčili tie, ktoré ešte neboli skrotené alebo nedosiahli určitý vek.

Iný taliansky romanista Gian Luigi Falchi na tému predmetnej kontroverzie konštatoval, že cieľ, ktorý sledovali príslušníci oboch škôl bol v prvom rade systematický. Podľa Falchiho sa ukázala potreba vytvorenia abstraktnej kategórie mancipačných zvierat. Sabiniáni sa k uvedenému cieľu dopracovali novou metódou neberúc ohľad na charakter starého právneho úkonu mancipácie. Avšak prokuliáni tvorbu kategórie mancipačných zvierat dávali do úzkeho súvisu s mancipačným konaním, a to tým spôsobom, že požadovali, aby boli definované aj všetky nutné požiadavky potrebné na účinný priebeh mancipácie.¹⁰

Falchi správne upozornil na súvislosť týchto vecí s ich budúcim mancipačným konaním. My však dnes nevieme s určitosťou povedať, v ktorom čase určité ťažné zvieratá (ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom) boli Rimanmi zaradené do kategórie mancipačných vecí. Odpoveď hľadali viacerí vedci v diele Marca Terentia Varra (116-27

⁵ KARLOWA, Otto. *Römische Rechtsgeschichte. II.* Leipzig: Veit & Comp., 1901, s. 357 – 358.

⁶ „(...) se trouve à notre avis dans la nature speciale de la puissance même du Mancipium... S'ils sont res Mancipi, c'est à raison de leur soumission effective, de leur obéissance à la volonté de l'homme, du concours en un mot qu'il apportet à l'activité du chef de famille". DE VISSCHER, Fernand. Mancipium et res Mancipi. In *Studia et documenta historiae et juris*, 1936, roč. 2, s. 293.

⁷ BONFANTE, Pietro. «Res Mancipi» e «nec Mancipi». Roma, 1888-1889, 111. Uvedené dielo poznáme len vďaka citáciám Baviera. Porovnaj VARVARO, Mario. La compraventa di animali appartenenti alle res Mancipi in Varrone e in Gaio alla luce della corrispondenza fra Baviera, Pernice e Mommsen. In *Annali del seminario giuridico dell'Università degli studi di Palermo*, 2013, roč. 56, s. 303.

⁸ NICOSIA, ref. 3, s. 96.

⁹ NICOSIA, ref. 3, s. 96.

¹⁰ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra sabiniani e proculiani*. Milano: Giuffrè, 1981, s. 104.

pred n. l.) *De re rustica* (*O poľnohospodárstve*), v ktorom písal o scudzovaní zvierat (s najväčšou pravdepodobnosťou mancipačných) a to prostredníctvom odovzdania (*traditio*). Na základe štúdia tohto neprávneho prameňa romanisti uvažovali nad troma hypotézami.

Zástancom prvej bol Mortiz Voigt, podľa ktorého uvedené zvieratá boli považované za mancipačné veci až neskôr, t. j. po napísaní spomenutého diela Terentia Varra.¹¹ Prichádzala do úvahy aj druhá téza, podľa ktorej v rovnakom čase upadlo delenie vecí na *res Mancipi* a *nec Mancipi*.¹² Preto Varro scudzovanie mancipačných zvierat dával do súvisu s odovzdaním (*traditio*). A podľa poslednej tézy by sa Varrove texty mohli vykladať aj v inom zmysle ako len na základe intuície. V tomto zmysle sa vyjadřili Baviera, Meylan a Nicosia. Myšlienky týchto romanistov predstavíme o chvíľu.¹³

Prvé dve tézy sa nám javia ako málo pravdepodobné. Prvá téza preto, lebo v prvom storočí po Kristovi kategória mancipačných vecí bola už s najväčšou pravdepodobnosťou taxatívne vymedzená a tiež preto, lebo z textu Gaiových Inštitúcií vyplýva, že zaradenie takýchto zvierat medzi mancipačné veci siaha do najstarších čias rímskeho práva, v každom prípade nie skôr, ako pred nástupom principátu.¹⁴ Pokiaľ ide o druhú tézu, javí sa ako nepresvedčivá, pretože (s výnimkou prétorských zásahov v prospech nadobudnutia vlastníckeho práva) mancipácia (ktorá, v časoch právnika Gaia bola bez pochyb v platnosti) mohla mať práve kvôli svojim účinkom, ktoré vyvolávala, oveľa vhodnejšie uplatnenie ako jednoduché odovzdanie (*traditio*).

Najviac pravdepodobná sa nám javí tretia téza, ktorú zastávali Bonfante, Meylan a v konečnom dôsledku aj Nicosia. Aj keď sa vo Varrových textoch výslovne nehovorí o mancipácii, to ešte neznamená, že by ona v tom čase nebola nutná. Varro sa totiž vo svojom diele zaoberal predajom zvierat a s tým súvisiacimi ochrannými opatreniami, ale konkrétne sa nezaoberal prevodom vlastníckeho práva. Podľa všetkého Varrov text hovoril o kúpnej zmluve toho obdobia, v ktorom sa už postupne formovali jeho klasické kontúry.

Vo svetle týchto poznatkov je potrebné prihliadať na dôležitosť Varrových textov. To znamená, že viac ako zistenie obdobia, v ktorom určité ťažné zvieratá boli subsumované do kategórie mancipačných vecí, je oveľa dôležitejšie identifikovať kritérium, na základe ktorého sa uvedené zaradenie uskutočnilo. Právni romanisti brali do úvahy štyri možné kritéria:

- a) hospodárske alebo spoločenské určenie vecí;¹⁵
- b) podriadenie moci otca rodiny;¹⁶

¹¹ VOIGT, Moritz. *Römische rechtsgeschichte I*. Leipzig: A. G. Liebeskind, 1892, s. 439. S názorom Voigta nesúhlasil Bonfante. BONFANTE, ref. 7, s. 110 – 112.

¹² BONFANTE, ref. 7, s. 112.

¹³ Na túto tému porovnaj BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giureconsulti romani*. Roma: L'ERMA di Bretschneider, 1970, s. 69; MEYLAN, Philippe. Varron et les conditions du transfert de la propriété dans la vente romaine. In *Scritti in onore di Contardo Ferrini pubblicati in occasione della sua beatificazione* 4. Milano: Vita e Pensiero, 1949, s. 176; Porovnaj NICOSIA, ref. 3, s. 45.

¹⁴ „Nemancipačné (veci) sú tiež divoké šelmy, ako medvedi (a) levy, ďalej tiež tie zvieratá, ktoré sa zvyčajne k šelmám počítajú, ako slony a ťavy. A je preto irelevantné, že tieto zvieratá sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom. Lebo v tej dobe, kedy sa určovalo, že niektoré veci sú mancipačné a niektoré nemancipačné, neboli tieto zvieratá známe ani podľa mena“ (Gai Inst. 2, 16).

¹⁵ Kritérium podporoval Bonfante, lebo tieto zvieratá boli považované za mancipačné najmä z dôvodu ich využitia v poľnohospodárstve.

¹⁶ Kritérium rozvinul De Visscher, podľa ktorého zaradenie určitých ťažných zvierat sa realizovalo na základe ich schopnosti podriaďiť sa povelom človeka. DE VISSCHER, ref. 6, s. 268 a nasl.

- c) forma nadobudnutia vlastníckeho práva;¹⁷
- d) hodnota (mancipačné veci mali oproti iným väčšiu hodnotu, boli *pretiosiores*).¹⁸

2. DÔSLEDKY VÝCVIKU MANCIPAČNÝCH ZVIERAT

Požiadavka výcviku mancipačného zvierat'a spôsobovala tri dôsledky, ktoré mali význam pre štúdium kontroverzie. Na prvom mieste domestikácia divých zvierat znamenala účinné podriadenia sa zvierat'a moci otca rodiny. *Pater familias* mohol rozhodnúť o osude zvierat'a. Teda mohol nariadiť, aby divoké zviera bolo postupne cvičené dovtedy, kým ho bude možné ovládať a kým bude schopné poslúchať povely človeka. Skrotené zviera nadobudlo také kvality, že sa už nemohlo považovať za *res nullius* a preto nebolo spôsobilé dovolenej okupácie.¹⁹ Výnimočne sa mohlo stať, že skrotené zviera mohlo zdivieť a stratiť schopnosť návratu (*animus revertendi*). V takejto situácii zviera už nepodliehalo moci svojho pána a bolo považované za *res nullius*, a teda mohlo sa stať predmetom dovolenej okupácie iným subjektom. Do úvahy je nutné zobrať aj situáciu, keď chytené a uväznené divé zviera utieklo a nadobudlo prirodzenú slobodu: aj v tomto prípade sa predmetné zviera z právneho hľadiska stalo nikomu nepatriacou vecou.²⁰ Vidíme, že uvedené skutočnosti mali dopad na právne vzťahy medzi zvierat'om a jeho vlastníkom, resp. potenciálnym vlastníkom.

Preto možno dôjsť k záveru, že rozlišovacie kritérium na zaradenie zvierat'a (ktoré sa dá skrotiť jarmom alebo sedlom) do kategórie mancipačných vecí muselo jednoznačne spočívať v jeho účinnom, trvalom a súvislom podriadení sa moci jeho pána.

Druhý dôsledok výcviku zvierat'a sa prejavil pri samotnej mancipácii, lebo tento scudzovací právny úkon predpokladal prítomnosť veci, ktorú musel nadobúdateľ uchopiť (Gai Inst. 1, 121). Mancipačné zviera muselo byť viac menej ovládateľné a poslušné voči tomu kto prednášal mancipačnú formulu. Z čoho vyplýva, že scudziteľ mancipačného zvierat'a musel aj prakticky preukázať, že zviera sa dalo kontinuálne ovládať.

Mancipačné zvieratá sa teda odlišovali od tých, ktoré boli určené na chov alebo vo všeobecnosti od tých, ktorých individuálny výcvik nemal význam, a to v dvoch skutočnostiach: a) bolo ich možné ovládať; b) výcvikom boli spôsobilé na plnenie špecifických úloh. Preto tretí dôsledok domestikácie divého zvierat'a spočíval aj v jeho osobitnej ekonomickej hodnote.

Úspešný výcvik divého zvierat'a v každom ohľade predstavoval jeho dôležitý kvalitatívny prvok, ktorý ho odlišoval nielen od divých zvierat, ale aj od zvierat určených na chov alebo náboženské účely.

3. POZÍCIE PRÁVNICKÝCH ŠKÔL

Je prirodzené, že voly, kone, osly a mulice mohli byť skrotené až po istom čase, keď dosiahli určitý vek života. Možno reálne predpokladať, že v starom období rímskeho práva, v prípade, že uvedené zvieratá skrotené neboli, tak ani starými Rimanmi (*veteres*)

¹⁷ Mancipačné veci mali takéto označenie, lebo vlastnícke právo k nim sa mohlo nadobudnúť len prostredníctvom právneho úkonu mancipácie.

¹⁸ Tézu podporoval GALLO, Filippo. *Studi sul trasferimento della proprietà in diritto romano*. Torino: Giappichelli, 1955, s. 47.

¹⁹ Pripomíname, že uväznené zvieratá nebolo možné dovolene okupovať.

²⁰ Porovnaj SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 2. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 104.

neboli nepovažované za mancipačné. Uvedenú domnienku vyslovil De Visscher.²¹ Fakt, že voly, kone, osly a mulice potenciálne schopné výcviku, skrotené neboli, mohlo nastať buď z vôle človeka, alebo pre ich prílišnú divokosť. Možno súhlasiť s domnienkou De Visscha, že v starom období rímskeho práva uvedené neskrotené zvieratá mancipačnými vecami neboli.

Neskôr sa klasickí rímski právnici pokúsili vytvoriť všeobecnú a abstraktnú kategóriu mancipačných zvierat, čím vymedzili ich odlišujúce vlastnosti. Prokuliáni ako i sabiniáni sa týmto spôsobom usilovali prekonať konkrétnosť každého jednotlivého prípadu, keď určitým druhom zvierat priradili charakteristické znaky mancipačných vecí, a to aj bez podmienky ich účinného skrotenia.

V tomto smere sabiniáni rozšírili kategóriu mancipačných zvierat na všetky zvieratá patriace do spomenutej skupiny: „*učitelia našej školy sa teda domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú hneď, ako sa narodili*“ (Gai Inst. 2, 15). Prokuliáni navyš podmienujú zaradenie uvedených zvierat do kategórie mancipačných vecí aj ich skrotením alebo aspoň dosiahnutím určitého veku zvieratá: „*mancipačnými vecami sa stávajú až vtedy, keď boli skrotené; a keby nemohli byť skrotené pre prílišnú divokosť, začínajú byť mancipačnými vecami v tej dobe, keď dosiahnú takého veku, keď zvyčajne bývajú skrotené*“ (Gai Inst. 2, 15). Z uvedeného vyplýva, že prokuliáni zostali verní princípom starého rímskeho práva, keď tieto analogicky aplikovali pri tvorbe abstraktnej kategórie mancipačných zvierat, kým sabiniáni sa od nich celkom odpútali a ich právny názor možno na tú dobu považovať za netradičný a inovatívny (analógia verzus autonómia).

Význam vytvorených abstraktných kategórií bol nemalý a spočíval najmä v tom, že už nebolo nutné kazuisticky skúmať existenciu efektivity ich výcviku v každom konkrétnom prípade. Avšak sabiniánski právnici tieto zvieratá považovali za mancipačné už od počiatku ich života, lebo stále išlo o rovnaké zvieratá s určitými typickými vlastnosťami a predispozíciami, ktoré bolo možné do budúcnosti rozvíjať (princíp potenciality). Títo právnici si uvedomovali, že výcvik nemôže zmeniť prirodzenosť zvieratá, ktoré vo svojej podstate zostáva rovnaké od narodenia až po jeho smrť. Naproti tomu prokuliánski právnici vycvičené zviera považovali za radikálne iné, ako bolo predtým: výcvikom sa stalo trvalo poddajným a schopným podriaďiť sa povelom človeka (princíp efektivity). Vo svojom právnom názore akcentovali, že uvedený stav zvieratá sa dal nadobudnúť len jeho efektívnym výcvikom, a nie samotnou existenciou potenciality. Kategória mancipačných zvierat vytvorená sabiniánskou školou bola kreovaná len na báze princípu potenciality. Druhá škola dospela k vytvoreniu uvedenej kategórie zvierat na báze princípu efektivity.

ZÁVER

Nakoniec predstavíme *rationes* (dôvody) oboch škôl týkajúce sa kontroverzie mancipačných zvierat, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom.

Z hľadiska vývoja právnych inštitútov: a) prokuliáni na zaradenie ťažného zvieratá do kategórie mancipačných vecí abstraktne požadovali existenciu všetkých tých jeho vlastností, ktoré v konkrétnych prípadoch vyžadovali aj starí rímski právnici (*veteres*); b) sabiniáni na zaradenie ťažného zvieratá do kategórie mancipačných vecí nebrali do úvahy žiadne jeho špecifické vlastnosti.

Z hľadiska efektivity právnych skutočností: a) prokuliáni sa domnievali, že výcvikom čisto z právneho hľadiska „zaniklo“ zviera staré a „vzniklo“ zviera nové; b)

²¹ DE VISSCHER, ref. 6, s. 270 a nasl.

sabiniáni považovali výcvik zvierat'a z právneho hľadiska za irelevantný, lebo uvedené zvieratá boli považované za mancipačné už okamihom ich narodenia.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

robert.brtko@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave,

Právnická fakulta

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava

Slovenská republika

Deformácia vlastníckeho práva vo svetle kodifikácií občianskeho práva v 20. storočí v Československu

Terézia Čokynová, Adam Kőszeghy
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

ČOKYNOVÁ, Terézia – KÖSZEGHY, Adam. Deformácia vlastníckeho práva vo svetle kodifikácií občianskeho práva 20. st. v Československu. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 14 – 27.

Príspevok analyzuje charakter vlastníckeho práva v období vývoja spoločnosti smerom ku komunizmu, jeho ústavnoprávne konotácie a jeho úpravu v prvých dvoch kodifikáciách občianskeho práva v Československu s ohľadom na deformity spôsobené zmeneným hospodárskym a spoločenským prostredím. Podrobne sa venuje najmä druhom vlastníctva v zmysle vtedy platného práva a právnej teórie.

ABSTRACT

ČOKYNOVÁ, Terézia – KÖSZEGHY, Adam. Deformation of property rights in the light of the 20th century civil law codifications in Czechoslovakia. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 14 – 27.

The article analyses the nature of the property rights in the era of the society's development towards the communism, the constitutional connotations and the legal regulation of the property rights in the first two civil law codifications in Czechoslovakia with regards to the deformities invoked by the changed economic and social environment. It is closely attended to the kinds of the ownership in pursuant to then valid law and legal theory.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vlastnícke právo, druhy vlastníctva, komunizmus, socializmus, ľudová demokracia

KEY WORDS

property right, kinds of ownership, communism, socialism, people's democracy

1. ÚVOD

V období po Druhej svetovej vojne štát a spoločnosť prešli veľkými zmenami v politickej ako i právnej oblasti; týmto zmenám sa nevyhlo ani vlastnícke právo a spôsoby jeho ochrany. Možno konštatovať, že do sféry súkromného vlastníctva začali výrazne prenikať verejnoprávne prvky a že v súvislosti s ideovým smerovaním štátu bol koncept vlastníckeho práva, vrátane problematiky ochrany vlastníka, do značnej miery deformovaný.

Prvé kroky zasahujúce do vlastníckeho práva jednotlivcov boli podniknuté už v roku 1945 v procese znárodňovania.¹ V tomto období možno identifikovať tri príčiny zásahov

¹ V tomto roku došlo k prijatiu štyroch dekrétov prezidenta republiky, ktorými boli znárodnené strategické priemyselné podniky, banky a poisťovne. Odkazujeme na Dekret prezidenta č. 100/1945 o znárodnení dolů a některých průmyslových podniků, Dekret prezidenta č. 101/1945 o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského, Dekret prezidenta č. 102/1945 o znárodnení akciových

do súkromného vlastníctva, a to eliminácia ekonomického vplyvu občanov, ktorí boli počas vojny nelojálni Československej republike (ďalej len „ČSR“), resp. vplyvu príslušníkov nemeckej a maďarskej menšiny, stabilizácia hospodárstva a v neposlednom rade aj ideologické smerovanie² obnovenej ČSR.³

Vzhľadom na uvedené sa črtá otázka, akým spôsobom bolo v súvislosti s politickými a právnymi zmenami realizovanými po februári 1948, upravené vlastnícke právo ako základné vecné právo.

2. VLASTNÍCKE PRÁVO PO ROKU 1948

Ustanovením § 2 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku došlo k výhradnej recepcii právneho poriadku.⁴ Týmto spôsobom bola zabezpečená jednak kontinuita právneho poriadku a jednak derogácia tých právnych predpisov, ktoré by boli v rozpore s republikánsko-demokratickým zriadením. To znamenalo, že bol okrem iného recipovaný zákon č. 121/1920 Zb., ktorým sa uvádza ústavná listina Československej republiky (ďalej len „Ústavná listina“)⁵ a taktiež obnovený prvorepublikový stav právneho dualizmu v oblasti občianskeho práva.⁶

Obnovený právny poriadok bol teda založený na rovnakých zásadách ako ten prvorepublikový. Podľa ustanovenia § 108 Ústavnej listiny mal každý československý občan právo v medziach všeobecných právnych predpisov nadobúdať majetok kdekoľvek na území Československa a toto právo mohlo byť obmedzené len vo verejnom záujme na základe zákona. Podľa ustanovenia § 109 Ústavnej listiny požívalo súkromné vlastníctvo ochranu; bolo ho možné obmedziť len zákonom. V zmysle ods. 2 citovaného ustanovenia k vyvlastneniu mohlo dôjsť len na základe zákona a všeobecné pravidlo vyžadovalo

bank a Dekret prezidenta č. 103/1945 o znárodnení súkromných pojišťovní. Taktiež v tejto súvislosti nemožno opomenúť ani znárodnenie majetku a pôdy patriacim do vlastníctva, v držbe alebo správe „občanů nepřátelských států, zejména Německa a Maďarska“, kolaborantov a zradcov v zmysle bodu X. Košického vládneho programu prijatého 5. apríla 1945.

² Zahranično-politické a súčasne ideologické smerovanie ČSR bolo zrejmé už od prijatia Košického vládneho programu v apríli 1945. Pozri bližšie body I.-IV. Košického vládneho programu prijatého 5. apríla 1945.

³ Pozri napríklad: Slovensko v povojnovom Československu 1945-1948. Hospodárske zmeny. In *Múzeum Slovenského národného povstania*. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.muzeumsnp.sk/historia/slovensko-v-povojnovom-ceskoslovensku-1945-1948/>> [cit. 2019-11-28]

⁴ Toto nariadenie sa vzťahovalo výlučne na územie Slovenska. V českej časti republiky sa kontinuita právneho poriadku realizovala ústavným dekrétom prezidenta republiky č. 11/1944 o obnovení právneho poriadku.

⁵ Definitívne ustáliť moment, kedy došlo k recepcii Ústavnej listiny ako základného zákona platného na území Slovenska je veľmi problematické vzhľadom na priebeh obnovovania Československej republiky a deklarované postavenie SNR ako jedinej nositeľky zákonodarnej, výkonnej a vládnej moci na území Slovenska, s čím bola Ústavná listina v príkrom kontraste. Bolo by možné ustáliť, že po prijatí prvej pražskej dohody v roku 1945, ktorou došlo k oslabeniu postavenia SNR v prospech československých orgánov, bola Ústavná listina aplikovateľná i na území Slovenska. V prospech toho svedčí aj skutočnosť, že už ústavný dekrét prezidenta republiky č. 47/1945 Zb. o Dočasnóm Národnom zhromaždení ako i ústavný zákon č. 65/1946 Sb. o ústavodarnom Národnom zhromaždení sa odvoláva na ustanovenia Ústavnej listiny. K tomu pozri bližšie napr.: SKALOŠ, Martin. Vznik a vývoj Slovenskej národnej rady a jej miesto v ústavnom systéme Československa. In LYSÝ, Miroslav (eds.). *Premený ústavného práva. Kontinuita a diskontinuita*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 229 – 244; VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Slovenské právni dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2014, s. 77 – 78.

⁶ K právnemu dualizmu pozri bližšie: VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Slovenské právni dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2014, s. 255 – 258.

poskytnutie náhrady; zákon však mohol v určitých situáciách od poskytnutia náhrady upustiť.⁷

V dôsledku recepcie právneho poriadku v roku 1944 boli obnovené aj právne predpisy upravujúce občianskoprávne vzťahy. Nadviazalo sa tak na právny stav vyvolaný recepciou normou zákona č. 11/1918 Zb. z. a n., teda stav právneho dualizmu. V českej časti republiky sa aplikoval rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 a na Slovensku i naďalej platilo uhorské súkromné právo prevažne obyčajového charakteru.⁸ Okrem toho boli v platnosti aj predpisy prijaté v období prvej Československej republiky, ktoré čiastočne modernizovali dovtedy platné občianske právo, napríklad v oblasti úpravy vyvlastňovania nehnuteľností či v oblasti pozemkových katastrov.⁹ Tento právny stav vyvolával značné problémy v aplikačnej praxi. Vzhľadom na uvedené nemožno spochybňovať aj v tomto období zdôrazňovanú potrebu unifikácie občianskeho práva.¹⁰

Okrem recepcie právneho poriadku sprevádzanej aplikačne problematickým právnym dualizmom je v tomto období signifikantným faktorom ovplyvňujúcim charakter právnej úpravy vlastníctva a jeho ochrany aj meniace sa politické prostredie a súvisiace zmeny v hospodárskej a sociálnej oblasti reflektované v normatívnej právnej úprave.¹¹ Ako sme podotkli vyššie, už v prechodnom období rokov 1945 – 1948 došlo k významným zásahom do vlastníckych práv jednotlivcov v procese znárodňovania.¹²

K radikálnejšej zmene charakteru vlastníctva došlo 9. júna 1948, kedy nadobudol účinnosť ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky (ďalej len „Ústava ČSR“) ako ústavnoprávne vyvrcholenie udalostí z februára 1948.¹³ V prehlásení k Ústave ČSR bolo deklarované: „*My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnutí vybudovat osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.*“ Ústava ČSR sa teda vyprofilovala ako ústava ľudovodemokratického štátu, čo nevyhnutne prinášalo aj koncepčné zmeny v poňatí vlastníckeho práva a ochrany vlastníctva. Tieto zmeny boli reflektované vo viacerých ustanoveniach Ústavy ČSR upravujúcich vlastníctvo k veciam. Hneď v rámci základných článkov Ústavy ČSR, konkrétne v čl. XII, bolo uvedené, že hospodárska sústava ČSR je založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva; na vlastníctve pôdy podľa zásady „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“. ¹⁴ Na druhej strane však bola deklarovaná ochrana stredného a drobného podnikania¹⁵ a nedotknuteľnosť

⁷ K ochrane vlastníctva a k vlastníckemu právu podľa Ústavnej listiny pozri bližšie: SOMBATI, Ján. Vlastnícke právo a jeho ochrana v Ústavnej listine Československej republiky z roku 1920. In *(Dis)kontinuita práva a kríza. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/Session_of_Legal_History.pdf> [cit. 2019-11-28].

⁸ Ktorého základ bol obsiahnutý v texte Opus Tripartitum z roku 1514, a rovnako aj v pravidlách Judexkuriálnej konferencie z roku 1861.

⁹ Pozri napríklad: SKALOŠ, Martin. Súkromné právo v historickom kontexte Slovenska. In *Visegrad Journal on Human Rights*, 2016, roč. 4, č. 2, s. 28 – 39.

¹⁰ Snaha kodifikovať jednotný občianskoprávny kódex bola vyvinutá už v 30. rokoch 20. storočia, avšak kodifikačné práce boli v dôsledku zahraničnopolitických a vnútropolitických okolností ukončené. Pozri napríklad: CAPANDOVÁ, Petra. Vývoj súkromného práva na Slovensku po zániku Habsburskej monarchie. In NECKÁŘ, Jan (ed.) *Dny práva – 2008 – Days of Law. 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 425 – 433.

¹¹ CAPANDOVÁ, ref. 10, s. 425 – 433.

¹² Pozri bližšie dekréty prezidenta republiky, ref. 1.

¹³ Udalosti vedúce k Víťaznému februáru, t. j. nadobudnutiu mocenského monopolu KSČ.

¹⁴ Táto zásada sa realizovala najmä v procese kolektivizácie.

¹⁵ Pod ktorými v zmysle ustanovenia § 158 Ústavy ČSR rozumieme podniky zamestnávajúce menej než 50 zamestnancov.

osobného majetku, najmä predmetov domácej a osobnej spotreby, rodinných domčekov a úspor nadobudnutých prácou.¹⁶ V rámci úpravy práv a povinností občanov bola upravená majetková sloboda vrátane ochrany súkromného vlastníctva na prvý pohľad obdobným spôsobom ako v Ústavnej listine.¹⁷ Možno však badať dva základné koncepčné rozdiely; *ad 1:* v ustanovení § 8 Ústavy ČSR je reflektovaný vzťah štátu k vlastníckemu právu, ktoré nie je chápané ako prirodzené právo, ale ako akési privilegium; *ad 2:* v ustanovení¹⁸ o zákaze zneužitia vlastníckeho práva na škodu celku.¹⁹ Toto ustanovenie je však vágne a nejednoznačné, a teda aj ľahko zneužiteľné v neprospech ochrany vlastníckeho práva.

Vzhľadom na významnú ideologickú zmenu, ktorá bola reflektovaná v Ústave ČSR, bolo nevyhnutné vykonať také zmeny v úprave jednotlivých právnych inštitútov, aby nové princípy a zásady prenikli naprieč celým právnym poriadkom. Ustanovením § 173 Ústavy ČSR bola derogovaná Ústavná listina ako aj všetky ústavné a obyčajné zákony, ktoré odporovali ustanoveniam Ústavy ČSR a zásadám ľudovodemokratického zriadenia, prípadne, ktorých úprava bola odchylná od Ústavy ČSR. Explicitnú výnimku z tohto ustanovenia tvorili skôr prijaté zákony o znárodnení a o pozemkovej reforme. Ustanovenie § 173 vyvolalo celkom oprávnené úvahy o postavení niektorých dovtedy platných predpisov súkromného práva.²⁰ Tento právny stav však nemal byť dlhotrvajúci; dva mesiace po prijatí Ústavy ČSR vydala vláda uznesenie, ktorým uložila ministerstvu spravodlivosti, aby podľa možností do septembra 1950 predložila osnovy zákonov, ktorými bude právo nanovo kodifikované. To, ako by malo rekodifikované právo vyzeráť, možno vyčítať zo slov Antonína Zápotockého vyslovených v júni 1948: „(...) *je třeba vytvořit takový právní a organizační systém výstavby, který by byl přispůsoben všem společenským a hospodářským poměrům, které přinesla národní a demokratická revoluce a únorové události (...).*“²¹ Právnickou dvojročnicou malo byť teda završené úsilie započaté prijatím Ústavy ČSR – premena celého právneho poriadku na systém právnych noriem súladných s princípmi a zásadami ľudovej demokracie. K rekodifikácii občianskeho práva došlo v októbri 1950 prijatím zákona č. 141/1950 Sb. Občiansky zákonník (ďalej len „Občiansky zákonník 1950“), prvého písaného kódexu občianskeho práva platiaceho na území Slovenska.²² V rámci Občianskeho zákonníka 1950 bolo vlastnícke právo systematicky upravené v časti o vecných právach v ustanoveniach §§ 100 – 165.

Inšpiráciou pre koncipovanie vlastníckeho práva v Československu sa stal model sovietskeho vlastníctva, ktoré sa opieralo o sovietsku ústavu z roku 1936. Sovietska ústava vyjadrovala a upravovala „*tie druhy a formy vlastníctva, ktoré sa vytvorili v boji o víťazstvo socializmu a ktoré zodpovedajú výrobným vzťahom socialistickej*

¹⁶ Ustanovenie čl. XII v spojení s ustanovením § 158 ústavného zákona č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.

¹⁷ V ustanovení § 8 Ústavy ČSR bola upravená možnosť nadobúdania nehnuteľností a iného majetku občanmi v medziach všeobecných právnych predpisov. V ustanovení § 9 Ústavy ČSR bolo deklarované, že súkromné vlastníctvo možno obmedziť len zákonom a že vyvlastnenie je možné len na základe zákona a za náhradu, pokiaľ zákon neustanovuje, že sa náhrada poskytnúť nemá.

¹⁸ Ustanovenie § 9 ods. 3 ústavného zákona č. 150/1948 Sb. Ústava Československej republiky.

¹⁹ CAPANDOVÁ, ref. 10, s. 430.

²⁰ Pozri napríklad: CAPANDOVÁ, ref. 10, s. 431.

²¹ Cit. podľa: VOJÁČEK – SCHELLE, ref. 5, s. 385 – 387.

²² BĚLOVSKÝ, Petr. Občianske právo. In BOBEK, Michal a kol. (eds.) *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 433 – 434.

spoločnosti.²³ Základným druhom sovietskeho vlastníctva bolo socialistické vlastníctvo, ktoré malo dve formy: a) štátne socialistické vlastníctvo a b) družstevno-kolchozné vlastníctvo. Sovietska ústava upravovala aj ďalší druh sovietskeho vlastníctva – osobné vlastníctvo, ktoré cieľom bolo uspokojovanie materiálnych a kultúrnych potrieb občanov. Osobné vlastníctvo sa odvodzovalo od socialistického vlastníctva. V sovietskej ústave absentovalo súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, avšak bolo dovolené drobné súkromné hospodárstvo roľníkov a drobných remeselníkov²⁴. Toto drobné súkromné hospodárstvo spočívalo „na vlastnej práci výrobcu a vylučovalo vykorisťovanie cudzej pracovnej sily“,²⁵ avšak celkový podiel tohto drobného súkromného hospodárstva bol v pomere k celku celkom nepatrný.

V roku 1960 bola prijatá nová ústava, ústavný zákon č. 100/1960 Zb. ústava Československej socialistickej republiky (ďalej len „Ústava ČSSR“). Prijatím Ústavy ČSSR bolo deklarované, že Československo úspešne dospelo do fázy socializmu ako kvalitatívne vyššieho stupňa vývoja štátu a spoločnosti smerom ku komunizmu.²⁶ Obdobne ako Ústava ČSR, aj novoprijatá ústava vo svojich úvodných článkoch garantovala nedotknuteľnosť osobného majetku, pod ktorý bolo možné zahrnúť najmä predmety osobnej a domácej potreby, rodinné domčeky, ako aj úspory nadobudnuté prácou.²⁷ Tu sa však podobnosť týchto dvoch ústav v oblasti ochrany vlastníctva končí. Analýzou druhej časti Ústavy ČSSR, kam ústavodarca systematicky zaradil práva a povinnosti občanov dospejeme k záveru, že úprava majetkovej slobody absentuje. V ustanovení čl. 35 je na dôvažok zakotvená povinnosť všetkých občanov chrániť a upevňovať socialistické vlastníctvo. Vlastníctvo teda nebolo konštruované ako právo a jeho ochranu a nedotknuteľnosť s výnimkou osobného vlastníctva podľa ustanovenia čl. 10 ods. 1 Ústavy ČSSR štát negarantoval. Takáto ústavnoprávna úprava vlastníctva vytrvala až do apríla 1990, kedy bola Ústava ČSSR novelizovaná, reflektujú spoločensko-politické zmeny v Československu.²⁸

V súlade s vývojom spoločnosti deklarovaným Ústavou ČSSR sa vyvíjalo i nazeranie na niektoré inštitúty občianskeho práva. Postupne sa právna úprava zakotvená v Občianskom zákonníku 1950 stala zastaralou, a tak v roku 1964 došlo prijatím zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „Občiansky zákonník 1964“) k rekodifikácii občianskeho práva. Hlavným cieľom rekodifikácie bolo dovŕšenie likvidácie „prežitých buržoázných“ občianskoprávných inštitútov a ich nahradenie takými, ktoré by korelovali s hospodársko-spoločenským prostredím. Na tento účel boli do oblasti majetkových práv zavedené úplne nové právne inštitúty, čím došlo k úplnému zahľadaniu rozdielov medzi vecnými a záväzkovými právami. Zákonodarca vytvoril také inštitúty, ktoré mali v občianskoprávných vzťahoch substituovať vlastnícke právo, a tak ho ako nepotrebný inštitút odsunúť do úzadia.²⁹ Občiansky zákonník 1964 i naďalej rešpektoval delenie vlastníctva na druhy, pričom celkom jednoznačne uprednostňoval socialistické vlastníctvo ako základ, z ktorého sa odvodzujú ostatné druhy vlastníctva ako jeho

²³ KNAPP, V. et al. *Učebnica občianskeho a rodinného práva, I. zväzok, Všeobecná časť – Vecné práva*. II. prepracované a doplnené vydanie, Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 285.

²⁴ SPIŠIAK, Ján. Stalinská ústava a vlastníctvo. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 10, s. 886.

²⁵ KNAPP, ref. 23, s. 286.

²⁶ Pozri bližšie: prehlásenie k ústavnému zákonu č. 100/1960 Zb. ústava Československej socialistickej republiky v znení účinnom do 22. apríla 1990.

²⁷ Tamže, ustanovenie čl. 10 ods. 1.

²⁸ Pozri bližšie: ustanovenia čl. 7 – 14 ústavného zákona č. 100/1960 Zb. ústava Československej socialistickej republiky v znení účinnom od 23. apríla 1990 do 09. mája 1990.

²⁹ BĚLOVSKÝ, ref. 22, s. 459 – 461.

deriváty.³⁰ Spôsobom, akým boli občianskoprávne vzťahy upravené v tomto novom predpise, došlo k prehĺbeniu deformácie vlastníckeho práva, tradičnej systematiky občianskeho práva a jeho terminológie.

Takýto stav pretrval až do roku 1990, kedy v dôsledku politicko-spoločenských zmien došlo k zmenám v právnom poriadku. Novelizáciou Ústavy ČSSR v apríli 1990 boli v rovine ústavného práva odstránené deformity v koncepcii vlastníctva;³¹ upustilo sa od jeho delenia na druhy s rozdielnym stupňom významu a právnej ochrany a vlastnícke právo bolo štátom garantované a chránené. Ustanovenia pojednávajúce o vlastníctve však neboli systematicky zaradené medzi práva a povinnosti občanov, ale do základných ustanovení o spoločenskom zriadení.³² Na uvedené bolo v roku 1991 nadviazané zmenou Občianskeho zákonníka 1964 (tzv. veľká novela); zmena sa týkala inštitútu vlastníckeho práva ako takého ako i systematiky a terminológie, ktorú Občiansky zákonník 1964 používal.³³

V nasledujúcej podkapitole sa venujeme bližšie rozpracovaniu jednotlivých druhov vlastníctva podľa právneho poriadku platného od prijatia Ústavy ČSR, ktoré predstavujú koncepčnú deformáciu vlastníctva ako základného majetkového vecného práva.

2. 1. DRUHY VLASTNÍCTVA

„Na náš dnešok nemožno sa dívať nezaujate, sub specie aeternitatis. Nepotrebujeme predbežne samotárske mudrovanie Diogénov, ale rušnú praktickú činnosť miliónov ľudí, tvoriacich nový život, novú socialistickú spoločnosť. To znamená pre právnikov, že musia odložiť staré myslenie, ktoré vyplýva z buržoázneho lžiidealistického nazerania na právo a jeho funkcie, a hľadať aj v občianskom zákonníku to, čo z neho robí socialistické právo.“³⁴

Naše občianske právo teda rozoznávalo viaceré druhy a formy vlastníctva v § 100 až § 106 Občianskeho zákonníka 1950, a to rovnako ako v sovietskom občianskom práve – socialistické vlastníctvo, osobné a súkromné vlastníctvo. Socialistické vlastníctvo má dve formy: štátne socialistické vlastníctvo a družstevné socialistické vlastníctvo. Občiansky zákonník 1950 síce výslovne nerozdeľuje súkromné vlastníctvo na dve formy, ale *„napriek tomu musíme aj tu rozoznávať dve formy, a to súkromné vlastníctvo kapitalistické a súkromné vlastníctvo drobných výrobcov, ku ktorému musíme najmä počítať aj vlastníctvo malého a stredného roľníka k pôde.“³⁵*

2. 1. 1. ŠTÁTNE SOCIALISTICKÉ VLASTNÍCTVO

³⁰ Pozri napríklad: ustanovenie § 123 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení účinnom do 31.12.1991.

³¹ Vlastníckeho právo bolo i je základným právom, podľa súčasnej teórie ústavného práva zaradeným do prvej generácie ľudských práv. Obsahom tohto práva je i rovnosť (z hľadiska obsahu a možnosti ochrany) všetkých vlastníckych práv ako subjektívnych práv pôsobiacich erga omnes. Spôsob úpravy vlastníctva v prostredí ľudovej demokracie, resp. socializmu považujeme za deformovaný v porovnaní s prvorpublikovým i pomníchovským právnym stavom.

³² Ústavný zákon č. 100/1960 Zb., ref. 26.

³³ Pozri bližšie: zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení účinnom od 1. januára 1992 do 31. decembra 1992.

³⁴ VIKTORYOVÁ, Nora. Nový občiansky zákonník a sudcovia (úvod do štúdia zákona). In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 1, s. 19.

³⁵ KNAPP, ref. 23, s. 300.

Podľa § 100 Občianskeho zákonníka 1950 bolo „spoločenské, socialistické vlastníctvo nedotknuteľný zdroj bohatstva a sily republiky a blahobytu pracujúceho ľudu“.

Československý štát bol jediným subjektom štátneho socialistického vlastníctva a v zmysle § 102 Občianskeho zákonníka 1950 bol národný majetok výlučne v štátnom vlastníctve. Štát bol reprezentantom všetkého pracujúceho ľudu, z čoho vyplýva, že „*v tomto zmysle je teda vlastníkom národného majetku všetok pracujúci ľud*.“³⁶ Z tohto vyplýva, že národné podniky ani národné výbory neboli vlastníkmi národného majetku, ale čiastkovo im bol tento majetok zverený iba do správy. Národný majetok sa skladal z obligatórnej a fakultatívnej zložky.

Obligatónnym národným majetkom podľa § 148 Ústavy ČSR, bolo nerastné bohatstvo a jeho ťažba, zdroje energie a energetické podniky, bane a huty, prírodné liečivé zdroje, výroba predmetov slúžiacich zdraviu ľudu, podniky s počtom aspoň 50 zamestnancov alebo osôb v nich činných, ak nejde o podniky ľudových družstiev, banky a poisťovne, verejná železničná doprava a pravidelná cestná a letecká doprava, pošta, verejný telegraf a telefón, rozhlas, televízia a film. Ďalej boli taktiež obligatónnym národným majetkom podľa § 147 a § 153 Ústavy ČSR aj hospodárske hodnoty podliehajúce znárodneniu a verejné statky.³⁷ Ako vyplýva z významu pojmu „obligatónny národný majetok,“ tento majetok mohol byť výlučne predmetom štátneho socialistického vlastníctva.

Fakultatívnym národným majetkom môžu byť bez obmedzenia všetky iné veci nadobudnuté do vlastníctva štátu formou prechodu alebo prevodu vlastníckeho práva k týmto veciam alebo aj na základe prepadnutia majetku v prospech štátu. Rozdiel oproti obligatónnemu národnému majetku, bol pochopiteľne fakt, že tieto veci mohli avšak aj nemuseli byť výlučne v štátnom socialistickom vlastníctve. Štátne socialistické vlastníctvo možno charakterizovať ako vlastníctvo tvorené privlastňovaním výrobných prostriedkov a vyrobenej priemyselnej produkcie, ak neboli ak ešte nevstúpili do spotrebného procesu.

Právny základ štátneho socialistického vlastníctva môžeme nájsť už vo vyššie citovaných ustanoveniach Ústavy ČSR (§ 147 a nasl.), Občianskeho zákonníka 1950 (§ 100 až § 102). Veľmi signifikantnými sa vyznačujú aj ustanovenia § 3 Občianskeho zákonníka 1950 (nikto nesmie zneužívať občianske práva na škodu celku) a § 9 ods. 3 Ústavy z 9. mája (nikto nesmie zneužívať vlastnícke právo v neprospech celku), z čoho jasne vyplýva preferencia štátneho socialistického vlastníctva ako vlastníctva „*ktoré je vôbec najvyššou formou vlastníctva v našej spoločnosti*.“³⁸

2. 1. 2. DRUŽSTEVNÉ SOCIALISTICKÉ VLASTNÍCTVO

Družstevné vlastníctvo bolo jednou z foriem socialistického vlastníctva v zmysle § 101 Občianskeho zákonníka 1950 spolu s už spomenutým štátnym socialistickým vlastníctvom. Družstevné socialistické vlastníctvo možno vymedziť ako formu vlastníctva, ktorá umožňovala „*prevod malovýroby, predovšetkým poľnohospodárskej, k vyšším výrobným formám*.“³⁹ Družstevné socialistické vlastníctvo spájali so štátnym socialistickým vlastníctvom jednak spoločné, ako aj rozdielne črty. Rovnako ako aj štátne

³⁶ KNAPP, Viktor. *Vlastnictví v lidové demokracii: právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 253.

³⁷ Sú nimi napr. verejné cesty a ulice, verejné sady, vodné toky a pod.

³⁸ KNAPP, ref. 36, s. 224.

³⁹ KNAPP, Viktor. Tri state o vlastníctve. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 3, s. 216.

socialistické vlastníctvo, aj družstevné socialistické vlastníctvo, v zmysle základného ekonomického zákona socializmu, smerovalo k maximálnemu uspokojovaniu hmotných a kultúrnych potrieb vtedajšej spoločnosti.⁴⁰ Družstevné socialistické vlastníctvo sa líšilo napr. v subjekte vlastníctva – subjektom družstevného socialistického vlastníctva boli ľudové družstvá,⁴¹ družstevné zväzy a ich podniky (na rozdiel od štátneho socialistického vlastníctva, kde bol subjektom všetok pracujúci ľud reprezentovaný štátom).

Z tohto rozdielu možno vyvodiť jednoznačnú podriadenosť, resp. závislosť družstevného socialistického vlastníctva od štátneho socialistického vlastníctva. Ako sme už uviedli, štátne socialistické vlastníctvo bolo najvyššou formou vlastníctva v štáte a jeho predmetom boli výrobné prostriedky a vyrobená priemyselná produkcia, možno teda bezvýhradne súhlasiť, že *„rozvoj družstevnej výroby, najmä poľnohospodárskej, a zvyšovanie jej produktivity závisia od množstva a akosti mechanizačných prostriedkov, ktoré vyrába socialistický priemysel a ktoré sú v štátnom socialistickom vlastníctve a bez mohutnej mechanizačnej základne, hustej siete strojových a traktorových staníc, príkladu a pomoci štátnych majetkov by nebolo možné vybudovať socialistické družstevné poľnohospodárstvo.“*⁴²

Obsah družstevného socialistického vlastníctva bol normovaný § 157 Ústavy ČSR, keďže účelom činnosti ľudového družstva bolo zvyšovať životnú úroveň členov a ostatného pracujúceho ľudu. Ústava ČSR ďalej upravovala v § 164 vo vzťahu aj ľudových družstiev povinnosť vykonávať jednotný hospodársky plán svedomite a hospodárne, čo do veľkej miery ovplyvňovalo aj využívanie zdrojov z družstevného socialistického vlastníctva.

Rovnako ako aj na štátne socialistické vlastníctvo sa vzťahovali ustanovenia § 3 Občianskeho zákonníka 1950 a § 9 ods. 3 Ústavy ČSR, ktoré normovali zákaz zneužitia svojho vlastníckeho práva v neprospech celku, čím sa do veľkej miery potláčala vlastnosť absolútneho práva - vlastníckeho práva, aké poznáme dnes. Družstevné socialistické vlastnícke právo bolo taktiež obmedzené v zmysle § 104 Občianskeho zákonníka 1950 v oblasti scudzovania a nakladania s vecami, ktoré sú vo vlastníctve ľudových podnikov – zákon normoval dispozíciu iba v rámci obvyklého hospodárenia, inak len vtedy, ak to povoľoval osobitný predpis.

Predmetom družstevného vlastníctva bola predovšetkým, po vzore Sovietskeho zväzu a kolchozov, produkcia vyrobená jednotlivými družstvami. Družstvá samozrejme potrebovali, ako bolo už spomenuté vyššie, na hospodárenie výrobné prostriedky za účelom vytvorenia produkcie, avšak tieto patrili do štátneho vlastníctva (stroje) alebo do súkromného vlastníctva (pôda) a družstvá ich len bezplatne trvalo užívali. Predmetom družstevného socialistického vlastníctva mohlo byť:

- a) osivo, sadivo, krmivo a pod.;
- b) živý a mŕtvy inventár;
- c) peniaze;
- d) hospodárske budovy a iné stavby;
- e) zariadenie potrebné na plnenie hospodárskych úloh;
- f) výnimočne pôda.

⁴⁰ KNAPP, ref. 23, s. 370.

⁴¹ Právnické osoby združujúce užší kolektív pracujúcich, ktoré sú nedielnou súčasťou štátneho kolektívu.

⁴² KNAPP, ref. 23, s. 370.

2. 1. 3. OSOBNÉ VLASTNÍCTVO

*„Osobné vlastníctvo nemôže existovať v takej spoločnosti, kde neexistuje socialistické vlastníctvo k výrobným prostriedkom, preto v kapitalistickom zriadení nemôže byť teda nijaká reč o osobnom vlastníctve.“*⁴³

Podľa § 158 ods. 2 Ústavy ČSR, bolo osobné vlastníctvo nedotknuteľným právom občanov v spoločnosti. Jeho občianskoprávny základ možno nájsť v § 105 Občianskeho zákonníka 1950. Osobné vlastníctvo sa podľa tohto ustanovenia viaže najmä na predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou (osobný majetok), teda možno konštatovať, že osobné vlastníctvo smerovalo k uspokojovaniu životných a kultúrnych potrieb občanov. Osobné vlastníctvo bolo nerozlučne ekonomicky späté so socialistickým vlastníctvom, keďže zdrojom osobného vlastníctva bola budovateľská práca, ktorá sa vykonávala na alebo prostredníctvom výrobných prostriedkov, ktoré boli v socialistickom vlastníctve. Možno teda uvažovať o podmienenosti osobného vlastníctva od rozvoja socialistického vlastníctva.⁴⁴ Charakteristickým znakom osobného vlastníctva bolo to, že *„nie je a nemôže byť podkladom vykorisťovania“*⁴⁵ človeka človekom, keďže bolo výsledkom budovateľskej práce a nie kapitalistického prisvojovania si nadhodnoty.

Subjektom osobného vlastníctva bol každý občan, teda len fyzická osoba. Nemožno však vnímať fyzickú osobu osamotene ako subjekt osobného vlastníctva, ale ako súčasť väčšieho celku – v zmysle § 32 Ústavy ČSR, podľa ktorého je povinnosťou každého občana pracovať podľa svojich schopností a svojou prácou prispievať na prospech celku, a teda taktiež prispievať k rozvoju socialistickej výroby. Podľa zásluh o socialistickú výstavbu, sa každý občan podieľal na výsledkoch spoločenskej výroby, a preto sa stáva subjektom osobného vlastníctva podľa zásluh.

Predmet osobného vlastníctva bol definovaný už vo vyššie spomenutých ustanoveniach § 158 ods. 2 Ústavy ČSR a § 105 Občianskeho zákonníka 1950, najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou (osobný majetok). Tento výpočet nie je taxatívny, čo je zrejmé zo slova „najmä“, preto v zásade záležalo na konkrétnej situácii či daná vec patrila alebo nepatrila do osobného vlastníctva. Najväčším problém však bolo odlíšenie osobného a súkromného vlastníctva vzhľadom na predmet vlastníctva. Predmet osobného vlastníctva bol určovaný istým spoločenským vzťahom na základe ktorého bolo možné diferencovať či vec spadá do súkromného alebo osobného vlastníctva – rozlišovacím kritériom bol účel, ktorý vlastníč tejto veci určil. Ak išlo o vec, ktorá bola určená na výrobu alebo v rámci výmenných vzťahov, prichádzalo do úvahy socialistické alebo súkromné vlastníctvo, keďže predmet osobného vlastníctva bol určený na osobnú spotrebu (teda napr. priamu konzumáciu). V súlade s tým tvrdil aj autor K. Plank, ktorý tvrdil, že *„predmety osobného vlastníctva treba používať na vlastnú spotrebu, resp. na spotrebu vlastnej domácnosti, a preto nesmú slúžiť na získavanie bezpracných ziskov alebo na ďalšie vykorisťovanie.“*⁴⁶

Avšak toto delenie nemožno vnímať úplne striktne,⁴⁷ keďže v každom systéme sa nájdu prieniky a výnimky. Napríklad predmetom osobného vlastníctva mohli byť aj

⁴³ PLANK, Karol. Osobné vlastníctvo. In *Právny obzor*, 1952, roč. 35, č. 5, s. 412.

⁴⁴ KNAPP, Viktor. State z chystaného diela „Vlastnictví ve společnosti na přechodu k socialismu“. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 5, s. 428.

⁴⁵ PLANK, ref. 43, s. 413.

⁴⁶ PLANK, ref. 43, s. 415.

⁴⁷ Napríklad samotná skutočnosť výmeny nemusí znamenať, že ide o predmet súkromného vlastníctva – v prípade, že si občan kúpi päť kníh, ktoré po prečítaní vymení, nepôjde o predmet súkromného

predmety, ktoré slúžili výrobe (napriek pojmovému nesúladu), avšak za predpokladu, že súčasne slúžili osobnej spotrebe (resp. výrobky z nich vzniknuté). Ideálnym príkladom je šijací stroj, ktorý je predmetom, ktorý slúžil výrobe, avšak ak sa používal iba na prišívanie gombíkov a občasné úpravy odevov členov rodiny, možno s určitosťou konštatovať, že ide o predmet osobného vlastníctva a nie súkromného, či socialistického vlastníctva.

Ďalším príkladom veci, ktorá je spôsobilá byť predmetom tak osobného ako aj súkromného vlastníctva sú napr. slivky. V danom prípade rozhoduje úmysel vlastníka – ak ich zakúpil s úmyslom zjesť ich doma, pôjde o predmet osobného vlastníctva, avšak ak ich plánuje spracovať do slivovice⁴⁸ a predávať ju susedom alebo známym, pôjde už o predmet súkromného vlastníctva.

Rozlišovacím kritériom medzi osobným a súkromným vlastníctvom nemusí byť len účel, na ktorý sa vec zaobstarala – podľa odbornej literatúry je ním aj kvantita,⁴⁹ keďže „*ak si niekto kúpi také množstvo určitých vecí, ktoré je primerané osobnej spotrebe, ide o predmet osobného vlastníctva, avšak ak si niekto kúpi tieto veci v takom množstve, ktoré zrejme presahuje túto spotrebu, je zrejme, že nemá na zreteľ bezprostredné uspokojenie spotreby svojej spotreby alebo spotreby svojej rodiny, ale že je vedený záujmom zisku, nahromadenia zásob a pod., v takomto prípade pôjde o súkromné vlastníctvo.*“⁵⁰ S kvantitou úzko súvisí aj otázka posudzovania vlastníctva či už zo subjektívneho alebo objektívneho hľadiska. Určitý úmysel nadobudnúť vec do vlastníctva za určitým účelom a v určitej kvantite determinuje zo subjektívneho hľadiska vlastníka právny osud danej veci či bude v osobnom alebo súkromnom vlastníctve, o tom niet pochyb. Treba však vziať do úvahy aj objektívne hľadisko vlastníka – a to či je v danom momente vec nadobudnúť za daným účelom a v danom množstve z hľadiska spoločnosti. Predstavme si situáciu, že občan si nazhromaždil (čo i len pre svoju potrebu) 1 kg múky v čase, keď je v spoločnosti nedostatok múky – v danom prípade nemôžeme hovoriť o osobnom, ale o súkromnom vlastníctve. Iným prípadom by bol roľník, ktorý si v súlade s predpismi o zásobovaní oddelil zo svojej úrody isté množstvo múky na osobnú potrebu.

Samozrejme, aj pre osobné vlastníctvo platilo všeobecné obmedzenie v rámci výkonu vlastníckeho práva v zmysle § 9 ods. 3 Ústavy ČSR (nik nesmel zneužívať vlastnícke právo v neprospech celku) a § 3 Občianskeho zákonníka 1950 (nik nesmel zneužívať občianske práva v neprospech celku).

2. 1. 4. SÚKROMNÉ VLASTNÍCTVO

Súkromné vlastníctvo bolo reliktom „buržoáznej spoločnosti“ ako forma triedneho vykorisťovateľského vlastníctva buržoázie. Odborná literatúra ho rozdeľuje na kapitalistické súkromné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo drobného výrobcu. Rozdiel spočíval v tom, že subjekt súkromného kapitalistického vlastníctva (kapitalista) nadobúda individuálny prospech pomocou vykorisťovania jeho zamestnancov, na základe čoho si individuálne privlastňuje spoločenský výrobok. Naopak, subjekt súkromného vlastníctva drobného výrobcu (drobný výrobca), z povahy veci nemá

vlastníctva, keďže v danom prípade je rozhodujúce či bola vec pôvodne určená na spotrebu alebo na výmenu za účelom zisku (to isté platí aj pri kúpe ovocia, ktoré sa nespotrebovalo a vyhodilo – na základe absencie "spotrebovania" nemožno odvodzovať, že dané ovocie patrí do súkromného vlastníctva).

⁴⁸ V tomto momente, podľa môjho názoru ide stále o predmet osobného vlastníctva.

⁴⁹ Napr. 1 kg kávy má občan v osobnom vlastníctve, ale 50 kg kávy je už v jeho súkromnom vlastníctve.

⁵⁰ KNAPP, ref. 23, s. 388.

zamestnancov, ktorých by vykorisťoval a pracuje na svojich výrobných prostriedkoch sám, avšak jeho jediným záujmom je záujem individuálny bez ohľadu na kolektívny záujem – a to svoje súkromné vlastníctvo rozmnožiť natoľko, aby sa dostal na úroveň kapitalistu a mohol tým pádom vykorisťovať cudziu pracovnú silu. Autor V. Knapp, tvrdil, že: „*tak napríklad aj vidiecky boháč, triedny nepriateľ, ktorý je vedený záujmami súkromného zisku, má povinnosť využívať svoje vlastníctvo k pôde v prospech kolektívu...*“⁵¹

V právnom poriadku Československej republiky, neskôr aj Československej socialistickej republiky, sa súkromné vlastníctvo napriek svojej „nepriateľskej povahe a nekompatibilite s vtedajším režimom“ zachovalo v § 106 Občianskeho zákonníka 1950, to iba vo forme analogickej aplikácie ustanovení o vlastníctve v Občianskom zákonníku, ak sa nevzťahujú iba na osobné alebo socialisticke vlastníctvo. Tento faktický stav podčiarkuje aj stať z publikácie V. Knappa: „*Súkromné vlastníctvo sa teda dnes ešte síce uplatňuje, ale ako vlastníctvo porazenej triedy, nie už v rámci buržoázneho práva, v rámci ľudovodemokratických zákonov, v medziach nášho socialistického práva a na základe objektívnych ekonomických zákonov, pôsobiach v našej spoločnosti na prechode od kapitalizmu k socializmu.*“⁵²

Subjektom súkromného vlastníctva je iba občan, fyzická osoba, keďže „*súkromné výrobné a obchodné spoločnosti prakticky nejestvujú.*“⁵³ Ako už bolo spomenuté predmetom súkromného vlastníctva sú výrobné prostriedky. V zmysle zákl. čl. XII Ústavy ČSR je hospodárska sústava Československej republiky založená mimo iné na zásade „*pôda patrí tomu kto na nej pracuje*“ a podľa § 159 Ústavy ČSR, sa súkromné vlastníctvo pôdy, resp. spoluvlastníctvo pôdy obmedzilo na 50 hektárov, s tým, že Ústava ČSR expressis verbis zaručovala toto vlastníctvo iba roľníkom – vlastníkom, ktorý túto pôdu obrábali.

Zaujímavou situáciou bol napríklad vznik JRD. V prípade vstupu roľníka do JRD, jeho vlastnícke právo zostalo nedotknuté – nedošlo k zmene vlastníka, avšak jeho vlastnícke oprávnenia boli limitované vzhľadom k účelu JRD (teda nemohol disponovať vecou, pokiaľ to bolo v rozpore s účelom JRD).

Konečný osud súkromného vlastníctva možno explicitne demonštrovať na zamyslení sa nad hranicou medzi socialistickým a súkromným vlastníctvom autorom J. Vrtekom: „*Treba tu ovšem zdôrazniť vývoj hospodárskych pomerov našej spoločnosti, menovite obmedzovanie a zatlačovanie kapitalistických prvkov v hospodárstve. V dôsledku tohto vývoja sektor súkromnokapitalistický ustupuje zo dňa na deň sektoru socialistickému.*“⁵⁴

Rovnako ako pri osobnom vlastníctve, aj pre súkromné vlastníctvo platilo všeobecné obmedzenie v rámci výkonu vlastníckeho práva v zmysle § 9 ods. 3 Ústavy ČSR (nik nesmel zneužívať vlastnícke právo v neprospech celku) a § 3 Občianskeho zákonníka 1950 (nik nesmel zneužívať občianske práva v neprospech celku).

2. 2. VLASTNÍCKE PRÁVO PODĽA OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA 1964

Občiansky zákonník 1964 upravoval vlastnícke právo v druhej časti, v prvej až tretej hlave zákona. Občiansky zákonník 1964 opustil delenie na druhy vlastníctva

⁵¹ KNAPP, ref. 44, s. 429.

⁵² KNAPP, ref. 23, s. 392 – 393.

⁵³ KNAPP, ref. 23, s. 393.

⁵⁴ VRTEK, Ján. O budovaní socializmu v odbore občianskeho práva. In *Právny obzor*, 1950, roč. 33, č. 8, s. 459.

(socialistické, osobné, súkromné) a formy (štátne socialistické a družstevné socialistické) a zaviedol delenie na socialistické spoločenské vlastníctvo, osobné vlastníctvo⁵⁵ (formálne absentovalo súkromné vlastníctvo).⁵⁶

Podľa § 123, veci, ktoré boli určené pre osobnú potrebu občanov, sa prevádzali zo socialistického spoločenského vlastníctva do ich osobného vlastníctva alebo sa im prenechali do osobného užívania. Podľa § 124, slúžili spoločenskému užívaniu občanov verejné zariadenia, ako zariadenia dopravné, zdravotnícke, kultúrne, sociálne, telovýchovné a rekreačné. Podľa § 125 ods. 1 a 2, zdrojom osobného vlastníctva bola predovšetkým práca občana v prospech spoločnosti. Majetok, ktorý bol získaný z nestatočného zdroja nepožíval ochranu osobného vlastníctva. Podľa § 126, osobné vlastníctvo slúžilo na uspokojovanie hmotných a kultúrnych potrieb občanov.⁵⁷ Podľa § 127, boli v osobnom vlastníctve predovšetkým príjmy a úspory z práce a zo sociálneho zabezpečenia. V osobnom vlastníctve boli ďalej najmä veci domácej a osobnej potreby, rodinné domčeky⁵⁸ a rekreačné chaty. Vzhľadom k vlastníctvu rodinných domčekom § 129 stanovil obmedzenie vlastníctva, a to tak, že v osobnom vlastníctve mohol byť iba jeden rodinný domček.⁵⁹

Občan mohol nakladať s predmetmi v osobnom vlastníctve pre svoju potrebu, potrebu svojej rodiny a domácnosti v zásade neobmedzene, ak takéto konanie nie je

⁵⁵ „V novom Občianskom zákonníku dostáva inštitúcia osobného vlastníctva celkom iné miesto, než to bolo v Občianskom zákonníku z roku 1950. Kým v období kodifikácie Občianskeho zákonníka z roku 1950 bolo osobné vlastníctvo občanov v podstate iba v štádiu zrodu, resp. sa začalo rozvíjať, je dnes osobné vlastníctvo – keď sa u nás socializmus stal skutkom a keď socialistická hospodárska sústava sa stala jediným ekonomickým základom našej spoločnosti – základnou inštitúciou Občianskeho zákonníka, ktorú zákonník jednoznačne odlišuje od iných druhov vlastníctva, ktoré nemajú socialistickú povahu. Ústredným inštitútom Občianskeho zákonníka sa stáva osobné vlastníctvo aj tým, že úprava socialistického spoločenského vlastníctva bola presunutá do Hospodárskeho zákonníka, ktorý upravuje hospodárske vzťahy medzi socialistickými organizáciami. Aj napriek oddelenej právnej úprave socialistického vlastníctva v Hospodárskom zákonníku a osobného vlastníctva v Občianskom zákonníku, Občiansky zákonník správne zdôrazňuje nerozlučnú spätosť osobného vlastníctva s vlastníctvom socialistickým.“ Pozri PLANK, Karol. K niektorým otázkam osobného vlastníctva v novom občianskom zákonníku. In. *Právny obzor*, 1964, roč. 47, č. 4, s. 210.

⁵⁶ „Na porovnanie Návrh poľského občianskeho zákonníka z r. 1962 rozoznával tri formy socialistického vlastníctva (vlastníctvo všetudové – štátne, družstevné a vlastníctvo spoločenských organizácií); návrh ďalej podrobne upravoval osobné vlastníctvo (rodinné domčeky, samostatné časti obytných domov a byty pod podmienkou, že úžitková plocha nepresahovala 110 m², iné predmety osobnej spotreby ako aj drobné výrobné prostriedky. Návrh napokon počítal s tým, že v dohľadnej dobe v Poľsku bude jestvovať súkromné (individuálne) vlastníctvo výrobných prostriedkov, pričom chráni iba chráni vlastníctvo individuálne hospodáriacich roľníkov.“ Pozri LUBY, Štefan. Zavŕšenie kodifikácie poľského občianskeho práva. In. *Právny obzor*, 1964, roč. 47, č. 7, s. 408.

⁵⁷ Rovnako ako podľa § 105 zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

⁵⁸ Občiansky zákonník tento pojem definoval v § 128 ods. 1: „Rodinný domček je obytný dom, v ktorom aspoň dve tretiny podlahovej plochy všetkých miestností pripadajú na byty. Rodinný domček môže mať najviac päť obytných miestností nepočítajúc do toho kuchyne. Väčší počet obytných miestností môže mať, ak úhrn ich podlahovej plochy neprevyšuje 120 m²; z obytných kuchýň sa do tohto úhrnu započítavajú len plochy, o ktoré výmera kuchyne prevyšuje 12 m².“ Podľa § 128 ods. 2 rozšíril aplikáciu tejto definície, keďže: „za podmienok uvedených v odseku 1 sa za rodinný domček považuje aj obytná časť roľníckej usadlosti.“

⁵⁹ „Je potrebné dbať na to, aby sa uvedené charakteristické znaky osobného vlastníctva nenarušovali, prípadne celkom nestierali, inými slovami treba zabrániť tomu, aby sa osobní vlastníci stávali nositeľmi súkromnovlastníckych návykov. Treba dbať na to, aby osobné vlastníctvo ako hlavná forma osobnej spotreby v našej spoločnosti malo spoločensky žiadúcu mieru a nestávalo sa samoučelným. Ináč by sa mohlo stať brzdou spoločenského pokroku a človek by sa stával otrokom vecí.“ Pozri DVONČ, Ferdinand – ŠTĚPINA, Jaroslav. Návrh nového občianskeho zákonníka – zákonníka socialistickej spoločnosti. In. *Právny obzor*, 1963, roč. 46, č. 3, s. 161.

v rozpore so záujmami (socialistickej) spoločnosti. Občiansky zákonník v súlade s predchádzajúcou vetou explicitne ustanovil v § 130 ods. 2, že veci nahromadené v rozpore so záujmami spoločnosti nad mieru osobnej potreby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti nepožívali ochranu osobného vlastníctva.

Prijatím nového Občianskeho zákonníka 1964, súkromné vlastníctvo formálne vypadlo z ustanovení o vlastníckom práve, avšak si našlo svoje vyjadrenie v VIII. časti zákona s názvom Záverečné ustanovenia, v jej I. hlave s názvom Úprava iných občianskoprávných vzťahov.⁶⁰ Podľa § 489 Občianskeho zákonníka 1964, občianskoprávne vzťahy vznikali aj z individuálneho vlastníctva k veciam, ktoré neboli predmetom osobného vlastníctva (súkromné vlastníctvo); aj toto vlastníctvo bolo chránené proti neoprávneným zásahom.

Podľa § 490 ods. 1, veci, ktoré boli v súkromnom vlastníctve, bolo možné zmluvne prevádzať a dediť, avšak podľa ods. 2, nezastavané stavebné pozemky smeli občania prevádzať len na štát alebo na socialistickú organizáciu na to osobitným predpisom oprávnenú. Pokiaľ by nezastavané stavebné pozemky vzhľadom na svoje určenie a výmeru mohli byť predmetom práva osobného užívania podľa § 200, mohli ich občania darovať príbuzným v priamom rade a súrodencom. Pre zmluvu o prevode budovy, ktorá bola v súkromnom vlastníctve, a pre zmluvu o prevode alebo nájme poľnohospodárskeho (lesného) pozemku bol potrebný súhlas okresného národného výboru. Inak sa na zmluvné prevody vecí, ktoré boli predmetom súkromného vlastníctva, vzťahovali primerane ustanovenia § 134 (spôsoby nadobudnutia osobného vlastníctva). Dedenie majetku v súkromnom vlastníctve sa spravovalo ustanoveniami §§ 460 - 487 (úprava dedenia majetku v osobnom vlastníctve).

Podľa § 491 ods. 1 Občianskeho zákonníka 1964, ak socialistická organizácia v záujme spoločnosti vynaložila účelné náklady na nehnuteľnosť, ktorá bola v súkromnom vlastníctve, vlastník bol povinný jej tieto náklady nahradiť; uspokojenie tejto pohľadávky bolo možné požadovať len z nehnuteľnosti, na ktorú boli náklady vynaložené. Podľa ods. 2 sa však táto povinnosť uvedená v predchádzajúcom odseku nevzťahovala na obytné domy, ktoré boli v súkromnom vlastníctve, avšak mali plniť účel rodinných domčekov.

Podľa § 492 ods. 1 Občianskeho zákonníka 1964, sa na spoluvlastníctvo k veciam, ktoré boli v súkromnom vlastníctve, vzťahovali primerane ustanovenia o podielovom (osobnom) spoluvlastníctve v §§ 137 - 142; na prevod podielu však nebol potrebný súhlas spoluvlastníkov. Rovnako, podľa ods. 2 ak niektorý z manželov nadobudol tieto veci za trvania manželstva, platili primerane ustanovenia o bezpodielovom (osobnom) spoluvlastníctve manželov.

⁶⁰ „Úprava súkromného vlastníctva je takto úplne oddelená od úpravy osobného vlastníctva, čím zákon jasne diferencuje medzi osobným vlastníctvom občana, ktorého podstata je socialistická, a iným funkčne odlišným druhom individuálneho vlastníctva, súkromným vlastníctvom, ktoré nemá socialistickú povahu a ktorého ekonomická funkcia je podstatne iná. Zákon diferencuje predovšetkým pokiaľ ide o stupeň ochrany a pokiaľ ide o perspektívu toho – ktorého druhu individuálneho vlastníctva občanom. Kým pri osobnom vlastníctve vyslovuje Občiansky zákonník jeho nedotknuteľnosť (§ 131 ods. 1), pri súkromnom vlastníctve zabezpečuje ochranu proti neoprávneným zásahom (§ 489). Celkový postoj Občianskeho zákonníka k súkromnému vlastníctvu ako k pozostatku kapitalistického zriadenia vidieť napokon aj z toho, že úprava súkromného vlastníctva je zaradená do záverečných ustanovení zákona (časť ôsma, § 488 a nasl. OZ), že je pomerne stručná a že sa vyznačuje viacerými obmedzeniami a zákazmi, účelom ktorých je obmedziť ďalšie rozširovanie súkromného vlastníctva a pokiaľ možno vylúčiť neodôvodnené bezpracné príjmy občanov. Podstatne iný postoj má Občiansky zákonník k osobnému vlastníctvu, ktorému vytvára predpoklady pre plný rozvoj a účinnú ochranu vzhľadom na jeho spoločenskú dôležitosť a funkciu pri uspokojovaní hmotných a kultúrnych potrieb občana socialistickej spoločnosti.“ Pozri PLANK, ref. 55, s. 211.

Podľa § 493 ods. 1 a 2 Občianskeho zákonníka 1964, sa na užívanie bytov v domoch, ktoré boli v súkromnom vlastníctve, uplatnili primerane ustanovenia §§ 153 až 189, s výnimkou ustanovení o družstevných bytoch; a na užívanie miestností neslúžiacich na bývanie v týchto domoch uplatnili primerane ustanovenia §§ 196 a 197, s výnimkou ustanovení týkajúcich sa miestností stavebných bytových družstiev.

3. ZÁVER

Zmena, ktorú priniesol Víťazný február sa vo veľkej miere prejavila i v charaktere vlastníckeho práva. Vytvorením druhov vlastníctva a elimináciou tradičných inštitútov sa štát snažil prispôbiť vlastnícke právo ideológii, a tak zbaviť občianske právo vo všeobecnosti buržoáznych vplyvov, čím bolo vlastníctvo ako základné majetkové vecné právo značne deformované. Po zmene spoločenských pomerov v novembri 1989 došlo k viacerým novelizáciám Občianskeho zákonníka 1964 v duchu navrátenia sa k tradičným inštitútom občianskeho práva. Napriek tomu, že už pri prijatí veľkej novely Občianskeho zákonníka 1991 bola zdôraznená potreba komplexnej rekodifikácie tohto základného súkromnoprávného predpisu, dodnes sa tak nestalo a právna teória i prax dnes čelí mnohým výzvam, ktoré musí platné právo prekonať.⁶¹

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Terézia Čokynová
terezia.cokynova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Mgr. Adam Kőszeghy
adam.koszeghy@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej
komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

⁶¹ Narážame napríklad na teoretickú otázku postavenia nájmu vo svetle rozlišovania vecných a záväzkových práv. Pozri bližšie: MLKVÁ ILLYOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-28].

Zmeny vo filozofickom vnímaní problematiky vlastníctva¹

Branislav Fábry
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

FÁBRY, Branislav. Zmeny vo filozofickom vnímaní problematiky vlastníctva. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 28 – 34.

Článok sa zaoberá problematikou zmeny filozofického pohľadu na vlastníctvo, ktorá súvisí s novými javmi v oblasti technológií, ako aj s aktuálnym vývojom spoločenských a ekonomických vzťahov. V texte sa rozoberá najmä problematika nových hraníc pojmu vlastníctvo, spojených s rozmachom biotechnológií. Zvlášť dôležitá je problematika statusu ľudského tela a jeho súčastí, kde sa vplyv génovej techniky prejavil posilňovaním filozofického smeru mechanizmu. Ďalšími závažnými otázkami sú téma nespravodlivého obohatenia, ako aj liberálny pojem vlastníctva vlastníckeho práva, ktorý naráža na tradičné vnímanie problému vlastníctva v nezápadných regiónoch. Autor sa zaoberá základnými liberálnymi tézami a poukazuje na riziká, ktoré so sebou prináša ich vnášanie do odlišných právnych kultúr.

ABSTRACT

FÁBRY, Branislav. Changes in philosophical perception of property ownership. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 28 – 34.

The article deals with the issue of changing the philosophical view of ownership, which is related to new phenomena in the field of technology, as well as the current development of social and economic relations. The text deals mainly with the issue of new boundaries of the concept of ownership associated with the expansion of biotechnology. Particularly important is the issue of the status of the human body and its components, where the influence of gene technology has manifested itself in strengthening the philosophical ideas of the mechanism. Other serious issues are the topic of unjust enrichment, as well as the liberal concept of ownership of property rights, which resist the traditional perception of the problem of ownership in non-western regions. The author deals with some fundamental liberal theses and points out the risks of the idea to bringing them into different legal cultures.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vlastníctvo, biotechnológie, liberalizmus, homestead, mir, privatizácia

KEY WORDS

ownership, biotechnologies, liberalism, homestead, mir, privatisation

V krajinách strednej a východnej Európy je rozšírená nasledujúca anekdota: Mladý muž z postsocialistickej krajiny vstúpi do banky v daňovom raji. Jeden zo zamestnancov sa ho pýta: „Dobrý deň, pane! Chceli by ste uskutočniť vklad v našej banke?“ Muž sa pozrie opatrne doľava, doprava a potom ticho zašepká: „Dva milióny eur.“ Zamestnanec sa len srdečne usmeje a poznamená: „Môžete hovoriť hlasnejšie, pane! Chudoba nie je v našej krajine zločin!“

¹ Tento článok bol podporený z projektu “Nové výzvy v oblasti vecných práv na Slovensku” APVV-18-0199.

Táto anekdota odhaľuje problém, ktorý ľuďí na Slovensku ale i v ostatných krajinách strednej a východnej Európy napadne pri téme vlastníctvo ako prvý – nespravodlivé obohatenie malej skupiny ľuďí na úkor väčšiny. V období takzvanej transformácie ekonomiky sa pravidelne objavovalo podozrenie z nespravodlivého obohatenia určitých skupín, čo vyvolalo pochybnosti o legitímnosti vlastníckych vzťahov po roku 1989. Ďalším zdrojom obáv a zmeny postojov verejnosti sú aj nové technológie, ktoré veľmi rýchlo menia pohľad na tradičné vlastnícke vzťahy a ich legitimitu.

NOVÉ BIOTECHNOLÓGIE A ZMENA POHĽADU NA ĽUDSKÉ TELO

Technologické výzvy predstavujú zrejme najzávažnejší okruh tém, súvisiaci s otázkami vlastníctva. Technológie prinášajú nové otázky, napr. otázku, aký druh vlastníctva predstavujú informácie a akú ochranu požievajú v kyberpriestore. O týchto témach sa diskutuje pomerne často, avšak v posledných rokoch sa do centra pozornosti dostal vplyv nových biotechnológií, zvlášť genetiky, na otázky vlastníctva a ľudského tela. Ide o komplex tém, ktorý zahŕňa problematiku vlastníctva k ľudským bunkám a tkanivám, patentovanie ľudských génov, právne postavenie ľudského embrya, a mnohé iné.

Pri hľadaní statusu ľudského tela po celé stáročia proti sebe bojovali dve rozličné a vzájomne si odporujúce koncepcie. Prvou bol *vitalizmus*, ktorý tvrdil, že prirodzené aktivity tela riadi nadprirodzená sila (vitálny princíp, životná sila), ktorá im dáva život. Na život je potrebné množstvo fyzikálnych a chemických javov, ktoré sú vo vzájomnej harmónii, ale ich spolupôsobenie závisí od vitálneho princípu.² Naopak *mechanizmus* tvrdil, že telo je dômyselný stroj poskladaný z neživých častí. Všetky formy života sa dajú dokonale vysvetliť fyzikálnymi zákonmi. Život je len veľmi zložitý fyzikálny a chemický jav, i keď skĺbený do jednej obrovskej spleťosti. Duša je len niečo na ňom navrstvené. To bola základná doktrína karteziánskeho dualizmu.³ V minulosti dominoval skôr vitalistický názor, že živé a neživé objekty jestvujú od seba oddelene, sú neprepojené a že patria do dvoch samostatných nezlučiteľných oblastí. Od 19. storočia tak začal mať prevahu mechanizmus a jeho dominancia bola potvrdená najmä objavmi v molekulárnej biológii a genetike na konci 20. storočia.

Väčšina mechanistov si predstavuje telo ako stroj. Život je podľa nich zložitý komplex prúdiacich látok, ktorých zloženie sa mení na nehmotnú substanciu a ktorá roznáša informácie po celom tele. Keďže ide o stroj, jeho štúdium si vyžaduje prísne rešpektovanie fyzikálnych zákonov. Tak vznikla škola *iatrofyziky*. K jej hlavným predstaviteľom patrili A. Borelli. Jeho práce o vôľovej činnosti svalov na základe fyzikálnych zákonov sú stále platné. Popri iatrofyzike sa vyvinula aj *iatrochémia*, ktorá vysvetľovala životné procesy na podklade chemických reakcií.⁴ Napokon 20. storočie prešlo od iatrofyziky a iatrochémie k molekulárnej biológii. Bol dokázaný genetický materiál v živých bunkách vo forme deoxyribonukleovej kyseliny. Základné vlastnosti organizmu sa začali riešiť z hľadiska molekulárnej štruktúry a to bolo veľké víťazstvo pre filozofiu mechanizmu.

² GONZÁLES – CRUSSI, Francisco. *Medicína, stručné dejiny*. Bratislava: Slovart, 2008, s. 75.

³ DERCOVÁ, Marta. Ako Descartes ponechal telo na pospas prírodným vedám. In *Ostium - Internetový časopis pre humanitné vedy*. [online]. Dostupné na internete: <<http://ostium.sk/language/sk/ako-descartes-ponechal-telo-na-pospas-prirodnym-vedam>> [cit. 2019-11-30].

⁴ DES CHENE, Dennis. Mechanism of Life in the Seventeenth Century: Borelli, Perault, Regiss. In *Studies in History and Philosophy of Science Part C Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, July 2005, 36(2), 250 a nasl.

V tradičnom ponímaní človeka sa objavovala predstava, že človek je subjektom vlastníckych vzťahov a veci okolo neho sú objektom. Z mechanisticky chápaného biologického hľadiska je však človek len jedným z druhov cicavcov. Rozdiel medzi človekom a šimpanzom tvorí vlastne nejakých 23 000 génov: len 1,1 - 1,5 % dedičnej informácie človeka tvoria špecifické „ľudské gény“.⁵ Pochopiteľne, v istých ohľadoch sa človek od cicavcov líši. Hoci aj on podlieha biologickým zákonom, má trochu inak štruktúrované sociálne väzby, vytvoril reč a zložité abstraktné myslenie.⁶ Ibaže čisto biologický model človeka ako vrcholu evolučného vývinu nestačí na to, aby mu bola priznaný status vyčleňujúci ho zo zvieracej ríše. Medzi šimpanzom a inými živočíchmi (okrem primátov) sú rozdiely v genóme oveľa väčšie než medzi šimpanzom a človekom. Ak by sme teda brali ako rozhodujúce prírodovedné fakty z oblasti genetiky, je postavenie človeka ako subjektu vlastníckeho vzťahu a šimpanza ako objektu neudržateľné. Viaceré právne poriadky už na to reagovali zmenou právneho statusu zvierat.

Ľudské telo sa dá definovať z rôznych hľadísk. Z medicínskeho hľadiska ide o ucelený súbor orgánov alebo substanciu tvorenú bunkami a medzibunkovou hmotou. Z chemického hľadiska sa skladá z vody, tukov, bielkovín a cukrov. Podľa niektorých názorov bola chemicky vypočítaná hodnota ľudského tela na začiatku 21. storočia iba 68 centov,⁷ to nám však nehovorí nič o integrite ľudského organizmu. Dá sa povedať, že v súčasnej filozofii sa k ľudskému telu pristupuje z dvoch hľadísk. Prvé je, že naše vnímanie ľudského tela je odlišné ako vnímanie iných objektov v okolitom svete. Volíme odlišný spôsob zaobchádzania s ním ako s okolitými predmetmi. Druhý náš postoj je charakteristický subjektívnym vnímaním nášho tela, ktorého prostredníctvom sme v kontakte s okolitým svetom,, vnímame ho a realizujeme sa v ňom. Práve preto je potrebné diskutovať aj na filozofickú tému, či sme skutočne vlastníkmí svojho tela a svojich orgánov ako to odôvodňujú najmä libertariáni.⁸

ĽUDSKÉ TELO A IUS DISPONENDI

Medzi "evergreeny" filozofických diskusií o problematike ľudského tela patrí i analýza tzv. *dobrovoľného otroctva*. V súčasnosti sú všetky formy otroctva a nevoľníctva právne zakázané, ale táto filozofická diskusia má v rámci hľadania statusu ľudského tela svoj význam. Veľmi často sa objavujú rôzne úvahy de lege ferenda. Keďže čo najširšiu zmluvnú slobodu zastávajú mnohé filozofické smery, je potrebné pýtať sa na možnosť predaja seba samého do otroctva. Jeden z predstaviteľov liberalizmu M. Rothbard si uvedomil, že keď sa niekto dobrovoľne predá do otroctva, stráca sa základný princíp slobody v liberálnom chápaní - stráca sa vlastníctvo svojej osoby. Preto M. Rothbard navrhol vytvorenie *inštitútu nescudziteľných statkov*, medzi ktoré patria aj osoby.⁹ Problém je ale v tom, že keď prototyp vlastníctva (vlastná osoba) je vyňatý spod práva disponovať, prečo má mať jednotlivec právo disponovať vecou na iné statky vo vlastníctve jednotlivca? Z tzv. vlastníctva osoby sa potom nedá odvodiť právo disponovať so statkami.

⁵ PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba, nebo naděje?* Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2003, s. 324.

⁶ ŠIMEK, Jiří. – ŠPALEK, Vladimír. *Filozofické základy lékařské etiky*. Praha: Grada, 2003, s. 22.

⁷ HILDMANN, Philipp. W. 68 *Cents oder die ethische Leitkategorie der Menschenwürde?* In BADURA, Heinrich (Hrsg.). *Der Wert des menschlichen Lebens im 21. Jahrhundert*. Oder zu den Grenzen der menschlichen Verfügungsmacht. Krems : EALIZ, 2010, s. 15.

⁸ ŠUSTER, Matěj. Rothbardova teorie smlouvy II: „scizitelné“ a „nescizitelné“ statky. In *Terra Libera*, roč. 9, prosinec 2008, s. 2.

⁹ ROTHBARD, Murray. *Etika svobody*. Praha: Liberální institut, 2009, najmä s. 76 a nasl.

Pochopiteľne sa objavili i iné pokusy o vysvetlenie problému s vlastníctvom človeka. Žiaľ, tieto mali tiež svoje nedostatky. Niektorí ďalší liberáli toto tzv. dobrovoľné otroctvo vysvetlili ako *záväzok pre iného* až do konca života vykonávať isté práce a bezpodmienečne počúvať jeho rozkazy. Úplne vraj stačí, pokiaľ na druhého prevedieme právo, aby budúce správanie kontroloval a ovládal nepriamym spôsobom. Ide o zmluvu, kde sa „dobrovoľný otrok“ zaviazal, že bude doživotne vykonávať v prospech inej osoby určité práce a zároveň jej dovoľí, aby som bol telesne potrestaný či dokonca usmrtený.

Problém je ale v tom, že zástancovia tohto pohľadu nedostatočne rozlišujú dva rôzne druhy správania - dare (dať) a facere (konať): Myslím, že musíme rozlišovať oba druhy správania - dare aj facere, hoci za určitých okolností môžu viesť k rovnakým následkom. Existuje jeden zásadný rozdiel. Podstatou správania sa facere (konanie) je to, že subjekt neustále zotrúva v pozícii subjektu, ktorý koná. Naopak, pri správaní sa dar (dať) *sa subjekt stáva i objektom*, keďže dať možno len nejaký objekt. Ak sa však subjekt mení na objekt, znamená to, že aj osoba sa môže zmeniť na objekt a tým stráca svoj doterajší status subjektu, teda osoby.¹⁰

Ako ďalší problém tzv. dobrovoľného otroctva vidím i otázku, čo s právami tzv. dobrovoľnej otrokyne voči vlastným deťom narodeným v budúcnosti v súvislosti s *ius fructu* (právo na požitky a plody). Súhlas novonarodených detí by určite chýbal, keďže týmto deťom chýba vôľová vyspelosť a keby mal majiteľ možnosť určovať osud dieťaťa tzv. dobrovoľnej otrokyne, stratilo by to dieťa slobodu, ktorej sa nikdy nevzdalo.¹¹

Z uvedeného vyplýva, že prípadný koncept vlastníctva k ľudskému telu a jeho súčastiám nie je úplne jasný a miesto obvyklých princípov vlastníctva sa pri darovaní orgánov občas poukazuje na možnosť aplikácie tzv. súhlasu poškodeného. Ak je daný súhlas darcu s darovaním orgánov a tkanív, môže sa tento subjekt vzdať určitých svojich práv, vrátane časti telesnej integrity. Pri použití inštitútu tzv. súhlasu poškodeného ale zase rýchlo narazíme na určité limity. Jedným z limitov je ľudská dôstojnosť.

Jednou z najdôležitejších filozoficko-právnych otázok je aj to, či sa človek môže niektorých práv vzdať. To má praktický význam, napr. pri otázke, či možno disponovať vlastným telom. Pri poskytovaní tkanív alebo orgánov na účely transplantácie by asi bolo neprijateľným obmedzením slobody jednotlivca, keby sme mu znemožnili darovať kostnú dreň pre blízku osobu. Ide síce o zásah do nedotknuteľnosti osoby, ale tento zásah predstavuje dôležitý základ pre realizáciu slobôd jednotlivca. Na druhej strane by však nebolo, podľa väčšinového názoru v spoločnosti, prijateľné, aby jednotlivci sami neobmedzene predávali svoje orgány. Ľudskými právami teda možno disponovať, ale je potrebné stanoviť hranice. Touto hranicou je určite zmysel a podstata základných práv a slobôd. Aj ústava pritom hovorí: „*Pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel.*“¹² Uvedená hranica je síce trochu vágna, ale sotva možno stanoviť presnú hranicu. Asi by nebolo vhodné taxatívne stanoviť, čo môže byť predmetom dispozície. Je tiež treba inak posudzovať snahu o darovanie obličky zo strany jednotlivca, ktorý má iba jednu funkčnú obličku a inak od zdravého darcu. Uvedený problém sa nevyčerpáva len otázkou disponovania s vlastným telom, či už živým, mŕtvym alebo jeho časťami, avšak v prípade bioetiky môže ísť aj o rôzne ďalšie zmluvy, napr. z oblasti medicínskeho výskumu.

¹⁰ FÁBRY, Branislav. K niektorým nedostatkom pojmu vlastníctvo v liberálnom myslení. In: *Projustice*. [online] Dostupné na internete: <<https://www.projustice.sk/teoria-prava/niektore-nedostatky-pojmu-vlastnictvo-v-liberalnom-mysleni>> [cit. 2019-11-30].

¹¹ FÁBRY, ref. 10.

¹² Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, čl. 13 ods. 4

Treba teda ochrániť jednotlivca proti nemu samému? Ide o dôležitú súčasť ochrany jeho slobody alebo o *obmedzenie slobody*? Ako bolo uvedené, takáto ochrana jednotlivca kolидуje s jeho dispozičnou voľnosťou. Kolízia je relevantná najmä vo vzťahu k právam, ktoré ústava formuluje ako „*neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné*“.¹³ Na jednej strane sa dá argumentovať, že ľudské práva sú súčasťou sveta ľudskej slobody. To znamená, že majú napomáhať realizácii slobody. Možno však tiež tvrdiť, že sloboda je subjektívnym právom. Každé subjektívne právo sa dá za istých okolností obmedziť. To všetko evokuje otázku, či sa slobody možno aj vzdať a v akej miere. Obdobné otázky vyvoláva tradičný princíp: „*volenti non fit iniuria*“¹⁴. Tento princíp je jedným z významných právnych princípov, avšak nie je nadradený nad všetko. Možno konštatovať, že obmedzenie slobody jednotlivca nakladať s vlastnou slobodou je ochranou jeho slobody. Ako sme spomínali, treba sa tu odvolať na zmysel a podstatu slobody. To sú vágne pojmy, ale vágna je aj hranica limitov pre realizáciu slobody.

VLASTNÍCKE PRÁVO A NESPRÁVODLIVOSŤ

Druhým komplexom problémov, ktorý vedie k filozofickým zmenám pohľadu na vlastníctvo, je problematika nespravodlivého nadobudnutia vlastníctva. Ide o bežnú realitu na Slovensku i v ďalších susedných štátoch, avšak aj takto nadobudnuté vlastníctvo je chránené ako základné ľudské právo. To vyvoláva vážne koncepčné, ideologické a teoretické problémy a s tým súvisiace ťažkosti pri definovaní hraníc nehnuteľnosti vlastníctva.

Je paradoxné, že inštitút vlastníctva sa veľmi zdiskreditoval práve pri snahe o dosiahnutie spravodlivosti. K nespravodlivému rozdeleniu vlastníctva v posledných desaťročiach prispeli inštitúty ako reštitúcie, ale najmä privatizácia. Reštitúcie ako spôsob nápravy krívd mali úmysel obnoviť niektoré práva vlastníkov podľa situácie z 25. februára 1948.¹⁵ Tieto kroky však vytvorili novú skupinu majiteľov s odôvodnením, že ich predkovia boli v roku 1948 vlastníckmi a v ďalšom období ich nespravodlivo vyvlastnili. Veľmi často išlo o nespravodlivé vyvlastnenie, ale zaujímavé je, že len menšina z ľudí, ktorí reštituovali, žili aj v roku 1948 a de facto nikto z nich nebol vlastníkom majetku v roku 1948. Išlo teda o reštitúciu na základe dedičského nároku, nie o výsledok vlastného úsilia.¹⁶ Paradoxné je aj to, ak porovnáme pomerne veľkú reštitúciu majetku podľa zákonov SR s veľmi symbolickým finančným odškodnením obetí Holokaustu alebo iných zločinov v našej histórii. Tu môžeme vidieť nerovnosť a nespravodlivosť v množstve peňazí, ktoré jednotlivé skupiny dostali pri pokuse o nápravu ich krívd. Potomkovia vyvlastnených dopadli oveľa lepšie než potomkovia zavraždených.

Oveľa viac nespravodlivostí v krajinách strednej a východnej Európy po roku 1989 však priniesla privatizácia štátneho majetku, niekedy ironicky nazývaná aj „prichvatizácia“.¹⁷ Privatizácia bola tiež veľmi problematická kvôli jej prepojeniu s korupciou. Je ťažké to dokázať, pretože mnohé informácie neboli k dispozícii-niektoré privatizačné zmluvy boli utajené veľmi dlho. Tajné zmluvy so zahraničnými investormi alebo s privatizačnými spoločnosťami tiež naznačujú, že v praxi existuje iný prístup k

¹³ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, čl. 12 ods. 1.

¹⁴ Bezprávie nevzniká tomu, kto súhlasil.

¹⁵ Pozri najmä zákon č. 229/1991 Z.z. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku, v znení neskorších predpisov, § 4 ods. 1

¹⁶ Pozri napr. FÁBRY, Branislav. Takzvané Benešove dekréty a problem spravodlivosti reštitúcií. In: ŠOŠKOVÁ, Ivana (Red.). *K 75. narodeninám profesora Hubenáka*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2004, s. 79.

¹⁷ Dostupné na internete: <<http://politike.ru/dictionary/865/word/prihvatizacija>> [cit. 19-11-30].

vlastníckym právam malých a veľkých vlastníkov. Dôkazom posunu v názoroch na privatizáciu bolo aj referendum o privatizácii "strategických podnikov" (zoznam najdôležitejších podnikov) zo septembra 1998. Účasť na referende bola vysoká, až 44% voličov a viac ako 90% z nich hlasovalo za návrh. Samozrejme, referendum nebolo platné, lebo účasť neprekročila 50% voličov, ale i tak naznačilo veľkú skepsu verejnosti voči privatizácii ako takej.

Jednou z hlavných ústavných téz po roku 1989 sa stala rovnosť obsahu všetkých foriem vlastníctva, ktorá dostala aj do ústavy.¹⁸ Všeobecne sa očakávalo, že zakotvenie rovnosti foriem vlastníctva prinesie ekonomické bohatstvo a rozvoj, realita však bola zložitejšia. U nás bolo „zrovnoprávnenie“ všetkých foriem vlastníctva ústrednou témou transformácie ekonomiky po roku 1989, v niektorých štátoch však ústava dodnes zakotvuje nerovnosť foriem vlastníctva a napriek tomu sa tam hospodárstvo rozvíjalo lepšie. Musíme sa pýtať, prečo ekonomická transformácia v SR, ale celkovo v strednej a východnej Európe, nedosiahla taký úspech ako napr. transformácia v Číne. Tam je socialistické vlastníctvo podľa čl. 12 ústavy „nedotknuteľné“.¹⁹ Súkromné vlastníctvo je síce tiež chránené, ale napr. pri vyvlastňovaní existuje zásadne rozdielna ústavná a zákonná úprava. Ako ukazuje príklad Číny, nerovnosť foriem vlastníctva nie je pre prekážkou pre ekonomický rozvoj.

UNIVERZÁLNY POJEM VLASTNÍCTVA?

Jednou z vedúcich myšlienok v myslení v západných filozofických predstavách o vlastníctve bol tradične princíp homesteadov. Ide o princíp, podľa ktorého jednotlivec získava len vlastníctvo z predtým nevlastnených zdrojov vykonaním aktu privlastnenia. Princíp je veľmi populárny najmä v liberálnom myslení a okrem Lockovej filozofie sa inšpiroval aj úspechmi amerických osadníkov v procese osídľovania Divokého Západu. Prevalu tohto pohľadu na vlastníctvo možno vidieť aj v myslení niektorých amerických teoretikov 21. storočia. Samozrejme, na konci 19. storočia sa USA stali priemyselnejšími, čo zmenilo charakteristiku americkej ekonomiky a aj pozícia vlastníka k výrobnému procesu sa stala komplikovanejšou kvôli rastúcemu zapojeniu manažmentu. Avšak formačné princípy idey homesteadov prežili zmenu americkej ekonomiky a postupne prenikali i do medzinárodných ekonomických inštitúcií, kde USA dominovali.

A práve idey šírené západnými poradcami boli založené na liberálnych princípoch, ktoré boli cudzie východo-európskej tradícii. Zvlášť konfrontácia západných ideí vlastníctva a ruských tradičných hodnôt priniesla veľmi negatívne výsledky.²⁰ Ruská "vláduca trieda" sa v histórii mnohokrát pokúsila zmeniť tradičné hodnoty spoločnosti a hospodárstva, ktoré boli založené na tradíciách. Výsledkom týchto reforiem boli opakovane noví bohatí jedinci, ktorí profitovali z rozdielu medzi želaniami reformátorov a tradičným prístupom k vlastníctvu, rozšírenom v ruskej populácii. Aj ruská masová privatizácia v 90-tych rokoch 20. storočia dala kontrolu manažérom bez toho, aby sa stali súčasťou kolektivistickej jednoty. Táto vlastnícka sloboda s veľmi malými obmedzeniami bola pre Rusko pomerne netypická.

¹⁸ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej Republiky, čl. 20 ods. 1

¹⁹ Ústava Čínskej ľudovej republiky, čl. 12. [online]. Dostupné na internete: <http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Constitution/2007-11/15/content_1372963> [cit 19-11-30].

²⁰ Pozri napr. BLACK, Bernard – KRAAKMAN, Reiner – TARASSOVA, Anna. Russian privatisation and corporate governance: what get wrong? In *Stanford Law Review*, July 2000, Vol. 52, No. 6, s. 1731 a nasl.

Chápanie vlastníctva v Rusku bolo tradične ovplyvnené kolektivistickou myšlienkou takzvaného "mir".²¹ Mir je polysemantický pojem, ale v široko rozšírenom historickom ruskom myslení bol mir kolektivistickou ústavou tradičnej ruskej dediny. Mir znamená identifikáciu človeka s "dvorom" a účasť na kolektívnom vlastníctve, podobnom občinovému vlastníctvu. Myšlienka miru ovplyvnila aj sovietske inštitúcie a učinila ich prijateľnejšími, ako napr. kolchozy. Niektorí myslitelia ako T. G. Masaryk²² alebo Sarkisyanz²³ považovali vplyv inštitútu mir na výrobné formy v Sovietskom zväze dokonca za rozhodujúci. Idey miru čiastočne prežili aj socializmus a boli konfrontované s individualistickým chápaním vlastníctva, ktoré priniesli západní poradcovia do východnej Európy. A práve to prispelo aj k diskreditácii transformačného procesu ekonomiky po roku 1989.

Na záver možno konštatovať, že proces zmeny vlastníckych vzťahov uskutočňovaný bez zohľadnenia kultúrnych špecifik je riskantný. Pokus o nahradenie tradičných vlastníckych inštitútov novými a to inštitútmi z iných kultúrnych priestorov môžu negatívne ovplyvniť výsledok aj dobre zamýšľaných reforiem. Často vzniká dojem, že univerzálne myšlienky vlastníckych práv sú formou západného kultúrneho imperializmu. V USA je veľmi rozšírená predstava, že spojenie slobody a vlastníctva je samozrejmé, avšak vo východnej Európe na to existujú oveľa skeptickejšie názory. V krajinách východnej Európy sa preto "živý zákon" veľmi líšil od zámeru reformistov po roku 1989. Liberálne chápanie vlastníctva a litigačná kultúra nemôžu byť transponované do kultúrne odlišnej krajiny zákonmi tvorenými zhora. Problémy s vlastníctvom tiež nemožno vyriešiť bez riešenia základnej otázky slobody. Vlastníctvo by malo byť nástrojom slobody a spravodlivosti a nemalo by byť nespravodlivým obmedzením slobody. Bez zohľadnenia kultúrnych špecifik chápania vlastníckych vzťahov však výsledok môže byť opačný.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. JUDr. Branislav Fábry, PhD.
 branislav.fabry@flaw.uniba.sk
 Univerzita Komenského v Bratislave,
 Právnická fakulta
 Katedra teórie práva a sociálnych vied
 Šafárikovo nám. 6
 P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava
 Slovenská Republika

²¹ ДАНИЛЕВСКИЙ, Николай Я.: *Россия и Европа*. Санкт Петербург: Н. Страхов, 1895, s. 556 a nasl.

²² MASARYK, Tomáš Garrique. *Rusko a Evropa II*. Praha: Společnost T. G. Masaryka, 1996, s. 250 a nasl.

²³ SARKISYANZ, Emanuel. *Russland und der Messianismus des Ostens*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1955, s. 109 a nasl.

Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia)¹

Imrich Fekete

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

FEKETE, Imrich. Princíp akcesie a superficiálna zásada (pozitívnoprávna a historická štúdia). In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 35 – 52.

Právna dispozícia so zloženou vecou (hlavná vec a jej súčasť) je spojená s dvoma parémiami rímskeho práva: *accessorium sequitur principale* a *superficies solo cedit*. Tie vychádzajú z toho, že súčasť veci vždy sleduje právny osud hlavnej veci a v prípade vlastníckeho práva k pozemku to znamená, že prevodom vlastníckeho práva k pozemku dochádza súčasne k prevodu vlastníckeho práva ku všetkému, čo je s pozemkom trvalo spojené (stavby, trvalé porasty, pozemná a podzemná voda). Autor v príspevku osobitne skúma na základe analýzy jednotlivých právnych systémov a na pozadí ich právneho vývoja uplatnenie zásady, že všetko čo je s pôdou pevne spojené predstavuje jej súčasť. Rozsah vlastníckeho práva k pozemku autor skúma z hľadiska uplatnenia princípov ako sú *usque ad coelum et usque ad inferos*, *aedificatio solo cedit* a *aqua solo cedit*. Štúdia súčasne nastavuje svetlo k aktuálnej slovenskej právnej úprave, ktorá sa od uvedených princípov za ostatných 70 rokov vo väčšej či menšej miere odklonila.

ABSTRACT

FEKETE, Imrich. Principle of accession and principle superficies solo cedit (a positive law and historical study). In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 35 – 52.

The legal disposition with the composed things (the main thing and its inseparable parts) is linked to two proverbs of Roman law: „*the accessorium sequitur principale*“ and „*superficies solo cedit*.“ These proverbs are based on the fact that an immanent components of the thing always follows the legal fate of the main things, and in the case of ownership of the land it means that the transfer of ownership of the land simultaneously transfers ownership to everything that is permanently attached with the land (buildings, plants, water above and below the ground). The author specifically examines, based on an analysis of different legal systems and in the light of their legal development, the application of the principle that everything that is fixed with the land constitutes a immanent part of it. A specific subject of investigation is the extent of the right to the land in terms of the application of principles such as *usque ad coelum and usque ad inferos*, *aedificatio solo cedit* and *aqua solo cedit*. At the same time, the study sets the light on the current Slovak legislation, which has deviated to a greater or lesser extent from these principles over the past 70 years.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

princíp akcesie, superfície, superficies solo cedit, pozemok, súčasť pozemku, vlastníctvo pozemku, trvalé porasty, vodný tok, podzemná voda

KEY WORDS

Principle of accession, superficies, superficies solo cedit, land, fixtures, ownership of the land, permanent plants, watercours, groundwater

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

Skúmanie otázky, čo možno považovať za súčasť alebo príslušenstvo hlavnej veci má právny význam z hľadiska získania odpovede na otázku, či sa vlastnícke právo a dispozičné právne úkony vzťahujú *en block* na celú zloženú vec, alebo osobitne na hlavnú vec a jej súčasti, ako je to najmä v prípade spojenia pozemku so stavbou, ktoré tvoria jeden hospodársky celok. Už od dôb spoločného práva (*ius commune*) v súvislosti s riešením tejto otázky vystupujú do popredia dve známe parémie rímskeho práva: „*accessorium sequitur principale*“ a „*superficies solo cedit*“. Moderná právna dogmatika z nich odvodila princíp akcesie a vo vzťahu k pozemku a všetkým jeho súčastiam sa od dôb prirodzeného práva uplatňuje tzv. superficiálna zásada.

PRINCÍP AKCESIE A JEHO VÝZNAM V SÚKROMNOM PRÁVE

Rímske právo vychádzalo pri kategorizácii vecí (*res*) z aristotelovskej a stoickej filozofie a rozlišovalo medzi vecami jednoduchými, zloženými a hromadnými (*corpus unitum, corpus composita a universitas rerum distantium*). Toto delenie vecí vychádzalo z povahy spojenia medzi jednotlivými vecami. Týmto rozdielmi sa zaoberal najmä rímsky právnik Pomponius (D. 41, 3, 30), ktorý rozlišoval medzi jednoduchými vecami (napr. doska), spojenými vecami (*corpora ex contingentibus*), ktoré vznikli pevným spojením viacerých samostatných vecí (napr. loď, budova) a súborom vecí (*corpora ex distantibus*), ktoré nevznikli na základe telesného spojenia viacerých vecí (napr. stádo).² Pomponius nepripúšťal samostatnú držbu ani vlastnícke právo k veciam, ktoré tvorili súčasť (*pars*) zloženej veci, pokiaľ toto spojenie trvalo. V tom spočíval rozdiel oproti hromadnej veci, pri ktorej nie je žiadne fyzické, ale iba hospodárske spojenie medzi vecami.

Spojenie samostatných vecí do jedného celku sa môže uskutočniť formou spojenia rovnocenných vecí alebo spojením hlavnej veci a vedľajších vecí. V naposledy uvedenom prípade možno hovoriť o akcesii, ktorú prvé civilné kódexy riešili v súvislosti s vlastníckym právom. Podľa čl. 546 francúzskeho Code civil (1804) vlastnícke právo k hnutelnej alebo nehnuteľnej veci zakladá právo na všetko, čo oná vec vyprodukuje a čo je s ňou prirodzene (*accession naturelle*) alebo umelo (*accession artificielle*) spojené. Z novodobých úprav sa k právu akcesie prihlásil civilný kódex kanadskej provincie Québec (1992). Ten v čl. 948 výslovne uvádza: „Vlastníctvo k majetku (*bien*) zakladá právo na jeho úžitky a všetko čo je s ním od momentu spojenia prirodzeným alebo umelým spôsobom spojené.“ Toto právo obe citované ustanovenia vo svojich dovetkoch označujú ako právo akcesie.³

Princíp akcesie (*Akzessionsprinzip*) ako samostatný princíp vecných práv vyvodila až súčasná náuka civilného práva. Tá vychádza z toho, že niektoré veci môžu existovať samostatne, a iné iba v spojení s inými vecami. V doktríne sa princíp akcesie vysvetľuje v tom zmysle, že vedľajšie veci vždy sledujú právny osud hlavnej veci. To znamená, že vecné práva vzťahujúce sa na hlavnú vec (vlastnícke právo, držba, vecné práva k cudzej veci) zahŕňajú nielen hlavnú vec, ale všetky jej súčasti.⁴ Z toho vyplýva, že základnou črtou princípu akcesie je jednotný právny režim hlavnej veci a jej súčastí (ide o prejav známej parémie rímskeho práva: *accessio cedit principali*).

² WIELING, Hans Josef. *Sachenrecht. Bd. 1. Sachen, Besitz, und Rechte an beweglichen Sachen*. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 1990, s. 51

³ „*Ce droit s'appelle droit d'accession.*“

⁴ Napr. REY, Heinz. *Die Grundlagen des Sachenrechts und das Eigentum*. Band I. 3. vyd. Bern: Stämpfli Verlag, 2007, s. 112; ROBERTO, Vito – HRUBESCH-MILLAUER, Stephanie. *Sachenrecht*. 4. vyd. Stämpfli Verlag, 2014, s. 15; ERNST, Wolfgang. *Sachenrecht*. 2. vyd. Zürich: Dike Verlag, 2013, s. 9.

Uplatnenie princípu akcesie umožňuje zohľadnenie úzkych hospodárskych a funkčných väzieb medzi spojenými vecami, ak tie vykazujú vysoký stupeň spolunáležitosti. Význam právnej spolunáležitosti medzi hlavnou a vedľajšími vecami spočíva v tom, že:

- a) zabezpečuje právnu istotu tým, že vlastníkom súčasti veci je vlastník hlavnej veci,
- b) uľahčuje právny obeh vecí, pretože so zloženou vecou, resp. hlavnou vecou a jej súčasťami možno disponovať na základe jedného právneho aktu,⁵
- c) vecné práva k cudzej veci (záložné právo) sa priamo zo zákona vzťahuje aj na všetky súčasti hlavnej veci,
- d) ak dôjde k poškodeniu súčasti hlavnej veci, má to priamy vplyv na hodnotu hlavnej veci.

Z uvedeného vyplýva, že vyššie uvedenú kvalitu spojenia medzi hlavnou a vedľajšou vecou vykazuje iba súčasť veci tak, ako ho chápe moderné civilné právo (pozri § 120 ods. 1 OZ); takúto kvalitu prezumpatívne nevykazuje príslušenstvo veci (pozri § 121 ods. 1 OZ), pri ktorom ide nielen o voľnejšie spojenie medzi vecami, ale aj možnosť rozdielného právneho režimu (vlastník príslušenstva nemusí byť totožný s vlastníkom hlavnej veci). Preto podstatným znakom princípu akcesie je existencia súčasti veci, ktorá s hlavnou vecou zdieľa rovnaký právny osud. Súčasť veci nie je teda na rozdiel od príslušenstva samostatnou vecou v právnom zmysle, a teda k nej nemožno samostatne nadobúdať ani uplatňovať vecné právo, najmä vlastnícke právo.

Európske občianske zákonníky sa s princípom akcesie vysporiadali rozdielne. Prvé civilné kódexy vzťah medzi hlavnou a vedľajšou vecou (*accessoria*) vyriešili tak, že určili, ktoré veci majú akcesorický charakter bez toho, aby striktné rozlišovali medzi príslušenstvom a súčasťou hlavnej veci (pozri § 295 až 297 rakúskeho ABGB, 1811).⁶ Nové civilné kódexy medzi príslušenstvom a súčasťou veci už striktné rozlišujú (porovnaj § 5:15 a § 5:16 maďarského OZ, § 505 a § 510 českého OZ, čl. 546 rumunského OZ). Najďalej zašiel v tomto smere nemecký BGB (1900), ktorý rozoznáva nielen medzi súčasťou veci (*Bestandteil*) a príslušenstvom veci (*Zubehör*), ale ďalej rozlišuje medzi podstatnou (*wesentliche Bestandteile*) a zdanlivou súčasťou veci (*Scheinbestandteile*). Za podstatnú súčasť pozemku považuje veci pevne spojené so zemou najmä stavby, ako aj úžitky pozemku, pokiaľ toto spojenie trvá (§ 94 BGB).

Spojenie hlavnej veci a vedľajších vecí sa v anglosaskom práve označujú ako *fixture*. Za také sa označujú veci, ktoré sú trvalo spojené (*fixed*) s pozemkom. Veci, ktoré nie sú s nehnuteľnosťou pevne spojené sa považujú za *chattel property*. V prípade *fixtures* sa má za to, že tvoria súčasť nehnuteľnosti, pokiaľ sú s hlavnou vecou pevne spojené.⁷

⁵ „Súčasť veci prechádza na nadobúdateľa veci bez ohľadu na to, či v zmluve o prevode vlastníckeho práva k tejto veci bola súčasť výslovne uvedená; nemá význam, či si nadobúdateľ uvedomil, že nadobúda aj túto súčasť veci.“ (Rozsudok NS ČR, zo dňa 4. 11. 2003, sp. zn. 22 Cdo 1432/2002). To platí aj pri nadobúdaní vlastníckeho práva rozhodnutím štátneho orgánu, resp. pri nadobúdaní vlastníctva napr. udelením príklepu, okrem, ak z výroku rozhodnutia vyplýva, že sa rozhodnutie na súčasť veci nevzťahuje (pozri Uznesenie NS SR, zo dňa 30. 8. 2012, sp. zn. 6 Cdo 18/2011).

⁶ Ustanovenie § 294 ABGB o príslušenstve (*Pertinenz*) rakúska doktrína dnes vykladá v zmysle súčasti veci, pričom o príslušenstvo veci môže ísť v prípadoch voľného spojenia hlavnej a vedľajšej veci. Pozri napr. KLETEČKA, Andreas. *Grundriss des bürgerlichen Rechts. Band I Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht*. 13. vyd. Wien: Manzsche Verlag, 2006, s. 247 a nasl.; BARTA, Heinz. *Zivilrecht. Einführung und Grundriss*. Innsbruck: Universitätsverlag, 2000, s. 310 a nasl.

⁷ *The term „land“ includes, in addition to the soil itself, unworked minerals, the surface, water, trees and other vegetation actually growing in the soil, building affixed to the soil, and all articles affixed to the soil, or to any building itself affixed to the soil, in such a manner that they cannot be removed without perceptible disturbance of the soil or building („fixtures“).* WINFIELD, Percy Henry et al. *Jenks' english civil law*. 4. vyd. II. zv. London: Butterworth & Co., 1947 s. 481.

Právny režim *fixtures* sa veľmi podobá riešeniu, ktoré ponúka francúzske právo, najmä ak ide o vzťah medzi vlastníkom pozemku (*landlord*) a nájomcom (*tenant*).⁸

Francúzsky Code civil (1804) pojmy súčasť či príslušenstvo veci nepozná, a vzťah medzi hlavnou a vedľajšou vecou rieši v rámci právnej úpravy vlastníckeho práva. Podľa čl. 551 CC všetko čo je s hlavnou vecou spojené, a čo k nej prislúcha patrí vlastníkovi, pričom ustanovenia čl. 552 a nasl. CC riešia akcesiu vo vzťahu k nehnuteľnostiam (*du droit d'accession relativement aux choses immobilières*) a čl. 565 a nasl. CC k hnutelným veciam (*du droit d'accession relativement aux choses mobilières*). Kým prvom prípade ide o spojenie pozemku s hnutelnými vecami, v druhom prípade ide o spojenie hnutelných vecí. Code civil považuje vo vzťahu k pozemkom všetky vedľajšie veci (stavby, rastliny a pod.) pevne spojené s pozemkom z dôvodu svojej povahy za nehnuteľnosti (*immeubles par nature*).⁹ Podobnú úpravu prevzalo aj rakúske (pozri § 295 až 297 ABGB), talianske (čl. 812 Codice civile) a španielske právo (čl. 358 a nasl. Código civil).¹⁰ Pokiaľ ide o vecné práva spojené s pozemkom (vecné bremená, služobnosti, hypotéka), tie sa takisto považujú tiež za nehnuteľnosti (pozri napr. § 298 a 299 ABGB).

Princíp akcesie uznáva slovenské súkromné právo prinajmenšom od začiatku 19. storočia. Právna náuka bola spočiatku ovplyvnená rakúskym a ku koncu 20. storočia už nemeckým právom. Veľký slovenský civilista Š. Luby v súvislosti s vymedzením súčasti veci uvádza, že súčasť veci nemôže byť predmetom vecným práv a vôbec nemá právnu individualitu, a preto nemôže byť samostatným predmetom vlastníctva ani držby, nemôže byť samostatným predmetom právnych úkonov ani exekúcie a po všetkých stránkach zdieľa osud zloženej veci, stáva sa súčasťou nehnuteľnosti a pod. „Dosiaľ samostatná vec sa stane súčasťou inej veci spravidla akcesiou, t. j. prírastkom a preto sa súčasť často nazýva aj akcesiou.“¹¹

Z vyššie uvedeného vyplynulo, že princíp akcesie definuje vzťah hlavnej veci a jej súčasti tak, že hlavná vec a jej súčasť tvoria právne jeden celok, avšak fyzicky ide o spojenie dvoch alebo viacerých samostatných vecí, pričom rozlíšenie, ktorá z týchto vecí je hlavná je navonok vždy spoznatelné (zjavné). Avšak hlavnou vecou môže byť vždy len jedna vec a nezáleží na tom, koľko má tá súčasť. Každá súčasť veci má priame väzby na hlavnú vec a preto súčasť veci nemôže byť súčasťou inej súčasti hlavnej veci (napr. plody na strome nie sú súčasťou tohto stromu, ale súčasťou pozemku, na ktorom stojí strom). Uvedené je dané prirodzenou povahou niektorých vecí a súkromné právo je povinné tento poriadok rešpektovať.

⁸ Pozri bližšie HEPBURN, J. Samantha. *Principles of Property Laws*. 2. vyd. London: Cavendish Publishing Ltd., 2001, s. 147 a nasl., SMITH, J. Roger. *Property Law: Cases and Materials*. 3. vyd. Harlow: Pearson educate Ltd., 2006, s. 94 a nasl. Zo staršej literatúry pozri GROVE GRADY, Standish. *The Law of Fixtures: With Reference to Real Property and Chattels of a personal nature*. London: Owen Richards, 1845, s. 51 a nasl.

⁹ Naproti tomu *immeubles par destination* sú síce svojou povahou hnutelným majetkom z dôvodu svojej povahy, ale podľa zákona sa považujú za nehnuteľný majetok z dôvodu svojho hospodárskeho určenia; sú určené na užívanie spolu s nehnuteľným majetkom. *Immeubles par destination* možno v podstate považovať za príslušenstvo nehnuteľnosti.

¹⁰ Tento názor presadzovala aj doktrína civilného práva v Uhorsku. Napr. I. Zlinszky píše, že ak hlavná vec je nehnuteľnosťou, potom aj hnutelné veci s ňou spojené sa považujú za nehnuteľnosti. ZLINSZKY, Imre. *Magyar magánjog mai érvényben*. 2. vyd. Budapest: Franklin Társulat, 1883, s. 92.

¹¹ LUBY, Štefan. *Slovenské všeobecné súkromné právo*. I. zv. (Úvodná časť, Všeobecná časť, Osobnostné práva). Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1941, s. 284 – 285.

SUPERFICIÁLNA ZÁSADA ALEBO ZÁSADA SUPERFICIES SOLO CEDIT

V prípade spojenia nehnuteľnosti (pozemku) a hnutel'ných vecí (porastov, stojacej alebo tečúcej vody, stavby ako materiálu) je od princípu akcesie odvodený princíp *superficies solo cedit*, t. j. superficiálna zásada.¹² Podľa nej všetky s pozemkom spojené veci (ako sú stavby, nadzemné a podzemné vody, stromy, rastliny) sú súčasťou pozemku a vlastník pozemku je súčasne vlastníkom aj týchto vecí (teda vlastník pozemku je súčasne aj vlastníkom na ňom sa nachádzajúceho domu). Superficiálna zásada sa pod vplyvom dedičstva rímskeho práva považuje za spoločnú hodnotu európskeho vecného práva.¹³

Superficiálna zásada vychádza z individuality pozemku ako nehnuteľnosti a z jeho spojenia s hnutel'nými vecami, ktoré môžu nadobudnúť povahu príslušenstva alebo súčasti pozemku v závislosti od toho, ako je toto spojenie pevné a hospodársky účelné. Na základe superficiálnej zásady sa za vlastníka vecí, ktoré boli natrvalo spojené s pozemkom považuje vlastník pozemku (pokiaľ sa nepreukáže opak), pričom vlastnícke právo vlastníka hnutel'ných vecí (napr. stavebného materiálu) sa rieši mimo otázky vlastníckeho práva k pozemku.

Zásada *superficies solo cedit* počas ranného feudalizmu upadla do zabudnutia. Opäť ožila až prostredníctvom činnosti glosátorov a komentátorov *Corpus juris civilis*. Následne si ho osvojila prirodzenoprávna škola, ktorá ovplyvnila prvé civilné kódexy. Napr. veľký francúzsky civilista J. Domat v súvislosti s držbou píše: „*Les propriétaires des fonds acquierent la possession de ce que la nature pout y ajouter, qui augmente le fond et qui en soit comme in accessoire*“.¹⁴ Prvé kodifikácie civilného práva boli ovplyvnené nielen prirodzeným, ale aj obyčajovým právom. Výrazné znaky toho nesie francúzsky Code civil, ktorý v čl. 553 definuje superficiálnu zásadu na základe vyvrátiteľnej právnej domnienky, keď priznáva vlastnícke právo k stavbám, porastom a stavebným dielam (*ouvrages*) vlastníkovi pozemku iba v prípade, ak tieto boli ním zriadené na jeho vlastné náklady. V ostatných prípadoch umožňuje, aby vlastnícke právo k nim prislúchalo rozdielnym osobám (pozri čl. 554 a 555 Code civil).

Rozdielny právny osud vlastníckeho práva k pozemku a jeho súčastí viedol vo francúzskom práve k vzniku zásady *superficies non solo cedit*. Superfícia sa definuje ako právo (*droit de superficie*) prislúchajúce inej osobe ako vlastníkovi pozemku na všetko, čo sa nachádza na pozemku (napr. stromy a stavebné konštrukcie) alebo pod povrchom (napr. tunel, pivnica alebo garáž pod povrchom).¹⁵ Súdna prax vo Francúzsku spočiatku považovala pomer medzi vlastníkom pozemku a jeho súčastí za pomer medzi samostatnými vlastníkmi. V súčasnej dobe sa súdna prax prikláňa k názoru, že superfície sú samostatným vecným právom, ktoré by sme vo svetle slovenskej právnickej terminológie mohli označiť ako vecné právo k cudzej veci.

Superficie považuje civilný kódex provincie Québec už za samostatný právny inštitút. Superficiu definuje čl. 1011 CCQ, podľa ktorého sa za superficiálne vlastníctvo (*propriété superficiarie*) považuje vlastníctvo stavieb, zariadení alebo rastlín, ktoré sa nachádzajú na nehnuteľnosti patriacej inej osobe, ako je vlastník pozemku (*tréfoncier*). Právny režim superficií upravujú ustanovenia čl. 1110 až 1118 CCQ. Podľa čl. 1110 CCQ

¹² Zásada *superficies solo cedit* bola prvýkrát sformulovaná rímskym právníkom Gaiom (Inst. 2. 73): *praeterea id, quod in solo nostro ab aliquo aedificatum est, quamvis ille suo nomine aedificauerit, iure naturali nostrum fit, quia superficies solo cedit*.

¹³ Pozri bližšie COING, Helmut. *Europäisches Privatrecht 1800 bis 1914. Band II 19. Jahrhundert*. München: Verlag C. H. Beck, 1989, s. 370.

¹⁴ DOMAT, Jean. *Loix civiles dans leur ordre naturel*. Paris: Chez J. B. Coignard, 1686, s. 429.

¹⁵ Pozri MALAURIE, Philippe. *Les biens. La publicité foncière*. 5. vyd. Paris: Cujas, 2002, s. 281 a nasl.

superficie vyplývajú z oddelenia vlastníckeho práva k veciam, ktoré sa nachádzajú na nehnuteľnosti, prevodom práva akcesie alebo vzdania sa výhody tohto práva. Podľa čl. 1116 CCQ superficie zanikajú, ak vlastník pozemku získa vlastnícke právo akcesiou k stavbám, zariadeniam alebo rastlinám vyplatením ich hodnoty superficiárovi.

Oveľa rigoróznejšie sa k otázke vzťahu pôdy a všetkého čo sa nej nachádza stavia pod vplyvom pandektnej vedy¹⁶ nemecké právo.¹⁷ Podľa § 94 BGB medzi podstatné súčasti pozemku patria iba veci „pevne spojené s pôdou“ ako sú stavby a úžitky zeme (*Erzeugnisse der Erde*), pokiaľ sú s ním spojené.¹⁸ Tie nemôžu byť podľa § 93 BGB predmetom samostatných vecných práv; preto stavba je vo vlastníctve vlastníka pozemku, aj keď stavbu zriadil niekto iný (§ 946 BGB). Z toho vyvodila nemecká doktrína tri závery: vecnoprávne zmeny k pozemku sa vzťahujú aj na jeho súčasti, všetky vecné práva k pozemku sa priamo týkajú jeho súčastí a uvedené platí bez ohľadu na hodnotu pozemku a hodnotu jeho súčastí.¹⁹

Tradičná náuka súkromného práva v Uhorsku vychádzala zo zásady, že nehnuteľnosťou je pôda (pozemok) a všetko čo je s ňou v pevnom spojení, t. j. rastliny, ktoré zapustli korene, neobraté plody, resp. úžitky veci a trvalé stavby (*immobiles res sunt fundi, i. e. solum et res solo cohaerentes, ut arbores stantes, fructus pendentes, aedificia in perpetuum extructa*). Z princípu *accessorium sequit suum principale* uplatňovanej už v Tripartite (1514), ako základom prameni uhorského práva,²⁰ náuka postupne vyvodila všeobecnú platnosť zásady *superficies solo cedit*.²¹ Od neho odvodená zásada, že stavba je súčasťou pozemku (*aedificatio solo cedit*) platila pod vplyvom ustanovenia § 297 ABGB²² v slovenskom súkromnom práve až do r. 1950. Napr. Š Luby píše, že súčasťou nehnuteľnosti je všetko rastlinstvo vsadené do pôdy a „všetko, čo bolo na nehnuteľnosti vystavané alebo zriadené za tým účelom, aby bolo trvale spojené s pozemkom.“²³ Rovnako A. Záturcký a V. Fajnor pred r. 1950 napísali: „Ak sa hnutelná vec spojí s nehnuteľnou (sadenie rastlín, siatie semena, zabudovanie stavebného materiálu) stane sa súčasťou nehnuteľnosti a vlastníctvom vlastníka nehnuteľnosti,

¹⁶ Pandektná veda považovala akcesiu (spojenie pôdy a hnutelnej veci) za originárny spôsob nadobúdania vlastníckeho práva. Pozri napr. WINDSCHIED, Bernard – KIPP, Theodor. *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 1. zv. 9. vyd. Frankfurt am Main: Rütten & Loenig, 1906, s. 972 a nasl.; DERNBURG, Heinrich. *Pandekten*. 1. zv. 5. vyd. Berlin: Verlag Müller, 1896, s. 492 a nasl.; WENDT, Otto. *Lehrbuch des Pandekten*. Jena: Verlag Gustav Fischer, 1888, s. 394.

¹⁷ Napr. český právnik A. Randa ako horlivý prívrženec rakúskeho pandektistu J. Ungera píše: „Domy činí s půdou nedělitelný celek. Proto není možná ani zvláštní držba půdy a zvláštní držba superficeí.“ RANDA, Antonín. *Držba dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: Nákladem J. Otty, 1890, s. 80.

¹⁸ Pozri BREHM, Wolfgang – BERGER, Christian. *Sachenrecht*. 2. vyd. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, s. 28 a 29; WESTERMANN, Harry. *Sachenrecht*. 4. vyd. Karlsruhe: C. F. Müller, 1960, s. 258 – 560; ECKERT, Jörn. *Sachenrecht*. 3. vyd. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2002, s. 32.

¹⁹ BAUR, Fritz – STÜMER, Rolf. *Sachenrecht*. 17. vyd. München: C. H. Beck, 1999, s. 13 – 14.

²⁰ V druhej časti v čl. 52 bod 3 Tripartita sa uvádza, že príslušenstvo veci musí byť prejednané súdom príslušným podľa hlavnej veci (*accessorium debet sequi forum sui principalis*). Z toho potom náuka vyvodila všeobecnú platnosť zásady *superficies solo cedit*.

²¹ Pozri FRANK, Ignác. *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I. zväzok. Buda: Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, 1845, s. 194.

²² Rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ABGB z r. 1811) platil v Uhorsku v r. 1853-1861. Ustanovenie § 297 ABGB platilo v dôsledku Judexkuriálnej konferencie v uhorskom práve aj po r. 1861. J. Suhayda vo svojom diele o všeobecnom súkromnom práve vydanom po Judexkuriálnej konferencii (1861) doslova píše: „Platí všeobecná mienka, že stavba patrí tomu, komu patrí pôda bez ohľadu, či niekto staval z vlastného alebo z cudzieho.“ SUHAYDA, János. *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere, az Országbirói értekezlet által megállapított szabályokhoz és azóta a legújabb időig hozott törvényekhez alkalmazva*. 6. vyd. Budapest: Budapest: Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, 1874, s. 73.

²³ LUBY, ref. 10, s. 284.

ktorý je povinný bývalého vlastníka hnutel'nej veci odškodniť, alebo na jeho žiadosť vrátiť mu vec, ak ju možno od nehnuteľnosti účelne oddeliť.“²⁴

Po r. 1948 došlo v dôsledku prijatia Občianskeho zákonníka z r. 1950 k podstatnému zúženiu princípu *superficies solo cedit*, keď boli z neho vyňaté všetky stavby. Pod vplyvom sovietskeho práva (*Dekrét o pôde*) začala sa aj na Slovensku uplatňovať *bolševická zásada superficies non solo cedit*. Podľa § 25 Občianskeho zákonníka z r. 1950 sa za súčasť pozemku považuje všetko, čo na ňom vzíde. Ale podľa druhej vety tohto ustanovenia platilo, že „stavby nie sú súčasťou pozemku.“ Zásadu *superficies non solo cedit* priviedlo do „dokonalosti“ ustanovenie § 24 ods. 2 zákona č. 49/1959 Zb. o jednotných roľníckych družstvách. Podľa neho právo družstevného užívania oprávňuje družstvo užívať pozemok v rovnakom rozsahu, v akom by náležalo vlastníkovi; družstvo nemôže však pozemok zaťažovať ani scudziť. Družstvu preto najmä náleží všetko, čo na pozemku vychádza, má právo meniť jeho podstatu a čerpať z nej, a prevádzať na ňom stavby.

Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. síce priamo nespomínal zásadu *superficies non solo cedit*, avšak súdna prax vychádzala z toho, že stavba je samostatnou vecou, konkrétne nehnuteľnou, ak spĺňa podmienky stanovené v § 119 ods. 2. Nezmyselnosť tejto zásady si uvedomovala aj vtedajšia súdna prax. Napr. Najvyšší súd ČSSR k tomu uviedol: „Aj keď predmetom prevodu môže byť stavba bez pozemku, ako aj pozemok bez stavby, je žiaduce, aby tak pozemok, ako aj stavba na ňom postavená boli vo vlastníctve tej istej osoby“ (R 32/1982, s. 176 a 177). *Zásada superficies non solo cedit sa výslovnou právnou úpravou (§ 120 ods. 2 OZ) vrátila do nášho poriadku vydaním zákona č. 509/1991 Zb.*

Zásadu *superficies solo cedit* akceptujú takmer všetky európske právne poriadky. Zatiaľ čo v *nemecky hovoriacich štátoch vo forme kogentnej právnej normy* (pozri napr. čl. 667 ods. 2 *švajčiarskeho ZGB*, § 94 ods. 1 *nemeckého BGB*), v *románskych civilných kódexoch platí ako dispozitívne ustanovenie zákona* (pozri čl. 546 a čl. 553 *francúzskeho Code Civil* a čl. 934 *talianskeho Codice civile*). K princípu *superficies solo cedit* sa s výnimkou Slovenska vrátili všetky štáty z tzv. *socialistického bloku* [pozri § 5:18 *maďarského OZ* a § 506 ods. 1 *českého OZ*]. V r. 1992 sa k tomuto princípu prihlásila aj *Ruská federácia* (pozri čl. 263 ods. 2 *OZ Ruskej federácie*).

Za súčasťou pozemku sa zmysle zásad prirodzeného práva považuje:

- a) priestor nad a pod pozemkom,
- b) trvalé stavby,
- c) trvalé porasty, ak boli vysadené na pozemku a zapustili korene,
- d) podzemné a nadzemné vody,
- e) prirodzené plody a
- f) prirodzené prírastky zeme ako sú napr. naplaveniny a strže.

Právna úprava Slovenskej republiky *de lege lata* vykazuje vo vzťahu k superficiálnej zásade viaceré odlišnosti. Podľa právnej úpravy sa za súčasť pozemku podľa § 120 ods. 2 OZ nepovažujú okrem stavieb ani vodné toky a podzemné vody. Za súčasť pozemku sa nepovažujú ani vyhradené nerasty, jaskyne a prírodné liečivé zdroje, ktoré sú podľa čl. 4 Ústavy SR vždy a za každých okolností vlastníctvom štátu. Podľa platnej právnej úpravy je tiež sporné, či súčasťou pozemku je aj priestor nad a pod pozemkom.²⁵ Súčasťou

²⁴ FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava: Nákladom právnickej jednoty, 1924, s. 105.

²⁵ Platná právna úprava nelimituje spodnú hranicu vzdušného priestoru vyhradeného pre leteckú dopravu, ako je tomu vo vyspelých demokraciách. Podľa § 2 písm. a) leteckého zákona (zákon č. 143/1998 Z. z. v znení neskorších predpisov) vzdušným priestorom SR je vzdušný priestor nad územím

pozemku nie sú, tak ako to platilo v minulosti, ani voľne žijúce či chované zvieratá, a to ani vtedy ak ich chov súvisí s konkrétnou nehnuteľnosťou (napr. ak ide o poľnohospodársku usadlosť).

PRIESTOR NAD A POD POZEMKOM AKO SÚČASŤ POZEMKU

Ako už bolo uvedené, súčasné slovenské občianske právo nerieši otázku, či súčasťou pozemku je aj priestor nad pozemkom a pod jeho povrchom.²⁶ Tento problém nebol riešený ani v rímskom práve a ako prvý sa ho pokúsil riešiť veľký glosátor rímskeho práva Accursius. Accursius sformuloval v 13. storočí pri komentovaní niektorých statí *Corpus Juris Civilis* dodnes platnú a často citovanú parémiu *cuius est solum, eius est usque ad coelum et ad inferos*.²⁷ Princíp, podľa ktorého sa vlastnícke právo týka nielen povrchu pozemku, ale aj vzduchového priestoru nad ním a zem pod ním, bol neskôr prevzatý aj prirodzenoprávnou školou. V doktríne boli v súvislosti s otázkou právneho režimu priestoru nad a pod povrchom zeme prezentované nasledovné tri právne názory.

Prvým riešením je doktrína tzv. kuželovitého, resp. ihlanovitého vlastníctva. Podľa neho vlastníctvo vlastníka pozemku siaha pod povrchom pozemku smerom až k stredu Zeme, a to zužujúc sa plynule od hraníc pozemku a rozširujúc sa plynule nad povrchom od hraníc pozemku smerom hore bez akýchkoľvek obmedzení.²⁸ Vlastník pozemku má podľa tejto koncepcie výhradné právo užívať priestor nad a pod svojim pozemkom bez akýchkoľvek obmedzení.

Druhým možným riešením je ohraničenie práv vlastníka pozemku jeho záujmom využívať vymedzenú časť priestoru pod a nad pozemkom. Teória záujmu²⁹ sa začala uplatňovať až v druhej polovici 19. storočia, keď práva vlastníka pozemku okrem banského práva začal obmedzovať rozvoj dopravnej infraštruktúry (výstavba cestných a železničných tunelov, stavba metra, rozvoj leteckej dopravy) a rozsiahla urbanizácia a s tým súvisiaca výstavba inžinierskych sietí nad a pod povrchom zemského povrchu.

Podľa tretieho názoru sa práva vlastníka pozemku viažu iba k jeho povrchu. Využívanie priestoru nad a pod povrchom pozemku je iba akcesorickým privilegiom vlastníka pozemku.³⁰ To znamená, že vlastnícke právo sa nerozširuje na priestor pod a nad pozemkom a vlastníkovi sa poskytuje iba subjektívne právo na využitie tých príležitostí, ktoré poskytuje užívanie priestoru nad a pod povrchom pozemku.

Prvé civilné kódexy sa priklonili k princípu *usque ad coelum et usque ad inferos*. Napr. Code civil v čl. 552 al. 1 uvádza: „*La propriété du sol emporte la propriété du dessus*

SR do výšky, v ktorej možno vykonávať leteckú prevádzku. Podľa § 3 ods. 1 leteckého zákona SR má výlučnú a úplnú zvrchovanosť nad svojím vzdušným priestorom.

²⁶ Zo slovenskej právnej spisby pozri k tomu článok FEKETE, Imrich. Tretí rozmer pozemku a vlastnícke právo k nemu. In *Justičná revue*, 2017, č. 7, s. 1298 – 1313.

²⁷ Doslovný preklad: „Komu patrí pôda, tomu patrí celá cesta do neba i do pekla.“ Ide o parémiu, ktorá našla svoje miesto v diele Accursiusa pod názvom *Glossa Ordinaria* a bola neskôr prevzatá aj ďalšími komentátormi Digest ako sú napr. Baldus alebo Cujacius.

²⁸ TÓTH, Lajos. *Dologi jog. Magyar magánjog*. Debrecen: Szabad királyi város könyvnyomda - válalata, 1930, s. 85.

²⁹ Záujmová teória sa pripisuje ideovému otcovi záujmovej jurisprudencie R. von Jheringovi. Pozri JHERING von, Rudolf. Zur Lehre von den Beschränkungen des Grundeigentümers im Interesse der Nachbarn. In *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts*, 1863, Bd. VI., s. 89. Rovnako však Ch. H. Hesse píše, že „*Der Luftraum gehört zum Grund und Boden in solcher Höhe, als er für die menschliche Kraft erreichbar und für das Eigentum von Interesse ist*“. HESSE, Christoph August. Zur Lehre von den Nachbarrechtlichen Verhältnisse der Grundeigentümer. In *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts*, 1863, Bd. VI., s. 393.

³⁰ ALMÁSI, Antal. *A dologi forgalom*. Budapest: Atheneum Kiadó, 1910, s. 86.

et du dessous. “K tejto koncepcii sa priklonili aj ďalšie románske kodifikácie súkromného práva. V anglickom práve sa princíp *cujus est solum ejus est usque ad coelum* uplatňuje už od 14. storočia. V priebehu 19. storočia bol tento princíp domestikovaný aj v Spojených štátoch (v štátoch, v ktorých platí *common law*). Doktrína ho chápe v tom zmysle, že vlastník pozemku (*landlord*) vlastní všetko nad a pod pozemkom, a to smerom nahor až k nebu a smerom nadol až po stred Zeme.³¹ Z uvedeného princípu sa v americkej doktríne a súdnej praxi vyvinula tzv. doktrína *ad coelum*.³²

Nemecký zákonodarca sa priklonil k teórii záujmu. Podľa § 905 BGB „Právo vlastníka pozemku sa vzťahuje na priestor nad povrchom a zemské teleso pod povrchom. Vlastník však nemôže zakázať zásahy, ktoré sa uskutočnia v takej výške alebo hĺbke, na vylúčení ktorých nemá žiadny záujem.“ Tento legislatívny model je v súčasnom svete prevládajúci (pozri čl. 667 švajčiarskeho ZGB, čl. 10001 gréckeho civilného kódexu, čl. 5:21 holandského Burgerlijk Wetboek, čl. 1344 ods. 2 portugalského Código civil). V r. 2013 si teóriu záujmu osvojil aj nový občiansky zákonník v Maďarsku (čl. 5:17: „Vlastnícke právo týkajúce sa nehnuteľnosti sa vzťahuje na vzduchový priestor nad zemou a zemské teleso pod ním potiaľ, pokiaľ siahajú možnosti jeho hospodárskeho využívania.“). Český občiansky zákonník z r. 2012 v § 1023 ods. 1 definuje záujem vlastníka pozemku negatívnym spôsobom: „Vlastník pozemku musí snáť užívaní priestoru nad pozemkom alebo pod pozemkom, je-li pro to důležitý důvod a děje-li se to takovým způsobem, že vlastník nemůže mít rozumný důvod tomu bránit.“

Názor, že vlastnícke právo vlastníka pozemku pokrýva priestor nad a pod povrchom nepriamo akceptuje aj pri absencii výslovnej právnej úpravy súdna prax (napr. Ro NS ČR z 13. 5. 2003, sp. zn. 22 Cdo 737/2002). Pokiaľ ide o priestor pod pozemkom Najvyšší súd ČR v rozsudku uverejnenom pod Rc 7/1999 zaujal právny názor, že stavbou umiestnenou na pozemku (v zmysle ustanovenia § 8 ods. 3 zákona č. 87/1991 Zb.) je aj stavba, ktorá je pod povrchom pozemku (napr. garáž, ktorá je vybudovaná pod povrchom pozemku). V odôvodnení tohto rozhodnutia bolo vysvetlené, že pozemkom, ako časťou zemského povrchu, oddeleného hranicou od iného pozemku je potrebné rozumieť nielen zvršok krajiny alebo pôdy, ale aj celý hlbinný priestor pôdy či inej zemskej vrstvy, ktorá je pod touto vrstvou, takže pozemok je zastavaný nielen nadzemnou stavbou, ale aj stavbou umiestnenou pod povrchom pozemku. Pokiaľ ide o vzdušný priestor nad pozemkom, súdy posudzujú presah strechy, balkónu či zateplenia stavby nad susedný pozemok ako neoprávnenú stavbu (pozri napr. rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 25. 3. 2010, sp. zn. 22 Cdo 2500/2008, proti ktorému podaná ústavná sťažnosť bola odmietnutá uznesením Ústavného súdu ČR zo 4. 11. 2010, sp. zn. II. ÚS 2977/10, ďalej rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 5. 10. 2004, sp. zn. 22 Cdo 1342/2004 a uznesenie Najvyššieho súdu ČR z 29. 4. 2010, sp. zn. 22 Cdo 3953/2008). Najvyšší súd ČR pred prijatím nového občianskeho zákonníka (2012) vo svojom rozsudku pod sp. zn. 22 Cdo 1000/2010 z 19. 12. 2011 tiež konštatoval, že platné právo otázku rozsahu vlastníckeho práva k pozemku síce výslovne nerieši, však nie je pochybnosť o tom, že aj *v súčasnosti vlastnícke právo k pozemku zahŕňa aj priestor nad jeho povrchom*. Najvyšší súd ČR v odôvodnení citovaného rozsudku ešte uviedol, že zasahovať časťami stavby (napr. zateplením steny, balkónu a pod.) do priestoru nad susedným pozemkom bez právneho dôvodu nie je prípustné; preto ani nevyhovelo žalobe na umožnenie vstupu na susedný pozemok za účelom takéhoto zásahu.

³¹ Pozri BLACKSTONE, William. *Commentaries on the Laws of England*. Book the second. Oxford: Clarendon Press, 1776, s. 18 – 19.

³² KARP, James – KLAYMAN, Elliott. *Real Estate Law*. Fifth edition. Chicago: Deaborn Financial Publishing Inc., 2003, s. 39, 52.

Slovenská odborná spisba z ostatného obdobia sa prikláňa k názoru, že pri vymedzení rozsahu vlastníckeho práva k pozemku treba vychádzať z pojmových znakov pozemku ako veci, najmä s ohľadom na ovládateľnosť a funkčné určenie pre potreby ľudí, ako aj z povahy pozemku. „V tejto súvislosti treba za súčasť pozemku považovať priestor, ktorý je potrebný na jeho využívanie v súlade s jeho účelovým určením a s ním spojené produkčné (hospodárske) a mimoprodukčné funkcie“³³

STAVBA AKO SÚČASŤ POZEMKU ALEBO AEDIFICATION SOLO CEDIT

Rozlišovanie medzi spojením hnutelných vecí a spojením hnutelných vecí (*inaedificatio*) s pozemkom bolo známe už v rímskom práve.³⁴ V prípade spojenia hnutelnej veci s pozemkom sa pozemok vždy považoval za hlavnú vec a vlastníkom pozemku získal vlastnícke právo k cudziemu materiálu, z ktorého bola zriadená stavba. Takýmto spôsobom spojené (zložené) veci majú spravidla jednotné hospodárske určenie a musia podliehať spoločnému právnomu režimu. To znamená, že i vecné práva vzťahujúce sa na hlavnú vec sa priamo týkajú všetkých jej súčastí. Tým sa zabezpečuje nielen právna istota, ale sa umožňuje plynulý hospodársky obeh týchto vecí.³⁵

Zásada *aedificatio solo cedit* má svoj pôvod v rímskom práve. Rímsky právnik Gaius v Inštitúciách píše, že to čo je na našom pozemku a pôde niekým postavené prechádza podľa prirodzeného práva na nás, aj keď ho postavil pre seba, pretože stavby spojené s pozemkom pripadajú vlastníkovi pôdy a pozemku.³⁶ Zásadu, že vlastníkom pozemku je vlastníkom stavby postavenom na tomto pozemku riešilo rímske v súvislosti s nadobúdaním vlastníckeho práva.³⁷ V nadväznosti na to prvé civilné kódexy riešili vlastnícke právo k stavbe v závislosti od troch situácií: vykonanie stavby stavebníkom na vlastnom pozemku, ale z cudzieho materiálu, vykonanie stavby vlastným materiálom, ale na cudzom pozemku a realizácia stavby s cudzím materiálom a na cudzom pozemku. V prvom prípade vlastníkom pozemku získal vlastnícke právo k stavbe, ale musel nahradiť stavebníkovi hodnotu materiálu (pozri § 417 ABGB a čl. 554 Code civil). V druhom prípade boli dve možné riešenia: ak sa stavba vykonala bez vedomia a vôle vlastníka pozemku, stavba pripadla jemu, ak však vlastníkom pozemku o uskutočnení stavby vedel, a poctivému stavebníkovi to nezakázal, stratil vlastnícke právo k pozemku (pozri § 418 ABGB a čl. 555 Code civil). V treťom prípade vznikli dva právne vzťahy: prvý vznikol medzi stavebníkom a vlastníkom pozemku (prípád sa posúdi podľa § 418 ABGB); druhý medzi stavebníkom a vlastníkom materiálu (prípád sa posúdi podľa § 417 ABGB).³⁸

³³ GAISBACHER, J.: *Základy pozemkového práva. Komentár*. 2. vyd. Šamorín: Heuréka, 2003, s. 16.

³⁴ Rímske právo rozlišovalo medzi spojením hnutelných vecí a spojením hnutelných vecí s pozemkom (*inaedificatio*). V prípade spojenia hnutelnej veci s pozemkom sa pozemok vždy považoval za hlavnú vec a vlastníkom pozemku získal vlastnícke právo k cudziemu materiálu, z ktorého bola zriadená stavba (*omne quod inaedificatur solo cedit; Inst 2. 1. 29*).

³⁵ GUNIA, Susanne. *Grenzüberbau und Akzessionsprinzip*. Berlin: Der juristische Verlag Lexxion, 2009, s. 53.

³⁶ Inst. 2, 73: „*Praeterea id, quod in solo nostro ab aliquo aedificatum est, quamvis ille suo nomine aedificauerit, iure naturali nostrum fit, quia superficies solo cedit.*“

³⁷ Pozri REBRO, Karol. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 151 – 152; MAYER – MALY, Theo. *Römisches Privatrecht*. Wien, New York: Springer-Verlag, 1991, s. 47; CZYHLARZ, Karl Ritter. *Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts*. Wien, Leipzig: Hölder, Pichler, Tempsky AG, 1924, s. 124; BENEDEK, Ferenc – POKÉCZ KOVÁCS Atilla. *Római magánjog*. 7. vyd. Budapest: Dialóg Campus, 2019, s. 197.

³⁸ GSCHNITZER, Franz. *Österreichische Sachenrecht*. 2. vyd. Wien, New York: Springer-Verlag, 1985, s. 96 – 97.

Zásada, že „čo je spojené s pozemkom, patrí pozemku“ bola už v rímskom práve prelomená v prospech stavebníka zavedením inštitútu dedičného nájmu (*emphyteusis*), práva nadstavby (*superficies*) a záložného práva (*pignus, hypotheca*). Vlastníkom stavby zriadenej na cudzom pozemku sa na základe superficiálnej zásady stal síce vlastník pozemku, avšak osoba oprávnená na zriadenie stavby (*superficiarius*) mohla so stavbou voľne nakladať, mala právo na ochranu a v dobe cisárstva sa mu priznala aj vindikačná žaloba.³⁹ Vecným právom k cudzej veci sa *superficies* stal až v dobe cisára Justiniana.⁴⁰

Zmena právnych pomerov k pôde viedla na prelome 18. a 19. storočia k dvom legislatívnym riešeniam: k prelomeniu zásady *aedificatio solo cedit* v prospech práva užívať cudzí pozemok (na základe práva stavby ako formy vecného bremena) a oslabeniu superficiálnej zásady tým, že sa jej priznal charakter vyvrátenej právnej domnienky.

Prvú z uvedených možností si osvojili nemecky hovoriace štáty. Nemecké právo poznalo do r. 1900 ako dedičstvo rímskeho práva (*emphyteusis*) inštitút dedičného nájmu k pozemku, na ktorom bola postavená cudzia stavba (*Erbpacht*). Dedičný nájom bol v r. 1919 nahradený zákonom o dedičnom práve stavby (*Gesetz über das Erbaurecht*), ktorý zakladá právo zriadiť a udržiavať stavbu na cudzom pozemku za tzv. dedičný nájom (*Erbbauszins*). Z hľadiska vlastníka pozemku predstavuje dedičné právo stavby obmedzené vecné právo strpieť cudziu stavbu na svojom pozemku. V rakúskom a švajčiarskom práve plní vyššie uvedený účel právo stavby (*Baurecht*). Zatiaľ čo v Rakúsku upravuje právo stavby osobitný zákon z r. 1912 (*Baurechtsgesetz*), vo Švajčiarsku ho priamo upravuje civilný kódex (čl. 675 a čl. 779 a nasl. ZGB).⁴¹ Právo stavby podľa oboch úprav znamená, že stavebníkovi prislúcha voči vlastníkovi pozemku vecné právo postaviť na povrchu alebo pod povrchom pozemku stavbu. Preto sa tento inštitút označuje ako dočasná kúpa pozemku („*Landkauf auf Zeit*“). Osobitným právnym inštitútom vo vzťahu k dočasným stavbám sú v rakúskom práve tzv. superedifikáty. Superedifikátom (*Superädifikate*) je také stavebné dielo bolo so súhlasom vlastníka pozemku a spravidla za odplatu zriadené na cudzom pozemku (pokiaľ nejde o vecné právo stavby) a ktoré na pozemku „nemá natrvalo zostať“ (10 až 100 rokov). Superedifikáty sa z právneho hľadiska posudzujú ako samostatne prevoditeľné hnutelné veci, a to aj v prípade, keď sú zemou spojené s pevným základom.⁴²

Druhú skupinu predstavujú štáty, ktoré priznali zásade *aedificatio solo cedit* iba prezumpatívny charakter a ignorujú povahu stavby ako súčasti pozemku priznávajú stavebníkovi za určitých podmienok vlastnícke právo k stavbe. Medzi tieto štáty možno zaradiť predovšetkým frankofónne štáty (Francúzsko, Belgicko - čl. 553 a 554 Code civil) a Španielsko (čl. 334 Código civil).⁴³ Preto napr. hranice medzi trvalými súčasťami (*immeuble par nature*) a dočasnými súčasťami pozemku (*immeuble par destination*) sú vo francúzskom práve veľmi krehké.

³⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římskeho*. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty UK, 1927, s. 276 – 277.

⁴⁰ HOFMEISTER, Herbert – RECHBERGER, H. Walter – ZITTA, Rudolf. *Bauten auf fremden Grund*. Wien: Manz Verlag, 1996, s. 3 – 4.

⁴¹ Čl. 676 ZGB: „Bauwerke und andere Vorrichtungen, die auf fremdem Boden eingegraben, aufgemauert oder sonstwie dauernd auf oder unter der Bodenfläche mit dem Grundstücke verbunden sind, können einen besonderen Eigentümer haben, wenn ihr Bestand als Dienstbarkeit in das Grundbuch eingetragen ist.“

⁴² Pozri bližšie IRO, Gert. *Bürgerliches Rechts IV Sachenrecht*. 3. vyd. Wien, New York: Springer, 2008 s. 12 – 15 a samostatnú monografiu BYDLINSKI, Franz. *Superädifikate. Geltendes Recht und Verbesserungsmöglichkeiten*. Wien: Manz Verlag, 1982.

⁴³ Medzi tieto úpravy možno zaradiť medzitým zrušený taliansky civilný kódex z r. 1865 (čl. 440, 448 a 562) a zurišský civilný kódex z r. 1853 (čl. 549).

Právo stavby bolo s menšími obmenami známe aj uhorskému súkromnému právu, ktorý platil na území Slovenska do r. 1950. Návrh občianskeho zákonníka z r. 1900 vyčlenil právo stavby (*épületjog*) samostatnú úpravu (§ 785 až 798).⁴⁴ Právna úprava práva stavby bola v bývalom Československu zjednotená na celom území štátu prijatím zákona č. 88/1947 Zb. o práve stavby, podľa ktorého právo stavby predstavovalo vecné právo k cudzej veci. Podľa § 1 citovaného zákona mohol byť pozemok zaťažený vecným právom inej osoby (stavebníka), mať stavbu na jeho povrchu alebo pod povrchom. Nezáleží na tom, či ide o stavbu už zriadenú alebo dosiaľ ešte nezriadenú.

Superficiálna zásada vo vzťahu k stavbám platila na Slovensku až do r. 1950,⁴⁵ keď bol prijatý Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., ktorý ustanovil, že stavba nie je a nemôže sa za žiadnych okolností stať súčasťou pozemku (*aedificatio non solo cedit*).⁴⁶ Tento názor je rozpore s prirodzenoprávnou zásadou, že stavba zriadená na cudzom pozemku sa stáva vlastníctvom vlastníka pozemku, a že ak stavebník chce zriadiť trvalú stavbu na cudzom pozemku, môže tak urobiť za podmienky, že toto právo musí byť založené na konkrétnom vecnoprávnom dôvode. To platilo v našom právnom poriadku až do r. 1950, keď dovtedy *bolo možné stavať na cudzom pozemku iba na základe osobitných právnych predpisov* (pozri § 40 zákl. č. 1/1868, § 44 zák. čl. 25/1896 a § 24 zák. čl. 41/1891), pričom súdna prax toto vecné právo v širšom rozsahu nepripustila. Právo stavby podľa rakúskeho práva platilo iba v Čechách (zákon č. 86/1912 r. z. o stavebnom práve) a po druhej svetovej vojne aj na Slovensku (zákon č. 88/1947 Zb. o práve stavby).

Východiskom úvah týkajúcich sa na Slovensku platného princípu, že stavba nie je súčasťou pozemku (*aedificatio non solo cedit*) je *vymedzenie pojmu stavby*. Stavba ako výsledok stavebnej činnosti je spravidla tiež stavbou podľa občianskeho práva a je samostatnou nehnuteľnou vecou.⁴⁷ Stavbou je preto nielen dom alebo budova, ale napr. aj bazén a oplotenie, ak spĺňajú definíčné znaky stavby ako nehnuteľnej veci (pozri § 119 ods. 2 OZ). V niektorých prípadoch však nemožno stavbu fakticky ani hospodársky oddeliť od pozemku, na ktorom je zriadená; stavba potom s takýmto pozemkom splýva, je jeho súčasťou a tvorí s ním jednu vec (napr. lom, hrádza rybníka alebo potoka, premostenie kanála, melioračné zariadenie, pozemná komunikácia).⁴⁸

⁴⁴ Legislatívna predloha vychádzala zo saského civilného kódexu (čl. 661) a novoprijatého nemeckého BGB. Pozri *Indollás a magyar általános polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. 2. zv. Dologjog. Budapest: Grill Károly, 1901, s. 575 a nasl.

⁴⁵ RAFFAY, Ferencz. *Magyar magánjog kézikönyve*. 2. zv. 3. vyd. Budapest: Benkő Gyula, 1909, s. 84; SZLADITS, Károly. *Magyar magánjog vázlat*. 3. vyd. Budapest: Grill Károly, 1917, s. 64. Zo staršej literatúry pozri CZÖVEK, István. *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások*. Pest: Trattner János, 1822, s. 71.

⁴⁶ „Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb. v § 25 ustanovil, že stavby nie sú súčasťou pozemku. Podľa § 562 tohto zákonníka platilo: „Ustanoveniami tohto zákona sa spravujú, pokiaľ nie je ďalej ustanovené inak, aj právne pomery vzniknuté pred 1. 1. 1951; do tohto dňa sa tieto právne pomery spravujú skorším právom“. Z toho je zrejmé, že odo dňa účinnosti uvedeného zákonníka prestali byť stavby súčasťou pozemku, aj keď išlo o stavby zriadené skôr, teda počas platnosti rakúskeho ABGB“. (Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 20. 3. 2012, sp. zn. 22 Cdo 2128/2011).

⁴⁷ „Stavba je samostatnou nehnuteľnou vecou a nie je súčasťou pozemku (§ 120 OZ). Ak teda stavba, ktorá bola vystavaná na určitom pozemku, presahuje časťou do stavebnej parcely iného vlastníka, nestáva sa presahujúca časť stavby súčasťou tejto susednej parcely. Zastavaná časť susednej parcely sa naopak nestáva prostredníctvom zastavania súčasťou parcely, ku ktorej mal vlastník stavby vlastnícke právo a na ktorej mal úmysel zriadiť celú stavbu. Vlastník stavby nie je preto oprávnený s cudzou časťou pozemku, hoci zastavanou vlastnou stavbou, disponovať.“ (Rozsudok Krajskeho súdu v Plzni, zo dňa 15. 11. 1993, sp. zn. 15 Ca 252/93).

⁴⁸ „V každom prípade je potrebné zvažovať, či stavba môže byť samostatným predmetom práv a povinností, a to s prihliadnutím na všetky okolnosti veci, najmä na to, či podľa zvyklostí v právnom styku je účelné, aby stavba ako samostatná vec bola predmetom právnych vzťahov (napr. kúpy

*Pojem stavby z hľadiska súkromného práva definuje ustanovenie § 119 ods. 2 OZ. Podľa neho je stavba nehnuteľnosťou, ak je spojená so zemou pevným základom.⁴⁹ Občiansky zákonník vymedzenie pojmu stavby v § 119 ods. 2 prispôbil princípu *aedificatio non solo cedit*. Iba na občianskoprávnu stavbu definovanú v § 119 ods. 2 OZ sa vzťahuje ustanovenie § 120 ods. 2 OZ, podľa ktorého stavba nie je súčasťou pozemku a ustanovenie § 133 ods. 2 OZ o spôsobe nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam. Ak teda nejde o výsledok stavebnej činnosti, ktorý by zodpovedal definičným znakom uvedeným v § 119 ods. 2 OZ, potom takáto nehnuteľnosť („stavba“) môže byť súčasťou pozemku a možno ju prevádzať mimo evidencie katastra nehnuteľností.⁵⁰*

Vypustenie zásady *superficies solo cedit* v prípade stavieb znamená, že vlastníkom pozemku sa nestáva automaticky vlastníkom stavby postavenej na tomto pozemku, ale že dôvod vzniku vlastníckeho práva k stavbe treba skúmať nezávisle od vlastníctva pozemku, a teda že vlastníkom stavby môže byť niekto iný ako vlastníkom pozemku (tak napr. vlastníkom pozemku môže byť štát a vlastníkom rodinného domčeka postaveného na pozemku fyzická osoba).

Opustenie superficiálnej zásady vo vzťahu k pozemku a stavbe vyvoláva protichodné názory aj v súdnej praxi, keď súdy musia často riešiť dilemu, či výsledok stavebnej činnosti možno vôbec kvalifikovať ako stavbu v zmysle § 119 ods. 2 OZ, ktorá na jednej strane nie je *de lege lata* súčasťou pozemku, ale môže byť príslušenstvom pozemku alebo inej stavby (§ 121 ods. 1 OZ), alebo či nejde o stavbu v zmysle § 119 ods. 2 OZ, ktorá však vzhľadom na dikciu § 120 ods. 2 OZ už môže byť súčasťou pozemku. V mnohých prípadoch nie sú rozdiely logicky zdôvodniteľné. Napr. murovaný plot, ktorý spĺňa kritériá stavby (§ 119 ods. 2 OZ), nie je súčasťou pozemku, avšak živý plot je už súčasťou pozemku, pretože ako zakorenený porast je súčasťou pozemku, na ktorom bol vysadený. Existuje tiež viacero súdnych rozhodnutí, podľa ktorých napr. chodníky, záhradné bazény, podzemné stavby (vínne pivnice) sú súčasťou pozemku.⁵¹

Uvedený problém je dôsledkom zdecimovanej úpravy vecných práv, keď Občiansky zákonník na rozdiel od právnej úpravy platnej pred r. 1950 nerozlišuje už ani medzi stavbami, ktoré majú trvalý charakter (a z toho dôvodu by mali byť súčasťou pozemku) a dočasnými stavbami. Občianske právo u nás sa po r. 1950 a najmä po r. 1964 snažilo na jednej strane občianskoprávny pojem stavby čo najviac zjednodušiť (pozri § 119 ods. 2 OZ) a na druhej strane zrušením zásady *aedificatio solo cedit* vnieslo do režimu prevodu vlastníckeho práva pozemku a „stavieb“ na ňom postavených veľký chaos. Tento systémový neporiadok sa prenáša aj do činnosti správ katastra, ktoré často nevedia posúdiť, či sa konkrétna prevádzaná „stavba“ má či nemá vyznačiť v katastri nehnuteľností.

a predaja, nájmu a pod.), a tiež na jej stavebné prevedenie. Významným hľadiskom je, či možno vymedziť, kde končí pozemok a kde začína stavba; ak také vymedzenie nie je možné, spravidla ide o súčasť pozemku.“ (Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 26. 8. 2003, sp. zn. 22 Cdo 1221/2002).

⁴⁹ Spojenie stavby so zemou pevným základom možno charakterizovať tak, že vec nesmie byť oddeliteľná od zeme bez toho, aby došlo k porušeniu veci.

⁵⁰ Tu však upozorňujeme na dikciu § 133 ods. 3 dnes už zrušeného českého OZ, podľa ktorého, ak sa prevádza na základe zmluvy nehnuteľná vec, ktorá nie je evidovaná v katastri nehnuteľností, nadobúda sa vlastníctvo k nej okamihom účinnosti tejto zmluvy.

⁵¹ Tu však treba poukázať, že súdna prax nedostatočne rozlišuje medzi stavbami podľa súkromného práva a stavbami podľa správneho práva. Bližšie k tomu pozri článok FEKETE, Imrich. Princíp akcesie a vlastnícke právo k stavbe a pozemku. In *Súkromné právo*, 2017, č. 5, s. 184 – 194.

TRVALÉ PORASTY ALEBO SOLO CEDIT QUOD SOLO IMPLANTUR

Princíp *quicquid plantatur solo, solo cedit* platí v európsky právnych úpravách od dôb rímskeho práva. Tie vychádzajú z toho, že všetko, čo je vysadené na pozemku alebo na ňom rastie, je súčasťou pozemku a vlastnícky patrí vlastníkovi pozemku. Táto zásada má normatívne vyjadrenie v mnohých civilných kódexoch (napr. § 420 ABGB, § 507 českého OZ, čl. 678 švajčiarskeho ZGB). Podľa väčšiny právnych úprav musí byť splnená podmienka, že za trvalé porasty sa považujú iba zakorenené rastliny.

Zatiaľ čo nemecké právo na vyššie uvedenej zásade trvá prakticky bezvýnimočne, početné výnimky ponúkajú právne poriadky románskej právnej oblasti, ktoré vlastnícke právo k pozemku a k trvalým porastom formulujú ako vyvrátiteľnú právnu domnienku. Napr. francúzske právo vychádza z dvojitej prezumpcie: vlastník pôdy je vlastníkom porastov, avšak to platí iba za podmienky, že porasty vysadil vlastník pôdy na svoje náklady (čl. 553 Code civil).⁵² Vo švajčiarskom práve (čl. 678 ods. 2 ZGB) vznikol v tejto súvislosti osobitný druh práva k porastom (*Pflanzensuperficies*), ktoré umožňuje priradiť vlastnícke právo k porastom inej osobe než je vlastník pozemku.⁵³

Princíp, podľa ktorého trvalé porasty sú súčasťou pozemku neuznávalo tzv. socialistické pozemkové právo. Hoci Občiansky zákonník z r. 1950 ustanovil, že súčasťou pozemku je všetko, čo na ňom vzíde, zákony o poľnohospodárskom družstevníctve túto úpravu ignorovali a ustanovili, že všetky porasty na združených pozemkoch, ktoré zostali vo vlastníctve členov družstva, sú vo vlastníctve družstva (§ 37 ods. 4 zákona č. 122/1975 Zb., § 60 ods. 4 zákona č. 90/1988 Zb. a § 46 ods. 4 zákona č. 162/1990 Zb.).

Platný Občiansky zákonník nemá výslovnú úpravu o tom, že trvalé porasty sú súčasťou pozemku tak, ako to platilo podľa § 25 Občianskeho zákonníka z r. 1950. O tom, že súdna prax mala v tejto veci jasno aj po veľkej novele Občianskeho zákonníka z r. 1991 (č. 509/1991 Zb.), svedčí aj názor Najvyššieho súdu ČR vo veci sp. zn. 3 Cz 23/1992, v ktorej tento súd zdôraznil: „Trvalé porasty vysadené na pozemkoch nemajú povahu samostatných vecí; pretože sú v zmysle ustanovenia § 120 OZ súčasťou pozemku ako hlavnej veci, nadobudne vlastníctvo k nim okamihom pevného spojenia so zemou vždy vlastník hlavnej veci, a to bez ohľadu na to, kto porasty na pozemku vysadil. Nie je teda mysliteľné, aby súčasť patrila inému, než vlastníkovi hlavnej veci, a aby jej právny osud bol od hlavnej veci odlišný“. To, že uvedený princíp platí aj v súčasnej úprave, možno vyvodiť aj z § 2 ods. 2 zákona o pôde č. 229/1991 Zb. Ten výslovne uvádza, že vlastník pozemkov je vlastníkom porastov, ktoré na ňom vzišli. Táto zásada je však prelomená v dvoch smeroch. Za prvé: citovaným ustanovením nie je dotknuté vlastnícke právo poľnohospodárskych družstiev k porastom na pozemkoch ich členov podľa predpisov o poľnohospodárskom družstevníctve. Za druhé: osoba, ktorej bol pozemok daný zmluvne do užívania, je vlastníkom všetkých porastov, pokiaľ sa s vlastníkom nedohodne inak.

Otázka trvalosti porastov môže byť sporná v prípade sadeníc, resp. pestovného materiálu. Pokiaľ ide o pestovný materiál, slovenské súkromné právo zastávalo pred r. 1950 názor, že súčasťou pozemku je nielen rastlinstvo vzišlé na pozemku, ale aj pred vzídením, už od chvíle zasadenia a zasiatia (rovnako § 94 ods. 1 druhá veta BGB ustanovuje: „Semenom zasiatim a rastlina vysadením sa stáva súčasťou pozemku.“). Za súčasť pozemku sa sadenice nepovažovali vtedy, ak boli vysadené na pozemku za účelom ich neskoršieho predaja. Vo vzťahu k stromčekom v lesnej škôlke platilo, že takto vysadené stromčeky sa považujú za budúce veci, ktoré môžu byť predmetom kúpnej

⁵² LARROUMET, Christian. *Droit civil. Les biens. Droits réel principaux*. Zv. II, 4. vyd. Paris: Economica, 2004, s. 371.

⁵³ REY, ref. 3, s. 285.

zmluvy (Uhorská kráľovská kúria 969/1891). Ani podľa súčasnej úpravy sa pestovný materiál (sadenice stromčekov) vysadený v prevádzkovej lesnej škôlke nepovažuje za trvalý porast, a teda ani za súčasť pozemku (Rc 87/2005). Súčasťou pozemku sa stane v momente, keď zapustí korene (§ 420 ABGB).

POZEMNÉ VODY, NADZEMNÉ VODNÉ PLOCHY A VODNÉ TOKY ALEBO AQUA SOLO CEDIT

Osobitné miesto medzi vecami v právnom zmysle má voda, ktorá je na jednej strane nevyhnutná pre ľudský život a na druhej strane sa vyznačuje efemérnou povahou, najmä ak ide o tečúcu či podzemnú vodu. Na to, aby sa voda stala predmetom občianskoprávných vzťahov je potrebné, aby bola individualizovaná (napr. vo vodnej nádrži, jazere alebo v nádržiach).

Právne vzťahy k vode sú historicky upravené v zákonoch o vodách, ktoré boli vydané už v druhej polovici 19. storočia (uhorský zák. čl. XXIII/1885 o vodách). Právne pomery k podzemnej a nadzemnej vode sa na Slovensku zásadným spôsobom zmenili po r. 1948. Platná Ústava SR v čl. 4 ods. 1 ustanovuje, že podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky sú vo vlastníctve Slovenskej republiky. Vydaním zákona č. 184/2002 Z. z. o vodách bola platnosť zásady, že stavby nie sú súčasťou pozemku, rozšírená v § 120 ods. 2 OZ aj na vodné toky a podzemné vody. Znenie § 120 ods. 2 OZ vo vzťahu k podzemnej vode vychádza z toho, že podzemné vody môžu patriť inému vlastníkovi než je vlastník pôdy (pozemku). Táto úprava je v rozpore so zásadou prirodzeného práva, že podzemné vody sú vždy súčasťou pozemku, pod ktorým sa nachádzajú.⁵⁴ Dovedené *ad absurdum*: štát je vlastníkom aj takej podzemnej vody, ktorá sa pod pozemok vlastníka dostala v dôsledku živelnnej udalosti (napr. záplava) alebo ak ide iba o obyčajnú dažďovú vodu!

Zásadu, že voda bez ohľadu, či sa nachádza na povrchu alebo pod pozemkom patrí vždy k pozemku poznalo už rímske právo (*aqua solo cedit*). Z tejto zásady vychádzajú nielen právne úpravy opierajúce sa o tradície rímskeho práva (čl. 552 Code civil: „... *la propriété du sol emporte la propriété du dessus et du dessous*), ale pod vplyvom obyčajového aj právny poriadok *common law*.⁵⁵ Nemecký BGB v § 905 robí v tomto smere obmedzenia, keď vlastnícke právo pod povrchom pozemku viaže iba na „zemské teleso“ (*Erdkörper*). Preto sa podzemné vody, ktoré netvorí súčasť zemského telesa nepovažujú za predmet vlastníctva vlastníka pozemku.⁵⁶

Pokiaľ ide o tečúcu vodu, resp. vodný tok, ten sa od dôb rímskeho práva považuje vo všetkých európskych právnych systémoch za vec bez pána (res nullius),⁵⁷ resp. za vec mimo právneho obehu (rex extra commercium).⁵⁸ Tečúca voda nie je totiž žiadnou individualitou (vecou v právnom zmysle) a k takto neindividualizovanej vode môžu

⁵⁴ „Povrchové a podzemné vody nie sú predmetom vlastníctva a nie sú súčasťou alebo príslušenstvom pozemku, na ktorom alebo pod ktorým sa vyskytujú; Právo na tieto vody upravuje zákon o vodách. Vlastníkom povrchových vôd, o ktoré je v konaní ide, nie je teda ani štát; ide o tzv. *res extra commercium*.“ (Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 4. 6. 2008, sp. zn. 22 Cdo 1244/2007).

⁵⁵ Water follows the land. A sale of land will pass the water which covers it. SHUMAKER, A. Walter – LONGSDORF, George Foster. The cyclopedic dictionary of law. St. Paul: Keefe-Davidson Law Book Co., 1901, s. 60.

⁵⁶ „Es besteht am Grundwasser kein Eigentum, auch nicht für den Eigentümer des Grundstücks“ (Rozsudok LGH z 6. 8. 2014, Az. 3 S 1917/13).

⁵⁷ Pozri OGRIS, Werner. Herrenloses Sachen, herrenloses Gut. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Bd. 2, Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2012, s. 973 – 975.

⁵⁸ WIELING, Hans Josef. *Sachenrecht*. Berlin, Heidelberg: Springer – Verlag, 1992, s. 22.

existovať iba užívacie, nie vlastnícke práva. Aj keď teda Ústava SR v čl. 4 hovorí o vlastnícke k vodnému toku, súhrn užívacích práv k vodnému toku nie je a nemôže byť predmetom vlastníckeho práva.

Slovenská právna úprava sa vyhýba otázke, kto je vlastníkom prameňa, z ktorého podzemná voda vyviera na povrch zeme. Pravda, riešenie tejto otázky nie je ani v európskych právnych úpravách uniformné. Zatiaľ čo francúzske právo výslovne hovorí o tom, že prameň prislúcha vlastníkovi pozemku, na ktorom voda vyviera na zemský povrch (čl. 642 al. 1 Code civil),⁵⁹ nemecké právo vychádza z toho, že ak predmetom vlastníckeho práva nemôže byť podzemná voda, nemôže ním byť ani voda vyvierajúca z prameňa; tá môže byť iba objektom všeobecného užívacieho práva (res omnium communes).⁶⁰ Švajčiarske právo priznáva vlastnícke právo k prameňu iba do tej miery, pokiaľ voda zostane na pozemku vlastníka pozemku.⁶¹

Vodný prúd je teda vecou nespôsobilej k vlastníctvu (ide o vodný živel, ktorý nemožno dostatočne ovládnuť a preto podľa klasických predstáv je vylúčený z vecí *in commercio* obdobne ako aj iné veci obdobnej povahy ako napr. ovzdušie). Naopak, pozemok (koryto vodného toku), po ktorom tento vodný prúd odteká je už vlastnícky spôsobilý. Pozemky tvoriace koryto rieky prešli zákonom č. 138/1973 Zb. o vodách (účinným od 1. 4. 1975) do vlastníctva štátu. Tento právny stav platí dones, hoci ide o porušenie tradičnej zásady súkromného práva, že koryto vodného toku je vo vlastníctve vlastníkov pozemkov pozdĺž brehu vodného toku. Aj podľa doktríny pozemky tvoriace koryto riek (riečište) mohli byť do 1. 4. 1975 v súkromnom vlastníctve. Vlastníctvo riečišťa dotiaľ, dokiaľ je pod vodou, bolo viac len spočívajúcim (virtuálnym) právom, pretože vykonávanie vlastníckeho práva bolo obmedzené zákonnými ustanoveniami vodného zákona (zák. čl. XXIII/1885 a pozmeňujúci zák. čl. XVIII/1913).⁶² Najvyšší súd SR na základe toho bez dostatočnej právnej argumentácie vyvodil, že koryto vodného toku nemôže byť samostatnou vecou a nemožno ho preto podľa reštitučných predpisov vydať pôvodnému vlastníkovi (pozri Ro NS SR, sp. zn. 8 Sžo 38/2007). Naproti tomu Najvyšší súd ČR zastáva názor, že pozemok so samostatným parcelným číslom, ktorý tvorí koryto vodného toku, môže byť predmetom súkromnoprávných vzťahov.⁶³

⁵⁹ MARTY, Gabriel – RAYNAUD, Pierre. *Droit civil. Les biens*. 2. vyd. Paris: Sirey, 1980, s. 155. Ak však vyvierajúca voda vytvára vodný tok, nemôže ho vlastník pozemku privlastniť (čl. 643 Code civil). Pozri k tomu TERRÉ, Francois – SIMLER, Philippe. *Droit civil. Les biens*. 4. vyd. Paris: Dalloz, 1992, s. 144 – 145.

⁶⁰ KEMPE, Michael – SUTER, Robert (Hrsg.). *Res nullius*. In *Zur Genealogie und Aktualität einer Rechtsformel. Schriften zur Rechtsgeschichte*, Bd. 170, Berlin: Duncker & Humblot, 2015, s. 8.

⁶¹ FASEL, Urs. *Eugen Hubers Gutachten 1911 - 1913*. Bd. 14. Bern: Stämpfli Verlag, 2019, s. 527 a nasl.

⁶² Porovnaj FAJNOR – ZATURECKÝ, ref. 23, s. 81.

⁶³ „Dovolací súd už skôr vyvodil, že spotrubnenie časti potoka, vedúceho pod obytným domom, je vodným dielom a nemusí byť vo vlastníctve osoby, ktorá je vlastníkom domu aj ním zastavaného pozemku (Ro NS ČR z 19. 7. 2004, sp. zn. 28 Cdo 288/2004). Toto rozhodnutie vychádza z právneho názoru, že právny osud spotrubnenia potoka a pozemku, pod ktorým prechádza, môžu byť rôzne, a teda tento pozemok môže byť predmetom vydržania aj v prípade, ak by vzhľadom k spotrubnenému potoku neboli splnené podmienky vydržania. Neobstojí ani odkaz na čl. 8 ods. 2 Ústavy ČSSR z r. 1960, podľa ktorého sú vodné toky národným majetkom. Je zjavné, že vlastnícke právo k vodnému toku, rovnako ako k akémukoľvek ďalšiemu pozemku, nebolo podľa vtedy platných predpisov možné vydržať až do 1. 1. 1992. Avšak podľa konštantnej judikatúry oprávnený držiteľ sa stáva vlastníkom nehnuteľnej veci, ktorá bola pred 1. 1. 1992 z vydržania vylúčená, ak ju má po 1. 1. 1992 nepretržite v držbe počas desiatich rokov. Do doby, po ktorú mal oprávnený držiteľ vec v držbe, treba započítať aj držbu, vykonávanú pred 1. 1. 1992 (Rc 50/2000). Čl. 8 Ústavy ČSSR v hore uvedenom znení však bol zrušený už k 7. 6. 1990, takže k 1. 1. 1992 už vydržaniu pozemku nad týmto korytom vodného toku nič nebránilo, aj keby bol súčasťou koryta. Z toho, že pozemok so samostatným parcelným číslom, ktorý tvorí koryto vodného toku, môže byť predmetom súkromnoprávných vzťahov, vychádza aj judikatúra Najvyššieho správneho súdu

Pokiaľ ide o riečny materiál v koryte (štrk, piesok), ten je podľa § 43 ods. 5 zákona o vodách (č. 364/2004 Z. z.) súčasťou vodného toku. Z prirodzenej povahy vodného toku vyplýva, že ten nemôže byť samostatným predmetom právneho vzťahu, aj keď sa nám ustanovenie § 120 ods. 2 OZ snaží tento názor nanútiť. A preto ani štrk v rieke nie je súčasťou vodného toku, ale súčasťou koryta vodného toku alebo ešte presnejšie: pôdy, na ktorej sa vodné koryto nachádza. Na rozdiel od uvedeného § 7 banského zákona (č. 44/1988 Zb.) správne hovorí, že ložisko nevyhradeného nerastu je súčasťou pozemku.

ZÁVER

Z obsahu state vyplýva, že slovenské súkromné právo sa v oblasti vecných práv za posledných 70 rokov celkom odklonilo od tradícií európskeho súkromného práva. Ani vývoj za posledných 30 rokov, keď sa zmenili politické pomery na Slovensku, neznamenal zásadný návrat k hodnotám, ktoré platili vo vzťahu k vecným právam v našom právnom poriadku do r. 1950. Dokonca v niektorých ohľadoch vývoj za posledné desaťročia išiel opačným smerom. K tomu je potrebné uviesť, že slovenské súkromné právo po r. 1950 všeobecne platnú zásadu *superficies solo cedit* opustilo. Ponechalo ju v platnosti iba v obmedzenom rozsahu vo vzťahu k trvalým porastom a stavbám, ktoré občianske právo nepovažuje za stavby v občianskoprávnom zmysle (pozri § 119 ods. 2 OZ). V súčasnom slovenskom práve neplatí teda princíp, že každú trvalú stavbu alebo jej časť, ktorú nemožno oddeliť od pozemku bez jej poškodenia, treba považovať za súčasť pozemku. To vyvoláva v našom právnom poriadku veľkú právnu neistotu.⁶⁴ Tá má vplyv aj na rozhodovacie prax súdov, ktoré istý výsledok stavebnej činnosti raz kvalifikujú ako samostatné nehnuteľnosti, teda stavby, a inokedy ho priradujú k pozemku ako jeho súčasť. Súdny v niektorých prípadoch zdôrazňujú spolunáležitosť stavby s pozemkom a vedomé si toho, že stavba za daných okolností nemôže byť súčasťou pozemku (§ 120 ods. 2 OZ), kvalifikujú niektoré druhy stavieb bez náležitej zákonnej opory ako príslušenstvo k pozemku. Právnu istotu v právnych pomeroch medzi stavbou a pozemkom by bolo možné zabezpečiť iba prinavrátením princípu akcesie do právnej úpravy vecných práv a dôsledným rozlišovaním medzi súčasťou a príslušenstvom stavby a pozemku. Platnosť či neplatnosť princípu akcesie vecných práv a z neho odvodený princíp *superficies solo cedit* vo vzťahu medzi pozemkom a na ňom stojacou trvalou stavbou nemôže byť predmetom diskusií, pretože ide o hodnotovú otázku, ktorú vo vyspelých štátoch nikto nespochybňuje.⁶⁵

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Imrich Fekete, CSc.

imrich.fekete@flaw.uniba.sk

fekete@skp.sk

Univerzita Komenského v Bratislave,

Právnická fakulta

Katedra občianskeho práva

(Rozsudok Najvyššieho správneho súdu, sp. zn. 7 A 33/2002, Zbierka rozhodnutí Najvyššieho správneho súdu č. 9/2004).“ (Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 5. 11. 2007, sp. zn. 22 Cdo 2903/2006).

⁶⁴ Pozri LAZAR, Ján. K vlastníckemu režimu zastavaného pozemku a právu stavby. In *Pocita Martě Knappové k 80. narodeninám*. Praha: Wolters Kluwer, 2005, s. 153.

⁶⁵ Rovnako PETR, Pavel. Superficies solo (non) cedit aneb Nad Tatrou sa blýska. In *Právní rozhledy*, 2016, č. 21, s. 753.

Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Nútené vyst'ahovanie vo svetle rozhodovacej činnosti európskeho súdu pre ľudské práva

Igor Hron, Sára Kiššová
Univerzita Komenského, Právnická fakulta

ABSTRAKT

HRON, Igor – KIŠŠOVÁ, Sára. Nútené vyst'ahovanie vo svetle rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva. In: *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 53 – 64.

Príspev-ok sa zaoberá problematikou núteného vyst'ahovania v kontexte rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva, pričom v skratke ponúka náhľad na garancie poskytované na medzinárodnej a európskej úrovni. Autori sa zameriavajú na analýzu princípov vyplývajúcich z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva a interpretácie článku 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach.

ABSTRACT

HRON Igor – KIŠŠOVÁ Sára. Forced eviction in light of the jurisprudence of the European Court of Human Rights. In: *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 53 – 64.

The paper deals with the issue of forced evictions in the context of the jurisprudence activities of the European Court of Human Rights, giving an overview of the guarantees provided at international and european level. The authors analyse the principles arising from the case-law of the European Court of Human Rights and the interpretation of Article 8 of the European Convention on Human Rights.

KĽÚČOVÉ SLOVÁ

nútené vyst'ahovanie, obydlie, právo na súkromný a rodinný život, právo vlastniť majetok, Európsky súd pre ľudské práva.

KEYWORDS

forced eviction, home, right to private and family life, right to property, European Court of Human Rights.

1. ÚVOD

Nútené vyst'ahovanie je považované za najzávažnejšiu formu zásahu do práva na rešpektovanie obydlia vychádzajúceho z článku 8 ods. 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd („Dohovor“).¹ Európsky výskum ukázal, že najmenej 700 000 ľudí v Európskej únii bolo prinútených opustiť svoje domovy počas obdobia piatich rokov.² Skúmaná problematika je zdôraznená aj zvýšeným počtom komunikovaných sťažností, napr. aj proti Slovenskej republike.³ Je tomu tak práve aj pre stret s právom na pokojné užívanie majetku prameniace z článku 1 Protokolu č. 1 Dohovoru. Takýto stret

¹ Pozri VOLS, Michael. European law and private evictions: property, proportionality and vulnerable people. In *European Review of Private Law*, 2019, roč. 27, č. 4, s. 719 – 752.

² Európska komisia, *Pilot Project – Promoting the Right to Housing. Homelessness Prevention in the Context of Evictions*. Brusel: Európska únia 2016, s. 49.

³ Komunikovaná sťažnosť EŠLP vo veci *Andrej Salay a Lucia Zemanová proti Slovenskej republike*, č. 43225/19, 30.7.2019.

práv je v každej jurisdikcii riešený odlišne, nakoľko úprava nájomných vzťahov, pozemkového práva a vlastníckeho práva v najširšom zmysle slova sa od krajiny ku krajine v istej miere líši. Cieľom tohto článku je predostrieť základné garancie pri nútenom vystaňovaní poskytované medzinárodnými a európskymi dokumentami a zároveň zanalyzovať rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva v predmetných veciach.

2. MEDZINÁRODNÉ GARANCIE NÚTENÉHO VYSTAňOVANIA

Základný náčrt problematiky vyplýva na úrovni OSN z článku 11 ods. 1 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, ktorý ustanovuje právo na bývanie.⁴ V rámci Rady Európy predstavuje východiskový bod článok 31 revidovanej Európskej sociálnej charty, taktiež garantujúci právo na bývanie.⁵ Obe ustanovenia boli interpretované Výborom OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva na jednej strane, resp. Európskym výborom pre sociálne práva na strane druhej.

V zmysle medzinárodných dokumentov ustanovujúcich štandardy ochrany sa pod núteným vystaňovaním rozumie presun jednotlivcov, rodín alebo komunít z obydľí alebo priestorov, ktoré zaberajú, a to bez poskytnutia vhodných foriem právnej alebo inej ochrany a prístupu k nim.⁶ Neberie sa pritom ohľad na to, či ide o opatrenie dočasné alebo trvalé.⁷ Nútené vystaňovanie je charakteristické rôznymi prvkami, ktoré možno v procese badať oddelene alebo kombinovane. [1] V prvom rade ide o trvalý, alebo dočasný presun buď z obydľia alebo z pozemku, resp. z oboch. [2] Presun sa vykonáva proti vôli obyvateľov, s použitím sily alebo bez nej. [3] Môžu nastať prípady, kedy sa uskutoční bez poskytnutia vhodného alternatívneho bývania a priradenia, primeranej kompenzácie alebo prístupu k inej produktívnej pôde. [4] V neposlednom rade sa vykonáva buď bez náležitého postupu v konaní alebo bez možnosti napadnutia rozhodnutia alebo samotného procesu vystaňovania a bez ohľadu na vnútroštátne a medzinárodné záväzky štátu.⁸ Okrem iného, nútené vystaňovanie poškodzuje, až ničí obydľia aj celé sídelné útvary⁹ a takto spôsobeným následkom tak môže dôjsť k ďalšiemu porušovaniu základných práv ako práva vlastníť majetok,¹⁰ práva na súkromný a rodinný život,¹¹ práva na život¹² a pod.¹³ Nútené vystaňovanie nemusí nevyhnutne zahŕňať použitie fyzickej sily. Jednotlivci alebo skupiny môžu byť nútení odísť zo svojich obydľí alebo pozemkov kvôli obťažovaniu, vyhrážkam alebo inému zastrasovaniu. Prerušenie dodávky vody alebo

⁴ Medzinárodný pakt o hospodárskych, kultúrnych a sociálnych právach (Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. zo dňa 10.5.1976)

⁵ Európska sociálna charta (revidovaná) (Oznámenie ministerstva zahraničných vecí č. 273/2009 Z.z. zo dňa 10.7.2009)

⁶ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vystaňovanie*, 1997, § 3.

⁷ Tamtiež.

⁸ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva, *Factsheet č. 25/Rev. 1 – Nútené vystaňovanie*, Ženeva: OSN, 2014, s. 3.

⁹ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vystaňovanie*, 1997, § 2.

¹⁰ Článok 17 Všeobecnej deklarácie ľudských práv.

¹¹ Článok 17 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. zo dňa 10.5.1976)

¹² Tamtiež, článok 6 ods. 1.

¹³ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vystaňovanie*, 1997, § 4.

elektriny resp. iné pokusy o to, aby niekto nezostal v obydli, môžu byť považované v tomto kontexte tiež za nútené vyst'ahovanie.¹⁴

Najčastejšie postihnuté sú osoby ocitajúce sa v nepriaznivej finančnej situácii, ktorá je po vykonaní vyst'ahovania bez patričného zabezpečenia výrazne zhoršená.¹⁵ Nútené vyst'ahovanie preto vedie k prehľbovaniu spoločenských rozdielov, čo vedie k zhoršeniu spoločenskej segregácie, zvýšeniu miery sociálnej nerovnosti a spoločenských konfliktov a navyše zasahuje spoločensky zraniteľné osoby, akými sú napr. marginalizované skupiny.¹⁶ Nútené vyst'ahovanie predstavuje zásah do ľudských práv, ktoré sú garantované medzinárodnými zmluvami a je preto nevyhnutné, aby jeho vykonanie bolo odôvodnené, len v najvýnimočnejších prípadoch a v súlade s princípmi vyplývajúcich z medzinárodného práva.¹⁷ Ochrana pred núteným vyst'ahovaním nie je viazaná na vlastnícke právo k nehnuteľnosti,¹⁸ preto takéto podmienky postupu je nutné aplikovať aj na osoby, ktoré nehnuteľnosť neobývajú oprávnené, neplatia dlhodobý nájom alebo sa inak nevhodne správajú v rozpore s dobrými mravmi.¹⁹

Na to, aby sa zabezpečila čo najväčšia ochrana ľudí pri výkone svojho práva na bývanie je potrebné, aby štáty plne regulovali výkon núteného vyst'ahovania a jednoznačne upravovali podmienky jeho výkonu, pričom by nemalo na základe regulácie dochádzať k diskriminácii a ani k odlišnému zaobchádzaniu zraniteľných skupín.²⁰ Takisto je potrebné, aby štát prijal vhodné legislatívne opatrenia a dohliadal na trh s nehnuteľnosťami spolu s ich prenájmom, čím je možné preventívne zabrániť rôznym špekuláciám na trhu s nehnuteľnosťami, čo v konečnom dôsledku posilní postavenie nájomcu ako slabšej strany.²¹

2. 1. POSTUP A PODMIENKY NÚTENÉHO VYST'AHOVANIA

Základnou premisou pri nútenom vyst'ahovaní je nevyhnutnosť jeho vykonania na základe zákona so simultánnym rešpektovaním medzinárodných štandardov ochrany ľudských práv.

Dôležité je však myslieť aj na postup pred núteným vyst'ahovaním. Môžeme sem zaradiť prevenčnú činnosť štátu v prípade územného plánovania, kedy je potrebné zvážiť následky zásahu do obývaného územia, napríklad v prípade prípravy rozsiahlejších stavebných prác, akými sú výstavba líniových stavieb alebo iné väčšie developerské projekty. Preto je nutné, aby príslušné orgány upovedomili osoby, ktoré môžu byť v súvislosti s takouto činnosťou podrobené nútenému vyst'ahovaniu a dali im možnosť oboznámiť sa s územnoplánovaciou dokumentáciou a plánmi na presídlenie zasiahnutých

¹⁴ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva, *Factsheet č. 25/Rev. 1 – Nútené vyst'ahovanie*, Ženeva: OSN, 2014, s. 5.

¹⁵ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Výročná správa k právu na bývanie*, 8.3.2004, E/CN.4/2004/48, § 40.

¹⁶ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Výročná správa k právu na bývanie*, 8.3.2004, E/CN.4/2004/48, § 40.

¹⁷ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 4 k právu na bývanie*, 1991, §18.

¹⁸ Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva, *Factsheet č. 25/Rev. 1 – Nútené vyst'ahovanie*, Ženeva: OSN, 2014, s. 5, 9.

¹⁹ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vyst'ahovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 21.

²⁰ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vyst'ahovanie*, 1997, §§ 9-10.

²¹ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vyst'ahovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 30.

osôb (najmä ak ide o zraniteľné skupiny).²² Potenciálnym obetiam má byť daný priestor na vyjadrenie sa k týmto plánom a zároveň musia byť návrhy na vystaňovanie prerokované na verejnom zasadnutí,²³ aby bola jednotlivcom a skupinám garantovaná možnosť sa k veci a jednotlivým krokom vyjadriť a mať možnosť navrhovať alternatívne riešenia.²⁴

Na vykonanie núteného vystaňovania je ďalej potrebné rozhodnutie. To musí byť oznámené všetkým osobám, ktorých sa týka v dostatočnom²⁵ predstihu²⁶. Rozhodnutie musí obsahovať odôvodnenie, v ktorom príslušný orgán uvedie dôvody, na základe ktorých zistil, že neexistuje rozumná alternatíva k vystaňovaniu. Taktiež opíše kroky, ktoré by mali byť podniknuté na zmiernenie negatívneho dopadu vystaňovania.²⁷ Medzi ďalšie garancie patrí aj preskúmateľnosť rozhodnutia na nadriadenom príslušnom orgáne, resp. súde. Takisto by mala byť priznaná bezplatná právna pomoc, ak ide o osoby s nepriaznivou finančnou situáciou.²⁸

Samotný výkon núteného vystaňovania je spätý hlavne s rešpektovaním dôstojnosti osôb a apeluje sa najmä na dohľadanie ochrany iných práv zasiahnutých osôb.²⁹ Dohliadať na celý proces by mali orgány verejnej moci, resp. ich zástupcovia. Na požiadanie sa musí umožniť dohľad nad výkonom aj nezaujatým pozorovateľom z medzinárodných a iných organizácií.³⁰ Malo by sa dbať aj na čas výkonu rozhodnutia, teda nemalo by dochádzať k nútenému vystaňovaniu v noci, v nepriaznivom počasí (najmä v zime³¹), či počas dní, kedy osoby vykonávajú svoje iné práva, napr. deň volieb, náboženský sviatok, testy v škole³² a pod.

Pri nútenom vystaňovaní treba brať na zreteľ aj možné následky takéhoto procesu. Je preto nutné myslieť na fakt, že vystaňovanie by nemalo viesť k tomu, aby dotknuté osoby zostali bez domova, resp. k inému porušeniu základných práv zraniteľných osôb. Ak ide o členov rodiny alebo členov komunity, nemali by byť po vystaňovaní od seba oddeľovaní.³³ V prípade, ak sa zasiahnuté osoby nevedia o seba sociálne postarať, je úlohou štátu, aby vynaložil všetky dostupné zdroje na zaistenie vhodnej náhrady za obydľie alebo inú náhradu vzhľadom na objekt vystaňovania.³⁴ Štát je pritom povinný poskytnúť finančnú náhradu za všetku ujmu na hnutel'nom aj nehnuteľ'nom majetku, vrátane straty práv k nehnuteľ'nostiam. Peňažná odmena by mala byť poskytovaná ešte pred vystaňovaním a nemôže vylúčiť kompenzáciu v podobe náhradnej nehnuteľ'nosti

²² Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 37.

²³ Tamtiež.

²⁴ Európsky výbor pre sociálne práva, *FIDH v. Belgicko*, kolektívna sťažnosť č. 62/2010, 21.3.2010, § 163.

²⁵ Európsky výbor pre sociálne práva považuje oznámenie o vystaňovaní v dvojtyždňovom predstihu za príliš oneskorené, pozri: Európsky výbor pre sociálne práva, *Správa o činnosti za rok 2015*, s. 105-106.

²⁶ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 41.

²⁷ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 41.

²⁸ Tamtiež.

²⁹ Európsky výbor pre sociálne práva, *ERRC v. Írsko*, kolektívna sťažnosť č. 100/2013, 1.12.2015, §137.

³⁰ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 45-46.

³¹ Európsky výbor pre sociálne práva, *ERRC v. Taliansko*, kolektívna sťažnosť č. 27/2004, 7.12.2005, § 41.

³² Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 49.

³³ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystaňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 52.

³⁴ Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vystaňovanie*, 1997, § 16.

v zodpovedajúcej hodnote a kvalite.³⁵ Kompenzácia má byť poskytnutá bez ohľadu na absenciu právneho titulu obývania nehnuteľnosti vystáňovanou osobou.³⁶ Okrem náhrady za vystáňovanie je potrebné zabezpečiť postihnutým osobám aj iné základné zdroje, medzi ktoré parí najmä jedlo, pitná voda, hygienické zariadenia a potreby, vhodné ošatenie a základné zdravotné ošetrovanie. Pri ženách, deťoch a osobách vyžadujúcich trvalú zdravotnú starostlivosť je potrebné venovať pozornosť na špecifiká osobitnej zdravotnej starostlivosti.³⁷

3. NÚTENÉ VYSTÁHOVANIE A DOHOVOR O OCHRANE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD

Druhým ohniskom právneho rámca ochrany pod hlavičkou Rady Európy okrem revidovanej Európskej sociálnej charty predstavuje Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.³⁸ Samotný Dohovor neobsahuje ustanovenia týkajúce sa práva na bývanie, tradične kategorizovaného ako sociálne právo v porovnaní s Európskou sociálnou chartou. Napriek tomu, jeden z aspektov článku 8 garantujúceho právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života zahŕňa aj ochranu obydlia.³⁹ Už v návrhoch Dohovoru v roku 1949 bolo obydlie považované za „posvätné“ a nedotknuteľné.⁴⁰

Ochrana obydlia v zmysle článku 8 Dohovoru je v kontexte interpretácie štrasburského súdu autonómny pojem, teda Európsky súd pre ľudské práva (ESLP) nie je limitovaný vnútroštátnymi legálnymi definíciami.⁴¹ Súd pojem obydlie rozvádza v súvislosti so skutkovými okolnosťami prípadov, pričom to, či dané obydlie bude spadať pod rámec článku 8 bude podmienené existenciou dostatočnej a trvajúcej väzby osôb ku konkrétnemu miestu.⁴² V majorite prípadov bude za obydlie považované miesto kde dochádza k rozvoju rodinného a súkromného života.⁴³ Inými slovami, ostatné aspekty garantované článkom 8 Dohovoru sa v súvislosti s ochranou obydlia vzájomne nevylučujú.⁴⁴ Z toho dôvodu nie je rozhodujúcou podoba, ale funkcia a účel ktorý obydlie

³⁵ Zvláštna spravodajkyňa pre právo na bývanie, *Základné princípy a usmernenia k vystáňovaniu a vysídleniu spôsobenému rozvojom*, 5.2.2007, A/HRC/4/18, § 60.

³⁶ Tamtiež, § 61.

³⁷ Tamtiež, § 54.

³⁸ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, 4.11.1950 (oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. zo dňa 15.5.1992).

³⁹ Čl. 8 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd; Za zmienku stojí aj prístup českého kolektívu, využívajúceho pojem domov namiesto slovenského resp. českého prekladu „obydlie“ pojmov ang. „home“ franc. „domicile“ resp. nem. „Wohnung“, ktorý lepšie zachytáva väzbu jednotlivca ku konkrétnemu miestu, ktorá je reflektovaná judikatúrou ESLP. Samotný pojem „domov“ sa nachádza v českom aj slovenskom preklade článku 17 ods. 1 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorého obdobou je aj článok 8 ods. 1 Dohovoru, viď KMEC, Jiří et al. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012 s. 874.

⁴⁰ SCHABAS, William. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 359-360.

⁴¹ Rozsudok ESLP vo veci *Buckley proti Spojenému kráľovstvu*, č. 20348/92, 29.9.1996, („Buckley“) § 63, Rozsudok ESLP vo veci *Prokopovich proti Rusku*, č. 58255/00, 18.2.2005, § 36.

⁴² Rozsudok ESLP vo veci *Chelu proti Rumunsku*, č. 40274/04, 12.1.2010, § 43.

⁴³ Rozsudok ESLP vo veci *Moreno Gómez proti Španielsku*, č. 4143/02, 16.11.2004, § 53.

⁴⁴ MULLOR, Joan S. The right to housing and the protection of family life and vulnerable groups: European judicial activism. In PASCUAL, Maribel - PÉREZ Aida (ed.). *The Right to Family Life in the European Union*. New York, Routledge, 2015, s. 224.

napĺňa.⁴⁵ Medzi aspekty, ktoré je možné pri posudzovaní zohľadniť patria najmä dĺžka obdobia počas ktorého je obydlie obývané, vlastnícke právo dotknutých osôb, prítomnosť osobných vecí v obydľi, emocionálne väzby a pod.⁴⁶ Z účelu, ktorý je napĺňaný využívaním obydlia a predostretých faktorov, podľa ktorých možno kvantifikovať vzťah jednotlivca ku konkrétnemu obydliu vyplýva extenzívny prístup ESLP k interpretácii pojmu obydlia.⁴⁷ Preto nie je prekvapením, že „obydlie“ zahŕňa okrem tradičných prípadov obytných stavieb aj menej obvyklé – napr. karavany.⁴⁸

Podobne nie je v kazuistike ESLP vo vzťahu ku klasifikácii obydlia rozhodujúce odlišovať medzi formou práva sťažovateľov k obydliu. Preto sú dokonca chránené aj obydlia, ktoré sú postavené v rozpore s vnútroštátnymi právnymi predpismi (stavby bez povolenia) resp. ako už bolo spomenuté, v prípadoch kde užívateľ nedisponuje platným právnym titulom.⁴⁹ Vo vzťahu k núteným vyst'ahovaniám je práve tento aspekt definície obydlia významným oporným bodom v judikatúre súdu, pri poskytovaní ochrany podľa článku 8 Dohovoru.

Ďalej je podstatné zdôrazniť fakt, že účelom článku 8 Dohovoru je poskytnúť ochranu pred arbitrárnymi zásahmi orgánov verejnej moci do práv jednotlivcov.⁵⁰ Vo vzťahu k rešpektovaniu obydlia to v najvšeobecnejšej rovine zahŕňa právo na pokojné užívanie obydlia, bez akýchkoľvek zásahov a bez ohľadu na ich druh.⁵¹ Medzi také zásahy patrí podľa stabilnej rozhodovacej činnosti ESLP aj nútené vyst'ahovanie.⁵² Metodológia súdu pri posudzovaní, či v konkrétnom prípade došlo k porušeniu práva na súkromie podľa článku 8 ods. 1 Dohovoru sa uplatňuje obdobne ako aj pri iných článkoch Dohovoru. Po konštatovaní, že posudzovaná vec spadá pod chránený záujem (v tomto kontexte obydlie) a vyriešení otázky, či došlo k zásahu do práva, je nutné zanalyzovať podľa článku 8 ods. 2 Dohovoru, či bol zásah v súlade so zákonom, či sledoval jeden z legitímnych cieľov (t.j. národná bezpečnosť, verejná bezpečnosť, hospodársky blahobyt krajiny, predchádzanie nepokojom alebo zločinnosti, ochrana zdravia alebo morálky alebo ochrana práv a slobôd iných) a v neposlednom rade musí byť zásah proporcionálny k sledovanému cieľu, teda nevyhnutný v demokratickej spoločnosti.⁵³

Prelomovým bodom pre skúmanú problematiku vo vzťahu k núteným vyst'ahovaniám predstavuje prípad *Yordanova a ďalší proti Bulharsku* z roku 2012, kde 23 sťažovateľov namietalo porušenie článkov 3, 8 a článku 1 Protokolu č. 1 Dohovoru v spojení s článkami 13 a 14 Dohovoru.⁵⁴ Významný počin ESLP bol akcentovaný aj niektorými autormi, ktorými je označovaný za doposiaľ najpodrobnejšiu analýzu nútených vyst'ahovaní vo vzťahu k ochrane obydlia pod právom na súkromný a rodinný

⁴⁵ BYUSE, Antoine. Strings Attached: The Concept of “Home” in the Case Law of the European Court of Human Rights, In: *European Human Rights Law Review*, 2006, č. 3, s. 299.

⁴⁶ BYUSE, Antoine. Strings Attached: The Concept of “Home” in the Case Law of the European Court of Human Rights, In: *European Human Rights Law Review*, 2006, č. 3, s. 298.

⁴⁷ Rozsudok ESLP vo veci *Demades proti Turecku*, č. 16219/90, 31.7.2003, § 33.

⁴⁸ Rozsudok Veľkej komory ESLP vo veci *Chapman proti Spojenému kráľovstvu*, č. 27238/95, 18.1.2001 („Chapman“) §§ 71-74.

⁴⁹ *Buckley*, §§ 52-55; Rozsudok ESLP vo veci *Winterstein a ďalší proti Francúzsku*, č. 27013/07, 17.1.2014, § 141.

⁵⁰ Rozsudok ESLP vo veci *P. a S. proti Poľsku*, č. 57375/08, 30.10.2012, § 94.

⁵¹ Rozsudok ESLP vo veci *Moreno Gómez proti Španielsku*, č. 4143/02, 16.11.2004, § 53.

⁵² Rozsudok ESLP vo veci *McCann proti Spojenému kráľovstvu*, č. 19009/04, 13.5.2008, („McCann“) § 47; Rozsudok ESLP vo veci *Orlíć proti Chorvátsku*, č. 48833/07, 21.9. 2011, („Orlíć“) § 56.

⁵³ Čl. 8 ods. 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Rada Európy, ETS 5, 4.11.1950);

⁵⁴ Rozsudok ESLP vo veci *Yordanova a ďalší proti Bulharsku*, č. 25446/06, 24.9.2012, („Yordanova a ďalší“) § 3.

život.⁵⁵ Skutkový stav prípadu je zaujímavý z niekoľkých hľadísk dôležitých najmä vo vzťahu k odôvodneniu rozsudku. Sťažovateľmi v prípade *Yordanova a ďalší* boli obyvatelia okolia Sofie rómskeho pôvodu, ktorí nezákonne užívali vyvlastnené pozemky štátu, na ktorých si postavili prevažne jednopodlažné domy bez akéhokoľvek povolenia a bez napojenia na kanalizáciu alebo vodovod.⁵⁶ K predmetným stavbám sťažovateľa nevyvíjali žiadne úsilie smerujúce k ich dodatočnej legalizácii, najmä z finančných dôvodov, pretože bez podstatných zásahov do stavieb by nenapĺňali kritéria stanovené vnútroštátnymi predpismi.⁵⁷ Medzičasom, v roku 1987 bol prijatý územný plán, ktorý počítal s výstavbou na dotknutých pozemkoch. Ten však nikdy nebol implementovaný a vlastníctvo pozemkov prešlo po zmene vnútroštátnej právnej úpravy na samosprávu mesta.⁵⁸ V roku 2003 došlo k zmene územného plánu orgánmi samosprávy, ktoré mali záujem na rozvoji predmetnej lokality.⁵⁹ Až do roku 2005 nebolo zo strany vnútroštátnych orgánov podniknuté žiadne opatrenie voči sťažovateľom,⁶⁰ kedy bola ich komunita vyzvaná neoprávnene užívané pozemky opustiť a následne bolo nariadené ich nútené vysťahovanie.⁶¹

Skutkový stav prípadu bol podrobený už vyššie spomenutému päťkrokovému testu. V línii predchádzajúcej judikatúry ESLP očakávané konštatoval, že provizórne postavené stavby v zmysle extenzívnej interpretácie obydla spadajú pod rámec článku 8 ods. 1 Dohovoru a zároveň nie je pochyb, že príkaz, ktorý má v prípade vykonania za následok nútené vysťahovanie jednotlivcov je vážnym zásahom do práva na rešpektovanie obydla.⁶² Naviac, v tomto prípade by vysťahovanie znamenalo v rámci početnosti skupiny aj zásah do súkromného a rodinného života *per se*.⁶³

Pri posudzovaní legality zásahu je nevyhnutné, aby bol zásah do práva v súlade so zákonom, ktorý je dostatočne predvídateľný a dostupný, aby sa mohli jednotlivci podľa neho správať.⁶⁴ V prípade *Yordanova a ďalší*, toto kritérium splnené bolo, pretože príkaz bol vydaný na základe zákonného ustanovenia.⁶⁵

Napriek tomu, že v písomnom vyhotovení príkazu absentovala referencia na akýkoľvek sledovaný cieľ, tak ESLP odmietol argumentáciu sťažovateľov, ktorá tvrdila, že jediný cieľ vnútroštátnych orgánov bol uvoľniť predmetné nehnuteľnosti za účelom ich finančného zhodnotenia.⁶⁶ Naopak, legitímnym cieľom orgánov môže dozaista byť úmysel získať naspäť držbu pozemkov od osôb, ktoré nemajú oprávnenie na ich užívanie.⁶⁷ Ďalším zo špecifických cieľov vzhľadom na skutkové okolnosti prípadu je ochrana hospodárskych záujmov, zdravia a práv a slobôd iných v podobe zlepšenia kvality predmetného územia nahradením stavieb, ktoré nespĺňali technické požiadavky, vrátane

⁵⁵ ABBIATE, Tania. A Comparative Analysis of the Jurisprudence Regarding the Right to Housing in the Case of Forced Eviction. In *Journal of Comparative Law in Africa*, 2014, č. 1, s. 98.

⁵⁶ *Yordanova a ďalší*, §§ 8-11.

⁵⁷ Tamtiež, § 13.

⁵⁸ Tamtiež, §§ 15-16.

⁵⁹ Tamtiež, § 26.

⁶⁰ Tamtiež, § 17.

⁶¹ Tamtiež, §§ 29 - 31.

⁶² *Yordanova a ďalší*, §§ 103-104.

⁶³ *Chapman*, § 73.

⁶⁴ Rozsudok ESLP vo veci *Silver a ďalší proti Spojenému kráľovstvu*, č. 5947/72; č. 6205/73; č. 7052/75; č. 7061/75; č. 7107/75; č. 7113/75; č. 7136/75, 25.3. 1983, § 87.

⁶⁵ *Yordanova a ďalší*, § 29; § 66; § 107.

⁶⁶ Tamtiež, § 86.

⁶⁷ Tamtiež, § 111; Rozsudok ESLP vo veci *Connors proti Spojenému kráľovstvu*, č. 66746/01, 27.8.2004, („Connors“) § 69.

chýbajúcej vodovodnej prípojky a kanalizácie.⁶⁸ Preto možno konštatovať, že zásah do práva sťažovateľov obsahoval zároveň niekoľko z možných sledovaných cieľov vymenovaných v článku 8 ods. 2 Dohovoru.

Azda najzložitejšou, ale zároveň pre aplikačnú prax najpodstatnejšou otázkou je nevyhnutnosť zásahu v demokratickej spoločnosti vzhľadom na sledované ciele. Rozhodovacia prax súdu vo väčšine prípadov týkajúcich sa sociálnej alebo hospodárskej politiky, vrátane otázok týkajúcich sa bývania a územného plánovania priznáva štátom pomerne široký priestor na voľnú úvahu.⁶⁹ V kontraste s týmito princípmi ESLP stanovil pri otázkach, ktoré sa dotýkajú užívania kľúčových práv jednotlivca, medzi ktoré ochrana obydlia bez pochybností patrí, oveľa užší priestor na voľnú úvahu.⁷⁰ Rovnako tiež potvrdil, že práve pri takýchto zásahoch je procesná stránka a existencia procesných garancií mimoriadne dôležitá. Presnejšie, ak zásah do práva tvorí opatrenie povahy, akou je nútené vystaňovanie (*ultima ratio*), musia byť zachované minimálne procesné garancie, najmä, aby bolo opatrenie preskúmateľné z hľadiska jeho primeranosti a adekvátnej písomnej odôvodnenosti nezávislým a nestranným súdom.⁷¹ Inými slovami, aj pri posudzovaní potenciálneho porušenia článku 8 Dohovoru sú prevzaté známe koncepty vyplývajúce z práva na spravodlivý súdny proces podľa článku 6 Dohovoru, ktorého analýza je však nad rámec tohto príspevku. Možno teda konštatovať, že pri prípadoch núteného vystaňovania dostáva právo na súkromný a rodinný život procesný rozmer v intenciách práva na spravodlivý súdny proces.⁷²

Medzi hlavné kritéria, ktoré v prípade *Yordanova a ďalší* zavážili, boli absencia uvedenia cieľa v príkaze na vystaňovanie, vnútroštátnymi orgánmi nebola demonštrovaná nevyhnutnosť vystaňovania sťažovateľov a súdy taktiež nevenovali otázke proporcionality žiadnu pozornosť.⁷³ Keďže skutočnosť, že sťažovatelia užívali pozemky neoprávnene nemôže sama o sebe viesť k nútenému vystaňovaniu a sťažovateľom nebola poskytnutá garancia prieskumu rozhodnutia, ktorá by napĺňala štandardy stanovené ESLP, nie je prekvapujúce, že tento fakt viedol k záveru nedodržania nevyhnutnosti v demokratickej spoločnosti podľa článku 8 ods. 2 Dohovoru. Prelomovou časťou rozsudku je však stanovenie ďalších kritérií, ktoré súd bral do úvahy v rámci testu proporcionality v porovnaní s ostatnými rozhodnutiami kde nezachádzal ďalej ako bolo nevyhnutné pri konštatovaní porušenia procesných práv.⁷⁴

V prvom rade sa ESLP zaoberal nečinnosťou orgánov, ktorá mala za následok že komunita sťažovateľov mohla *de facto* tolerovaním správania (trvajúcim niekoľko desaťročí) v rozpore so zákonom nadobudnúť silnú väzbu k obydliam, čo viedlo k vytvoreniu komunity. Preto musí príkaz na vystaňovanie odrážať „naliehavú spoločenskú potrebu“, koncept veľmi často využívaný ESLP,⁷⁵ čo v súvislosti so skutkovým stavom obdobným ako v prípade *Yordanova a ďalší* je len veľmi ťažko predstaviteľné. Na základe týchto záverov je možné *in abstracto* odvodiť, že v situáciách

⁶⁸ *Yordanova a ďalší*, §§ 112-114.

⁶⁹ *Buckley*, § 75.

⁷⁰ *Yordanova a ďalší*, § 120.

⁷¹ Rozhodnutie EKLP vo veci *Kay a ďalší proti Spojenému kráľovstvu*, č. 13475/87, 2.5.1989, §§ 67-68. *Connors*, §§ 94-95.

⁷² MULLOR, Joan S. The right to housing and the protection of family life and vulnerable groups: European judicial activism. In PASCUAL, Maribel - PÉREZ Aida (ed.). *The Right to Family Life in the European Union*. New York, Routledge, 2015, s. 219.

⁷³ *Yordanova a ďalší*, § 110.

⁷⁴ Porovnaj napr. *Connors* alebo *McCann*.

⁷⁵ Rozsudok ESLP vo veci *Smith a Grady proti Spojenému kráľovstvu*, č. 33985/96 a č. 33986/96, 27.9.1999, § 87.

posudzovania proporcionality zásahu, kde ako aktér, ktorému priamo hrozí deložovanie bude vystupovať väčšia skupina osôb so silnými vzťahmi k obydliu v rámci dlhšieho časového obdobia, bude nevyhnutné postupovať rozdielne ako pri prípadoch, v ktorých sa týka vystaňovanie jednotlivca neoprávnene užívajúceho cudzí majetok.⁷⁶

Nečinnosť orgánov tiež súvisela s ďalším aspektom, ktorý svedčil v neprospech vlády a to realizáciou územných plánov, ktoré boli úzko prepojené so sledovaným legitímnym cieľom. Napriek ich existencii nebolo nijakým spôsobom demonštrované ich plnenie a v súvislosti s nepriamym tolerovaním užívania pozemkov súd nemohol dospieť k záveru, že nehnuteľnosti boli bezodkladne potrebné a teda nemohli naplniť sledovaný účel.⁷⁷

Nie menej dôležitým postrehom je aj kritérium zohľadňovania následkov vystaňovania a najmä hrozby bezdomovstva pre dotknuté osoby. Vnútroštátne štátne orgány v tomto prípade takéto riziko pred vydaním rozhodnutia nezohľadnili a v neskoršej fáze bolo považované za irelevantné.⁷⁸ Podľa súdu bolo povinnosťou orgánov zvážiť alternatívne opatrenia k nútenému vystaňovaniu. Existencia väzieb a početnosť komunity mala znamenať povinnosť vnútroštátnych orgánov zvážiť alternatívy k vystaňovaniu, najmä možnosť dodatočnej legalizácie stavieb, dostavby vodovodov a kanalizácie a poskytnutí pomoci v prípadoch kde nebolo možné inej alternatívy ako vystaňovania.⁷⁹ V takom prípade by boli zabezpečené legitímne ciele v podobe ochrany zdravia a ochrany práv a slobôd iných.

Posledným z prelomových kritérií rozsudku bolo uznanie postavenia sťažovateľov v situácii ktorej vystupovali za sociálne znevýhodnenú skupinu.⁸⁰ V súvislosti s článkom 8 Dohovoru tak musia byť brané do úvahy aj špecifické potreby takejto skupiny.⁸¹ To však neznamená, že pozitívny záväzok štátu obsahuje aj povinnosť štátu poskytnúť obydlie.⁸² K záveru, že štát nemá povinnosť poskytnúť obydlie prišiel ESLP aj v prípade *Chapman proti Spojenému kráľovstvu*,⁸³ kde ale v pomerne razantnom nesúhlasnom stanovisku⁸⁴ vyjadrilo sedem sudcov názor k (ne)správnosti výroku, s poukazom na predošlé rozhodnutie, kde súd potvrdil, že môžu existovať okolnosti, za ktorých je štát povinný poskytnúť jednotlivcovi asistenciu s hľadaním bývania.⁸⁵ Rovnako tak súd potvrdil tento vývoj aj v prípade *O'Rourke proti Spojenému kráľovstvu*. Až do prípadu *Yordanova a ďalší* tak zostali dvere pootvorené bez jednoznačného záveru a zároveň bez konštatovania porušenia práva⁸⁶ v súvislosti s pozitívnym záväzkom štátu a poskytnutím obydlia osobám v núdzi. Podstatným zlomom tak bolo konštatovanie súdu, že jedine v prípadoch obzvlášť zraniteľných osôb môže vyplývať štátom povinnosť zabezpečiť prístrešok⁸⁷ a teda významným faktorom pri nevyhnutnom vystaňovaní musí byť načasovanie, spôsob a ak je to možné opatrenia na zabezpečenie prístrešku.⁸⁸

⁷⁶ *Yordanova a ďalší*, § 121.

⁷⁷ Tamtiež, § 127.

⁷⁸ *Yordanova a ďalší*, § 126.

⁷⁹ Tamtiež, § 125.

⁸⁰ K tomu pozri: Rozsudok Veľkej komory ESLP vo veci *D.H. a ďalší proti Českej republike*, č. 57325/00, 13.11.2007, § 182.

⁸¹ *Yordanova a ďalší*, § 129.

⁸² Tamtiež, § 130.

⁸³ *Chapman*, § 99.

⁸⁴ Spoločné nesúhlasné stanovisko sudcov Pastora Ridrueja, Bonella, Tulkensa, Strážnickej, Lorenzena, Fischbacha a Casadevalla vo veci *Chapman*, § 7.

⁸⁵ Rozhodnutie ESLP vo veci *Marzari proti Taliansku*, č.36448/97, 4.5. 1999.

⁸⁶ Vzhľadom na fakt, že spomínané sťažnosti boli neprijateľné.

⁸⁷ Rozhodnutie ESLP vo veci *Marzari proti Taliansku*, č.36448/97, 4.5. 1999.

⁸⁸ *Yordanova a ďalší*, § 133.

Z uvedeného prístupu súdu možno badať implicitnú ochranu sociálnych a ekonomických práv a osobitný zreteľ na otázky socioekonomického charakteru, najmä chudoby v prípade nútených vystáhovaní.⁸⁹ Ako polemickou otázkou sa môže javiť odkaz v rozsudku na dokumenty spomenuté v predošlej kapitole⁹⁰ pod rubrikou „*relevant international material*“⁹¹ ktoré boli práve v tomto prípade uvedené po prvý krát spomedzi ostatných prípadov týkajúcich sa núteného vystáhovania a z odôvodnenia rozsudku možno evidovať prienik rôznych princípov (aj keď iba nepriamy) práve medzi týmito oblasťami. Považujeme však za dôležité zdôrazniť, že Dohovor ako medzinárodná zmluva chrániaca občianske a politické práva neposkytuje ochranu hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam ako napr. bezplatné bývanie.⁹² Konceptuálny rozdiel medzi občianskymi a politickými právami, ako je právo na ochranu obydlia a sociálnemu pravú na bývanie spočíva v rozdielnych prístupoch. Na jednej strane pri práve na obydlie majú štáty povinnosť „rešpektovať a chrániť“, teda zdržať sa zásahov v neodôvodnených prípadoch a zároveň zabezpečiť, aby do práva nebolo zasahované tretími stranami. Na strane druhej, pri práve na bývanie je to povinnosť inej kvality – „povinnosť splniť“, inými slovami zabezpečiť účinnú dostupnosť práva.⁹³

Zároveň je však Dohovor aj „*living instrument*“ a musí byť preto interpretovaný vo svete súčasných podmienok.⁹⁴ Aj keď Dohovor ustanovuje a poskytuje ochranu občianskym a politickým právam, mnohé z nich majú implikácie sociálnej alebo hospodárskej povahy. Preto by nemala byť rozhodujúcim faktorom proti interpretácii skutočnosť existencie presahov do sféry hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, pretože podľa súdu neexistuje žiadna pevná hranica, ktorá by oddelovala túto sféru od oblasti, na ktorú sa vzťahuje Dohovor.⁹⁵

Napriek týmto skutočnostiam možno ale záver ESLP vo vzťahu k hľadaniu alternatív k nútenému vystáhovaniu považovať za hraničiaci s uznaním samostatného práva na bývanie.⁹⁶ Taktiež kritérium zraniteľnosti, ktoré štrasburský súd zaviedol do posudzovania v prípade *Yordanova a ďalší* do testu proporcionality niektorí autori považujú za „tichú revolúciu“⁹⁷ ktorá sa deje v rámci rozhodovacej činnosti súdu, iní zase za prejav európskeho sudcovského aktivizmu.⁹⁸ Polemika, ktorú predmetný rozsudok spôsobil však nič nemení na dôležitosti a dopadov načrtnutých kritérií na aplikačnú prax.

⁸⁹ LAVRYSEN, Laurens. Strengthening the Protection of Human Rights of Persons Living in Poverty under the ECHR. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2015, roč. 33, č. 3, s. 298, 302.

⁹⁰ Medzinárodný pakt o hospodárskych, kultúrnych a sociálnych právach (Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. zo dňa 10.5.1976), Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, *Všeobecný komentár č. 7 k právu na bývanie: nútené vystáhovanie*, 1997.

⁹¹ *Yordanova a ďalší*, §§ 73-83.

⁹² Rozhodnutie ESLP vo veci *Pančenko v Latvia*, č. 40772/98, 28.10.1999.

⁹³ RIEDEL, Eibe – GIACCA, Gilles – GOLAY Christophe. The Development of Economic, Social, and Cultural Rights in International Law. In RIEDEL, Eibe (ed.). *Economic, Social, and Cultural Rights In International Law: Contemporary Issues and Challenges*. New York: Oxford University Press, 2014, s. 18-21.

⁹⁴ Rozsudok ESLP vo veci *Tyler proti Spojené kráľovstvo*, č. 5856/72, 25.4.1978.

⁹⁵ Rozsudok ESLP vo veci *Airey proti Írsku*, č. 6289/73, 9.10.1979, § 26.

⁹⁶ LAVRYSEN, Laurens. Strengthening the Protection of Human Rights of Persons Living in Poverty under the ECHR. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2015, roč. 33, č. 3, s. 313.

⁹⁷ TIMMER, Alexandra. A Quiet Revolution: Vulnerability in the European Court of Human Rights. In FINEMAN, Marha (ed.). *Vulnerability: Reflections on New Ethical Foundation for Law and Politics*. Londýn: Routledge, 2013, s. 148-149.

⁹⁸ MULLOR, Joan S. The right to housing and the protection of family life and vulnerable groups: European judicial activism. In PASCUAL, Maribel - PÉREZ Aida (ed.). *The Right to Family Life in the European Union*. New York, Routledge, 2015, s. 215.

4. NAMIESTO ZÁVERU: QUO VADIS?

Zaujímavým sa na účely tohto príspevku zdá aj prípad *F.J.M. proti Spojenému kráľovstvu*, pretože môže predznamenať budúci vývoj v tejto oblasti.⁹⁹

Prípad sa týkal sťažovateľky, ktorá mala v nájme byt zakúpený jej rodičmi pomocou hypotekárneho úveru.¹⁰⁰ V dôsledku neplatenia splátok sa dostala do situácie, kedy jej hrozilo nútené vystaňovanie.¹⁰¹ Pri zohľadnení vyššie načrtnutých kritérií by bolo možné dôjsť pri posúdení tejto situácie k záveru, že sťažovateľku bolo možné považovať za značne zraniteľnú osobu, berúc na zreteľ fakt, že trpela viacerými psychickými a behaviorálnymi poruchami.¹⁰² Aj tvrdenie znalca z odboru psychiatrie indikoval, že v dôsledku vystaňovania by sa sťažovateľka ocitla vo veľmi ťažkej situácii, nakoľko by bolo pre ňu nájsť oporu či už vo vnútroštátnom práve, alebo rozhodovacej činnosti ESLP pre potrebu posúdenia proporcionality vystaňovania v tomto konkrétnom prípade. V predmetných konaniach totiž subjekt, ktorý sa domáhal vystaňovania nebol verejným subjektom, tak ako to vtedy vyžadovala judikatúra vnútroštátnych súdov a ESLP.¹⁰⁴

Samotné konanie pred ESLP prinieslo niekoľko zaujímavých argumentov súdu. V prvom rade súd zdôraznil už spomínané závery, súvisiace s nevyhnutnosťou v demokratickej spoločnosti.¹⁰⁵ Taktiež sa ESLP znovu vyslovil, že strata obydla je najzávažnejším zásahom do práva na rešpektovanie obydla a teda každá osoba, ktorej hrozí zásah do obydla, by mala mať možnosť preskúmania primeranosti opatrenia nezávislým súdom, napriek tomu, že podľa vnútroštátneho práva mu právo na užívanie nehnuteľnosti zaniklo.¹⁰⁶ ESLP v tomto prípade tiež podotkol, že vyššie uvedené garancie boli v konaní pred ním doposiaľ aplikované len v prípadoch zaoberajúcich sa obydliami vo vlastníctve štátu resp. sociálnych zariadení.¹⁰⁷ Takisto sa tieto princípy uplatnili aj v prípadoch zaoberajúcimi sa konkurzným predajom majetku súdom¹⁰⁸ alebo v prípadoch demolácie nehnuteľnosti bez príslušného povolenia.¹⁰⁹ Z výkladu možno vidieť, že spoločným menovateľom prípadov, kde vnútroštátne orgány boli povinné zohľadňovať proporcionality a všetky posudzované kritériá, bola participácia verejných subjektov a nie súkromných osôb.

Bolo tomu až v prípade *Vrzić*,¹¹⁰ kedy bolo súdom prvýkrát vyslovené, že posúdenie nevyhnutnosti opatrenia súdom v prípadoch, keď navrátenie majetku požaduje súkromná fyzická alebo právnická osoba sa neuplatňuje automaticky.¹¹¹ Hlavným dôvodom je to, že pnutie medzi záujmami osoby, ktorá sa domáha ochrany práva na súkromný a rodinný

⁹⁹ Rozhodnutie ESLP vo veci *F.J.M. proti Spojenému kráľovstvu*, č. 76202/16, 29.11.2018, („F.J.M.“).

¹⁰⁰ Tamtiež, § 4.

¹⁰¹ Tamtiež, § 5.

¹⁰² Tamtiež, § 3.

¹⁰³ Tamtiež, § 7.

¹⁰⁴ Pozri ref. 107.

¹⁰⁵ *F.J.M.*, § 33.

¹⁰⁶ *F.J.M.*, § 36.

¹⁰⁷ Pozri tiež: Rozsudok ESLP vo veci *Paulić proti Chorvátsku*, č. 3572/06, 22.10.2009; Rozsudok ESLP vo veci *Orlić proti Chorvátsku*, č. 48833/07, 21.6.2011; Rozhodnutie ESLP vo veci *Yevgeniy Zakharov proti Rusku*, č. 66610/10, 14.3.2017; Rozhodnutie ESLP vo veci *Shvidkiye proti Rusku*, č. 69820/10, 25.7.2017; a Rozhodnutie ESLP vo veci *Panyushkiny proti Rusku*, č. 47056/11, 21.11.2017.

¹⁰⁸ Pozri napr.: Rozsudok ESLP vo veci *Zehentner proti Rakúsku*, č. 20082/02, 16.7.2009 a Rozsudok ESLP vo veci *Rousk proti Švédsku*, č. 27183/04, 25.7.2013.

¹⁰⁹ Pozri: Rozsudok ESLP vo veci *Ivanova a Cherkezov proti Bulharsku*, č. 46577/15, 21.4.2016, § 54.

¹¹⁰ Rozsudok ESLP vo veci *Vrzić proti Chorvátsku*, č. 4377/13, 12.7. 2016, („Vrzić“).

¹¹¹ *Vrzić*, § 67.

život na jednej strane a vlastníckeho práva fyzickej resp. právnickej osoby na druhej strane, by mali byť dostatočne zaručené vnútroštátnou legislatívou a teda opatrenie, ktoré smeruje k ochrane práv a slobôd iných zakotvené v zákone, ktoré dostatočne zohľadňuje záujmy oboch strán možno považovať za nevyhnutné v demokratickej spoločnosti.¹¹²

Aplikujúc tieto princípy na predmetný prípad, ESLP skonštatoval, že vnútroštátna úprava v Spojenom kráľovstve obsahovala dostatočne vyvážené práva a povinnosti oboch strán. Z týchto dôvodov dospel ESLP k záveru, že aj napriek tomu, že je životná situácia do ktorej sa sťažovateľka dostala naozaj neľahká, nemôže to viesť k dôsledku, ktorý zakladá právo nájomcu a zároveň povinnosť súdu posúdiť primeranosť dotknutého opatrenia.¹¹³

Voči tomuto rozhodnutiu je možné zaujať viacero postojov. Na jednej strane rozhodnutie prináša značné oslabenie postavenia subjektov, ktoré užívajú majetok v rámci vzťahov, kde sú dotknuté vlastnícke práva subjektov iných ako štátu. Títo jednotlivci sa tak dostávajú do inej situácie oproti tým, ktorí užívajú majetok v správe, alebo vlastníctve štátu, resp. subjektu verejnoprávneho charakteru. Zaujímavé boli závery vnútroštátnych súdov, najmä konštatovanie, že zraniteľné postavenie sťažovateľky vzhľadom na možnosti zabezpečenia alternatívneho bývania boli dostatočné na to, aby v prípade ak by bolo rozhodnuté opačne, teda ak by mohol súd posúdiť nevyhnutnosť vydaného rozhodnutia, tak okolnosti na strane sťažovateľky by zakladali zamietnutie dotknutého rozhodnutia smerujúceho k vystaňovaniu. Zároveň vyvstáva otázka, či by priznanie takto širokého práva nebolo značným zásahom do právneho odvetvia, v ktorom ako jeden z hlavných princípov vnímame princíp zmluvnej slobody a princíp rovnosti, ktoré by sa po vážnom zásahu súdu aplikovali medzi stranami iba veľmi náročne, vnímajúc obdobný rozsah práv subjektov pri týchto vzťahoch.¹¹⁴ Dokonca, aj ESLP v jednom z argumentov poznamenal, že keby sa pripustilo posúdenie proporcionality takéhoto príkazu na vystaňovanie, potenciálny vplyv na sektor súkromného prenájmu by bol úplne nepredvídateľný a potenciálne veľmi škodlivý.¹¹⁵

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Bc. Igor Hron
hron1@uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Bc. Sára Kiššová
kissova128@uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

¹¹² Tamtiež.

¹¹³ *F.J.M.*, § 45.

¹¹⁴ V tomto smere je zaujímavá aj otázka rozdielov medzi vecnoprávnymi a obligačnými účinkami nájmu. K tomu bližšie pozri: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Z. – DUFALOVÁ, L.: Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-28].

¹¹⁵ *F.J.M.*, § 43.

Prehodnotenie vzťahu k pôde: mimoeurópsky pohľad¹

Rudolf Kasinec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KASINEC, Rudolf. Prehodnotenie vzťahu k pôde: mimoeurópsky pohľad. In: *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 65 – 70.

Pôda primárne slúži na uspokojovanie primárnych ľudských potrieb. Pôda má však i veľmi úzky vzťah s právom. Právo upravuje vlastníctvo, držbu, nájom, ochranu pôdy ako i množstvo ďalších využití pôdy. V Slovenskej republike však so vzťahom práva a pôdy súvisia i viaceré závažné problémy ako sú čierne stavby, rozdrobenosť vlastníkov, nezistení vlastníci, nelegálne skládky, nesprávna evidencia a pod. Legislatívnou činnosťou dokážeme tieto problémy eliminovať len čiastočne. Dôležitejšie je apelovať na vzťah štátnych orgánov a občanov k pôde. Z tohto dôvodu sme sa stručne pokúsili poukázať na odlišný prístup k pôde založený na úcte k pôde, stáročných tradíciách a komunitnom využívaní pôdy v štátoch patriacich do tradičného afrického systému práva.

ABSTRACT

KASINEC, Rudolf. Reevaluation the Relationship to Land: Non-European Perspective. In: *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 65 – 70.

Land is primarily used to satisfy the primary human needs. However, land has a very close relationship with law. The law regulates ownership, tenure, rent, protection of land and many other land uses. In the Slovak Republic however, there are also several serious problems related to the relationship of law and land, such as black buildings, fragmentation of owners, undetected owners, illegal dumps, incorrect evidence, etc. We can only partially eliminate these problems by legislative procedure. It is more important to appeal to the relationship of state authorities and citizens to land. For this reason, we have briefly attempted to point out a different approach to land, based on respect for land centuries-old traditions and community land use in countries belonging to the traditional African system of law.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

štát, pôda, pozemkové právo, africké právo, obyčaje, kmeň, vlastníctvo, vecné práva, spoločnosť

KEY WORDS

state, land, land law, african law, customs, tribe, property, rights in rem, society

ÚVOD

Pôda je základom ľudskej existencie. Zároveň je nepopierateľný i jej význam v práve. Významnú úlohu zohráva v každom z veľkých právnych systémov, i keď prístup k nej môže byť diametrálne odlišný. Pôda sa v práve objavuje v mnohých variáciách. Jej ohraničenie tvorí základ pre vymedzenie štátnych hraníc a následné uplatňovanie noriem medzinárodného práva v podobe normatívnych zmlúv, obyčají a precedensov. Je taktiež

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

dôležitým pojmom pri problematike vecných práv², kde v prominentnej úlohe vystupuje ako právny inštitút pri vlastníctve, držbe, vydržaní, nájme a pod.

V kontinentálnom právnom systéme je postavenie pôdy jasne dané prostredníctvom písaných právnych noriem, ktoré nám striktne vymedzia pojem pôda, zasadia ho do vymedzených právnych vzťahov a objavujú sa v množstve právnych predpisov (Ústava, Občiansky zákonník, Devízový zákon, Stavebný zákon a pod.). Existujú však i iné prístupy k pôde, ktoré sa od nášho pozitivistického nazerania zreteľne líšia. Takýmto príkladom je poňatie pôdy podľa tradičného afrického systému práva.

HODNOTA PÔDY

*„Pôda je prvotnou podmienkou činnosti a existencie človeka, je zdrojom bohatstva. Preto je súčasne objektom záujmu ľudí, ktorých vzájomné vzťahy majú v celej histórii ľudstva osobitný význam a tieto vzťahy reguluje štát svojou mocou vydávaním záväzných pravidiel správania sa a ich dodržiavanie zabezpečuje štátnymi orgánmi.“*³ Táto premisa však neplatí bezvýhradne. I v súčasnosti existujú právne systémy, ktoré neakceptujú zásahy štátu do vzťahu pôdy, práva a ľudí. Zásadné odlišnosti možno nájsť najmä v tradičných a náboženských právnych systémoch, ktoré sú budované na rozdielnych princípoch a odlišnom chápaní vzťahu štát- občan- právo.

Za tri najdôležitejšie atribúty, ktoré hrajú významnou úlohu pri posudzovaní pôdy (nehnutelnosti), resp. priestoru ako takého, i dnes zaradíme vzácnosť, kvalitu (úrodnosť) a polohu. Súčasná ekonomická teória má sklon význam pôdy nedoceňovať. Čím ďalej tým viac je z každodennej reality zrejmé, že narážame na obmedzenosť ponuky pôdy. Pôda (nehnutelnosti), respektíve voľný priestor je čím ďalej tým vzácnejší a bude tak hrať v ekonomickom rozhodovaní subjektov čím ďalej väčšiu úlohu.⁴ Pôdu nedokážeme vytvoriť a ani nahradiť. Právo by sa malo s týmto faktom čo najskôr vysporiadať a zvýšiť ochranu pôdy vo všetkých právnych oblastiach. Občania by zas mali prehodnotiť osobný postoj k pôde a mať je v zaslúženej úcte.

Okrem fyzického priestoru, ktorý je nevyhnutnou súčasťou realizácie právnych vzťahov, má pojem pôda i ďalšie špecifické vlastnosti⁵:

- 1) Pôdou sa označuje zemský povrch, konkrétnejšie jeho určitú (pevninská) časť.
- 2) Pôdy je obmedzené a konečné množstvo.
- 3) Pôda slúži na uspokojovanie základných ľudských potrieb.
- 4) Pôda vystupuje ako trhová komodita a s tým súvisí i stanovenie jej ceny (hodnoty).
- 5) Pôda je „nezničiteľná“, jej používanie sa nespotrebovávajú, či už jednorazovo alebo postupne. Pôsobením človeka sa však môžu meniť jej akosť (znečistenie, ťažba, výstavba a pod.).
- 6) Pôda má polyfunkčné využitie.
- 7) Je jednou zo základných zložiek životného prostredia, ktorá priamo ovplyvňuje ďalšie dve zložky- vodné zdroje a ovzdušie.

² K problematike vecných práv bližšie pozri: SPÁČIL, Jiří et al. *Věcná práva, katastr nemovitostí a správa cizího majetku*, Praha: C. H. Beck, 2018.

³ ŠTEFANOVIČ, Milan. *Pozemkové právo*, Bratislava: Eurounion, 2004 s. 13.

⁴ HONOVÁ, Iva. Pôda z pohľadu dejín ekonomických teórií. In: *Politická ekonomie*, č. 6, 2009 s. 840.

⁵ PEKÁREK, Milan – PRŮCHOVÁ, Ivana. *Pozemkové právo*, Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 10 – 12.

ŠPECIFIKÁ AFRICKÉHO TRADIČNÉHO SYSTÉMU PRÁVA

„Na vyššom stupni hospodárskeho vývoja prestávajú byť hospodárske subjekty vzhľadom na del'bu práce sebestačné. Sú preto odkázané na výmenu statkov a zabezpečovanie práce (pracovnej sily) v rozsahu akom si tieto statky a prácu nie sú schopné zabezpečiť vlastnými silami.“⁶ Významné úlohu v tomto vývoji zohráva pôda ako výrobný prostriedok zabezpečujúci napĺňanie základných ľudských potrieb. Hospodársky vývoj neprebíhal z globálneho pohľadu lineárne, ale podľa špecifických geografických a spoločenských predpokladov. Výrazný zlom v globálnom meradle nastal v období koloniálnej expanzie európskych veľmocí, ktoré sa pokúsili „civilizovaný“ model vývoja spoločnosti (hospodársky, kultúrny, náboženské i politický) preniesť do celého sveta. Týmto snahami bolo najviac zasiahnuté územie Afriky a spoločenských, ktoré tu fungovali na základe vlastných zvykov a tradícií.

Afrika v pred kolonizačnom období nepoznala sociálnu organizáciu, aká fungovala v európskych štátoch. V jedinom regióne fungovalo niekoľko etnických skupín, ktorých členovia praktizovali rozličné obyčaje a dokonca bola často ich odlišná aj ich spoločenská organizácia. Táto organizácia bola veľmi pestrá: od aristokratických alebo monarchistických spoločenských (kráľovstvá Abomey, Buganda, Serer, Ashantská konfederácia) cez zoskupenia s demokratickým režimom (vidiecka demokracia v sudánskom Anuaku) a niekedy aj spoločenská, ktoré nemali žiadne politické usporiadanie (Tiv v Nigérii, Tallensi v Ghane, Diola v Senegale). Práve v afrických spoločenských zohrávali vždy významnú úlohu rodinné vzťahy a vzťah k pôde, ktorý sa často líšil i v rámci toho istého regiónu. Roľník na Etiópskej náhornej plošine mal súkromné vlastnícke právo k pôde, zatiaľ čo na Eritrejskej plošine sa pôda každoročne prerozdeľovala losovaním medzi všetkých obyvateľom.⁷

Každý z veľkých právnych systémov sa vyznačuje diferenčnými znakmi, na základe ktorých dokážeme k nemu priradiť právny poriadok štátu. Existujú však i právne poriadky, ktoré boli v minulosti konfrontované s cudzími právnymi kultúrami, čo zanechalo hmatateľné stopy v ich súčasnej podobe. Táto situácia nastala v kolonizačnom období takmer na celom území Afriky. Došlo tak k premene tradičných právnych poriadkov. Za základné **znaky tradičného afrického práva** môžeme považovať:

1. právo slúži na **uchovávanie tradícií** – pôvodné kmeňové spoločenskú sú udržiavané v stave, v akom sa nachádzali za čias ich predkov,
2. je **právom kolektívnym** – ako subjekty práva sú preferované skupiny a subjektívne práva jednotlivcov sa zvyčajne odvodzujú od oprávnení skupiny, t. j. jednotlivec bol iba užívateľom práv skupiny,
3. **špecifické subjekty** afrického práva – sú okrem skupín (jednotlivcov) aj bohovia, duchovia a mŕtvi, pričom vôľa mŕtvych bola voči živým dominantná,
4. je **obyčajovým právom**, ktoré je nepísané a šírilo sa prostredníctvom tradovania,
5. existujú tu **spoločné princípy** pre základné právne inštitúty a odvetvia (pozemkové právo, manželstvo, dedičské právo a pod.).⁸

⁶ MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 19-11-18].

⁷ M'BEGNIGA, Abdoulaye – GUANG, Ma. African Customary Law and Modern Law from Western : An Overview on Their Roles and Impacts in African Societies. In *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 2017, Vol. 5, No. 1. [online]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/316076616_African_Customary_Law_and_Modern_Law_from_Western_An_Overview_on_Their_Roles_and_Impacts_in_African_Societies> [cit. 19-11-15].

⁸ DRGONEC, Ján. *Právne kultúry Ázie a Afriky*. Bratislava: Veda, 1991, s. 200-202.

Aj keď bolo tradičné africké právo konfrontované s vyspelými a „civilizovanými“ európskymi právnymi systémami, podarilo sa zachovať jeho tradičnú podobu, i keď v upravenej forme. *„Zahrňovanie noriem tradičného práva do obsahu súčasných zákonov afrických štátov je však len jedným zo spôsobov prežívania tradičnej africkej právnej kultúry. Ďalším, možno ešte častejším spôsobom, je používanie obyčajových noriem pri aplikácii práva v rámci riešenia sporov. Právnym základom tejto praxe sú ústavy afrických štátov, ktoré obyčajovému právu priznávajú charakter prameňa práva.“*⁹ V dlhodobého hľadiska nestačí inkorporovať do právneho poriadku nové druhy prameňov práva a vytvoriť nový systém riadenia spoločnosti. Zvyky a tradície pôvodných obyvateľov pretrvávajú a s nimi pretrvá i prvotné vnímanie práva.

PÔDA V AFRICKOM PRÁVNOM SYSTÉME – TRADIČNÝ A MODERNÝ POHĽAD

Kolonisti predpokladali, že význam vlastníctva je univerzálne použiteľný, a tiež predpokladali, že pojem „vlastníctvo“ sa uplatňuje iba pre „civilizované“ spoločnosti. Taktiež predpokladali, že pôda musí mať vlastníka, aj keď v Afrike vlastnícke právo k pôde nikdy predtým nepoznali. Skutočnosť, že pojem vlastníctva pôdy bolo pre domorodé skupiny neznámym poňatím, znamenalo, že koloniálna vláda by si mohla túto „nezdokumentovanú“ pôdu privlastniť a prispôbiť vlastným potrebám. Následne stačilo zaviesť právo kolonizujúcej krajiny na zabratých územiach. Napriek týmto snahám, ak medzi domorodými obyvateľmi vznikol spor týkajúci sa pôdy, na jeho riešenie sa namiesto „dovezeného“ práva kolonistov aplikovalo tradičné obyčajové právo na domorodom súde.¹⁰ Aj táto skutočnosť umožnila pomerne rýchly návrat k normám obyčajového práva po rozpade koloniálnych mocností.

Postavenie pôdy je z komparatívneho hľadiska značne rozdielne. V tradičných a náboženských systémoch pravá má pôda významnú spoločenskú a spirituálnu rovinu, ktorá sa odzrkadľuje i v obsahu formálnych prameňov práva. Pri procese vytvárania moderného afrického práva v jednotlivých štátoch sa musí zohľadniť spôsob, akým ľudia vnímajú držbu a vlastníctvo pôdy na základe tradičného obyčajového práva. Je to dôležité, pretože sa to týka väčšiny pôdy v subsaharskej Afrike.¹¹ Veľmi zaujímavé sú štatistiky¹², ktoré mapujú vlastníctvo pôdy v Afrike.

Vzťah k pôde je založený na sociálnej štruktúre obyvateľov v afrických štátoch. Napríklad v Juhoafrickej republike môžeme opísať túto štruktúru ako „obrátenú pyramídu“, kde špičku tvorí rodina, v prostriedku je rodová líniou klanov a základňou je samotné spoločenstvo (kmeň). Z toho postavenia človeka ako súčasti skupiny sa odvodzuje prístup k pôde. Preto sú sociálne vzťahy dôležitejšie ako vzťahy so samotnou

⁹ HUNGR, Pavel – KALVODOVÁ, Věra. *Afroasijské právní kultury*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 28.

¹⁰ DU PLESSIS, Elmen. African indigenous land rights in a private ownership paradigm. In *Potchefstroomse Elektroniese Regsblad*, 2011, Vol. 14, No. 7, s. 51 – 52. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ajol.info/index.php/pelj/article/view/73335>> [cit. 19-11-18].

¹¹ CHIMHOWU, Admos. The 'new' African customary land tenure. Characteristic, features and policy implications of a new paradigm. In *Land Use Policy*, 2019, Vol. 81, 897 – 903. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837717310207>> [cit. 19-11-28].

¹² Získanie presných údajov o pôde a rôznych formách jej držby na základe obyčajového práva je zložité, no niektoré odhady naznačujú, že až 90% pôdy v subsaharskej Afrike patrí do tejto kategórie. Predpokladá sa, že asi dve tretiny všetkej pôdy v Afrike (čo predstavuje 2,2 miliardy hektárov) Afrike by malo byť v držbe na základe právnych obyčají. Táto pôda sa následne delí na 84,757 miliardy malých fariem, čo predstavuje 14,7% poľnohospodárskej pôdy, zatiaľ čo stredné a veľké farmy zaberajú asi 85,3% všetkej poľnohospodárskej pôdy. Pozri CHIMHOWU, ref. 11, s. 897 – 903.

pôdou. Postavenie jednotlivca však neurčujú len súčasné sociálne vzťahy, ale významný je aj súvis s minulosťou, pretože sa predpokladá, že predkovia daného spoločenstva sú k zemi pripojení. Skutočnosť, že tí, ktorí spravujú pôdu, majú medzigeneračný záväzok túto pôdu zachovať, tiež znamená, že schopnosť odcudziť pôdu ľuďom mimo skupiny je limitovaná.¹³ Úcta k predkom a k miestam, kde spočívajú ich ostatky, má v africkom práve veľký význam.

Vo väčšine afrických štátov existuje inštitút tzv. pôdy spoločenstva (komunitnej pôdy). Tento inštitút sa vzťahuje na pôdu, ktorú miestni obyvatelia vlastnili, spravovali, udržiavali a/alebo využívali dlhodobo na základe tradičného obyčajového práva. Časť tejto pôdy sa zvykne rozdeliť na parcely pre individuálne alebo rodinné využitie, no naďalej zostáva vo vlastníctve komunity. Zvyšná pôda je spoločná a slúži pre kolektívne užívanie. Pôda a spoločenské zdroje môžu zahŕňať poľnohospodársku pôdu, lesy, pastviny, rybárske oblasti, zavlažovacie miesta, biotopy pre voľne žijúce živočíchy a posvätné oblasti. Vo väčšine afrických štátov žije prevažná časť obyvateľstva vo vidieckych oblastiach a vlastní pôdu na základe nezdokumentovaných obyčajových dojednaní.¹⁴ Túto pôdu sa využíva najmä na poľnohospodárske účely.

Za špecifiká vo vzťahu pôdy a jednotlivcov v africkom systéme práva možno označiť:

1. Osoby odvádzajú svoju príslušnosť okrem štátneho občianstva i príslušnosťou ku kmeňovému spoločenstvu (komunita). Vlastníctvo k pôde sa následne odvodzuje od tejto príslušnosti na základe právnych obyčají.
2. Poľnohospodárstvo na úrovni vidieka je významnou zložkou hospodárenia väčšiny afrických štátov. Postupne dochádza v súvislosti s rozvojom priemyselne výroby v mnohých častiach Afriky k expanzii miest, ktoré zasahujú do vidieckych oblastí a postupne ich pohlcujú, často i agresívnym spôsobom. Dochádza tak narúšaniu obyčajového systému vlastníctva pôdy.
3. Subjektmi v africkom práva sú i neživé bytosti (zosnulí, duchovia a bohovia), ktoré sú priamo späté s pôdou- pohrebisko, posvätné miesto a pod. Takáto pôda má v obyčajovom práve špecifické postavenie.

ZÁVER

Dôvodom, prečo sme zvolili „za vzor“ africký právny systém založený na obyčajovom práve, ako príklad odlišného prístupu a najmä vzťahu k pôde občanov a štátnym orgánom, je hlavne jeho konfrontácia s najväčšími svetovými právnymi systémami v období kolonializmu. Toto obdobie prispelo k transformácii pôvodného právneho systému na nový zmiešaný právny systém. Súčasný právny poriadok afrických štátov ostali týmto obdobím výrazne poznačené. Zaujímavé je, že vzťah obyvateľov a štátu k vlastníctvu pôdy nebol touto transformáciou výrazne poznačený.

Na rozdiel od afrického modelu vzťahu práva a pôdy, ktorý je značne nekonzistentný, v slovenskom právnom poriadku ako v zástupcovi kontinentálneho právneho systému je systém právnych noriem systematický a ucelený. V tradičnom i modernom systéme afrického práva má pôda unikátne postavenie. Z historického hľadiska bola väčšina afrických spoločenstiev pevne spojená s pôdou, ktorá slúžila ako výrobný prostriedok, spoločenský a životný priestor, ale plnila i náboženské a rituálne úlohy. Aj preto je tento vzťah k pôde založený na úcte a rešpekte. Taktiež je nutné

¹³ DU PLESSIS, ref. 10, s. 54 – 55.

¹⁴ FOCUS ON LAND IN AFRICA. Customary Law and Community Land. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.focusonland.com/property-rights-issues/customary-land-practices>> [cit. 19-11-20].

spomenutí špecifické subjekty afrického práva, ktorými sú okrem skupín (jednotlivcov) aj bohovia, duchovia a mŕtvi, ktorí sú s pôdou bytostne spojení. Z týchto dôvodov aj dnes funguje vo väčšine afrických štátov systém vlastníctva pôdy založený na obyčajovom práve.

Určite týmto nechceme hlásať k návratu k obyčajovému právu na území Slovenskej republiky, aj keď to má u nás dlhú a pevnú tradíciu. Podobne ako v Afrike i na našom území mala pôda pre našich predkov zásadný význam ako prostriedok obživy, aj keď s vlastníckymi vzťahmi k nej to už bolo historicky zložitejšie. Preto by bolo namieste prehodnotiť vzťah občanov i štátnych orgánov k pôde ako výrobnému prostriedku, životnému priestoru i trhovej komodite. Problémy, ktoré sa v slovenskom právnom poriadku vo vzťahu k pôde vyskytujú (čierne stavby, rozdrobenosť vlastníkov, nezistení vlastníci, nelegálne skládky, nesprávna evidencia a pod.) si vyžadujú nielen legislatívne zásahy, ale i zásadnú zmenu občianskeho i politického postoja k pôde.

Nepochybne zaujímavým inštitútom v africkom právnom systéme je komunitné vlastníctvo pôdy, kedy kmeň (spoločenstvo) má vo svojich rukách kus pôdy, s ktorým hospodári, zveľaďuje ho a spravodlivo prerozdeľuje medzi svojich členov. Podobný systém by mohol byť aplikovaný na úrovni samosprávy aj u nás a to pri narábaní s obecným majetkom. V súčasnosti je komunita z procesu nakladania s obecným majetkom takmer úplne vylúčená a o jeho využití rozhoduje obecné zastupiteľstvo. Rozhoduje sa o využití dostupnej pôdy na rozličné účely (developerské projekty, vybudovanie priemyselných objektov, obrábanie pôdy a pod.). Množstvo tejto „komunitnej“ pôdy sa tak neustále zmenšuje. Vzhľadom na hodnotu pôdy a jej neustále rastúcu cenu, by o jej využití mala rozhodovať komunita ako celok.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
 rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk
 Univerzita Komenského v Bratislave,
 Právnická fakulta
 Katedra teórie práva a sociálnych vied
 Šafárikovo nám. č. 6
 P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
 Slovenská republika

Vydržanie vlastníckeho práva manželmi v podmienkach Slovenskej republiky¹

Zuzana Klincová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KLINCOVÁ, Zuzana. Vydržanie vlastníckeho práva manželmi v podmienkach Slovenskej republiky. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 71 – 78.

Autorka v článku stručne charakterizuje historický vývoj inštitútu vydržania od obyčajového práva až po súčasnú právnu úpravu a popisuje základné teoretické predpoklady vydržania vlastníckeho práva manželmi v podmienkach Slovenskej republiky.

ABSTRACT

KLINCOVÁ, Zuzana. Marital usucaption of ownership in the Slovak Republic. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 71 – 78.

In the submitted paper the author describes historical development of usucaption, since customary law until the current legislation and describe basic theoretical requirements of usucaption in Slovak republic related to institute of matrimony.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vlastnícke právo, vydržanie, hnutelné veci, nehnuteľné veci, vydržacia doba, manželstvo, oprávnená držba, dobromyseľný držiteľ, subjekt vydržania

KEY WORDS

ownership, usucaption, movables, immovables, usucaption period, matrimony, eligible possession, good-natured possessor, subject of usucaption

ÚVOD

Vydržanie predstavuje osobitný spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva. Je zrejmé, že na to, aby mohlo dôjsť k nadobudnutiu vlastníckeho práva k veci vydržaním, musia byť splnené zákonné podmienky, ktoré stanovuje Občiansky zákonník.

Inštitút vydržania sa vzhľadom na jeho jednotlivé podmienky v historickom exkurze menil, preto je úvodná časť príspevku venovaná popísaniu základných rozdielov medzi právnymi úpravami, začínajúc Uhorským obyčajovým právom a končiac Občianskym zákonníkom z roku 1964. Ako objekt skúmania sme si v predmetnom príspevku zvolili manželov, ktorí predstavujú spôsobilý subjekt vydržania. Osobitosť ich postavenia vyplýva z charakteru inštitútu manželstva, primárne však súvisí s existenciou bezpodielového spoluvlastníctva. V článku sme sa nezaoberali všeobecným popisom predpokladom vydržania, avšak konkrétne predpoklady vydržania sme priamo aplikovali na manželov ako subjekt vydržania.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ INŠTITÚTU VYDRŽANIA

Inštitút vydržania poznalo už Uhorské obyčajové právo, ktoré bolo na území Slovenskej republiky platné až do 31.12.1950. V uvedenom období bolo možné v nadväznosti na inštitút vydržania, nadobudnúť vlastnícke právo k veci viacerými spôsobmi. Prvým z nich bolo neplatné vpísanie vlastníka do pozemkovej knihy, ktorá mala v tom čase nielen registračný, ale aj hmotnoprávny charakter. Vlastnícke právo vydržaním sa dalo nadobudnúť aj v prípade zápisu skutočného držiteľa do pozemkovej knihy, ak tento súčasne nepreukázal vkladové povolenie, teda povolenie od osoby, ktorá bola v pozemkovej knihe zapísaná ako posledný vlastník. V iných prípadoch bolo možné nadobudnúť vlastnícke právo vydržaním na základe dlhotrvajúcej, statočnej a pokojnej držby, ak bol subjekt vydržania presvedčený, že takouto držbou nikoho neukracuje na svojich právach. Dôkazné bremeno opaku niesla strana, ktorá spochybňovala naplnenie predpokladov vydržania vlastníckeho práva subjektom vydržania.² Išlo predovšetkým o tie prípady, keď v pozemkovej knihe bol ako vlastník uvedený jeden subjekt, no subjekt vydržania bol presvedčený o oprávnenosti svojej držby, nakoľko objekt držby nadobudol napríklad na základe záväzkovoprávneho vzťahu bez uskutočnenia zmeny v osobe vlastníka v pozemkovej knihe.³ Všeobecným predpokladom, ktorý je spoločný pre všetky vyššie opísané prípady nadobudnutia vlastníckeho práva, je existencia dobromyseľnosti držiteľa na začiatku držby. S tým priamo súvisí pokojnosť držby, ktorá spočíva v neiniciovaní akéhokoľvek konania proti subjektu vydržania počas doby držby, ktorá bola stanovená v časovej dĺžke 32 rokov. Doba dobromyseľnej držby sa v prípade právnych nástupcov sčítavala.⁴ Subjekt držby, ktorý posledný dovŕšil celkovú dĺžku držby 32 rokov bol následne oprávnený iniciovať konanie proti pozemkovo-knižničnému majiteľovi za účelom prepisu vlastníckeho práva. K prepisu vlastníckeho práva mohlo dôjsť aj mimosporovou cestou. Súčasne platilo, že vydržanie nemohlo byť na ujmu tretej osobe, ktorá dôverovala v zápis v pozemkovej knihe v tom čase, keď subjekt vydržania už vydržal vlastnícke právo k nehnuteľnosti, avšak nedošlo ešte k zmene zápisu v osobe vlastníka v pozemkovej knihe. Už viackrát pertraktovaná lehota 32 rokov bola najkratšou ustanovenou vydržacou lehotou v obyčajovom práve, okrem nej existovali vydržacie lehoty v dĺžke 40 rokov a 100 rokov, ktoré sa vzťahovali na majetky vo vlastníctve štátu a cirkvi.⁵ Titulom na vydržanie podľa obyčajového práva mohol byť aj neplatný právny úkon, pokiaľ subjekt vydržania o jeho nedostatku zakladajúcom neplatnosť nevedel. Postačovalo, ak tento právny úkon vyvolal u osôb oprávnených z vydržania presvedčenie, že sa stali vlastníkmi nehnuteľnosti. Keďže vlastnícke právo sa dalo vydržať aj v prípade absencie zápisu v pozemkovej knihe, pri určovaní vlastníctva z titulu vydržania, na rozdiel od preukazovania vlastníctva ako takého, stačilo subjektu vydržania preukázať len dobromyseľnosť (pocťivosť) za začiatku držby.⁶

² LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. III. vydanie, Heuréka, Šamorín 2002, s. 107 a nasl.

³ FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. III. vydanie, Heuréka, Šamorín, 1998, s. 140 a nasl. – „Právo vlastníctva nehnuteľnosti bez vpisu do pozemkovej knihy, aj proti vlastníčkovi vpísanému do pozemkovej knihy, nadobudne si ten, kto nehnuteľnosť za 32 rokov ako svoju pokojne má v držbe.“

⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 31.03.2019, sp. zn. 2 Cdo 65/2015: „Historický náhľad na problematiku vydržania ako osobitného originálneho spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti.“

⁵ Pozri SVOBODA, Jaromír et al. *Občiansky zákonník. Komentár a súvisiace predpisy*. V. vydanie, Eurounion, Bratislava 2005, 205 s.

⁶ Nález Ústavného súdu SR, zo dňa 26. mája 2009, sp. zn. III. ÚS 63/09-27.

Dňa 01.01.1950 nadobudol účinnosť zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktorý v ustanovení § 116 ods. 1 stanovil oproti obyčajovému právu podstatne kratšie dĺžky premlčacích lehôt, a to zvlášť pre hnutelné a pre nehnuteľné veci. Na vydržanie hnutelných vecí sa vyžadovala oprávnená držba subjektu v dĺžke minimálne 3 roky, pričom pri veciach nehnuteľných to bolo 10 rokov. Rovnako ako obyčajové právo, aj Občiansky zákonník z roku 1950 umožňoval v ustanovení § 116 ods. 2 započítanie vydržacej lehoty svojho predchodcu. *„Tento Občiansky zákonník upustil od tzv. intabulačného princípu, čo znamená, že v tom čase na platnosť prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam nebol potrebný zápis v pozemkovej knihe, ale k jeho vzniku došlo už samotným uzatvorením zmluvy, ktorá bola právnym titulom nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti. Zápis nadobudnutia vlastníctva v pozemkovej knihe teda už nebol podmienkou prevodu vlastníctva, nemal hmotnoprávny význam a zostal mu iba význam deklaratórny. Výnimku z tohto pravidla tvorilo iba nadobudnutie vlastníctva nehnuteľnosti dedením a na základe vydržania.“*⁷ Do osobitnej kategórie vecí však vyčlenil tie, ktoré boli v socialistickom vlastníctve. Pre ne platil osobitný režim spočívajúci v ich nescudziteľnosti, nakoľko ich výlučným vlastníkom bol štát. Išlo totiž o takzvané socialistické vlastníctvo, ktoré nebolo možné vydržať. Okrem dĺžky vydržacej lehoty Občiansky zákonník z roku 1950 v ustanovení § 145 stanovuje, kto je oprávnený držiteľ. Na vydržanie vlastníckeho práva k veci sa totiž vyžadovalo kumulatívne naplnenie oprávnenosti držby, nepretržitosti držby a uplynutia zákonom stanovenej lehoty. Občiansky zákonník z roku 1950 okrem toho zakotvil intertemporálne ustanovenie § 566, ktoré upravovalo dĺžku premlčacej lehoty vo vzťahu k nehnuteľným veciam, pokiaľ začiatok oprávnenej držby nastal pred dňom účinnosti tohto zákona, a to tak, že vydržacia lehota uplynula buď uplynutím celej dĺžky vydržacej lehoty podľa obyčajového práva, a to uplynutím 32 rokov alebo najneskôr 01.01.1961, ak boli súčasne splnené podmienky, ktoré na vydržanie stanovil Občiansky zákonník z roku 1950. Základným rozdielom bola totiž otázka dobromyseľnosti. Kým v obyčajovom práve postačovala dobromyseľnosť pri vzniku držby, Občiansky zákonník z roku 1950 ju požadoval po celý čas trvania držby.

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, ktorý bol účinný od 01.04.1964, inštitút vydržania úplne vypustil. Až novela č. 131/1982 Zb. zakotvila ustanovenie § 134, ktoré znovu upravovalo inštitút vydržania. Možnosti vydržania boli stále limitované okruhom objektov, ktoré neboli spôsobilým predmetom vydržania, najmä z dôvodu existencie vlastníckeho práva štátu, resp. určených právnických osôb k týmto veciam. Až novelou Občianskeho zákonníka účinnou od 01.01.1992 boli predmetné reštrikcie odstránené. Intertemporálne ustanovenie § 872 ods. 6 Občianskeho zákonníka ustanovovalo možnosť subjektu vydržania započítať si do celkovej dĺžky oprávnenej držby čas, po ktorý jeho právny predchodca mal pozemok v držbe, pred účinnosťou predmetnej novely Občianskeho zákonníka.

2. ŠPECIFIKÁ VYDRŽANIA MEDZI MANŽELMI

V právnej teórii je už takmer notoriétou, že vydržanie zaradujeme medzi originárne spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva *ex lege*.⁸ Vlastnícke právo zaradujeme medzi

⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 31. 3. 2016, sp. zn. 2 Cdo 271/2015.

⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 17.12.2009, sp. zn. 2 Cdo 196/2008: *„Vydržanie ako osobitný originárny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva zo zákona.“*

vecné práva, ktoré tvoria jeden zo základných pilierov súkromného práva.⁹ Na to, aby došlo k vydržaniu musia byť kumulatívne splnené predpoklady, medzi ktoré zaradíme spôsobilý subjekt vydržania, spôsobilý predmet držby, dobrú vieru vydržiteľa, oprávnenosť držby a nepretržitosť držby počas vydržacej doby.¹⁰ O inštitúte vydržania bolo odborníkmi z oblasti občianskeho práva napísaných niekoľko desiatok odborných článkov. Preto sme sa pre účely tohto príspevku rozhodli zamerať výlučne na právne postavenie manželov ako spôsobilého subjektu vydržania, ako aj otázku ich dobromyseľnosti, ktorá podľa nášho názoru nie je rozhodovacou praxou súdov stále dostatočne dobre vyriešená.

2. 1 MANŽELIA AKO SPÔSOBILÝ SUBJEKT VYDRŽANIA

Spôsobilým subjektom vydržania môže byť v zásade každý právny subjekt, keďže spôsobilosť subjektu sa posudzuje v nadväznosti na jeho právnu subjektivitu, teda spôsobilosť mať práva a povinnosti. Týmto právnym subjektom môže byť tak fyzická osoba, ako aj právnická osoba. Preto *„každý subjekt, ktorý má spôsobilosť byť nositeľom vlastníckeho práva k veci, musí mať aj možnosť jeho nadobúdania spôsobmi predpokladanými zákonom.“*¹¹ Vec teda môže vydržať aj každý z manželov. Keďže ustanovenie § 143 Občianskeho zákonníka vylučuje z bezpodielového spoluvlastníctva iba veci nadobudnuté dedičstvom, darom, veci slúžiace osobnej potrebe alebo výkonu povolania len jedného z manželov a veci vydané v rámci predpisov o reštitúcii majetku len jednému manželov, veci nadobudnuté vydržaním aspoň jedným z manželov za trvania manželstva budú tvoriť súčasť bezpodielového spoluvlastníctva za predpokladu, že bezpodielové spoluvlastníctvo nebolo dohodu manželov modifikované.¹² Z uvedeného vyplýva, že každý z manželov je spôsobilým subjektom vydržania.

2. 2 OTÁZKA DOBROMYSEĽNOSTI MANŽELOV

Azda najzaujímavejšia otázka, ktorá v prípade vydržania manželov vystupuje do popredia, je otázka ich dobromyseľnosti. Dobromyseľnosť predstavuje základný predpoklad vydržania vlastníckeho práva k veci. Ide o *„presvedčenie nadobúdateľa, že nekoná bezprávne, keď si napríklad prisvojuje určitú vec. Ide teda o psychický stav, o vnútorné presvedčenie subjektu, ktoré samo o sebe nemôže byť predmetom dokazovania. Predmetom dokazovania môžu byť skutočnosti vonkajšieho sveta, prostredníctvom ktorých sa vnútorné presvedčenie prejavuje navonok, teda okolnosti, z ktorých možno vyvodiť presvedčenie nadobúdateľa o dobromyseľnosti, že mu vec patrí.“*¹³

Je potrebné sa zamyslieť nad otázkou, či na vydržanie vlastníckeho práva k veci vyžaduje právny poriadok Slovenskej republiky simultánnu dobromyseľnosť oboch manželov alebo postačí otázku dobromyseľnosti skúmať u každého z manželov

⁹ MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 19-11-28].

¹⁰ Pozri FEKETE Imrich. *Občiansky zákonník. 2. zväzok (Vecné práva, Zodpovednosť za škodu a za bezdôvodné obohatenie). Veľký komentár. 2. aktualizované a rozšírené vydanie*. Bratislava: Eurokódex 2015, 190 s.

¹¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 26.05.2004, sp. značka: 4 Cdo 21/2004: *„Pretože aj samotná držba je právom, má aj fyzická osoba, ktorá nemá spôsobilosť na právne úkony, spôsobilosť mať toto právo, teda spôsobilosť byť držiteľom.“*

¹² Nález Ústavného súdu ČR, zo dňa 02. júna 1996, sp. zn. II. ÚS 219/95.

¹³ Nález Ústavného súdu SR, zo dňa 06. decembra 2015, sp. zn. I. ÚS 199/2015: *„Právo vlastniť majetok“*.

individuálne s výsledkom nadobudnutia veci do bezpodielového spoluvlastníctva. Posúdenie otázky dobromyseľnosti má zásadný význam a ďalekosiahle následky v otázke vlastníckeho práva.

Vychádzajúc z rozhodnutia Najvyššieho súdu Českej republiky¹⁴ sa domnievame, že pokiaľ nedošlo k modifikácii bezpodielového spoluvlastníctva, t.j. konkrétne k zúženiu bezpodielového spoluvlastníctva, pre vydržanie veci do bezpodielového spoluvlastníctva manželov postačuje, že vec, ktorá bola predmetom vydržania v danom prípade, drží v dobrej viere po zákonom stanovený čas aspoň jeden z manželov. Najvyšší súd vyjadril právny názor, že ani porušenie dobromyseľnosti u jedného z manželov, v dôsledku iniciovania súdneho konania o určenie vlastníckeho práva a následne rozhodnutie súdu o vlastníckom práve tretej osoby, nevylučuje možnosť druhého manžela nadobudnúť vec vydržaním, za predpokladu, že nebol účastníkom daného súdneho konania a súčasne o prebiehajúcom konaní ani nevedel. Z uvedeného dôvodu preto nemohlo dôjsť k porušeniu dobromyseľnosti ako jedného z predpokladov vydržania. Najvyšší súd Českej republiky odmietol v tomto prípade právny názor, že by sa dobromyseľný manžel mohol stať výlučným vlastníkom veci, nakoľko vydržanie vlastníckeho práva nie je zákonom vylúčené z bezpodielového spoluvlastníctva. V nasledujúcom texte sa pokúsime nájsť argumenty pre osvojenie si teórie, že na vydržanie vlastníckeho práva k veci postačí dobromyseľnosť jedného z manželov. Najskôr však predstavíme protichodné rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky,¹⁵ v zmysle ktorého sa na nadobudnutie vlastníckeho práva vydržaním vyžaduje dobromyseľnosť oboch manželov, a to po celú zákonom stanovenú vydržaciú dobu. Akonáhle dobrá viera u jedného z manželov chýba, automaticky to zakladá absenciu základného predpokladu vydržania, ktorým je dobromyseľnosť, následkom čoho nikdy nedôjde k platnému vydržaniu veci manželmi. Rovnaký právny názor bol prezentovaný aj v rozhodnutí Najvyššieho súdu Českej republiky,¹⁶ ktorý negatívne vymedzil, že zlá viera vylučuje oprávnenú držbu, ktorá by mohla vyústiť do nadobudnutia veci do bezpodielového spoluvlastníctva. V prvom rade sa domnievame, že ani v jednom z predmetných rozhodnutí nebolo odôvodnené, prečo by sa na vydržanie vlastníckeho práva k veci mala vyžadovať dobromyseľnosť iba jedného z manželov alebo súčasne oboch manželov. Rozhodnutia iba konštatujú právny záver súdov s rôznym výsledkom, ktorý je protichodný a vytvára sa tak stav právnej neistoty.

Z dôvodu absencie akéhokoľvek presvedčivého právneho zdôvodnenia, pri záveroch nášho príspevku vychádzame zo skutočnosti, že vydržanie je jedna z právnych skutočností, s ktorou zákon spája nadobudnutie vlastníckeho práva a ktorá sa viaže na spôsobilosť byť nositeľom práv a povinností. Právna teória hovorí, že spôsobilosť mať práva a povinnosti vzniká narodením a zaniká smrťou. Čo je azda najdôležitejšie, článok

¹⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 17.mája 2011, sp. zn. 22 Cdo 31/2009: „*Drží-li jeden z manželů v dobré víře určitou věc, která by podle způsobu jejího nabytí měla patřit do společného jmění manželů (aniž by takové držbě předcházelo zúžení společného jmění do budoucna), přichází v úvahu vydržení věci jen do společného jmění manželů. Na tomto závěru nemůže nic změnit ani skutečnost, že v jiném řízení, jehož se zúčastnil jen manžel žalobkyně, bylo rozhodnuto, že vlastníkem věci je třetí osoba.*“

¹⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 31.októbra 1996, sp. zn. 3 Cdon 231/96, [SR 2/1997 s. 33]: „*Nabytí věci oběma manžely do jejich bezpodílového spoluvlastnictví vydržením předpokládá dobrou víru obou, že jim oběma jako bezpodílovým spoluvlastníkům věc patří a to po celou zákonem stanovenou dobu nepřetržitě držby.*“

¹⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 23. augusta 2011, sp. zn. 22 Cdo 4709/2009: „*Jestliže se v průběhu vydržecí doby jeden z manželů dověděl, že není vlastníkem držené věci, jeho zlá víra vylučuje oprávněnou držbu, která by mohla vyústit v nabytí věci do společného jmění manželů. Naopak pro vydržení do tohoto jmění není nutné, aby o věci, která je předmětem držby, vykonávané jedním z manželů, nutně věděli oba manželé.*“

číslo 5 Listiny základných práv a slobôd priznáva právnu subjektivitu každému t.j. každej fyzickej osobe bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti či náboženstvo. Právna subjektivita je neodňateľná, a nemožno ju obmedziť ale ani rozšíriť. Z uvedeného vyplýva, že ak je právna subjektivita jedným zo základných predpokladov vydržania vlastníckeho práva a vzťahuje sa na každú fyzickú osobu samostatne, manželia nemôžu byť posudzovaní ako jeden subjekt vydržania, a preto sa domnievame, že aj dobromyseľnosť je potrebné skúmať vo vzťahu ku každému z nich samostatne. Vychádzajúc z vyššie uvedeného, zlá viera jedného z nich nemôže automaticky zakladať nedobromyseľnosť druhého z manželov. Ten je totiž samostatným právnym subjektom.

Na druhej strane platí, že spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobudnúť vlastnícke právo k veci napríklad aj vydržaním, vzniká v plnom rozsahu až plnoletosťou. V prípade manželov nie je dôvodné, okrem prípadov obmedzenia alebo pozbavenia spôsobilosti na právne úkony, polemizovať o dostatku či nedostatku právnej spôsobilosti, vzhľadom na možnosť osoby staršej ako 16. rokov uzavrieť s povolením súdu manželstvo. Tá totiž okamihom vzniku manželstva nadobúda spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, ktorú nestratí ani následným zánikom manželstva. Spôsobilosť na právne úkony plnoletého manžela môže byť obmedzená len rozhodnutím súdu. Tak ako právnu subjektivitu, aj právnu spôsobilosť je potrebné skúmať u každého z manželov osobitne.

Ak posudzovanie právnej subjektivity, právnej spôsobilosti či dĺžky vydržacej doby je objektívnou kategóriou, ktorú je potrebné skúmať vo vzťahu ku každému subjektu vydržania osobitne, potom aj dobrá viera, ktorá je rovnako kategóriou objektívnou, by sa mala vo vzťahu ku každému z manželov skúmať samostatne. Domnievame sa, že v prospech takéhoto výkladu svedčí nasledovná právna veta súdu: „... *pro vydržení do tohoto jmění (bezpodielového spoluvlastníctva) není nutné, aby o věci, která je předmětem držby, vykonávané jedním z manželů, nutně věděli oba manželé.*“¹⁷ Z uvedeného vyplýva, že ak u jedného z manželov nie je splnený predpoklad dobromyseľnosti z dôvodu nevedomosti o predmete držby, nevylučuje to možnosť druhého manžela nadobudnúť vlastnícke právo vydržaním, a tým „začleniť“ vec do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. V tomto prípade postačuje individuálne posúdenie predpokladov vydržania len u jedného z manželov, čím právna skutočnosť, akou vydržanie bez pochyb je, založí právne následky, ktorými sú vznik, zmena alebo zánik právnych vzťahov bez ingerencie druhého manžela. Preto sa domnievame, že aj v prípade, ak by jeden z manželov držal vec nedobromyseľne, avšak druhý manžel by podmienku dobromyseľnosti splnil, vzhľadom na skutočnosť, že v manželstve môže vydržať vec fyzická osoba aj samostatne, nemala by nedobromyseľnosť jedného z manželov rušiť dobrú vieru druhého z nich. Domnievame sa skôr, že je na procesnej aktivite druhej strany prípadného sporu, aby v prípade pochybností o splnení podmienok vydržania, preukázala, že druhý manžel, ktorý prezentuje svoju dobromyseľnosť, sa objektívne mohol dozvedieť o nedobromyseľnosti druhého manžela, čím by založil aj svoju nedobromyseľnosť. Nevylučujeme totiž, že by nedobromyseľnosť jedného z manželov nemohla ovplyvniť dobromyseľnosť druhého z nich. Domnievame sa, že nie je vhodné, aby takýto stav nastal priamo výkladom zákona. Ak by sa vyžadovalo splnenie dobromyseľnosti u oboch manželov súčasne, domnievame sa, že by manžel a manželka počas trvania manželstva nemohli samostatne vydržať vec do bezpodielového spoluvlastníctva.

Osobitne sa česká judikatúra zaoberala otázkou, či možno vydržať vec, ktorá pôvodne patrila do bezpodielového spoluvlastníctva, ktoré zánikom manželstva zaniklo,

¹⁷ Tamtiež.

ale ešte nebolo vyporiadané. Žalobca v žalobe vyjadril názor: „*není takového ustanovení občanského zákoníku, které by bránilo či vylučovalo možnost vydržení vlastnického práva jedním z rozvedených manželů k věci, která již není v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů, nýbrž je již jen součástí masy věcí zaniklého a dosud nevypořádaného bezpodílového spoluvlastnictví manželů.*“ Pri zohľadnení vecnej pôsobnosti Občianskeho zákonníka upravenej v ustanovení § 853, v zmysle ktorého občianskoprávne vzťahy, pokiaľ nie sú osobitne upravené Občianskym zákonníkom ani iným zákonom, sa spravujú ustanoveniami Občianskeho zákonníka, ktoré upravujú vzťahy obsahom aj účelom im najbližšie. Z uvedeného dôvodu by sa na majetok zo zaniknutého bezpodielového spoluvlastníctva mali naďalej aplikovať ustanovenia o bezpodielovom spoluvlastníctve, keďže tie sú obsahom aj účelom najbližšie. Bývalý Najvyšší súd ČR dokonca judikoval, že: „*i po zániku BSM zůstává až do jeho vypořádání každý z manželů vlastníkem celé věci omezeným stejným vlastnickým právem druhého.*“¹⁸ Z uvedeného teda možno vyvodit' nemožnosť vydržania veci patriacej do bezpodielového spoluvlastníctva jedným z manželom v čase od zániku bezpodielového spoluvlastníctva do jeho vyporiadania.¹⁹

Ako zaujímavá sa následne javí aj otázka dobromysel'nosti v nadväznosti na časové kritérium vydržania.

2. 3 DĹŽKA VYDRŽACEJ DOBY

Dĺžka vydržacej doby je Občianskym zákonníkom stanovená rozlične pre hnutel'né a pre nehnuteľné veci. V prípade hnutel'ných vecí musí vydržateľ držať dobromysel'ne vec po dobu minimálne troch rokov a v prípade nehnuteľných vecí minimálne po dobu desať rokov. Vo vzťahu k vydržaniu manželov sa ako zaujímavá javí otázka, či obaja manželia musia držať vec po zákonom stanovenú dobu, alebo na vydržanie veci do bezpodielového spoluvlastníctva bude postačovať splnenie zákonom stanovenej vydržacej doby u jedného z nich s následkom nadobudnutia veci do bezpodielového spoluvlastníctva. Takáto situácia by prichádzala do úvahy najmä v prípade, ak jeden z manželov začne držať vec skôr ako druhý manžel, a to ešte pred vznikom manželstva alebo aj počas jeho trvania. Vzhľadom na právny názor prezentovaný v tomto článku sa domnievame, že splnenie podmienky dĺžky vydržacej doby postačí posudzovať vo vzťahu ku každému z manželov samostatne, rovnako ako aj otázku dobromysel'nosti. Ad absurdum, v opačnom prípade, by mohla vzniknúť situácia, že jeden z manželov drží hnutel'nú vec napríklad po dobu 3 rokov, zatiaľ čo druhý manžel ešte len 2 roky. Prvý z manželov je dobromysel'ný po celú dĺžku vydržacej doby, čiže splnil všetky podmienky vydržania a mal by k veci nadobudnúť vlastnícke právo. Ak by sa vyžadovalo splnenie podmienky dĺžky oprávnenej držby súčasne aj u druhého manžela, manžel, ktorý síce už splnil podmienku oprávnenej držby po zákonom stanovený čas, by musel v podstate „počkať“, kým uplynie lehota aj druhému manželovi. Počas plynutia lehoty druhému manželovi, by sa však mohlo stať, že ten stratí svoju dobromysel'nosť a nebude môcť vec naďalej oprávnene držať s následnou možnosťou nadobudnutia vlastníckeho práva. To by súčasne vylučovalo aj možnosť nadobudnutia vlastníckeho práva prvým manželom, ktorý splnil všetky zákonom predpísané podmienky vydržania. Z uvedeného dôvodu sa

¹⁸ Nejvyšší soud ČR, sp. zn. 3 Cz 19/74 (Cpj 86/1971, publikované pod R 42/1972 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek).

¹⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 11. júla 2002, sp. zn. 22 Cdo 2986/2000: „*Nemožnosť vydržania veci patriacej do BSM jedným z manželov v čase od zániku BSM do jeho vyporiadania.*“

domnievame, že tak ako otázku dobromyseľnosti, rovnako aj otázku dĺžky vydržacej doby je potrebné posudzovať vo vzťahu ku každému z manželov osobitne.

2. 4 SPÔSOBILÝ PREDMET DRŽBY MANŽELOV

V otázke predmetu držby sa vo vzťahu k manželom nevyskytujú žiadne špecifiká. Predmetom vydržania tak môže byť hnutel'ná aj nehnuteľná vec. Limitom pre nadobudnutie vlastníckeho práva je, že musí ísť o vec v právnom zmysle, teda vec ovládateľnú a užitočnú, ktorá nie je vylúčená z právneho obratu.

ZÁVER

V úvode predmetného príspevku sme sa zamerali na vývoj inštitútu vydržania v podmienkach Slovenskej republiky a to od obvyčajového práva až po súčasnú právnu úpravu. Osobitne sme sa zamerali na posúdenie špecifik vydržania vo vzťahu k manželom. Pre vydržanie vlastníckeho práva k veci sa vyžaduje splnenie zákonom ustanovených predpokladov, ktorými sú spôsobilý subjekt vydržania, spôsobilý predmet držby, dobrá viera vydržiťa, oprávnenosť držby a nepretržitosť držby počas vydržacej doby. Na základe vyššie uvedených kritérií sme dospeli k záveru, že manželia sú každý samostatne spôsobilým subjektom vydržania, nakoľko obaja majú spôsobilosť mať práva a povinnosti. Tým, že veci nadobudnuté vydržaním, nie sú Občianskym zákonníkom vylúčené z bezpodielového spoluvlastníctva, takto nadobudnutý majetok bude tvoriť predmet bezpodielového spoluvlastníctva manželov, teda vlastnícke právo k veci získa aj manžel, ktorý vec nemal v držbe. Dôležitou otázkou, ktorú je v tomto prípade potrebné skúmať je otázka dobromyseľnosti manželov. Domnievame sa, že na splnenie predpokladov vydržania bude stačiť dobromyseľnosť jedného z manželov. Nemyslíme si, že nedobromyseľnosť jedného z nich by mala automaticky rušiť dobromyseľnosť druhého. Existujú totiž prípady, keď sa druhý manžel nemal ako dozvedieť o nedobrej viere manžela, a tak splnil zákonné predpoklady vydržania vlastníckeho práva s následkom nadobudnutia veci do bezpodielového spoluvlastníctva. Súdna prax išla v tejto otázke ešte ďalej, keď uviedla, že jeden manžel vie vydržať vlastnícke právo bez ingerencie druhého manžela. Z toho jasne vyplýva záver, že všetky predpoklady, ktoré musí subjekt držania splniť, sú predpokladmi objektívnymi, ktoré sa posudzujú vo vzťahu ku každému subjektu osobitne. Preto nie je dôvod na to, aby sa dobromyseľnosť resp. nedobromyseľnosť manželov posudzovala spoločne pre oboch. V závere príspevku sme ďalej riešil otázku, či je potrebné dĺžku vydržacej doby skúmať samostatne vo vzťahu ku každému z manželov, ale spoločne vo vzťahu k obom. Domnievame sa, že rovnako ako dobromyseľnosť, aj otázku vydržacej doby je nevyhnutné skúmať osobite vo vzťahu ku každému z manželov.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Zuzana Klincová
 zuzana.klincova@flaw.uniba.sk
 Univerzita Komenského v Bratislave,
 Právnická fakulta
 Katedra občianskeho práva
 Šafárikovo nám. č. 6
 P. O. BOX 313, 811 00 Bratislava
 Slovenská republika

Zásahy do práva vlastníť majetok v kontexte nájmu bytov a následky pre právny poriadok Slovenskej republiky

Adam Máčaj

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MÁČAJ, Adam. Zásahy do práva vlastníť majetok v kontexte nájmu bytov a následky pre právny poriadok Slovenskej republiky. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 79 – 86.

Príspevok sa zaoberá témou kontroly dovolenej výšky nájomného reštituovaných bytov v Slovenskej republike. Analyzuje nielen zákonný rámec takejto kontroly a problémy spojené s národnou právnou úpravou, ale aj medzinárodné aspekty takejto kontroly nájomného. V prvom rade sa príspevok zaoberá najmä zásahu do práva vlastníť majetok prostredníctvom kontroly nájomného. Pre danú oblasť boli mnohé štáty, vrátane Slovenskej republiky, už niekoľkokrát vystavené sťažnostiam poškodených prenajímateľov. Príspevok sa v tejto oblasti venuje preto posúdeniu súladnosti regulácie nájmu s právom vlastníť majetok, ako aj dopadmi, ktoré nesúlad takýchto schém mal na štát.

ABSTRACT

MÁČAJ, Adam. Interferences with right to property in the context of renting of flats and consequences for Slovak law. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 79 – 86.

The paper focuses on rent-control schemes of flats returned in restitutions in Slovakia. It analyzes the legal framework for such control and problems associated with national regulation, as well as international aspects of this particular rent-control. First and foremost, the paper deals with interference with right to property through rent-control. In this regard, many states, including the Slovak Republic, were targeted by applications of aggrieved landlords. Therefore, the paper analyzes the conformity of rent-control with right to property, as well as impact that the violation of this right through rent-control had on the state.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Regulovaný nájom, nájom bytu, právo vlastníť majetok, Európsky súd pre ľudské práva, spravodlivé zadostúčenie.

KEYWORDS

Rent-control schemes, rent of flat, right to property, European Court of Human Rights, just satisfaction.

1. ÚVOD

Kontrola nájmu reštituovaných bytov v Slovenskej republike bola určitú dobu veľmi živým a aktívnym problémom právnej regulácie. Konflikt medzi právami prenajímateľov a nájomcov v dobách hospodárskych zmien v štáte vyžadovali množstvo štátnych zásahov, ktoré sa do značnej miery podpísali na právach jednej či druhej strany. V tomto ohľade je podstatné spomenúť, že kontrola nájmu môže zahŕňať viaceré formy štátnych zásahov, pričom v Slovenskej republike najčastejšou formou bola regulácia prípustnej výšky nájomného. Takáto kontrola bola už niekoľkokrát predmetom obsiahlych právnych

analýz z pohľadu toho, či nejde o neprípustné zasahovanie do práva vlastníť a nakladať s majetkom, ktorý patrí prenajímateľovi.

Z tohto ohľadu sa viaceré krajiny bývalého východného bloku stali predmetom kritiky zo strany medzinárodných organizácií chrániacich ľudské práva, za disproportornú mieru zásahov štátu práve do týchto základných práv. Ani Slovenská republika sa tejto kritike nevyhla a bola niekoľkokrát za tieto zásahy kritizovaná. Výsledkom uvedených súdnych konaní bolo niekoľko rozhodnutí, ktorými bol štát zaviazaný zaplatiť odškodné za takéto neprimerané zásahy do ľudských práv. Cieľom tohto príspevku je v prvom rade preskúmať obsah a závažnosť štátnej kontroly nájomného, následne dôvody, pre ktoré táto kontrola nie je v súlade s právom vlastníť majetok a na záver zistiť, aké dopady mali medzinárodné konania, ktoré museli prenajímateľa začať s cieľom domôcť sa svojich práv, na Slovenskú republiku, jej právny poriadok a politickú či hospodársku situáciu.

2. HISTÓRIA PRÁVNEJ ÚPRAVY REGULOVANÉHO NÁJMU BYTOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Súčasná schéma regulovaného nájmu bytov vznikla novelou Občianskeho zákonníka (ďalej len „OZ“) z roku 1991,¹ kedy do podoby nájmu boli pretransformované všetky práva osobného užívania bytu a práva užívania iných obytných miestností a miestností neslúžiacich na bývanie, pokiaľ v čase nadobudnutia účinnosti tejto novely trvali.² Uvedená novela zároveň zrušila zákon o hospodárení s bytmi,³ ktorý bol prijatý v roku 1964 spoločne s Občianskym zákonníkom. Tento umožňoval v danej dobe miestnym národným výborom prideliť byty uchádzačom,⁴ pričom platili sumy určené priamo štátom na základe podzákonného predpisu.⁵

V kontexte regulovania cien nájomného bytov po prijatí právnej úpravy popisovanej vyššie umožnil zákon o cenách vybraným štátnym orgánom regulovanie cien tovaru v rôznych prípadoch, napr. pokiaľ vznikne mimoriadna trhová situácia ohrozujúca cenovú stabilitu alebo dostupnosť tovarov, pokiaľ dôjde k ohrozeniu trhu vplyvom nedostatočne rozvinutého konkurenčného prostredia a podobne.⁶ Vtedajšie Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky výnosom následne na základe zákona o cenách upravilo maximálne ceny nájmu bytu za mesiac, ktorá sa vypočítavala na základe plochy bytu,⁷ ku ktorej sa pripočítala maximálna cena nájmu základného prevádzkového zariadenia bytu.⁸

Výnos sa nevzťahoval na bytové domy vydané pri náprave krívd podľa osobitných predpisov, za ktoré určoval demonštratívne najmä predpisy spojené s odškodnením obetí totality na Slovensku.⁹ Vyňaté z pôsobnosti výnosu však boli len vtedy, keď ich vlastníci

¹ Zákon č. 509/1991 Zb. ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník.

² § 871 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

³ Zákon č. 41/1964 Zb. o hospodárení s bytmi.

⁴ § 18 a nasl. zákona č. 41/1964 Zb. o hospodárení s bytmi.

⁵ Vyhláška Ústrednej správy pre rozvoj miestneho hospodárstva č. 60/1964 Zb. o úhrade za užívanie bytu a za služby spojené s užívaním bytu.

⁶ § 4a ods. 2 zákona č. 18/1996 Z. z. o cenách.

⁷ § 1 ods. 1 výnosu Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky č. V-1/2003 (oznámenie č. 4/2004 Z. z.).

⁸ Tamtiež, § 1 ods. 2.

⁹ Poznámka pod čiarou k výnosu menuje napr. zákon č. 403/1990 Zb. o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd, zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách, zákon č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku, zákon č. 107/1993 Z. z. o vrátení majetku Matici slovenskej.

nezískali zákonným prechodom nájmu bytu podľa § 706 a nasl. Občianskeho zákonníka, ani výmenou bytu podľa § 715 a nasl. OZ. Uvedený výnos mal byť zrušený¹⁰ s účinnosťou odo dňa 1.7.2007,¹¹ avšak zrušený bol nakoniec až ku 31.12.2008.¹²

Kuriózna je však otázka temporálnej pôsobnosti daného výnosu v kontexte konfliktu zrušovacieho ustanovenia zákona o cenách v porovnaní s normotvornou činnosťou ďalšieho ministerstva v danej oblasti, a to Ministerstva financií Slovenskej republiky. Hoci totiž na základe citovaných novelizácií zákona o cenách už pri prijatí poslednej relevantnej novelizácie dňa 29.3.2007 stanovili dátum zrušenia predmetného opatrenia na 31.12.2008, daná situácia bola právne spochybnená prijatím opatrenia Ministerstva financií dňa 23.4.2008, ktoré obsahovalo voči totožnému výnosu Ministerstva výstavby taktiež zrušovacie ustanovenie, ktoré ho zrušilo už s účinnosťou ku 1.5.2008,¹³ teda takmer 8 mesiacov pred zákonným zrušením toho istého výnosu.

Z uvedeného rozporu je možné vyvodiť viacero záverov. V prvom rade je otázka samotná účinnosť daného opatrenia. Toto totiž bolo vyhlásené v Zbierke zákonov dňa 30.4.2008.¹⁴ Podľa platnej právnej úpravy v tom čase opatrenie ako všeobecne záväzný právny predpis prijatý na základe Ústavy ministerstvom¹⁵ nadobúda spravidla pätnástym dňom po vyhlásení v Zbierke zákonov, pričom skorší dátum účinnosti je prípustný, len pokiaľ je to odôvodnené naliehavým všeobecným záujmom.¹⁶ Je v danom kontexte otázne, na aký všeobecný záujem by sa mohlo Ministerstvo financií odvolávať v kontexte cenových predpisov a nájmu bytu, obzvlášť pokiaľ daná otázka už bola upravená starším predpisom založenom na podobných mechanizmoch výpočtu. Potreba právnej úpravy preto len ťažko mohla byť natoľko naliehavá, aby odôvodňovala prijatie opatrenia necelý týždeň pred jeho účinnosťou a zároveň účinnosť doslova zo dňa na deň po tom, ako bolo opatrenie riadnym spôsobom vyhlásené v Zbierke zákonov. Pritom netreba opomenúť pri posudzovaní naliehavosti ani fakt, že dané opatrenie už v tom čase malo čoskoro byť zrušené novelizáciou zákona o cenách a pridaním relevantného zrušovacieho ustanovenia. Zatiaľ čo z tohto uhla pohľadu nepochybne bolo namieste prijať nové opatrenie na výpočet nájmu, pokiaľ na danom spôsobe regulácie trval štát, nie je jasné, prečo nové opatrenie obsahovalo zrušovacie ustanovenie, výnosu, ktoré už raz bolo prijaté. Zároveň pokiaľ opatrenie malo nahradiť starý výnos, nie je jasné prečo ich účinnosť na seba nenadväzovala, ale naopak sa prekrývala tak, že určitý čas boli účinné oboje predpisy.

Druhým potenciálnym problémom v danej dobe bola aj otázka, ktorý z dátumov stanovených ako rozhodných pre zrušenie starého výnosu sa v skutočnosti aplikuje. Nakoľko neskorší dátum 31.12.2008 bol stanovený zákonom v porovnaní ku podzákonnému predpisu, môžeme považovať tento dátum za relevantný a skutočne aplikovateľný v praxi, nakoľko sa nachádza v predpise vyššej právnej sily.¹⁷

¹⁰ Čl. I bod 12 zákona č. 68/2005 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 18/1996 Z. z. o cenách v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹¹ Čl. VIII zákona č. 68/2005 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 18/1996 Z. z. o cenách (vo vyhlásenom znení).

¹² Tamtiež.

¹³ § 6 opatrenia Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 01/R/2008 (oznámenie č. 158/2008 Z. z.).

¹⁴ Oznámenie č. 158/2008 Z. z.

¹⁵ Čl. 123 Ústavy (ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky).

¹⁶ § 3 ods. 2 zákona č. 1/1993 Z. z. Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

¹⁷ VRABKO, Marián et al. *Správne právo hmotné*. Všeobecná časť. Bratislava: C. H. Beck, 2012, s. 74.

3. SÚČASNÝ PRÁVNÝ STAV REGULOVANÉHO NÁJMU BYTOV

S účinnosťou od 20.12.2011¹⁸ sa novelizovalo opatrenie Ministerstva financií, citované vyššie, a to spôsobom, že § 4a pôvodného opatrenia z roku 2008 umožnil prenajímateľovi a nájomcovi dohodnúť sa na nájomnom odlišne od regulovanej ceny.¹⁹ Zo štátnej regulácie nájomného daných bytov sa tak stala *de facto* dispozitívna norma, ktorá nebránila dohode strán na stanovení vyššieho nájmu.

Aj bez dohody subjektov právnych vzťahov ku daným bytom bola však štátna regulácia nájmu na základe zákona o cenách pritom už ku 15.9.2011 nahradená osobitným predpisom,²⁰ ktorý sa vzťahuje komplexne na byty, ku ktorým nájom vznikol na základe spomínaného § 871 OZ.²¹ Zákon dal možnosť prenajímateľom dotknutých bytov vypovedať nájom bytu,²² prípadne možnosť prenajímateľa jednostranne zvýšiť nájomné raz ročne o 20% výšky nájomného, buďto podľa pôvodne vypočítaného nájomného na základe zákona o cenách, alebo o 20% oproti už zvýšenému nájomnému, podľa jeho výšky v predchádzajúcom roku. Uvedené však mohli prenajímateľa urobiť len medzi rokmi 2011 až 2015.²³ Zákon o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom však ostáva naďalej v účinnosti, preto od roku 2015 ďalej nie je možné zvýšiť nájom jednostranne.

4. PRÁVO VLASTNIŤ MAJETOK A REGULÁCIA NÁJMU BYTOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE VO SVETLE PRÁVA VLASTNIŤ MAJETOK

Ako väčšina zásahov štátu do práv jednotlivcov, aj regulácia nájomného zasahuje do základných práv, konkrétne práva vlastníť majetok tak, ako ho zaručuje Ústava,²⁴ ale aj medzinárodné pramene ochrany ľudských práv.²⁵ Zároveň právo vlastníť majetok resp. sloboda vlastníctva nie je neobmedzeným ľudským právom a pripúšťajú sa z neho výnimky.²⁶ Z uvedeného je samozrejماً existencia sporu o to, či regulácia nájomného tak, ako bola popísaná vyššie, je v štáte rešpektujúcom ľudské práva prípustná, alebo či zasahuje do slobody vlastníctva neprimeraným spôsobom. Kontrola nájmu ako zásah do vlastníckeho práva bola predmetom viacerých konaní pred Európskym súdom pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), a to vo vzťahu ku iným európskym štátom, ako aj voči Slovenskej republike špecificky.

Ako väčšina obmedzení základných práv, aj kontrola výšky nájomného musí byť v prvom rade založená na základe zákona a musí byť dostatočne prístupná a predvídateľná.²⁷ V danom kontexte je otázne, nakoľko túto charakteristiku spĺňajú citované podzákonné predpisy, stanovujúce výšky nájomného, resp. spôsoby ich výpočtu. Problémom z hľadiska dostupnosti či predvídateľnosti práva nemusí byť samotný fakt, že sú v Zbierke zákonov publikované len oznámenia o ich vydaní a nie celé znenie, ktoré sa

¹⁸ Čl. II Opatrenia Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 01/R/2011 (oznámenie č. 445/2011 Z. z.).

¹⁹ Tamtiež, čl. I bod 5.

²⁰ Zákon č. 260/2011 Z. z. o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom.

²¹ § 1 ods. 1 a 2 zákona č. 260/2011 Z. z. o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom.

²² Tamtiež, § 3.

²³ Tamtiež, § 4.

²⁴ Čl. 20 ods. 1 Ústavy.

²⁵ Čl. 1 ods. 1 Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane základných práv a slobôd zo dňa 20.3.1952 (oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.).

²⁶ Čl. 20 ods. 5 Ústavy.

²⁷ Rozsudok Veľkej komory ESLP vo veci *Beyeler v. Taliansko*, sťažnosť č. 33202/96, 5.1.2000, § 109.

distribuuje iným spôsobom.²⁸ Otázne je však, nakoľko predvídateľnosť práva a právnu istotu ako takú ovplyvnila situácia popisovaná vyššie, keď bez popri sebe mohli existovať viaceré podzákonné právne predpisy, ktoré upravovali totožnú situáciu odlišným spôsobom. Je totiž otázne, ako dva právne predpisy, ktoré popri sebe koexistovali a potenciálne mohli štátne orgány využiť ktorýkoľvek z nich na aplikáciu práva v neprospech prenajímateľov, splňali požiadavku predvídateľnej právnej regulácie, ktorá je schopná jednotlivca chrániť pred svojvoľnými zásahmi štátnych orgánov do ich práva vlastníť majetok.²⁹

Zásahy do slobody vlastníctva zároveň vyžadujú existenciu určitého legitímneho záujmu. V prípade, že zásahom prichádza jednotlivec o vlastnícke právo, vyžaduje sa, aby štát pri tom sledoval verejný záujem.³⁰ Naopak pri regulácii spôsobu užívania majetku sa vyžaduje existencia všeobecného záujmu. Judikatúra ESLP však obe kategórie nerozlišuje striktne a nevyvodzuje právne následky z odlišných jazykových formulácií.³¹ S ohľadom na rozsah záujmov pripúšťajúcich zásahy do vlastníctva ESLP prirodzene ponecháva všeobecne uznávaný priestor pre voľnú úvahu štátov, nakoľko tieto sú s ohľadom na hospodárku, sociálnu a politickú realitu vo vhodnejšom postavení pre posúdenie, či nejaký verejný záujem vyžaduje zásahy do ľudských práv. Uvedené platí obzvlášť v prípade zmien v politickom usporiadaní krajiny,³² akou bezpochyby bola zmena centrálne plánovaného hospodárstva na trhové, ktorá práve vyžadovala reguláciu nájomného tak, ako to bolo v prípade SR. O existencii záujmu štátu regulovať podmienky nájmu preto ESLP zväčša nepochybuje,³³ pokiaľ nie je zjavne bez akéhokoľvek rozumného základu.³⁴

Posledným kritériom na to, aby bol zásah do vlastníctva v súlade s právami jednotlivca, je primeranosť, resp. proporcionalita, teda rozumný vzťah medzi použitými prostriedkami zásahu do ľudských práv a sledovaným účelom. Dané prostriedky musia zachovať spravodlivú rovnováhu medzi verejným záujmom a právami jednotlivca.³⁵ Pri ochrane práva vlastníť majetok pritom štáty musia dbať nielen na samotné okolnosti, ktorými zasahujú do práv jednotlivcov, ale aj na procesné záruky, ktoré majú títo k dispozícii ako ochranu pred svojvoľou a nepredvídateľnosťou práva.³⁶ V kontexte regulácie výšky nájomného je preto napríklad neprípustné obmedziť výšku nájomného na úroveň nižšiu ako daň z nehnuteľnosti,³⁷ alebo nižšiu než cenu nevyhnutnej údržby nehnuteľnosti.³⁸ Rovnako tak nie je primerané takto kontrolovať výšku nájomného v prípadoch, kde užívatelia z čias minulého režimu sú nájomníkmi na základe zákona, bez toho, aby prenajímateelia mohli ovplyvniť svoje postavenie.³⁹

S ohľadom na Slovenskú republiku bola schéma regulovaného nájmu bytov po prvý krát posudzovaná zo strany ESLP v rozsudku z roku 2014. ESLP posudzoval sťažnosti 21

²⁸ Rozsudok ESLP vo veci SPACEK, s. r. o. v. Česká republika, sťažnosť č. 26449/95, 9.11.1999, § 57.

²⁹ Rozsudok Veľkej komory ESLP vo veci Centro Europe 7 S.R.L. a di Stefano v. Taliansko, sťažnosť č. 38433/09, 7.6.2012, § 143.

³⁰ Rozsudok ESLP vo veci Zvolský a Zvolská v. Česká republika, sťažnosť č. 46129/99, 12.11.2002, § 67.

³¹ SCHABAS, William Anthony. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 979.

³² Rozsudok ESLP vo veci Zvolský a Zvolská v. Česká republika, sťažnosť č. 46129/99, 12.11.2002, § 67.

³³ Rozsudok ESLP vo veci Hutten-Czapska v. Poľsko, sťažnosť č. 35014/97, 22.2.2005, § 160.

³⁴ Rozsudok pléna ESLP vo veci James a ďalší v. Spojené kráľovstvo, sťažnosť č. 8793/97, 21.2.1986, § 46.

³⁵ Rozsudok ESLP vo veci Hutten-Czapska v. Poľsko, sťažnosť č. 35014/97, 22.2.2005, § 167.

³⁶ Tamtiež, § 168.

³⁷ Rozhodnutie o prijateľnosti ESLP vo veci Nobel a ďalší v. Holandsko, sťažnosti č. 27126/11, 28084/12, 81046/12 a 81049/12, 2.7.2013, § 38.

³⁸ Rozsudok ESLP vo veci Hutten-Czapska v. Poľsko, sťažnosť č. 35014/97, 22.2.2005, § 224.

³⁹ Tamtiež, § 224.

prenajímateľov, ktorí na základe zákonom stanovenej schémy prenajíмали byty za nájomné približne od 9% po 26% oproti trhovej výške nájomného.⁴⁰ Popri otázkach sociálnej politiky štátu a prechodu SR od centrálne riadeného ku trhovému hospodárstvu, ktoré ESLP označil za dostatočný dôvod regulácií nájomného,⁴¹ však rozvinul predchádzajúcu rozhodovaciu prax, keď zdôraznil, že potreba prekonať socialistický režim vlastníctva a nájmu bytov osobitnou reguláciou nemôže pretrvávajúť viac než 20 rokov.⁴² Opatrenia štátu, ktoré mali od roku 2011 umožniť prenajímateľom jednostranne zvyšovať ceny nájomného, zdvihli priemernú cenu regulovaného nájmu len na 20-26% trhového nájmu, v porovnaní s ešte nižším podielom dovtedy, opatrenia teda nedokázali primerane chrániť záujmy prenajímateľov v porovnaní s nájomcami.⁴³ Benefit regulácie nájmu pre spoločnosť po zmene režimu navyše nemohol byť dostatočne veľký, keď sa dotýkal len marginálneho počtu bytov.⁴⁴

Na okraj možno ešte spomenúť, že posúdenie situácie kontroly nájmu bytov zo strany ESLP je do istej miery totožná s reguláciou nájomov pozemkov v záhradkových osadách, kde boli obdobne posúdené regulácie nájomného v rozpore s právom vlastníť majetok.⁴⁵ Zároveň, hoci v súčasnosti nie je možné vylúčiť podanie ďalších sťažností na ESLP v danej veci, možnosť prenajímateľov domôcť sa svojich práv na národnej úrovni bola posilnená, nakoľko rozdiel medzi regulovaným a trhovým nájomom od 1.1.2017 vypláca prenajímateľovi obec, pokiaľ nebola schopná nájomcovi zabezpečiť bytovú náhradu.⁴⁶ Je preto menšia pravdepodobnosť, že by poškodenie majetkových práv po tomto dátume vyžadovalo zásah zo strany ESLP.

5. ZÁVER

Táto práca si kladie za cieľ bližšie analyzovať problematiku zásahov do práv vlastníkov pri nájme bytov a posúdiť, či sú takéto zásahy prípustné v Slovenskej republike s ohľadom na právo vlastníť majetok a medzinárodné zmluvy o ľudských právach, ktorými je Slovenská republika viazaná. V tomto kontexte je možné pozorovať, že právna úprava regulovaného nájmu bytov v Slovenskej republike prešla od roku 1992 značným vývojom, počas ktorého sa snažila nájsť do určitej miery rovnováhu medzi ochranou prenajímateľov z čias minulého režimu a ochranou vlastníkov, ktorí získali byty v rámci reštitúcií. Táto ochrana však po veľkú časť vývoja danej právnej úpravy nedokázala spravodlivo vyrovnať konflikt záujmov medzi prenajímateľmi a nájomcami, aj s ohľadom na obdobný rozsah práv oboch týchto strán.⁴⁷ Uvedené vyústilo aj v množstvo problémov pre štát, ktoré najlepšie ilustruje množstvo rozsudkov prijatých na pôde ESLP, ktorý opätovne kritizoval schémy regulovaného nájmu bytov. Uvedené viedlo ku viacerým prehratým súdnym sporom pred daným súdom, pri ktorých SR neubránila svoje schémy regulovaného nájmu bytov ani napriek tomu, že opätovne novelizovala právny poriadok

⁴⁰ Rozsudok ESLP vo veci Bittó a ďalší v. Slovensko, sťažnosť č. 20355/09, 28.1.2014, § 20-25.

⁴¹ Tamtiež, § 106.

⁴² Tamtiež, § 108.

⁴³ Tamtiež, § 112-114.

⁴⁴ Tamtiež, § 115.

⁴⁵ Rozsudok ESLP vo veci Urbárska obec Trenčianske Biskupice v. Slovensko, sťažnosť č. 74258/01, 27.11.2007.

⁴⁶ § 12 ods. 1 a ods. 5 zákona č. 260/2011 Z. z. o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom.

⁴⁷ Bližšie pozri: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana - DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In: *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-30].

tak, aby právam vlastníkov poskytla väčší priestor a snažila sa tak v svojej regulácii obsiahnuť spravodlivú rovnováhu medzi záujmami oboch strán tak, ako to judikatúra ESLP vyžaduje.

Pri hlbšej analýze následkov takýchto nedostatkov je potrebné dospieť k záveru, že uvedené malo pre SR dlhodobé nepriaznivé následky. Z počtu prehratých súdnych sporov (vid' príloha) je badateľné, že v priebehu niekoľkých rokov Slovenská republika musela 330 poškodeným sťažovateľom vyplatiť takmer 14,5 milióna EUR na priznanom spravodlivom zadosťučinení. Uvedené zároveň podčiarkuje fakt, že doteraz najnovší rozsudok ESLP ohľadom regulácie nájomného bol vydaný v marci 2019, je teda badateľné, že problematika je aktuálna doteraz a prináša so sebou mnohé praktické výzvy do budúcnosti.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Prehľad súdnych sporov Slovenskej republiky vo veci regulovaného nájomného bytov a sumy priznaného spravodlivého zadosťučinenia

Meno sťažovateľa	Číslo sťažnosti	Počet sťažovateľov	Priznané spravodlivé zadosťučinenie (v Eurách)
Bittó a ďalší	30255/09	21	2 170 000
Krahulec	19294/07	1	64 800
Rudolfer	38082/07	1	158 900
Bukovčanová a ďalší	23785/07	4	182 100
Riedel a ďalší	44218/07, 54831/07, 33176/08, 47150/08	14	221 700
Mečiar a ďalší	62864/09	23	1 645 300
Matuschka a ďalší	33076/10, 14383/11	37	1 317 430
Balan a ďalší	51414/11, 46098/12	65	1 407 800
Bajzík a ďalší	46609/13, 9892/14	31	986 400
Drahoš a ďalší	47922/14, 49902/14, 55307/14, 76478/14, 13285/15, 34749/15, 9738/16, 45303/16	86	3 628 380
Košťál a ďalší	2294/17, 48691/17	47	2 673 500
SPOLU		330	14 456 310

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Adam Máčaj
adam.macaj@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Ústav európskeho práva
Šafárikovo nám. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Úskalia výkonu záložného práva pri dobrovoľných dražbách

Martin Magdolen

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MAGDOLEN, Martin. Úskalia výkonu záložného práva pri dobrovoľných dražbách. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 87 – 96.

Tento príspevok má za cieľ poukázať na časté problémy, ktoré vznikajú pri realizácii dobrovoľných dražieb. Okrem poukázania na tieto problémy, sa autor v príspevku venuje aj predkladaniu možných riešení a úvahám akým spôsobom sa uberá právna a aplikačná prax súdov pri jednotlivých úskaliach. V prvej časti príspevku sa autor snaží vysvetliť právny rámec a účel dobrovoľných dražieb v Slovenskej republike. Následne svoju pozornosť venuje vybraným problémom, s ktorými sa účastníci dobrovoľných dražieb môžu ľahko stretnúť. Prvým problémom je aplikácia zásady *nemo plus iuris* na prechod vlastníckeho práva pri dobrovoľných dražbách. Autor sa k spomínanej zásade snaží vysvetliť najaktuálnejšie trendy v rozhodovacej činnosti súdov v Slovenskej republike. Ďalším špecifickým problémom je možnosť dopĺňania dôvodov neplatnosti dobrovoľnej dražby aj po uplynutí trojmesačnej prekluzívnej lehoty na podanie žaloby o určenie neplatnosti dražby. Autor sa v poslednej časti príspevku venuje niektorým problémom pri realizácii dobrovoľných dražieb.

ABSTRACT

MAGDOLEN, Martin. Enforcement obstacles of lien at voluntary auctions. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 87 – 96.

This paper aims to point out the common problems that arise from voluntary auctions. In addition, to pointing out these problems, author also presents possible solutions and reflects on how the decision-making of the courts in individual cases is taken. In the first part of this paper, author tries to explain the legal framework and the purpose of voluntary auctions in the Slovak republic. Furthermore, author pays his attention to selected issues that participants at voluntary auctions can easily go through. The first presented problem is the application of the *nemo plus iuris* principle to the transfer of ownership at voluntary auctions. The author tries to explain the most recent trends in the case-law of courts in the Slovak republic. Another specific problem is the possibility of supplementing the reasons for invalidity of a voluntary auction after action for invalidity has been filed with the court. It means that this could be done even after the three-month limitation period for filing an action for the annulment of voluntary auction has expired. The author in the last part of this paper deals with some problems of voluntary auctions.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

záložné právo, dobrovoľná dražba, záložný veriteľ, záložca, *nemo plus iuris*, preklúzia, vlastník nehnuteľnosti, prechod/prevod vlastníckeho práva

KEY WORDS

lien, property lien, voluntary auction, lien creditor, pledgor, *nemo plus iuris*, barring of claims/ time-barred, property owner, transfer of ownership

1. DOBROVOLNÉ DRAŽBY A ICH VYUŽITIE V SÚČASNOSTI

V tomto príspevku si dávam za svoj primárny cieľ predstaviť najaktuálnejšie problémy pri výkone záložného práva prostredníctvom dobrovoľných dražieb. Výkon záložného práva na základe dobrovoľnej dražby je v súčasnosti veľmi častým inštitútom, ako môžu veritelia dosiahnuť uspokojenie svojej pohľadávky bez toho, aby museli podstúpiť zdĺhavejšiu cestu uplatňovania svojej pohľadávky na súde a následne postupom núteného výkonu súdnych rozhodnutí. Úskalia, ktoré sú predstavené ako predmet tohto príspevku, sa tak nepochybne dotýkajú života mnohých subjektov a to či už na strane záložných veriteľov, ktorí sa domáhajú uspokojenia svojej pohľadávky alebo na strane záložcov (dlžníkov), ktorí nie v malom rozsahu môžu mať ohrozené najčastejšie svoje vlastnícke právo k nehnuteľnosti a to najmä v spojení so zásahom do ich práva na bývanie, ktoré sa postupne dostáva aj vďaka Európskemu súdu pre ľudské práva (ďalej ako „ESLP“) a zvýšenej ľudsko-právnej ochrane čoraz viac do popredia.

1. 1. ÚČEL DOBROVOLNÝCH DRAŽIEB

Špeciálnou právnou úpravou pre výkon záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby je zákon č. 527/2002 Z. z. o dobrovoľných dražbách a o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) v znení neskorších predpisov (ďalej ako „ZoDD“).

Môžeme tak na tomto mieste konštatovať, že výkon záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby je riadne právom aprobovaná úprava ustanovujúca možnosť vydražiť nehnuteľnosť na dobrovoľnej báze, bez potreby vedenia dodatočného civilného sporu za účelom uspokojenia pohľadávky záložného veriteľa.

Napriek tomu, že už samotný názov ZoDD označuje dražbu ako dobrovoľnú, o dobrovoľnosti je predovšetkým z pohľadu laickej verejnosti vo väčšine prípadov možné hovoriť iba z pohľadu záložného veriteľa. Je tomu tak z dôvodu, že samotný záložca (dlžník) len málokedy súhlasí s postupom záložného veriteľa a síce, aby bola napr. nehnuteľnosť záložcu v ktorej žije dražená na dobrovoľnej dražbe.

Práve z uvedeného dôvodu pre vysvetlenie uvádzam, že dobrovoľná dražba je aj v takomto prípade návrhu záložného veriteľa vykonávaná na podklade dobrovoľnosti a súhlasu samotného vlastníka (záložcu). Dobrovoľnosť vlastníka tkvie v skutočnosti, že nie vždy musí ísť o prejav vôle vlastníka priamo v zmluve o vykonaní dražby, ale môže ísť aj o prejav vôle vlastníka už pri uzatváraní záložnej zmluvy, v ktorej vlastník už pri jej podpise dobrovoľne súhlasí s prípadným výkonom (realizáciou) záložného práva aj prostredníctvom dobrovoľnej dražby.¹

1. 2. ZÁKONNÝ RÁMEC DOBROVOLNÝCH DRAŽIEB

Výkon záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby predpokladá na prvom mieste ako *lex generalis* zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej ako

¹ VALOVÁ, Katarína et al. *Zákon o dobrovoľných dražbách. Komentár. 3. vydanie.* Bratislava: C.H. Beck, 2018, s. 3.

„OZ“), ktorý všeobecne upravuje vo svojom ust. § 151j OZ² ako aj v ust. § 151m OZ³ výkon záložného práva spôsobom predaja zálohu na dobrovoľnej dražbe.

Pre tento príspevok je dôležitý predovšetkým už vyššie spomínaný ZoDD, ktorý osobitne upravuje predpoklady ako aj celý postup pri výkone záložného práva prostredníctvom inštitútu dobrovoľnej dražby. Zákonný rámec v zmysle OZ a ZoDD je riadne a konštantne dopĺňaný pomerne rozsiahlou rozhodovacou praxou našich súdov, čo dávam do pozornosti vždy v rámci jednotlivých úskalí, ktoré sú predmetom tohto príspevku.

Dôkladné spracovanie rozhodovacej praxe a to najmä judikatúry Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej aj ako „*NS SR*“) je pre lepšie porozumenie problematických situácií pri výkone záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby z môjho pohľadu nevyhnutné. O to viac je tomu tak v súčasnosti, kedy rozhodovacia prax súdov stále viac vplýva na výklad právnych noriem ustanovených v príslušných právnych úpravách a určuje štandardy a limity v rámci ktorých sa môžu účastníci pri dobrovoľných dražbách pohybovať (a to predovšetkým v prípade civilných sporov, ktorých dôvodom je práve výkon záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby).

Taktiež si dovoľujem poukázať na prísny formalizmus a rigidnú úpravu ZoDD nakoľko aj malé pochybenie pri postupe, resp. realizácii dobrovoľnej dražby môže spôsobiť jej neplatnosť. Uvedené treba mať na zreteli po celý čas čítania tohto príspevku, keďže práve prísny formalizmus a detailné dodržiavanie ustanovených postupov značne ovplyvňuje výsledok dobrovoľnej dražby ako aj výsledok rozhodovacej činnosti jednotlivých súdov.

2. VYBRANÉ ÚSKALIA PRI DOBROVOĽNÝCH DRAŽBÁCH

Na tomto mieste v príspevku svoju pozornosť sústredím už na niektoré vybrané a z môjho pohľadu relevantné úskalia pri výkone záložného práva prostredníctvom dobrovoľnej dražby. Ako osobitne problematickú vnímam najmä otázku aplikácie zásady *nemo plus iuris* a teda nadobudnutie vlastníctva od nevlastníka pri dobrovoľných dražbách. S tým sa úzko spája už dlho nastolená a nie jednoznačne vyriešená problematika prevodu, resp. prechodu vlastníckeho práva. Ďalším z môjho pohľadu osobitným problémom je stále viac do popredia sa dostávajúca otázka uplatnenia „spotrebiteľských výhod“ na postavenie záložcu (žalobcu) v sporoch o určenie neplatnosti dražby. Takýmito výhodami záložcu (resp. žalobcu pri žalobe o neplatnosť dražby) z môjho pohľadu sú napríklad nový prístup k dôvodom neplatnosti dobrovoľnej dražby, ktoré je možné rozširovať aj po uplynutí trojmesačnej prekluzívnej lehoty, ak žaloba bola včas podaná ako aj nejednoznačnosť niektorých procesných postupov pri žalobách o určenie neplatnosti dražby. Na záver tohto príspevku svoju pozornosť venujem niektorým ďalším otázkam, ktoré sa často pri realizácii dobrovoľnej dražby vyskytujú.

Ako som už v krátkosti stihol poznamenať vyššie, problémy s realizáciou dobrovoľnej dražby len málokedy nastávajú v prípade, ak sa jej realizácie domáha priamo vlastník nehnuteľnosti (t.j. ak je realizovaná na návrh vlastníka nehnuteľnosti), ktorá má

² Zákon č. 40/1964 Občiansky zákonník, § 151j ods. 1: „*Ak pohľadávka zabezpečená záložným právom nie je riadne a včas splnená, môže záložný veriteľ začať výkon záložného práva. V rámci výkonu záložného práva sa záložný veriteľ môže uspokojiť spôsobom určeným v zmluve alebo predajom zálohu na dražbe podľa osobitného zákona, alebo domáhať sa uspokojenia predajom zálohu podľa osobitných zákonov, ak tento zákon alebo osobitný zákon neustanovuje inak.*“

³ Zákon č. 40/1964 Občiansky zákonník, pozri najmä § 151m ods. 1 – 3.

byť predmetom dražby. Problém tak vyvstáva predovšetkým v tých situáciách, keď navrhovateľ dobrovoľnej dražby je záložný veriteľ (resp. prednostný záložný veriteľ), ktorý má záujem na uspokojení svojej pohľadávky, ktorú v čase návrhu na vykonanie dobrovoľnej dražby eviduje voči záložcovi (dlžníkovi) a záložca logicky s takýmto postupom (t.j. dražbou jeho nehnuteľnosti) nesúhlasí.

2. 1. PROBLEMATIKA APLIKÁCIE ZÁSADY *NEMO PLUS IURIS* PRI DOBROVOĽNÝCH DRAŽBÁCH

Na úvod tejto podkapitoly si dovoľujem dať do pozornosti skutočnosť, že v uvedenej časti príspevku si ukladám za cieľ predstaviť rozdielnosť v prístupoch k predmetnej problematike aplikácie zásady nemo plus iuris pri realizácii dobrovoľných dražieb a súčasne chcem poukázať na aktuálne trendy v interpretácii tejto problematiky.

Ako prvé si dovoľujem poukázať na rozsudok Krajského súdu v Prešove z 30. októbra 2012⁴, ktorý okrem iného v predmetnom rozsudku interpretoval, že: „dobrovoľná dražba v skutočnosti nie je originárnym spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva“ a súčasne doplnil, že: „v dobrovoľnej dražbe nemožno nadobudnúť vec od nevlastníka, a to ani za stavu, že nebol podaný návrh na určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby“⁵.

Na vyššie spomínané rozhodnutie Krajského súdu v Prešove v otázke uplatnenia zásady *nemo plus iuris* pri dobrovoľných dražbách čiastočne nadviazal a predovšetkým túto argumentáciu rozšíril vo svojom uznesení aj Najvyšší súd Slovenskej republiky⁶. V danom uznesení NS SR k otázke či v dobrovoľnej dražbe vykonanej podľa ZoDD, proti ktorej nebola v zákonom stanovenej lehote podaná žaloba o určenie jej neplatnosti v zmysle ust. § 21 ods. 2 ZoDD, možno nadobudnúť vlastnícke právo aj od nevlastníka (či sa v nej prelamuje aplikácia zásady *nemo plus iuris*) uviedol, že takýto prístup nie je možný. A teda v spomínanom uznesení NS SR bol vyslovený jednoznačný názor, že ani platná dobrovoľná dražba, proti ktorej v ustanovenej trojmesačnej (3) lehote nebola podaná žaloba, resp. návrh na jej neplatnosť, nemôže mať za následok nadobudnutie vlastníckeho práva vydražiteľom, ak sám záložca (resp. navrhovateľ dražby) nebol vlastníkom draženej nehnuteľnosti. Toto rozhodnutie NS SR bolo následne publikované pod číslom 61/2014 aj v Zbierke stanovísk a rozhodnutí Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky⁷.

V spomínanom rozhodnutí R 61/2014 sa tak explicitne uvádza, že: *ak ten, vec ktorého bola dražená v rámci dobrovoľnej dražby, nebol jej vlastníkom, nestal sa vydražiteľ príklepom a zaplatením ceny dosiahnutej vydražením vlastníkom draženej veci, a to ani v prípade, že bol inak zachovaný postup podľa zákona o dobrovoľných dražbách...*⁸

Uvedený prístup k výkladu problematiky aplikácie zásady *nemo plus iuris* v spojení s realizáciou dobrovoľných dražieb sa tak považoval na istý čas za jednoznačne vyriešený,

⁴ Rozsudok Krajského súdu Prešov, zo dňa 30. októbra 2012, sp. zn. 20Co/123/2011, 20Co/51/2012.

⁵ Judikatúra. Nemožnosť nadobudnutia veci od nevlastníka na dobrovoľnej dražbe. Dostupné na internete: <<https://www.najpravo.sk/judikatura/obcianske-procesne-pravo/dobrovolne-drazby/nemoznost-nadobudnutia-veci-od-nevlastnika-na-dobrovolnej-drazbe.html?print=1>> [cit. 2019-12-08].

⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 18.12.2012, sp.zn.: 2 MCdo 20/2011.

⁷ Pozri Rozhodnutie R 61/2014.

⁸ Zbierka stanovísk NS a súdov SR 4/2014. [online]. Dostupné na internete: <https://www.nsud.sk/data/files/817_stanoviska_rozhodnutia_4_2014.pdf> [cit. 2019-12-08].

avšak len pokiaľ neprišlo ďalšie rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 31.10.2018⁹. V tomto prípade sa Okresný¹⁰ aj Krajský súd¹¹ pridržovali výkladu založeného na rozhodnutí NS SR z roku 2012 (2 MCdo 20/2011) avšak Najvyšší súd Slovenskej republiky priniesol na základe dovolania žalovanej novú interpretáciu k tejto problematike.

Dovoľujem si poukázať na rozdielnosť prístupu, ktorý v tomto prípade aplikoval NS SR vo svojom uznesení zo dňa 31.10.2018. Rozhodujúcou právnou otázkou, od ktorej závisí úspech žalovanej v spore, tak opätovne bola problematika, či v dobrovoľnej dražbe podľa ZoDD je možné prelomiť zásadu *nemo plus iuris* a teda či možno nadobudnúť vlastnícke právo aj od nevlastníka.

Najvyšší súd Slovenskej republiky priniesol v spomínanom uznesení argumentáciu, že v tomto prípade je potrebné odchyliť sa od ustálenej rozhodovacej praxe, pretože vymedzenú právnú otázku je potrebné riešiť iným spôsobom ako tomu bolo do súčasnosti. Príslušný senát NS SR sa nestotožnil s názorom uvedeným v rozhodnutí R 61/2014 a vyslovil názor, že ak v zákonom stanovenej trojmesačnej (3) lehote odo dňa príklepu licitátora na dražbu nebol podaný návrh na neplatnosť dražby, resp. nebola podaná žaloba o neplatnosť dražby v zmysle § 21 ods. 2 ZoDD, nemôže byť vlastnícke právo úspešného vydražiteľa nadobudnuté v takejto dražbe tak nijakým spôsobom spochybňované a to dokonca ani v prípade, ak ten kto bol počas dobrovoľnej dražby považovaný za vlastníka predmetu dražby, nebol skutočným vlastníkom predmetu dražby.

NS SR v predmetnom uznesení z minulého roka tak prelomil zásadu *nemo plus iuris* a svoje závery oprel o nasledovné argumentačné tvrdenia. V prvom rade NS SR poukazuje na princíp právnej istoty, ako fundamentálny základ právneho štátu a z neho vyplývajúcu dôveru v platné právo a legitímne očakávania. NS SR uvedené prepája s tvrdením, že dobrovoľná dražba má byť neplatná iba v prípade ak jej neplatnosť vyslovil súd. A tak, v prípade ak po príklepe licitátora vydražiteľ v ustanovenej lehote riadne zaplatil cenu za predmet dražby je nevyhnutné, aby tento mal garanciu, že nehnuteľnosť za ktorú riadne zaplatil bude v jeho vlastníctve. Takýto nadobúdateľ (vydražiteľ) má teda právnú istotu v platné právne predpisy (ZoDD) a legitímne očakávania, že v prípade ak v zmysle ust. § 21 ZoDD nebude dražba napadnutá žalobou o neplatnosť dražby, na základe ktorej by mohlo dôjsť k preukázaniu dôvodov jej neplatnosti, bude jeho vlastnícke právo chránené a bude mu tak zabezpečená právna istota v zmysle skutočnosti, že jeho vlastnícke právo po uplynutí prekluzívnej trojmesačnej (3) lehoty ustanovenej v ZoDD nemôže byť nijakým spôsobom spochybnené.

V druhom rade sa príslušný senát NS SR oprel o výklad k samotnej teórii práva a síce, že pokiaľ vlastnícke právo ako subjektívne právo vzniklo vydražiteľovi ako právny následok (účinnok) platnej dobrovoľnej dražby, t.j. ako právny následok právnej skutočnosti, tak nie je možné tvrdiť bez toho aby bola dobrovoľná dražba vyhlásená za neplatnú, že takýto právny účinok nenastal. Podľa NS SR by sa tak vytvoril právny stav kedy je dražba aj platná aj neplatná, čo je logicky rozporný a neudržateľný právny stav.

Tretím argumentačným rozmerom na ktorom senát NS SR v príslušnom uznesení stavia svoje odôvodnenie je prechod vlastníckeho práva k predmetu dražby. Nakoľko pri dobrovoľnej dražbe podľa príslušného senátu NS SR dochádza k jednoznačnému prechodu vlastníckeho práva a nie k jeho prevodu (ako tomu je typicky napr. v zmluvnom práve), je tak predmet dražby nadobúdaný do vlastníckeho práva na základe iných

⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 31.10.2018, sp. zn. 6Cdo/60/2017.

¹⁰ Rozsudok Okresného súdu Martin, zo dňa 08.12.2015, sp. zn. 21C/19/2008.

¹¹ Rozumej Krajský súd v Žiline.

skutočností ustanovených zákonom a teda aj na základe tejto skutočnosti nemožno aplikovať na prípady dobrovoľných dražieb zásadu *nemo plus iuris* ako zásadu zmluvného prevodu vlastníckeho práva. Tomuto tvrdeniu NS SR sa venuje osobitná pozornosť v samostatnej podkapitole tohto príspevku.

Vo vyššie rozobratom uznesení z roku 2018 sa tak NS SR odchýlil od predchádzajúceho právneho názoru NS SR (vyplývajúceho z R 61/2014) a tak Senát 6 C NS SR postúpil vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu občianskoprávneho kolégia NS SR. Z dostupných informácií ku dnešnému dňu veľký senát NS SR o predmetnej veci zatiaľ nerozhodol. Veľký senát NS SR tak má jedinečnú príležitosť *de lege ferenda* vytvoriť svoju vlastnú alebo potvrdiť doterajšiu interpretáciu zásady *nemo plus iuris* v prípade realizácie záložného práva prostredníctvom dobrovoľných dražieb. Veľký senát tak bude musieť brať na zreteľ na jednej strane účel samotnej zásady *nemo plus iuris* ako aj ochranu vlastníckeho práva skutočného vlastníka a na strane druhej legitímne očakávania osoby vydražiteľa, ktorá vydraží predmet dražby v dobrej viere. Veľký senát tak z môjho pohľadu čaká neľahká úloha, akým spôsobom sa vyrovnáť s týmto úskalím dobrovoľných dražieb a jeho rozhodnutie tak môže na dlhší čas vyriešiť dišputu vedenú v odbornej ako aj v laickej verejnosti.

2. 2. PREVOD VS. PRECHOD VLASTNÍCKEHO PRÁVA

Ako som už predstrel v predchádzajúcej podkapitole k rozsahu uplatňovania zásady *nemo plus iuris*, pri dobrovoľnej dražbe je potrebné vyriešiť či prichádza k prevodu alebo k prechodu vlastníckeho práva na nového nadobúdateľa predmetu dražby (vydražiteľa).

Podľa K. Valovej už došlo k ustáleniu výkladu, že pri dobrovoľnej dražbe dochádza k prechodu vlastníckeho práva: „Vzhľadom na takto definované nadobudnutie práva (vlastníckeho alebo iného) k predmetu dražby je jednoznačné, že v tomto prípade zákon vychádza z koncepcie prechodu práva na vydražiteľa.“¹² čo bolo podporené aj tvrdením Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo vyššie spomínanom uznesení zo dňa 31.10.2018.

Najvyšší súd Slovenskej republiky v predmetnom uznesení vychádza zo skutočnosti, že pri dobrovoľnej dražbe dochádza k prechodu vlastníckeho práva na základe inej skutočnosti ustanovenej zákonom (zloženej právnej skutočnosti), ktorou je príklep licitátora na dobrovoľnej dražbe a včasné zaplatenie ceny za predmet dražby. Uvedený prístup potvrdzuje aj výklad k prechodu vlastníckeho práva podľa K. Valovej: „Zápis vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností má teda len deklaratórny účinok. K účinnému prechodu vlastníckeho práva dochádza momentom splnenia zákonných podmienok, ktorými sú za prvé príklep licitátora v prospech vydražiteľa predmetu dražby a za druhé zaplatenie ceny dosiahnutej vydražením.“¹³

NS SR v predmetnom uznesení pre podporu svojej argumentácie ohľadom prechodu práva a súčasného vylúčenia zásady *nemo plus iuris* uvádza aj dôvodovú správu k zákonu č. 568/2007 Z. z. ktorým sa novelizoval ZoDD. V uvedenej dôvodovej správe sa uvádza: „Pri dražbe nejde o prevod vecí (nejde o zmluvu), ale o osobitný spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva na základe „iných skutočností ustanovených zákonom“ (§ 132 ods. 1

¹² VALOVÁ, ref. 1, s. 11.

¹³ VALOVÁ, ref. 1, s. 13.

*OZ), ktorými sú príklep na dražbe a zaplataenie vydraženej ceny /zložená právna skutočnosť/.*¹⁴

*Z už uvedeného môžem ďalej tvrdiť, že v súčasnosti prevláda skôr názor prechodu vlastníckeho práva čo v istej miere potvrdzuje aj vyššie spomínaná dôvodová správa ako aj odborná literatúra. Uvedené rozdelenie a aplikácia prechodu vlastníckeho práva ešte môže z môjho pohľadu ovplyvniť aj náhľad na aplikáciu zásady *nemo plus iuris* aj keď nemusí to nevyhnutne determinovať, akým spôsobom Veľký senát rozhodne (viď. predchádzajúca kapitola k aplikácii zásady *nemo plus iuris*).*

S prechodom vlastníckeho práva úzko súvisí aj originárnosť, resp. derivatívnosť nadobudnutia vlastníckeho práva. Avšak načrtnutá dišputa nie je cieľom tohto príspevku.

2. 3. PROBLEMATIKA SPOJENÁ S DOPŔŔANÍM DÔVODOV NEPLATNOSTI DOBROVOĽNEJ DRAŽBY

Postup pri podaní návrhu na neplatnosť dražby a následná možnosť rozširovania dôvodov neplatnosti dobrovoľnej dražby aj po uplynutí trojmesačnej (3) prekluzívnej lehoty v zmysle § 21 ods. 2 ZoDD je nový fenomén, ktorému otvorilo bránu uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 05.06.2019.¹⁵

Toto uznesenie NS SR prinieslo novú interpretáciu predovšetkým už spomínaného ust. § 21 ods. 2 ZoDD a zaujalo nový postoj k doteraz uplatňovaným postupom pri dôvodov neplatnosti dobrovoľnej dražby. Žalovaný v predmetnom konaní zastával názor, že súdy (súd prvej aj druhej inštancie) nemali prihliadať na dôvody neplatnosti dobrovoľnej dražby namietané žalobcami po uplynutí už spomínanej trojmesačnej (3) prekluzívnej lehoty.

Žalovaný tak formuloval v tomto konaní podľa súdu do teraz nie jasne vyriešenú otázku, či: „*možno žalobu o určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby podanú v trojmesačnej prekluzívnej lehote podľa § 21 ods. 2 ZoDD považovať za včas podanú i vo vzťahu k dôvodu neplatnosti dražby, ktorý žalobcovia neuviedli v žalobe, ale až v priebehu súdneho konania, t.j. po uplynutí tejto lehoty*“¹⁶

Záver NS SR v príslušnom uznesení z júna 2019 k položenej otázke možno zhrnúť nasledovným spôsobom. Trojmesačná (3) lehota na podanie návrhu na určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby (na podanie žaloby o neplatnosť dobrovoľnej dražby) na súd sa uplatňuje výlučne pre samotné takéto podanie a dôvody neplatnosti je možné dopŔŔať aj neskôr počas celého konania.

Uvedená interpretácia na jednej strane zvyšuje ochranu záložcov (žalobcov), nakoľko právo žalobcu určovať/označovať dôvody nielen v žalobe (prípadne pred uplynutím trojmesačnej prekluzívnej lehoty) ale aj kedykoľvek počas konania mu jednoznačne prináša zvýšenú ochranu pre uplatnenie jeho práv. Súd môže navyše vysloviť neplatnosť dobrovoľnej dražby aj na základe dôvodov, ktoré vyplynuli počas samotného konania najavo. Ustanovená prekluzívna lehota tak podľa názoru NS SR slúži k uplatneniu práva na určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby avšak nie už na vymedzenie všetkých dôvodov jej neplatnosti.

Na druhej strane je z môjho pohľadu potrebné dať do pozornosti istú nevýhodu, ktorú uvedená interpretácia prináša vo vzťahu k žalovaným (t.j. väčšinou k vydražiteľom,

¹⁴ Dôvodová správa k zákonu č. 568/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopŔŔňa ZoDD. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/dovodova-sprava/Dovodova-sprava-k-zakonu-c-568-2007-Z-z.html>> [cit. 2019-12-08].

¹⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 05.06.2019, sp. zn. 8Cdo/58/2018.

¹⁶ Pozri Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 05.06.2019, sp. zn. 8Cdo/58/2018.

dražobným spoločnostiam a bankovým inštitúciám). Pri dôslednej aplikácii zásady, ktorá bola ustanovená interpretáciou NS SR v spomínanom uznesení z júna 2019 môže ľahko nastať situácia, že existujúce konania sa budú z dôvodu navrhovania nových dôvodov neplatnosti dobrovoľnej dražby často zbytočne predlžovať, čo môže značne vplývať na hospodárnosť celého konania ako aj na právnu istotu predovšetkým vydražiteľov, ktorí v dobrej viere nadobudli vlastnícke právo k predmetu dražby. Dopady tohto uznesenia NS SR ukáže až samotná súdna prax a na základe príslušného vývoja bude potrebné zhodnotiť, či je takýto prístup k dôvodom neplatnosti dobrovoľnej dražby udržateľný aj *pro futuro*.

S vyššie prezentovaným problémom sa podľa môjho názoru spája ďalší nie jednoznačne vyriešený inštitút, ktorým je predkladanie, resp. navrhovanie dôkazov v konaniach o určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby. Pri tomto úskalí sa vyskytuje stav nejasného uplatňovania postupu, či sa na žalobcu v prípade konania o určenie neplatnosti dobrovoľnej dražby má vzťahovať riadna sudcovská ako aj zákonná koncentrácia konania. Je tomu tak z dôvodu, že žalobcovia sa v týchto konaniach často bránia argumentáciou, že sa na nich vzťahuje úprava ochrany spotrebiteľa, čo žalované dražobné spoločnosti absolútne odmietajú, nakoľko z ich pohľadu nevystupujú v žiadnom ohľade ako dodávateľ vo vzťahu k žalobcom. V súdnych sporoch tak dochádza relatívne často k rozdielnemu a nejasnému prístupu v tejto problematike a ten ktorý sudca aplikuje napr. spomínanú koncentráciu konania rôznorodo.

Vo vzťahu k jasnej aplikácii sudcovskej, resp. zákonnej koncentrácie ale aj vo vzťahu k iným „spotrebiteľským otázkam“ by bolo z môjho pohľadu vhodné *de lege ferenda* ustáliť prístup jednotlivých súdov k žalobcom v rámci konaní o určenie neplatnosti dobrovoľných dražieb. Z verejne dostupných informácií uvedené úskalie zatiaľ nebolo jednoznačne súdnou praxou preklenuté, preto vidím priestor na spomínané zjednotenie prístupu súdov v tejto veci.

Takéto jednoznačné vymedzenie „spotrebiteľskej roviny“ nie je jednoduché aj z dôvodu stále zvýšenej ingerencie ESLP a medzinárodných inštitúcií za účelom zvyšovania ochrany obyvateľov a ich práva na bývanie v kontexte s otázkou núteného vystaňovania a núteného opustenia obydľia. Uvedená problematika je však vzhľadom na jej rozsah hodná osobitného skúmania a tak ostáva mimo rámec tohto príspevku.

2. 4. NIEKTORÉ ĎALŠIE PROBLÉMY PRI DOBROVOĽNÝCH DRAŽBÁCH

Na tomto mieste si dovoľujem veľmi v krátkosti poukázať na niektoré ďalšie problémy, s ktorými sa subjekty (záložcovia, záložní veritelia, dražobné spoločnosti) dobrovoľných dražieb často stretávajú a ktoré sú dôvodom mnohých dišpút a sporov.

Na prvom mieste je z môjho pohľadu problematická už výška samotnej pohľadávky, nakoľko: „*dražiť nemožno nehnuteľné veci, ak hodnota pohľadávky bez jej príslušenstva zabezpečenej záložným právom ku dňu oznámenia o začatí výkonu záložného práva neprevyšuje 2 000 eur*“¹⁷. Výška pohľadávky, ktorá postačuje na vydraženie nehnuteľnosti, je tak vzhľadom na dôsledky, ktoré môže mať dobrovoľná dražba, podľa môjho názoru pomerne nízka.

S tým sa spája aj vyhlásenie navrhovateľa dražby, ktoré postačuje na to, aby dražobník mohol začať dražiť nehnuteľnosť, na ktorej tkvie záložné právo v prospech záložného veriteľa. Spomínané vyhlásenie sa realizuje nasledovne: „*Navrhovateľ dražby je povinný písomne vyhlásiť, že predmet dražby je možné dražiť. Ak je navrhovateľom*

¹⁷ Zákon č. 527/2002 Z. z. o dobrovoľných dražbách, § 3 ods. 6.

*dražby záložný veriteľ, je povinný písomne vyhlásiť aj pravosť, výšku a splatnosť pohľadávky, pre ktorú sa navrhuje výkon záložného práva podľa tohto zákona.*¹⁸ Písomné vyhlásenie navrhovateľa dražby o pravosti, výške a splatnosti pohľadávky je tak postačujúce a dražobník sa spolieha na takéto vyhlásenie záložného veriteľa v zmysle ust. § 7 ods. 2 ZoDD.

Ďalším často diskutovaným problémom je samotné ohodnocovanie predmetu dražby znalcom. Znalec postupuje v zmysle ustanovení § 12 ZoDD v spojení so zákonom č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej ako „*zákon o znalcoch*“). Pri ohodnocovaní nehnuteľnosti je spravidla najčastejším problémom nesúhlas vlastníka nehnuteľnosti s cenou uvedenou v znaleckom posudku, ktorý vypracoval príslušný znalec. Voči znaleckému posudku s ktorým vlastník predmetu dražby nesúhlasí je možné v zmysle § 12 ods. 5 ZoDD do 10 pracovných dní od doručenia znaleckého posudku vzniesť u dražobníka námietky.¹⁹ Častým problémom býva, keď vlastník predmetu dražby nepustí príslušného znalca do svojej nehnuteľnosti (predmetu dražby) a znalec následne takúto nehnuteľnosť ohodnotí podľa jemu dostupných informácií. V takom prípade len veľmi ťažko môže dôjsť k reálnemu posúdeniu investícií vlastníka predmetu dražby napr. do interiéru nehnuteľnosti. V uvedenom prípade ľahko dochádza k nezhodám medzi vlastníkom predmetu dražby a dražobníkom, resp. príslušným znalcom. Treba upozorniť na skutočnosť, že dražobník je v tomto prípade iba výlučne v pozícii zadávateľa a znalec zo zákona o znalcoch koná samostatne a nesie zodpovednosť za svoju činnosť. Doktrínálne teda platí, že znalec koná samostatne a v prípade ak vlastník predmetu dražby sa cíti postupom konkrétneho znalca poškodený, musí si uplatňovať náhradu škody priamo voči osobe znalca a nie voči dražobníkovi.

Na tomto mieste si dovoľím len náznakom spomenúť osobitný problém, ktorým je vzdialenosť miesta konania dražby od predmetu dražby. K predmetnej problematike existuje rozsiahla rozhodovacia činnosť súdov²⁰, ktoré sa snažia na základe individuálneho prístupu ku každej dobrovoľnej dražbe vytvoriť ideálny rámec, z ktorého by vyplynula pomerne jednoznačná odpoveď. Z už spomínaného uznesenia NS SR z júna 2019 vyplynulo, že: „za neprimerané, možno „bez ďalšieho“ považovať iba také miesto konania dražby, ak ním je v prípade dražby bežnej nehnuteľnosti (bytu alebo rodinného domu) určenej na každodenné bývanie, miesto vzdialené niekoľko stoviek kilometrov od miesta, v ktorom sa dražená nehnuteľnosť nachádza (nie vzdialenosť do 100 km)“.²¹ Ako môžeme vidieť, pri určovaní vhodnej vzdialenosti miesta konania dražby od predmetu dražby je vždy potrebné zohľadňovať konkrétne faktory a záver súdu o neprimeranosti miesta konania dražby bude závisieť od posúdenia konkrétnych okolností.

¹⁸ Zákon č. 527/2002 Z. z. o dobrovoľných dražbách, § 7 ods. 2.

¹⁹ § 12 ods. 5 ZoDD: „Vlastník predmetu dražby je oprávnený do desiatich pracovných dní od doručenia znaleckého posudku podľa odseku 4 vzniesť u dražobníka námietky proti ohodnoteniu predmetu dražby a prípadne žiadať vyhotoviť znalecký posudok iným znalcom.“

²⁰ Najmä pozri už vyššie spomínané Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 05.06.2019, sp. zn.: 8Cdo/58/2018.

²¹ Dobrovoľné dražby. Vzdialenosť miesta konania dražby od miesta draženej nehnuteľnosti. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.najpravo.sk/judikatura/obcianske-procesne-pravo/dobrovolne-drazby/dobrovolne-drazby-vzdialenost-miesta-konania-drazby-od-miesta-drazenej-nehnutelnosti.html>> [cit. 2019-12-08].

3. ZÁVER

Na tomto mieste si dovoľujem zhrnújúco uviesť, že problematika dobrovoľných dražieb je veľmi obsahovo rozsiahla tematika, ktorá si zasluhuje vysokú mieru pozornosti. Ako môžeme vidieť v samotnom príspevku, v súčasnosti je pomerne vysoká snaha zo strany súdov vyriešiť viaceré nejasné úskalia výkonu záložného práva pri dobrovoľných dražbách. Avšak táto úloha nie je jednoduchá a vyžaduje často krát pomerne vysokú mieru kreativity a súčasne aj rozvážnosti, nakoľko rozšírenie výkladu v prospech jednej strany okamžite v istej miere zasahuje do právnej ochrany strany druhej. Bude tak zaujímavé sledovať, ako sa aplikačná prax súdov v Slovenskej republike ale aj na európskej úrovni v budúcnosti vysporiada s jednotlivými úskaliami, ktoré dobrovoľné dražby prinášajú. Zaujímavým momentom by malo byť aj rozhodnutie Veľkého senátu v problematike aplikácie zásady *nemo plus iuris* pri dobrovoľných dražbách, na ktoré odborná ale i laická verejnosť pomerne napäto čaká.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Martin Magdolen
martin.magdolen@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Ústav klinického právneho vzdelávania
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Na pomedzí medzi laesio enormis a úžerou (?) – inštitút Überelevorteilung v právnem poriadku Švajčiarska¹

Viktória Marková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MARKOVÁ, Viktória. Na pomedzí medzi laesio enormis a úžerou (?) – inštitút Überelevorteilung v právnem poriadku Švajčiarska. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 97 – 106.

Predkladaný článok poskytuje detailnú analýzu inštitútu Überelevorteilung (čl. 21 OR) vo švajčiarskom právnem poriadku vrátane relevantnej judikatúry Spolkového súdu Švajčiarska. Primárne skúmaným problémom je skúmanie charakteru inštitútu Überelevorteilung – či ide o podtyp inštitútu laesio enormis alebo o úžeru, resp. o právny vývojom podmienené nahradenie laesio enormis úžerou. Pri striktne jazykovom výklade tohto ustanovenia je možné ho chápať ako úžeru (predovšetkým vzhľadom na subjektívnu stránku a právne účinky), tento prístup je však modifikovaný rozhodovacou praxou Spolkového súdu, ktorý vo svojom prelomovom rozhodnutí Fussballclub Lohn Entscheidung priznal možnosť úpravy výšky plnení v záujme zachovania (aspoň časti) zmluvy v platnosti.

ABSTRACT

MARKOVÁ, Viktória. Überelevorteilung - at the edge between laesio enormis and usury in the legal order of Switzerland. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 97 – 106.

The submitted article provides the detailed analysis of the institute Überelevorteilung (Art. 21 OR) both in the legal order of Switzerland and in the relevant jurisprudence of the Bundesgericht. The main research issue is exploration the nature of Überelevorteilung- is it the subtype of *laesio enormis* or usury? Other possible answer on the research question is that *laesio enormis* was replaced with usury and this result was based on the development of the legal order and the whole society as such. Focusing strictly on the linguistic interpretation of the Art. 21 (regarding the subjective element of this institute and its legal effects) we can assume that Überelevorteilung is usury. This approach was modified by judiciary practice of the Bundesgericht, mainly with the its decision “Fussballclub Lohn Entscheidung”. In this decision, the court admitted the possibility of the modification of the amounts to maintain (at least part of) the contract in force.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Überelevorteilung, laesio enormis, zmluvné právo, občianske právo, komparatívne právo, Švajčiarsko.

KEY WORDS

Überelevorteilung, laesio enormis, contract law, civil law, comparative law, Switzerland.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

1. ÚVOD

Článok 21 švajčiarskeho Obligationenrecht sa pokúša nájsť odpoveď na otázku, ktorá je „*stará ako svet sám*“² a ktorá zaujímala právnych teoretikov už od antiky. – Či v prípade dvojstranných zmlúv musia byť hodnoty protiplnení rovnaké.

Predmetom tohto článku je skúmanie, či inštitút *Übervorteilung* vykazuje črty typické pre *laesio enormis*³ alebo úžeru⁴, alebo či ide o kombináciu oboch, resp. či ide o vývojom podmienenú premenu inštitútu *laesio enormis* na *Übervorteilung*. Ak by sme vychádzali z poslednej alternatívy, tak by oba právne inštitúty mali spoločné korene v *laesio enormis* a až následným vývojom spoločensko-ekonomických vzťahov by sa z neúmerného skrátenia postupne odčlenila úžera, pričom *laesio enormis* by ňou bol celkom nahradený.⁵

Odpoveď na uvedenú otázku sa pokúsime nájsť prostredníctvom detailnej analýzy jednotlivých predpokladov aplikácie *Übervorteilung*, neopomínajúc pritom ani významnú úlohu, ktorú pri vývoji tohto právneho inštitútu zohral Najvyšší súd Švajčiarska-Bundesgericht.

Ak sa na *Übervorteilung* pozrieme z čisto teoreticko-právneho hľadiska, musíme skonštatovať, že ide, rovnako ako aj pri inštitúte *laesio enormis*, o obmedzenie zmluvnej slobody v prípadoch, ktoré sú zákonom taxatívne uvedené.

Na rozdiel od inštitútu *laesio enormis* je však v prípade *Übervorteilung* prítomná subjektívna zložka predpokladov jeho uplatnenia, čím sa tento právny inštitút dostáva bližšie k úžere.

HISTORICKOPRÁVNE A TEORETICKOPRÁVNE ZAKOTVENIA INŠTITÚTU ÜBERVORTEILUNG

Kodifikácia súkromného práva vo Švajčiarsku sa skladá z dvoch zákonov: Švajčiarskeho Občianskeho zákonníka – Zivilgesetzbuch (ZGB), ktorý bol prijatý v roku 1907 a Obligationenrecht (OR), ktorý bol prijatý v roku 1911. Uvedenú kodifikáciu možno

² GAUCH, Peter. Die Übervorteilung – Bemerkungen zu Art. 21 OR. s. 2. In *Recht 3/1989*. [online]. Dostupné na internete: <<https://doc.rero.ch/record/8237/files/OR21.pdf>> [cit. 2019-11-23].

³ Tento názor reprezentuje napríklad OFTINGER, Karl. Betrachtungen über die laesio enormis im schweizerischen Recht. In CAEMMERER Ernst von (ed.) *Xenion. Festschrift für P.J. Zenos*. Athen : Ch. Katsikalis, 1973, Bd. II, s. 540. Rovnako je to možné odvodiť z dôvodovej správy k Novému českému občianskemu zákonníku, ktorá explicitne uvádza, že pri voľbe dikcie ustanovenia §1793 sa vychádzalo z tzv. švajčiarskeho modelu inštitútu *laesio enormis*.

⁴ Práve pojem „Wucher“ (t.j. úžera) ako synonymum pre *Übervorteilung* sa využíva napríklad v diele SHARK, W., Emil. Die Übervorteilung (Art. 21 OR) im Lichte der bundesgerichtlichen Rechtsprechung. In JURISTISCHE FAKULTÄT DER UNIVERSITÄT BASEL. *Einhaltung und Entfaltung des Rechts in der Rechtsprechung des schweizerischen Bundesgerichts, Festgabe der schweizerischen Rechtsfakultäten zur Hundertjahrfeier des Bundesgerichts*. Basel: Helbing und Lichtenhahn Verlag, 1975, s. 378.

⁵ Túto názorovú líniu reprezentuje Alexander Grebieniow vo svojom diele Rechtsfolgen der Übervorteilung – Eine rechtsvergleichende Untersuchung der modernen Figuren der laesio enormis und ihre historischen Grundlagen. V tomto prípade chápe inštitút *laesio enormis* ako predchodcu *Übervorteilung*, pričom vplyvom zmenených výmenných aj spoločenských vzťahov došlo k prekonaniu tohto právneho inštitútu, ktorý bol naplno nahradený *Übervorteilung*.

zaradiť spolu s nemeckým BGB medzi mladšie, niektorými autormi označované ako liberálne alebo moderné⁶ kodifikácie súkromného práva.⁷

Pre ZGB je charakteristická predovšetkým absencia prirodzenoprávnych a osvietenských prvkov, ktoré boli hnacím motorom a vedúcimi ideami prvej vlny kodifikácií datovaných na začiatok 19. storočia (rakúsky Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, francúzsky Code Civil). V druhej vlně kodifikácií výrazne prevažuje pragmatický prístup k právu.⁸

Z ideového hľadiska je možné vo švajčiarskom občianskom zákonníku badať vplyv historickej právnej školy. Charakteristickou črtou tohto kódexu je absencia všeobecnej časti zastrešujúcej univerzálne platné princípy občianskeho práva. Pre tento kódex je však typické využívanie abstraktných pojmov, ktorými je celý presiaknutý.⁹

Inštitút neúmerného skrátenia (Übervorteilung) je upravený v článku 21 OR, t.j. vo všeobecnej časti záväzkového práva. Niektorí autori označujú OR ako „*piatu časť švajčiarskeho ZGB*“¹⁰ Toto označenie však považujeme za nepresné a mätúce, nakoľko ZGB sa skladá len zo štyroch častí a súčasne takéto označenie nereflektuje skutočnosť, že OR je samostatným zákonom.

Rok 1911 bol prelomový nielen z hľadiska prijatia nového zákonníka upravujúceho záväzkové právo, ale aj vzhľadom na skutočnosť, že inštitút Übervorteilung vo svojej dnešnej podobe bol zakotvený do švajčiarskeho právneho poriadku.¹¹ Predchodca uvedeného kódexu záväzkového práva – Obligationenrecht z roku 1881 neupravoval problematiku Übervorteilung v dnešnej podobe. Tento inštitút bol zakotvený do OR až na podnet Eugena Hubera.¹²

Predchodca dnešného článku 11 OR - článok 138 ods. 2 BGB sa síce s dnešným chápaním Übervorteilung zhodoval vzhľadom na text, nie však vzhľadom na právne účinky. Jeho aplikácia mala za následok jednostrannú neplatnosť celej predmetnej zmluvy.¹³ V procese prijímania prichádzalo do úvahy až dvadsať rozličných textových variantov inštitútu Übervorteilung.¹⁴

Vzhľadom na spoločenskú situáciu, ktorá bola ešte začiatkom 20. storočia ovplyvnená myšlienkami liberalizmu a autonómie vôle plne pretavenej do zmluvnej slobody, bola ostrej kritike vtedajšej právnej obce podrobená nielen konečná jazyková verzia tohto inštitútu, ale aj inštitút ako taký.¹⁵ Z teoreticko- právneho hľadiska je ho možné chápať ako „*obmedzenie zmluvnej slobody, rozširuje možnosti napadnutia zmlúv*

⁶ TÓTHOVÁ, Marta. *Právna komparatistika, Veľké právne systémy*. Košice: UPJŠ, 2010, s. 64. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.upjs.sk/public/media/2715/SKR.pdf>> [cit. 2019-11-17].

⁷ Bližšie pozri: SOMBATI, Ján. *Praktická rukoväť ku štúdiu svetových právnych systémov*. Bratislava: Wolters Kluwers, 2018, s. 45.

⁸ TÓTHOVÁ, ref. 6, s. 64.

⁹ SOMBATI, ref. 7, s. 73.

¹⁰ BUCHER, Eugen. *Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht*. 2. Neubearbeitete und erweiterte Auflage, Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1988, s. 236.

¹¹ Tento inštitút nebol predchodcovi OR, tzv. starému OR (v literatúre označovanom ako „*altes Obligationenrecht*“) z roku 1881 známy. Problematika primeranosti úrokov a plnení bola ponechaná v pôvodnej právnej úprave do kompetencií zákonodarstva jednotlivých kantonov, ktoré sa jej však venovali len v intenciách trestného činu úžery, čo však nebolo dostačujúce. Pozri bližšie: OFTINGER, ref. 3, s. 540. Opozitný názor pozri: MUNZINGER, Walther. Verhandlungen des schweizerischen Juristenvereins zu Bern den 22. September 1665. In: *Zeitschrift für schweizerisches Recht*, Basel: Bahnmaier's Verlag, 1867, 14. Band, s. 41.

¹² OFTINGER, ref. 3, s. 540.

¹³ BUCHER, ref. 10, s. 229.

¹⁴ BUCHER, ref. 10, s. 229.

¹⁵ GAUCH, ref. 2, s. 2.

*s ich následnou nulitnosťou nielen na prípady, kedy je ich obsah v rozpore s dobrými mravmi alebo s právnom, ale aj na prípady, kedy je medzi plneniami hrubý nepomer.*¹⁶

Samotný článok 21 OR stojí na dvoch nosných ideách - prvou z nich je zásada, že nikto sa nesmie obohatiť na úkor iného, čo je odvodené od Aristotelovej zásady, že plnenia strán v prípadoch zmluvných záväzkov majú byť rovnaké.¹⁷ Táto myšlienka sa však podľa nášho názoru neuplatňuje v prípade inštitútu Überevorteilung v plnej miere - už zo samotného textu predmetného ustanovenia je možné vyčítať, že na to, aby bolo možné predmetnú zmluvu napadnúť, je potrebné, aby nepomer medzi plneniami bol nápadný. *A contrario* z uvedeného je možné odvodiť, že nie každý nepomer so sebou automaticky prináša nulitnosť zmluvy.

Druhou nosnou ideou je zásada viery a dôvery, ktorá je explicitne uvedená v článku 2 ZGB.¹⁸ Zmluvné strany sú v zmysle tohto pravidla povinné od okamihu, kedy začnú rokovať o zmluve, „brať na seba ohľad“¹⁹ a teda nevyužiť značne nevýhodnejšie postavenie svojho spolukontrahenta vo svoj prospech.²⁰

2. SÚČASNÁ PRÁVNA ÚPRAVA

Dikcia predmetného ustanovenia je nasledujúca: „Ak je zmluvou založený nápadný nepomer medzi plnením a protiplnením, pričom jej uzatvorenie bolo sčasti vyvolané v dôsledku tiesne, neskúsenosti alebo bezohľadnosti iného, môže poškodený v rámci jednoročnej lehoty vyhlásiť, že zmluvu nedodrží a súčasne požadovať už poskytnuté plnenie späť v jednoročnej prekluzívnej lehote.“²¹

V švajčiarskej úprave tohto právneho inštitútu rozlišujeme tri predpoklady jeho uplatnenia, pričom dva z nich sú subjektívnej a jeden objektívnej povahy.

Objektívnym predpokladom je nápadný²² nepomer medzi plnením a protiplnením, pričom ide o porušenie vzťahu ekvivalencie. Pojem nápadný je vykladaný značne reštriktívne - ide iba o také situácie, kedy je rozdiel medzi plnením a protiplnením taký výrazný a vysoký, že „každému objektívnemu hodnotiteľovi tohto právneho vzťahu bude (nepomer) už na prvý pohľad zjavný.“²³ Nápadný nepomer je chápaný ako nepomer medzi objektívnymi hodnotami plnenia a protiplnenia v okamihu uzavretia zmluvy.²⁴

Podľa časti právnikov sú jedinými podmienkami, ktoré zmluva musí splniť, aby bol na ňu aplikovateľný inštitút Überevorteilung, jej dvojstrannosť a odplatnosť. Napríklad Emil W. Shark explicitne uvádza, že na aplikáciu inštitútu nie je potrebné, aby zmluva bola synalagmatická. Ako prípad uvádza situáciu, kedy je tento konštrukt aplikovaný na úroky vyplývajúce zo zmluvy o pôžičke, ktoré nie sú hlavným, pre túto zmluvu

¹⁶ SHARK, ref. 4, s. 380.

¹⁷ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova. Přeložil a poznámkami opatřil Antonín Kříž*. Praha: Petr Rezek, 2013. 1130b-1134b. Bližšie pozri: ŠTEVČEK, Marek – GÁBRIŠ Tomáš. Otázka reciprocity v Aristotelovej koncepcii spravodlivosti. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 2017, roč. 36, č. 2, s. 343 – 358.

¹⁸ Čl. 2 OR: „Každý má pri výkone svojich práv a povinností konať podľa svojho vedomia a svedomia. Zjavné zneužitie práva nepožíva žiadnu ochranu.“

¹⁹ GAUCH, ref. 2, s. 3.

²⁰ Tamže. Táto myšlienková línia sa však podľa nás dostáva do absolútneho rozporu so zásadou zmluvnej slobody, jedného z najzásadnejších prínosov a nosných ideí 19. storočia.

²¹ Čl. 21 OR.

²² BGE118 II 157.

²³ GAUCH, ref. 2, s. 8.

²⁴ Práve okamih ktorý je rozhodujúci pre existenciu nepomeru odlišuje tento právny inštitút od klauzuly *rebus sic stantibus*, v prípade ktorej dochádza k nápadnému nepomeru až po uzatvorení zmluvy.

charakteristickým plnením, ale ide o tzv. civilné plody.²⁵ Naopak, druhá časť odborníkov švajčiarskej civilistiky vychádza z teórie, že podmienkou aplikácie tohto právneho inštitútu je, že ide o „*dokonalú dvojstrannú (synalagmatickú) zmluvu*.“²⁶ Pre túto skupinu právnych civilistov je ďalej charakteristické, že rozširujú aplikáciu Übertvorteilung *per analogiam* dokonca aj na bezodplatné zmluvy a na zmier.²⁷

Už zo samotnej podstaty tohto právneho inštitútu je zjavné, že nepomer musí byť založený výhradne na objektívnych hodnotách plnení. Na jeho aplikáciu je potrebné, aby jedna zo zmluvných strán vzhľadom na svoju neskúsenosť alebo vzhľadom na tieseň hodnoty plnenia zo svojho subjektívneho hľadiska vnímala ako rovnaké, resp. rovnocenné.²⁸ *A contrario*, keby sme pristúpili na výklad tohto ustanovenia v zmysle, že rozhodujúcim je subjektívne vnímanie rovnosti protiplnení, stratil by celý tento právny inštitút svoj zmysel. Samotný nepomer protiplnení musí byť zjavný, t.j. objektívne je možné ho skonštatovať „*na prvý pohľad*“²⁹ bez potreby znaleckého posudku. Čo sa však ukrýva za formuláciou obsiahnutou vo väčšine komentárov k tomuto ustanoveniu? V prípadoch, kedy má predmet zmluvy trhovú hodnotu alebo je jeho hodnota upravená osobitným právnym predpisom, nepredstavuje jej určenie v praxi väčšie problémy.

Prvým subjektívnym predpokladom je tieseň alebo neskúsenosť alebo ľahkomyselnosť. Pre tieto tri alternatívne situácie je spoločným menovateľom skutočnosť, že na ich základe je zmluvná strana vo výrazne nevýhodnejšej pozícii. V tejto súvislosti v rámci svojej rozhodovacej činnosti švajčiarsky Bundesgericht konštatoval, že integrálnou súčasťou subjektívnej stránky článku 21 je, že poškodená strana bola k uzavretiu nevýhodnej zmluvy pohnutá, t.j. skutková podstata neúmerného skrátenia v súlade so švajčiarskou právnou úpravou vyžaduje vadu vôle.³⁰

Tieseň – podľa judikatúry k tomuto ustanoveniu je postačujúce na splnenie podmienok aplikácie inštitútu Übertvorteilung, ak je jeden zo zmluvných partnerov v silnej (ekonomickej alebo inej) prevahe.³¹ Takýto výklad zodpovedá aj nemeckému a talianskemu prístupu k neúmernému skráteniu. Pod tieseň je možné subsumovať aj prípady, kedy je slabšia strana prinútená uzatvoriť zmluvu obsahujúcu pre ňu nevýhodné všeobecné obchodné podmienky. Takáto situácia nemusí vzniknúť len v prípadoch spotrebiteľských zmlúv, pokojne môže byť osobou, ktorá je v tiesni, aj právnická osoba.³² Rovnako nie je potrebné, aby bola uzatvorením zmluvy ohrozená osobná alebo finančná existencia spolukontrahenta. Postačujúce je, ak je sloboda budúcej zmluvnej strany vzťahujúca sa na uzatvorenie predmetnej zmluvy obmedzená situáciou natoľko, že uzatvorí predmetnú zmluvu aj napriek výraznému nepomeru plnení.³³

Pojem neskúsenosť charakterizoval švajčiarsky Spolkový súd ako „*nedostatok vedomostí*.“³⁴ Predpokladom aplikácie inštitútu Übertvorteilung je, aby táto neskúsenosť

²⁵ Ďalšie zmluvy, na ktoré je možné aplikovať tento právny inštitút, sú napríklad pracovné zmluvy alebo spoločenské zmluvy. Pozri bližšie OSER, Hugo – SCHÖNENBERGER, Wilhelm. *Zürcher Kommentar: Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch, Obligationenrechts, Art. 1-183 OR*, 2.Aufl., Zürich: Schulthess Verlag, 1929. č. 3 k čl. 21 OR.

²⁶ GAUCH, Peter – SCHLUEP, Walter. *Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil*. 4. Aufl., Zürich: Schulthess Verlag, 1987, s. 64.

²⁷ GAUCH, ref. 2, s. 7.

²⁷ GAUCH, ref. 2, s. 7.

²⁸ GAUCH, ref. 2, s. 9.

²⁹ GAUCH, Peter – SCHLUEP, Walter, ref. 26, s. 75 – 79.

³⁰ BGE 84 II 107.

³¹ BGE 84 II 110.

³² Tamže.

³³ SHARK, ref. 4, s. 384.

³⁴ BGE 92 II 175.

bola prítomná v čase uzatvorenia zmluvy a aby bola pre jej uzatvorenie kauzálna, t.j. práve v jej dôsledku nebola schopná (budúca) zmluvná strana správne zhodnotiť predmetnú zmluvu a súčasne prehliadla (pre ňu) nevýhodný, resp. zjavný nepomer medzi plneniami.³⁵ V tejto súvislosti dopĺňa švajčiarska civilistika nasledovné: Ten, kto pri uzatváraní zmluvy disponoval vedomosťami, vďaka ktorým bol schopný správne zhodnotiť zmluvu a vzťah protiplnení, nesmie sa dodatočne odvolávať na svoju neskúsenosť. Napríklad ide o situáciu, kedy budúci kontrahent z nedbanlivosti nesprávne ohodnotil vzťah plnení vyplývajúcich zo zmluvy. Tento alternatívny predpoklad aplikácie inštitútu *Übervorteilung* je vykladaný značne reštriktívne - ani skutočnosť, že niekto prvýkrát uzatvára zmluvu nezakladá automaticky jeho neskúsenosť, pokiaľ by potrebnými vedomosťami mal disponovať napríklad na základe svojho vzdelania.³⁶ V súvislosti s týmto alternatívnym subjektívnym predpokladom môžeme sledovať zaujímavý vývoj judikatúry Spolkového súdu. V prvom rozsudku, v ktorom sa výkladu pojmu neskúsenosť súd venoval, uviedol, že nie je potrebná všeobecná neskúsenosť, naopak, je postačujúce, ak si osoba nie je schopná na základe svojich vedomostí utvoriť správnu predstavu o skutočných hodnotách plnení obsiahnutých v konkrétnom návrhu.³⁷ Ďalej konštatoval súd vo svojom rozsudku BGE 41 II 579, že pod neskúsenosťou nie je možné rozumieť nedostatok vedomosti potrebnej na správne ohodnotenie vzťahov a plnení vyplývajúcich z predmetnej zmluvy, ale neschopnosť rozumieť takýmto vzťahom a plneniam vo všeobecnosti.³⁸ Uvedený paradox vysvetľuje Oftinger ako „*evolúciu judikatúry (nášho) Najvyššieho súdu*“³⁹, pričom zmenu výkladu pojmu neskúsenosť pripisuje zmeneným spoločenským a ekonomickým vzťahom – uzatváraniu veľkého počtu zmlúv takmer na každodennej báze, predmetom ktorých sú často plnenia, ktorých skutočné hodnoty nie je možné jednoducho určiť.⁴⁰ Toto je jeden z argumentov, ktorý podporuje trend k postupnému extenzívnemu výkladu tohto právneho inštitútu a zvýšeniu jeho významu v praxi.

Lahkomyselnosť predstavuje nedostatok schopnosti premýšľať a nedostatok opatrnosti. Je potrebné si však uvedomiť, že v tomto prípade nejde o predispozíciu a už vôbec nie je predpokladom aplikácie patologický stav. Postačujúci je lahkomyselný spôsob života alebo lahkomyselné správanie spolukontrahenta. Avšak je potrebné, aby táto lahkomyselnosť bola prítomná v čase uzatvorenia zmluvy a zmluvná strana si túto svoju „nevýhodu“ neuvedomovala.⁴¹

Je potrebné zdôrazniť, že časť vedy občianskeho práva považuje uvedený výpočet za demonštratívny. Vzhľadom na uvedený pohľad by bola možná aplikácia predmetného inštitútu aj na prípady, kedy je kontrahent pod vplyvom alkoholu alebo drog.⁴² S uvedeným názorom sa však nemôžeme vzhľadom na závažnosť následkov aplikácie *Übervorteilung* na zmluvu stotožniť. Ak by bolo zámerom zákonodarcu zakotviť demonštratívny výpočet subjektívnych predpokladov jeho aplikácie, podľa nášho názoru by sa to odrazilo priamo na dikcii predmetného ustanovenia čl. 21 (napr. doplnením slovného spojenia „alebo z iných dôvodov“). Uvedené pokusy o explicitné zakotvenie demonštratívneho výpočtu subjektívnych predpokladov boli zavrhnuté už v procese

³⁵ Tamže.

³⁶ GAUCH, ref. 2, s. 10.

³⁷ BGE 92 II 176.

³⁸ BGE 41 II 579.

³⁹ OFTINGER, ref. 3, s. 543.

⁴⁰ OFTINGER, ref. 3, s. 543.

⁴¹ GAUCH, ref. 2, s. 11.

⁴² GAUCH, ref. 2, s. 11.

prijímania samotného kódexu.⁴³ V tomto prípade sa preto stotožňujeme s názorom väčšiny švajčiarskych civilistov a prikláňame sa k chápaniu predmetného výpočtu ako taxatívneho. *A contrario*, demonštratívny výpočet týchto dôvodov by podľa nás predstavoval príliš veľký zásah do právnej istoty, čo je aj častým argumentom proti zakotveniu inštitútu neúmerného skrátenia (napríklad aj do slovenského) právneho poriadku.

Druhým subjektívnym prvkom je zneužitie osoby zmluvným partnerom - zmluvná strana o tomto nevýhodnom stave svojho spolukontrahenta vedela (alebo musela vedieť) a súčasne vedela aj o tom, že medzi plneniami existuje nápadný nepomer.⁴⁴ Zneužitie zmluvného partnera je chápané v zmysle získania neoprávnenej výhody v porovnaní so spolukontrahentom.⁴⁵ Podľa judikatúry Švajčiarskeho spolkového súdu nie je v tomto prípade potrebný úmysel zameraný na poškodenie zmluvného partnera.⁴⁶ Výsledkom tejto aplikácie je, že zmluva je neplatná, pričom na takúto neplatnosť sa prihliada *ex offio*. Nevýhodou tohto ustanovenia je pomerne veľké množstvo predpokladov, ktoré musia byť splnené, aby mohlo byť aplikované. Uvedené je potvrdené aj judikatúrou, v rámci ktorej je právny inštitút neúmerného skrátenia vykladaný a aplikovaný značne reštriktívne.

Hľadiac striktne na text zákona, následkami aplikácie článku 21 OR je nulitosť zmluvy.⁴⁷ Bližšie sa však budeme venovať tejto problematike v ďalších kapitolách.

3. ÜBERVORTEILUNG V JUDIKATÚRE SPOLKOVÉHO SÚDU

Skutočnosť, že inštitút Übevorteilung nenachádza v rozhodovacej praxi Švajčiarskeho Spolkového súdu veľké využitie, možno demonštrovať na skutočnosti, že od roku 1954 bol tento inštitút predmetom iba 45 rozhodnutí tohto súdu.⁴⁸ Okrem siedmich prípadov (šlo o prípady predovšetkým pred rokom 1973) došlo k potvrdeniu aplikácie Übevorteilung, z čoho môžeme usudzovať, že aktuálne trend smeruje k chápaniu tohto právneho inštitútu ako vhodnej ochrany v prípadoch synalagmatických zmlúv. Vzhľadom na absenciu striktnej hranice, kedy je možné charakterizovať nepomer dvoch plnení ako zjavný a prenechanie tejto úlohy na judikatúru s čo najvýraznejším ad hoc prístupom, je možné konštatovať, že ani z dlhoročnej praxe v aplikácii tohto právneho inštitútu nemožno odvodiť presnú, číselne uvedenú hranicu nepomeru.

Spolkový súd vo svojom rozhodnutí 95 II zamietol prítomnosť hrubého nepomeru v prípade, že vzťah plnenia a protiplnenia bol 1:6,5. V tomto prípade je zjavný *ad hoc* prístup aj vzhľadom na skutočnosť, že súd neistotu možnosti uplatnenia nároku zvýhodnenou stranu chápal ako argument, ktorý vylučuje aplikáciu článku 21 na predmetný právny vzťah.⁴⁹

Najčastejšími prípadmi, ktorými sa vo svojej rozhodovacej praxi súd zaoberal, boli napadnutia zmlúv z dôvodu využitia tiesne alebo neskúsenosti. Príkladom uvádzame

⁴³ GAUCH, Peter – SCHLUEP, Walter, ref. 26, s. 79 – 81.

⁴⁴ GAUCH, ref. 2, s. 10.

⁴⁵ GAUCH, ref. 2, s. 12.

⁴⁶ BGE 53 II 488/89

⁴⁷ Švajčiarskym právnym poriadkom je v súvislosti v predmetným ustanovení aplikovaná tzv. teória neplatnosti. Táto neplatnosť však nenastupuje *ex offio*.

⁴⁸ Dostupné na internete: <https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/clir/http/index.php?query_words=%DCbevorteilung&part=all&page=1&from_date=&to_date=&from_year=1954&to_year=2019&sort=relevance&insertion_date=&from_date_push=&top_subcollection_clir=bge&lang=de&type=simple_query&azaclir=clir&show_all=true&azaclir=clir> [cit. 2019-11-28].

⁴⁹ SHARK, ref. 4, s. 382.

aspoň niektoré zo situácií, kedy boli konkrétne zmluvy napadnuté na základe tohto právneho inštitútu:

Známy chirurg požadoval za jedno- alebo viachodinové operácie, ktoré viedol, 10 000, 15 000 alebo 20 000 frankov. Uvedené operácie sa pohybovali v rozmedzí od 4 do 10 hodín. Súd v tomto prípade konštatoval, že síce nie je možné objektívne ohodnotiť prácu chirurga, avšak hodinovú sadzu v rozmedzí 1000 – 4000 frankov je za každých okolností potrebné vnímať v porovnaní v inými povolaniami ako neprimeranú a prehnanú. V prípadoch lekárov je potrebné taktiež dodať skutočnosť, že získali vzdelanie na náklady štátu, ktorý rovnako aj pri výkone ich zamestnania znáša náklady spojené s ďalším personálom prítomným pri operácii a vybavení samotnej operačnej sály, bez ktorých by operácia nebola možná. Podľa názoru súdu je v takomto prípade, kedy je operácia náročná, resp. nevyhnutne potrebná a žiaden iný lekár nie je schopný ju vykonať (čo si samozrejme, chirurg uvedomuje a využíva to), prítomná tieseň, ktorá umožňuje napadnúť predmetnú zmluvu inštitútom *Übervorteilung*. Pacient je v tomto prípade v znevýhodnenej pozícii, nakoľko subjektívne hodnotí svoje zdravie na hodnotu, ktorá zodpovedá cene, ktorú si lekár za predmetnú operáciu vypýtal. Uvedený prípad je potrebné odlišiť od prípadov, kedy predmetnú operáciu dokáže viesť viacero lekárov, pričom honorár ostatných je značne nižší. V takomto prípade nedochádza v súvislosti s alternatívnymi subjektívnymi predpokladmi uplatnenia článku 21 OR k tiesni, ale k neskúsenosti, ktorá je odôvodnená predovšetkým skutočnosťou, že, ako bolo už vyššie spomenuté, je veľmi komplikované peňažne vyjadriť hodnotu lekárskeho zásahu.⁵⁰

Ďalším prípadom sú ceny náhradných dielov na nemecké autá, ktoré sú vo Švajčiarsku o 50-100% drahšie ako v Nemecku, a to aj po odpočítaní ciel a daní spojených s predajom týchto náhradných dielov vo Švajčiarsku. Tohto sú si vedomí predovšetkým majitelia rôznych autoservisov vo Švajčiarsku, ktorí nakúpia náhradné diely za nemecké ceny a následne ich predávajú zákazníkom, ktorí sú často v nevýhodnej situácii vzhľadom na svoju neskúsenosť s cenami náhradných dielov alebo vzhľadom na potrebu rýchlej opravy auta v tiesni. Súd v týchto situáciách priznal aplikáciu inštitútu *Übervorteilung*, pričom priznal jeho analogickú aplikáciu aj na prípady, kedy sú predmetom zmluvy aj iné (nielen automobilové) náhradné diely.⁵¹

5. ÚČINKY APLIKÁCIE INŠTITÚTU ÜBERVORTEILUNG – ROZPOR MEDZI PRÁVNOU VEDOU A JUDIKATÚROU SÚDOV

Vo všeobecnosti je možné z dikcie článku 21 OR konštatovať, že následkom aplikácie inštitútu *Übervorteilung* je výhradne nulitosť celej predmetnej zmluvy. Tento veľmi striktný následok jeho aplikácie v zmysle „všetko alebo nič“ však veľmi skoro (už okolo roku 1912) narazil na problémy v praxi, čo na čo odkazuje aj dobová rozhodovacia prax súdu.⁵²

Hoci možnosť prispôsobenia zmluvy za účelom zachovania jej aspoň čiastočnej platnosti nie je explicitne upravená zákonom, zodpovedala požiadavkám vtedajšieho a bezpochyby aj súčasného sveta.⁵³

⁵⁰ BGE 82, IV 150 bližšie pozri aj RÖPKE, Wilhelm. *Die Lehre von der Wirtschaft, II. Auflage*. Zürich: Eugen Rentsch Verlag, 1968, s. 234.

⁵¹ SHARK, ref. 4, s. 392.

⁵² Pozri bližšie BGE II 193 E alebo BGE 39 II 94 E.

⁵³ GREBIENIOW, Alexander. *Rechtsfolgen der Übervorteilung – Eine rechtsvergleichende Untersuchung der modernen Figuren der laesio enormis und ihrer historischen Grundlagen*. Zürich: Schulthess Juristische Medien AG, 2015, s. 82.

Keď sa pozrieme na následky, ktoré má nepomer protiplnení na celú zmluvu, môžeme v texte celého OR badať dvojkoľajnosť - na jednej strane tu máme celý rad ustanovení, ktoré umožňujú ponechanie aspoň časti zmluvy v platnosti, na strane druhej máme článok 21 OR, ktorý takúto alternatívu nepripúšťa. Ak by sme však pripustili možnosť zachovania v platnosti aspoň časti zmluvy⁵⁴, išlo by o čiastočnú neplatnosť alebo čiastočnú nulitnosť zmluvy? Práve v prípade, že by sme pripustili možnosť „záchranu zmluvy“, by to približovalo Überevorteilung inštitútu laesio enormis.

Do 80. rokov minulého storočia sme mohli sledovať značný rozpor medzi vedou občianskeho práva vo Švajčiarsku a rozhodovacou praxou Spolkového súdu, ktorý sa striktne držal dikcie článku 21 OR, zatiaľ čo teoretici švajčiarskeho občianskeho práva volali po potrebe odklonenia sa od textu zákona a umožnenia čiastočnej neplatnosti zmluvy na základe aplikácie Überevorteilung.

Až do 50. rokov argumentoval Spolkový súd proti možnosti čiastočnej neplatnosti zmluvy neexistenciou obyčaje alebo právneho predpisu, o ktoré by sa takéto chápanie predmetného inštitútu dalo oprieť, pričom túto možnosť pripúšťal maximálne v intenciách návrhov *de lege ferenda*.⁵⁵ *De facto* týmto prístupom ponechal spolkový súd túto otázku na zodpovedanie vede občianskeho práva.⁵⁶

Práve čiastočná neplatnosť predmetnej zmluvy najlepšie odráža potreby aktuálnej spoločenskej a ekonomickej situácie, čo potvrdil v roku 1997 aj švajčiarsky spolkový súd vo svojom rozhodnutí BGE 123 II 292, známom tiež ako „*Fussballclub Lohn Entscheidung*“. V predmetnom rozsudku išlo o nájom pozemku, ktorý patril spoločnosti Tonwerk Thayngen AG a ktorý prenajímala futbalovému klubu Lohn na základe nájomnej zmluvy zo 17. októbra 1974 za ročné nájomné vo výške 300 frankov. Dňa 1.6.1990 spoločnosť vypovedala ku dňu 31.12.1992 predmetnú nájomnú zmluvu. Počas nasledujúcich rokov sa akciová spoločnosť aj futbalový klub dohodli na predĺžení nájmu na päť rokov od 1.1.1993 avšak za 3000 frankov ročne. Futbalový klub súhlasil s týmito podmienkami predovšetkým vzhľadom na skutočnosť, že jeho členovia nemali kde inde trénovať a rovnako ani hrať zápasy. 14.08.1992 podal futbalový klub žalobu na súd, v ktorej požadoval zníženie nájomného na 800 frankov ročne, pričom sa v svojej argumentácii opieral práve o článok 21 OR (z alternatívnych subjektívnych predpokladov argumentoval tiesňou). Prvostupňový aj druhostupňový súd uznali nárok futbalového klubu za oprávnený, voči čomu sa spoločnosť odvolala na Spolkový súd. Ten konštatoval, že jedna zo zmluvných strán je ukrátenou v zmysle ustanovenia 21 OR a nedomáha sa zrušenia celej zmluvy, ale iba súdneho zásahu do jej obsahu. Z uvedeného súd odvodil záver, že v tomto prípade ide o čiastočnú neplatnosť predmetnej zmluvy, ktorá sa vzťahuje na rozdiel výšky nájmu medzi tým, ktorý požaduje žalovaný, a tým, ktorý považuje žalobca za oprávnený.⁵⁷ Bolo to po prvýkrát, kedy súd umožnil upravenie hodnôt protiplnení v záujme zachovania zmluvy v platnosti. Táto možnosť nebola obmedzená na určitý typ zmluvy.⁵⁸

Tento prerod však trval 80 rokov a bol výsledkom neutíchajúcich hlasov švajčiarskej civilistiky. Ako už bolo spomenuté, bez problémov môžeme bez skonštatovať, že predchodcom inštitútu Überevorteilung je *laesio enormis*. Počas rokov, kedy švajčiarska judikatúra zaujala k otázke možného upravenia plnení v záujme zachovania v platnosti

⁵⁴ Známa v nemecky hovoriacom právnom prostredí tiež ako Geltungserhaltende Reduktion.

⁵⁵ SCHWARZ, Andreas B. *Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der ausländischen Rechtsentwicklung*. Dissertation München, s. 28.

⁵⁶ BGE 78 II 216 E 5.

⁵⁷ BGE 123 II 292.

⁵⁸ GREBIENIOW, ref. 53, s. 93 – 109.

aspoň časti zmluvy negatívny postoj, sa inštitút svojou povahou najviac podobal úžere, avšak po roku 1997 môžeme sledovať významný obrat vo vnímaní tohto inštitútu, kedy sa zasa vzhľadom na vedou aj judikátúrou pripustenú možnosť úpravy výšky plnení (ktorá je typická aj pre neúmerne skrátenie) zasa začína podobat' na *laesio enormis*.

6. ZÁVER

Výskumná otázka, ktorú sme si na začiatku príspevku položili - aký je vzťah medzi švajčiarskym právnym inštitútom *Übervorteilung* a úžerou, resp. *laesio enormis*, môžeme na základe vyššie uvedených skutočností zodpovedať nasledovne.

V súčasnosti panuje v švajčiarskej civilistike zhoda v otázke rovnakého pôvodu inštitútu *laesio enormis* a *Übervorteilung*. Druhý z uvedených inštitútov predstavuje konštrukt, ktorý sa postupne vyvinul z inštitútu *laesio enormis* a nahradil neúmerne skrátenie predovšetkým v rámci druhej vlny kodifikácií súkromného práva v Európe, čo môžeme odôvodniť predovšetkým rozdielnosťou ideových zdrojov medzi prvou a druhou vlnou kodifikácií.

Keď chápeme inštitút *Übervorteilung* striktne podľa dikcie predmetného ustanovenia 21 OR, tak musíme konštatovať, že ide o úžeru, predovšetkým vzhľadom na výslednú nulnosť takto uzatvorenej zmluvy a aj vzhľadom na prítomnosť dvoch subjektívnych predpokladov - (alternatívne formulovanej tiesne, neskúsenosti alebo ľahkomyselnosti a existencie využitia tohto stavu druhým zmluvným partnerom).

Pri detailnej analýze predmetného inštitútu v rozhodovacej praxi Spolkového súdu Švajčiarska však narazíme na paradox a významný posun v chápaní tohto inštitútu. Pod vplyvom dlhoročných neutíchajúcich hlasov vedy švajčiarskej civilistiky môžeme badať v prelomovom rozsudku *Fussballclub Lohn Entscheidung* z roku 1997 priznanie možnosti pod úpravy plnení vo forme čiastočnej neplatnosti zmluvy, kedy súd najskôr skúma, či je možné zasiahnuť do obsahu zmluvy v tom zmysle, že vysloví neplatnosť tej časti protiplnenia požadovaného žalovanou stranou, ktoré je zodpovedné za aplikáciu článku 21 OR na predmetnú zmluvu.

Tento prelom v chápaní článku 21OR je možné vnímať dvojako - ako snahu o prispôsobenie právneho inštitútu potrebám spoločnosti a súčasne, z teoreticko-právneho hľadiska ako návrat výkladu inštitútu *Übervorteilung* ku koreňom - k inštitútu *laesio enormis*, ktorý rovnako umožňuje úpravu protiplnení prostredníctvom súdu.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Viktória Marková
viktoriamarkova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948¹

Lenka Martincová
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

ABSTRAKT

MARTINCOVÁ, Lenka. Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 107 – 121.

Predkladaný príspevok je venovaný premene nazerania na vlastníctvo a vlastnícke právo v Československu po roku 1948. Autorka sa v úvodných častiach príspevku venuje významu hospodárskych vzťahov v procese prestavby spoločnosti po roku 1948, ktorá bola ovplyvnená marxisticko-leninskými tézami o vývoji ľudskej spoločnosti, rovnako ako novému ponímaniu úlohy štátu a práva v sledovanom procese, pričom osobitne približuje špecifiká nového občianskeho práva. Nosná časť príspevku je venovaná novému nazeraniu na vlastníctvo a vlastnícke právo, v rámci ktorej sú analyzované jednotlivé druhy a formy vlastníctva s osobitným zreteľom k štátnemu socialistickému vlastníctvu. V záverečnej časti príspevku autorka približuje nový inštitút občianskeho práva pofebruárového obdobia, tzv. operatívnu správu národného majetku.

ABSTRACT

MARTINCOVÁ, Lenka. Perception of ownership and ownership right after 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 107 – 121.

The contribution is dedicated to the transformation of perception of ownership and ownership right in Czechoslovakia after 1948. The author deals with the importance of economic relations in the process of societal reconstruction after 1948, influenced by Marxist-Leninist theses on human society development. The contribution further deals with the new understanding of the role of the state and the law in the process under review, while describing the specificities of the new civil law in particular. The main part of the contribution is dedicated to a new view of ownership and ownership right in which the various types and forms of ownership are analysed with special regard to state socialist ownership. In the final part of the contribution, the author discusses the new institute of the civil law after the post-February period, i.e. operational administration of national assets.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Československo, premena, spoločnosť, Občiansky zákonník, vlastníctvo, operatívna správa národného majetku

KEYWORDS

Czechoslovakia, transformation, society, Civil Code, ownership, operational administration of national assets

ÚVOD

Februárové udalosti roka 1948 započali obdobie hlbokých politických, spoločenských a hospodárskych premien, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili podobu

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0417.

a nasledujúci vývoj Československej republiky. Špecifikom premeny spoločnosti, ktorú bolo možné v Československu po roku 1948 pozorovať, sa v dôsledku preberania marxisticko-leninských téz zo Sovietskeho zväzu, stalo nové kľúčové postavenie hospodárskych vzťahov. Československo ako ľudovodemokratická republika opúšťajúca predchádzajúce kapitalistické zriadenie, mala v súlade s novými tézami vývoja ľudskej spoločnosti po februárových udalostiach smerovať k socialistickému usporiadaniu spoločnosti.

Kým vyvrcholením procesu prechodu od kapitalizmu k socializmu bolo podľa nových téz práve zrodenie socialistickej spoločnosti, počiatkom sledovaného procesu mala byť proletárska revolúcia.² Prvou proletárskou revolúciou, v ktorej sa mala utláčaná vrstva proletariátu premeniť na revolučnú silu podporovanú ostatným utláčaným ľudom a porážajúc kapitalizmus mala nastoliť cestu k budovaniu socializmu, sa stala Veľká októbrová revolúcia.³ Kapitalistický systém mal byť po vzore sovietskych udalostí, v dôsledku pôsobenia *zákona bezpodmienečného súladu výrobných vzťahov s povahou výrobných síl*, zvrhnutý proletárskou revolúciou a nahradený socializmom i v ostatných krajinách, nevynímajúc i Československú republiku.⁴ Možno konštatovať, že porozumenie procesov premeny spoločnosti po roku 1948 tak bez pochopenia novej úlohy hospodárskych vzťahov a s nimi súvisiacej novej podoby a funkcie vlastníckeho práva nie je možné.

1. VÝZNAM HOSPODÁRSKÝCH VZŤAHOV V PROCESE PREMENY SPOLOČNOSTI PO ROKU 1948

Ľudská spoločnosť podľa marxisticko-leninských téz o vývoji ľudskej spoločnosti prechádzala v rámci svojho vývoja od nižších k vyšším formám spoločenskej organizácie.⁵

² Proletárska revolúcia sa mala od všetkých predchádzajúcich revolúcií zásadnou mierou líšiť. Počas prechodu z otrokárskeho spoločenského zriadenia k zriadeniu feudálnemu a z feudálneho spoločenského zriadenia k zriadeniu kapitalistickému mala byť nová hospodárska sústava podľa marxisticko-leninských téz o vývoji ľudskej spoločnosti budovaná v lone starého výrobného spôsobu. Vzhľadom k skutočnosti, že povaha socialistickej spoločnosti bola v absolútnom protiklade s povahou buržoáznej spoločnosti, vyrastanie a dozrievanie socialistickej štruktúry v lone kapitalistickej spoločnosti nebolo možné a prechod od kapitalizmu k socializmu mohla uskutočniť len proletárska revolúcia. Kým buržoáznu revolúciu, ktorá mala končiť aktom uchopenia moci, bolo možné pozorovať v období, v ktorom už existovali viac či menej hotové formy kapitalistickej štruktúry, vyrastajúce a dozrievajúce v lone feudalizmu, v prípade socialistickej revolúcie uchopenie moci predstavovalo len jej počiatok, ktorý malo nasledovať nahradenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov a odstránenie akejkoľvek formy vykorisťovania človeka človekom. In *Politická ekonómia*, Bratislava: SVLP, 1955, s. 134.

³ ŠIK, Otta. *Socialistická hospodárska soustava a charakter ekonomických zákonů této soustavy*. Praha: Rudé právo, 1953, s. 3.

⁴ Politická ekonómia, ref. 2, s. 360.

⁵ Vývoj ľudskej spoločnosti predstavoval podľa nových téz nevyhnutný a objektívne podmienený proces, ktorý mal prebiehať na základe určitých vnútorných zákonov. Okrem špecifických, pre každé spoločensko-ekonomické zriadenie príznačných ekonomických zákonov existovali i zákony, ktoré boli typické pre viaceré spoločensko-ekonomické formácie a všeobecné zákony, ktoré pôsobili vo všetkých spoločensko-ekonomických zariadeniach. Do prvej skupiny bolo možné zaradiť napríklad *zákon nadhodnoty*, do druhej skupiny bolo možné zaradiť napríklad *zákon hodnoty*, v tretej skupine kľúčové postavenie požíval predovšetkým *zákon bezpodmienečného súladu výrobných vzťahov s povahou výrobných síl*. Kým existencia všeobecných zákonov vyjadrovala podľa nových téz skutočnosť, že vývoj spoločnosti predstavuje jednotný proces a pri prechode od jednej spoločensko-ekonomickej formácie k inej je zachovaný všeobecný základ vývoja spoločnosti, existencia špecifických zákonov poukazovala na zvláštnosti, ktorými sa jedna spoločensko-ekonomická formácia odlišovala od inej. In *Politická ekonómia socializmu*. Bratislava: SVPL, 1962, s. 112. Pre všetky spoločensko-ekonomické formácie

Po prvotnospoločnom, otrokárskom a feudálnom spôsobe výroby mali obligatórny stupeň vývoja ľudskej spoločnosti predstavovať kapitalistické výrobné vzťahy.⁶ Vývoj kapitalistického výrobného spôsobu podľa nových téz prechádzal dvomi vývojovými štádiami – predmonopolistickým a monopolistickým. Východiskovým bodom vzniku kapitalistického zriadenia bola jednoduchá tovarová výroba remeselníctva a roľníctva. Z tovarovej malovýroby sa vyvinula kapitalistická jednoduchá kooperácia ako prvé štádium vývoja kapitalistickej výroby v oblasti priemyslu, ktorá spočívala v skutočnosti, že kapitalista vykorisťoval určité množstvo námezdných robotníkov vykonávajúcich rovnorodú prácu. Z kapitalistickej jednoduchej kooperácie sa vyvinula manufaktúra, podstatu ktorej tvorila ručná technika a deľba práce námezdných robotníkov. Z manufaktúry sa vyvinulo najvyššie vývojové štádium kapitalistickej výroby, strojový veľkopriemysel. Kapitalistická industrializácia bola dôvodom ďalšieho rozvoja spoločenskej deľby práce, dokončila odlúčenie poľnohospodárstva od priemyslu, zostrila rozdiely medzi dedinou a mestom, ale zároveň viedla i k završeniu procesu oddelenia a zostrovania protikladov medzi fyzickou a duševnou prácou.⁷

Vyvrcholenie historického vývoja v kapitalistickom období bolo podľa nových téz podmienené dvomi základnými podmienkami v podobe súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a existencie pracovnej sily ako tovaru. Charakteristickým prvkom kapitalistickej spoločnosti sa tak stalo vykorisťovanie námezdných robotníkov buržoáziou,⁸ a to prostredníctvom kľúčového piliera výrobných vzťahov kapitalistickej spoločnosti, kapitalistického vlastníctva výrobných prostriedkov. Keďže vlastníctvo výrobných prostriedkov kapitalistického obdobia malo súkromnokapitalistickú povahu a pre výrobu bola príznačná jej spoločenská povaha, základný rozpor kapitalistického obdobia predstavoval antagonizmus medzi spoločenskou povahou výrobného procesu a zároveň súkromnokapitalistickou formou privlastňovania.⁹ Najvyššie štádium

spoločný zákon bezpodmienečného súladu výrobných vzťahov s povahou výrobných síl bol založený na prvku existencie spoločenskej výroby. Ľudia boli podľa neho od počiatku spoločenskej výroby nútení vstupovať do určitých výrobných vzťahov, ktoré zodpovedali stavu výrobných síl. V prípade vzniku rozporu medzi rýchlejším vývojom výrobných síl a pomalším vývojom výrobných vzťahov si pôsobenie sledovaného zákona vyžiadalo zrušenie starých výrobných vzťahov. Výrobné vzťahy, ktoré sa vyvíjali v závislosti na vývoji výrobných síl, na vývoj výrobných síl zároveň spätne pôsobili. Keďže výrobné sily sa mohli naplno rozvíjať iba v prípade súladu výrobných vzťahov s výrobnými silami, výrobné vzťahy, akokoľvek by za rozvojom výrobných síl zaostávali, sa podľa sledovaného zákona skôr či neskôr museli s úrovňou vývoja výrobných síl dostať do súladu. ŠIK, ref. 3, s. 28.

⁶ Podstata ekonomického zákona prvotnospoločnej spoločnosti spočívala v zabezpečovaní skromných existenčných podmienok ľudí s pomocou jednoduchých výrobných nástrojov, a to prostredníctvom spoločnej práce v rámci určitého spoločenstva pri rovnakom rozdeľovaní produktov práce. Podstatou ekonomického zákona otrokárskej spoločnosti bolo privlastňovanie si nadproduktu otrokármi prostredníctvom vykorisťovania otrokov, a to nielen s pomocou súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a otrokov, ale i zbadačovaním a zotročovaním roľníkov a remeselníkov, rovnako ako podmaňovaním a zotročovaním iných národov. Podstata ekonomického zákona feudalizmu spočívala v privlastňovaní si nadproduktu feudálmi prostredníctvom vykorisťovania závislých roľníkov s pomocou feudálneho vlastníctva pôdy a zároveň neúplného vlastníckeho práva k pracovníkom výroby. Politická ekonómia, ref. 2, s. 28, 44, 72.

⁷ Politická ekonómia, ref. 2, s. 90, 101, 102, 116.

⁸ Nerátajúc roľníctvo, ústredným triednym vzťahom kapitalistickej spoločnosti bol podľa nových téz vzťah medzi buržoáziou a proletariátom. Kým buržoázia bola panujúcou triedou kapitalistickej spoločnosti, ktorá vlastnila výrobné prostriedky a využívala ich na vykorisťovanie proletariátu, proletariát bol triedou námezdných pracujúcich, ktorí boli zbavení výrobných prostriedkov a boli preto nútení predávať svoju námezdnú prácu kapitalistom. Buržoázia a proletariát predstavovali antagonistické triedy s protikladnými spoločenskými záujmami. Politická ekonómia, ref. 2, s. 132.

⁹ In *Politická ekonómia kapitalizmu*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1971, s. 86 – 90.

kapitalizmu, ktoré bolo príznačné vystriedaním voľnej konkurencie monopolmi bol monopolistický kapitalizmus alebo imperializmus.¹⁰

Socializmus, ktorý podľa nových téz vznikol na podklade rozporov pozorovateľných v období kapitalizmu, mal odstraňovať rozpor medzi povahou výrobných síl a výrobnými vzťahmi, ktorý sa premietal do konkrétnej formy v podobe rozporu medzi spoločenskou povahou výroby a súkromným privlastňovaním. Skutočnosťou, ktorá mala odstrániť rozpor medzi spoločenskou povahou výroby a súkromnou formou privlastňovania, teda rozpor medzi povahou výrobných síl a výrobných vzťahov bol vznik *socialistického vlastníctva* a s ním súvisiace *zospoločenšenie výrobných prostriedkov*, ktoré si vynútila vysoko spoločenská povaha výroby. Socializmus založený na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov tak na rozdiel od kapitalizmu, pre ktorý bolo príznačné súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a s ním súvisiace vzťahy vykorisťovateľov k vykorisťovaným, odmietal vykorisťovanie človeka človekom a namiesto toho mal zaistiť spoločenské privlastňovanie výsledkov spoločenskej práce a vzťahy vzájomnej spolupráce medzi ľuďmi. Výrobné vzťahy v období socializmu sa tak mali dostať do absolútneho súladu so stavom výrobných síl.¹¹

Najvyšším stupňom vývoja ľudskej spoločnosti mala byť beztriedna komunistická spoločnosť, pozostávajúca z dvoch vývojových fáz – socializmu a *komunizmu*. Hoci socializmus a komunizmus spájalo podľa nových téz viacero spoločných črt v podobe existencie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, absencie vykorisťovateľských tried a s tým súvisiacej absencie vykorisťovania človeka človekom či ústredného cieľa v podobe zaistenia čo najväčšieho uspokojovania neustále sa zväčšujúcich nielen materiálnych, ale i kultúrnych potrieb spoločnosti, komunizmus bol v porovnaní so socializmom vyšším vývojovým stupňom, ktorý sa od socializmu vo viacerých aspektoch odlišoval. Pre komunizmus bola príznačná najvyššia úroveň výrobných síl a produktivity práce zabezpečujúca hojnosť materiálnych statkov, existencia jednotného komunistického vlastníctva výrobných prostriedkov, absencia tried a triednych rozdielov, ale i rozdielov medzi mestom a dedinou či rozdielov medzi fyzickou a duševnou prácou, pričom vyvrcholením spoločenského vývoja v komunistickej spoločnosti mala byť realizácia zásady *Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb*.¹²

1.1 ÚLOHA ŠTÁTU A PRÁVA V PROCESE PREMENY SPOLOČNOSTI PO ROKU 1948

Obdobne ako v iných krajinách sovietskeho bloku, i v Československu po februári 1948 došlo pod vplyvom marxisticko-leninskej ideológie k redefinovaniu základných kategórií právneho myslenia. Nielen pôsobenie nových ideologických téz, ale i mocenské záujmy vedúcej strany viedli k odtrhnutiu systému práva od jeho predchádzajúceho

¹⁰ Podstatou ekonomického *zákona kapitalizmu* bola snaha o maximalizáciu kapitalistického zisku, a to prostredníctvom vykorisťovania, zbedačovania a ožobračovania nielen väčšiny obyvateľstva určitého územia, ale iných národov, predovšetkým zaostalých území, rovnako ako militarizáciou národného hospodárstva a vojnami, ktoré boli využívané k dosiahnutiu najvyšších ziskov. ŠIK, ref. 3, s. 35.

¹¹ ŠIK, ref. 3, s. 4 – 8. Podstatou ekonomického *zákona socializmu* bola snaha o zaistenie čo najväčšieho uspokojovania neustále sa zväčšujúcich nielen materiálnych, ale i kultúrnych potrieb spoločnosti, a to prostredníctvom rastu a zdokonaľovania socialistickej výroby, s využitím najvyššej techniky. Politická ekonómia, ref. 2, s. 471.

¹² Politická ekonómia, ref. 2, s. 632, 649.

dlhoročného vývoja a kontinentálnej tradície; to všetko v súlade s cieľom budovania novej socialistickej spoločnosti.¹³ Odpoveď na otázku čo je štát a právo, rovnako ako vymedzenie ich miesta a úloh boli v duchu nových myšlienok odvodené od ekonomickej reality¹⁴ - pre všetky spoločensko-ekonomické formácie mala byť podľa nových téz príznačná určitá ekonomická základňa a jej zodpovedajúca spoločenská nadstavba. Premeny ekonomickej základne a jej spoločenskej nadstavby boli dôsledkom vývoja a výmeny určitej spoločensko-ekonomickej formácie za inú. Ekonomická základňa, ktorá predstavovala súhrn výrobných vzťahov tvoriacich ekonomickú štruktúru spoločnosti určovala povahu a vývoj nadstavby ako komplexu politických, právnych, morálnych, kultúrnych či náboženských ideí, predstavujúcich formy spoločenského vedomia, ktoré ekonomickú základňu spätne ovplyvňovali. Štát rovnako ako právo tak boli súčasťou spoločenskej nadstavby.¹⁵

Štát podľa marxisticko-leninských téz predstavoval mocenskú organizáciu vládnucej triedy, ktorou vládnuca menšina utláčala pracujúcu väčšinu. Právo predstavovalo súhrn právnych noriem, vyjadrujúcich vôľu vládnucej triedy, ktoré boli vydávané štátom a zabezpečené prostredníctvom štátneho donútenia. Jeho hlavnou úlohou bolo presadzovanie záujmov vládnucej triedy a udržiavanie takého spoločenského poriadku, ktorý bol so sledovanou vôľou v súlade. Medzi štátom a právom, ktoré spájala funkcia prostriedku nadvlády jednej spoločenskej triedy nad ostatnými, tak bolo možné pozorovať veľmi úzku väzbu. Štát bez práva, ale ani právo bez štátu nemohli existovať.¹⁶

Právo rovnako ako štát vznikli v období rozpadu prvotnopospolnej spoločnosti so vznikom súkromného vlastníctva a triednej spoločnosti a v procese vývoja spoločnosti prechádzali viacerými vývojovými fázami.¹⁷ Spoločenský vývoj a nahrádzanie jednej vývojovej fázy druhou malo byť sprevádzané triednym bojom antagonistických spoločenských tried, ktorý predstavoval hybnú silu spoločenského vývoja. Dejinný pohyb, ktorý bol sprevádzaný triednym bojom, mal nevyhnutne viesť k proletárskej revolúcii a nastoleniu diktatúry proletariátu, ktorej hlavným cieľom bolo odstránenie spoločenských tried a vytvorenie beztriednej komunistickej spoločnosti.¹⁸ Na rozdiel od predchádzajúcich štátnych zriadení, charakteristických ochranou kapitalistického vlastníctva a vykorisťovaním pracujúceho ľudu, v ktorých vládnuca menšina vykorisťovala pracujúcu väčšinu, mala diktatúra proletariátu predstavovať nový typ riadenia spoločnosti, v ktorej bola vykorisťovateľská menšina potláčaná v prospech pracujúcej väčšiny. Diktatúra proletariátu ako politická nadstavba mala aktívne pôsobiť nielen pri odstraňovaní pôvodnej kapitalistickej základne, ale i pri formovaní a upevňovaní svojej novej socialistickej základne a socialistických foriem hospodárstva, ktoré nemohli vzniknúť a rozvíjať sa živelne, ale len ako výsledok aktivity pracujúceho ľudu a plánovitej činnosti diktatúry proletariátu.¹⁹ Keďže účel existencie štátu mala predstavovať ochrana a zabezpečovanie záujmov vládnucej triedy, možno konštatovať, že jeho existencia bola naviazaná na existenciu triednej spoločnosti. Vzhľadom

¹³ SOUKUP, Ladislav. Základní koncepty marxisticko-leninské právní teorie v Československu v letech 1948-1989. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 - 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 709.

¹⁴ PRIBÁŇ, Jiří. Na stráži Jednoty světa: marxismus a právní teorie. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 47.

¹⁵ Filozofický slovník. Bratislava: Pravda, 1974, s. 559.

¹⁶ SOUKUP, ref. 13, s. 709 – 710.

¹⁷ Politická ekonómia, ref. 2, s. 362 – 364.

¹⁸ Filozofický slovník, ref. 15, s. 552 – 553.

¹⁹ Politická ekonómia, ref. 2, s. 362 – 364.

k skutočnosti, že vrcholné štádium vývoja ľudskej spoločnosti malo byť príznačné absenciou spoločenských tried, v komunistickej spoločnosti dôvod pre existenciu mocenskej štruktúry štátu neexistoval. Kým štát v období diktatúry proletariátu, v období socializmu, ale i v rozvinutejších obdobiach budovania komunistickej spoločnosti mal plniť úlohy vyplývajúce z jeho postavenia ako spoločenskej nadstavby ekonomickej základne, práve s postupným utváraním komunistickej spoločnosti mal štát odumrieť. Obdobná situácia bola pozorovateľná i v prípade existencie práva. Právo sa v dôsledku absencie vládnucej triedy, ktorej záujmy by malo ochraňovať a zabezpečovať, malo stať nepotrebným.²⁰

V súlade s načrtnutým vývojom úlohy štátu a práva v procese budovania novej spoločnosti bola modifikovaná i úloha občianskeho práva ako tradičného odvetvia súkromného práva. Prostredie posilňovania úlohy štátu v spoločnosti a potláčania individuálnych záujmov na úkor tých spoločenských nedefinovalo len novú úlohu občianskeho práva v rámci procesu budovania socialistickej spoločnosti, ale v rámci odmietania opodstatnenia tradičného dualizmu práva, spochybňovalo i jeho súkromnoprávnu povahu. Dôsledkom uplatnenia charakteristickej črty socialistického práva v podobe odborovej partikularizácie, ktorá bola spätá so silnou odborovou špecializáciou, hraničiacou so vzájomnou izoláciou jednotlivých odborov, bolo zároveň narušené tradičné ponímanie občianskeho práva ako všeobecného súkromného práva – postupným odborovým rozdrobovaním bolo občianske právo oklieštené predovšetkým na úpravu majetkovoprávných vzťahov.²¹

Odzrkadľujúcu novú podobu a funkciu občianskeho práva v procese budovania socialistickej spoločnosti bol v rámci tzv. právnickej dvojročnice prijatý zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktorý predstavoval prvý kódex všeobecného súkromného práva pre celé územie Československej republiky. Občiansky zákonník pritom nebol len významným unifikačným dielom, zjednocujúcim právne pomery českých zemí a Slovenska, ale pre slovenské územie predstavoval zároveň i prvú kodifikáciu občianskeho práva, nahrádzajúcu do sledovanej doby využívanú právnu obyčaj a čiastkovú zákonnú právnu úpravu. Koncepčnú predlohu Občianskeho zákonníka predstavoval ruský Občiansky zákonník z roku 1922, obdobne ako princípy sovietskej ústavy z roku 1936, v dôsledku časovej tiesne však kodifikátori boli nútení čerpať i z nezrealizovaného predvojnového návrhu Občianskeho zákonníka, rovnako ako spolupracovať s civilistickými odborníkmi predchádzajúceho obdobia. Občiansky zákonník si v dôsledku sledovaných skutočností zachoval základné črty klasického civilného kódexu, typického pre kontinentálnu právnu tradíciu – zachoval tradičné zmluvné typy, rovnako ako tradičné inštitúty obligačného práva, vecných práv či

²⁰ KÜHN, Zdeněk. Ideologie aplikace práva v době reálného socializmu. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu*: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 63 – 64. Ako konštatuje Z. Kühn, odumretie štátu znamenalo nielen jednoduchý zánik práva, ktoré bolo v súlade s marxistickou teóriou sociálneho systému nevyhnutne spojené so štátom, ale taktiež náhradu práva ako určitého komplexného sociálneho systému, kvalitatívne iným, so záujmami všetkých členov komunistickej spoločnosti súladným normatívnym systémom. Tamtiež, s. 64.

²¹ BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu*: kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 426, 428. Podľa autorov Učebnice občianskeho a rodinného práva z roku 1953 sa predmetom úpravy občianskeho práva stali predovšetkým majetkové vzťahy - majetkové vzťahy medzi právnickými osobami, majetkové vzťahy medzi právnickými osobami a občanmi a majetkové vzťahy medzi občanmi navzájom, rovnako ako s nimi najbližšie súvisiace osobné vzťahy. KNAPP, Viktor et al. *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. Sväzok. Všeobecná časť. Vecné práva*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1953, s. 11 – 14.

všeobecnej časti a taktiež i právne názvoslovie. I napriek oduševneným proklamáciám o novom obsahu starých inštitútov, ktoré boli obsiahnuté v dôvodovej správe k Občianskemu zákonníku, tak zostalo množstvo právnych inštitútov zachovaných v pôvodnej podobe.²²

Hoci sa na Občianskom zákonníku z roku 1950 nepodpísali nové spoločenské, politické a právne pomery do takej miery ako na neskoršom Občianskom zákonníku z roku 1964, prostredníctvom viacerých zásadných modifikácií sa v ňom však už odzrkadlilo jeho nové kľúčové postavenie v procese výstavby socialistickej spoločnosti. Občiansky zákonník z koncepcného hľadiska na jednej strane zúžil, na strane druhej rozšíril okruh majetkových a osobných vzťahov, ktoré boli jeho ustanoveniami upravované. Kým zúženie upravovaných vzťahov bolo dôsledkom vyňatia rodinnoprávných a pracovnoprávných vzťahov, rozšírenie vecnej pôsobnosti bolo dôsledkom skutočnosti, že Občiansky zákonník zrušil predchádzajúcu obchodnoprávnú úpravu v podobe Všeobecného obchodného zákona, uvedeného zákonom č. 1/1863 r. z., rovnako ako zák. čl. XXXVII/1875 Obchodný zákon vyjmúc ustanovenia upravujúce právne pomery družstiev,²³ ktorej funkciu v zmenených podmienkach do určitej miery prevzal.²⁴

Nerátajúc zmienenú modifikáciu vecnej pôsobnosti kódexu, zakotvenie konsenzuálneho princípu vzniku, zmeny a zániku vlastníckeho práva či iných vecných práv, ktorého dôsledkom bolo opustenie zásady hmotnoprávných následkov pozemkovoknižných zápisov či opustenie zásady *superficies solo cedit*, ktoré sledovalo nielen ciele nadchádzajúcej kolektivizácie, ale predovšetkým snahu o oddelenie vlastníckych titulov od faktickej držby a užívania pozemkov,²⁵ bolo za jednu z najväčších zmien Občianskeho zákonníka z roku 1950 možné označiť premenu nazerania na vlastnícke právo.

²² BĚLOVSKÝ, ref. 21, s. 434.

²³ Podľa dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku z roku 1950, kodifikované obchodné právo, ktoré predstavovalo právo privilegovaných vrstiev kapitalistického štátu, nebolo v nových podmienkach budovania socializmu potrebné. Zmienené triedne hľadisko, ale rovnako i existencia socialistickej spoločenskej sústavy, predovšetkým socializácia základných výrobných prostriedkov a základných prostriedkov distribúcie, potrebu zachovania obchodného práva neodôvodňovali, resp. existenciu obchodného práva vylučovali. Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. In *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. [cit.2019-11-20]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_13.htm> Ako konštatovali autori *Občianskeho práva* z roku 1953, i napriek tomu, že súčasťou nového právneho poriadku nebolo obchodné právo, sledovaná skutočnosť neznamenal, že by sa určité inštitúty známe už v kapitalistickom období nemohli v prípadoch, ak to vyhovovalo potrebám zákonodarcu, uplatniť i v nových podmienkach. Inštitúty obchodného práva, ktoré zodpovedali súdobým spoločenským výrobným či výmenným vzťahom boli do Občianskeho zákonníka prevzaté v súlade so zmeneným triednym obsahom. I keď takéto konanie zákonodarcu mohlo budiť dojem, že tak ako to bolo pozorovateľné v minulosti, i teraz preberaním prvkov predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy do Občianskeho zákonníka dochádzalo ku komercializácii občianskeho práva, opak bol pravdou. Hlavným cieľom zákonodarcu sa podľa dôvodovej správy mala stať dekomercializácia občianskeho práva. LUBY, Štefan – SPIŠIAK, Ján. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 8 – 9.

²⁴ LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014, s. 49 – 50. Zrušenie predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy sa prejavilo nielen v obligačných vzťahoch, kde sa mal Občiansky zákonník z roku 1950 vzťahovať i na zmluvné hospodárske vzťahy medzi socialistickými organizáciami, ale i v prevzatí niektorých ustanovení, ktoré boli do sledovaného obdobia spravidla súčasťou obchodných zákonníkov, napríklad ustanovení upravujúcich zasielateľské či dopravné zmluvy.

²⁵ LAZAR, ref. 24, s. 51 – 53.

2. NOVÉ NAZERANIE NA VLASTNÍCTVO A VLASTNÍCKE PRÁVO

Vlastníctvo, ktoré bolo podľa autorov *Občanského práva* z roku 1955 buržoáznou právnou vedou ponímané ako úplné a všestranné panstvo nad vecou, založené na neobmedzených a nemenných oprávneniach vlastníka a im zodpovedajúcich povinnostiach ostatných členov spoločnosti,²⁶ bolo v nových podmienkach založené na vzťahu človeka k veci. Vlastníctvo tak bolo podľa nových téz vnímané ako spoločenský vzťah. Človek sa v procese zabezpečovania životných potrieb dostáva do úzkeho vzťahu nielen s prírodou v podobe určitých pracovných prostriedkov, ale i do vzťahu so spoločnosťou, v rámci ktorej zabezpečovanie životných potrieb prebieha. Sledované vzťahy, ktoré sú určované stupňom vývoja spoločnosti, obdobne ako povahou výrobných síl, nie je možné od seba oddeliť, ale medzi nimi možno pozorovať dialektickú spätosť. Vlastníctvo v sebe obsahuje prvok vzťahu človeka k výrobným prostriedkom a zároveň i prvok vzťahu človeka k ostatným ľuďom. Vlastníctvo v ekonomickom zmysle tak možno definovať ako privlastňovanie hmotných statkov v podobe výrobných prostriedkov a ich produktov v rámci a prostredníctvom spoločenského zriadenia na určitom vývojovom stupni.²⁷

Kým vlastníctvo v ekonomickom zmysle je podľa marxisticko-leninských téz materiálnym vzťahom a je späté s hospodárskom základňou, *vlastnícke právo* ako ideologický jav patrí do právnej nadstavby. Vlastnícke právo je podľa tohto nazerania možné vymedziť ako základnú a primárnu právnú úpravu materiálnych vlastníckych vzťahov, teda vzťahov, ktoré sú späté s privlastňovaním hmotných statkov v podobe výrobných prostriedkov a produktov ich výroby v rámci a prostredníctvom spoločenského zriadenia na určitom vývojovom stupni. Vlastnícke právo sa delí do dvoch kľúčových etáp: do obdobia vykorisťovateľského a obdobia nevykorisťovateľského vlastníckeho práva. Kým pre vykorisťovateľské obdobie je typická vždy určitá forma súkromného vlastníctva,²⁸ nevykorisťovateľské obdobie je podľa predmetu vlastníctva (výrobný prostriedok alebo spotrebný statok) realizované prostredníctvom spoločenského a osobného vlastníctva.²⁹ Spoločenské socialistické vlastníctvo sa podľa autorov *Občanského práva* z roku 1955 svojou povahou odlišovalo od akýchkoľvek, do sledovanej doby existujúcich, druhov a foriem vlastníctva. Prostredníctvom socialistického vlastníctva sa mal odstrániť rozpor, ktorý bolo možné pozorovať v kapitalistickej spoločnosti medzi spoločenskou povahou výroby a individuálnym privlastňovaním si výsledkov výroby. Vzhľadom k skutočnosti, že povaha výroby, ale taktiež i povaha privlastňovania mali byť v nových podmienkach spoločenské, výroba sa mala dostať do absolútneho súladu s privlastňovaním si výrobkov. Prostredníctvom

²⁶ HANES, Dalibor – PLANK, Karol et al. *Občanské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 118 – 119.

²⁷ PLANK, Karol. *Občianske právo II. Vecné a dedičské právo*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1953, s. 2 – 3, 5.

²⁸ Súkromné vlastníctvo, ktoré upravovalo vlastníctvo k výrobným prostriedkom a k spotrebným statkom bolo podľa nových téz typom vlastníctva, ktorý bol príznačný pre všetky vykorisťovateľské spoločnosti. Vo vzťahu ku kapitalistickému právu bolo právom všeobecným; kapitalistické právo ako jedna z foriem súkromného práva predstavovalo vlastnícku formu typickú pre kapitalistickú spoločnosť. Charakteristický prvok súkromného vlastníctva predstavovala skutočnosť, že vznikalo prostredníctvom hospodárskych vzťahov tovarovej výmeny a výrobné prostriedky sa nachádzali v rukách menšiny, čo vytváralo možnosť vykorisťovania väčšiny. Tri vykorisťovateľské obdobia boli charakteristické tromi právnymi formami vlastníctva: otrokárskym vlastníctvom, feudálnym vlastníctvom a kapitalistickým vlastníctvom. PLANK, ref. 27, s. 17 – 18.

²⁹ PLANK, ref. 27, s. 6 – 10, 17 – 18.

socialistického vlastníctva sa tak mali odstraňovať triedne antagonizmy spoločnosti, pretože u všetkých výrobcov bol pozorovateľný rovnaký vzťah k výrobným prostriedkom a ostatným výrobcom, pre ktorý bol príznačný znak súdružskej spolupráce a vzájomnej socialistickej pomoci.³⁰ Socialistické vlastníctvo malo dve formy v podobe štátneho socialistického vlastníctva a družstevného socialistického vlastníctva.³¹

Štátne socialistické vlastníctvo, ktoré bolo vyššou formou socialistického vlastníctva, predstavovalo podľa autorov *Občanského práva* z roku 1955 vlastníctvo socialistické a nevykorisťovateľské. *Subjektom* štátneho socialistického vlastníctva bol pracujúci ľud, ktorý bol reprezentovaný štátom. *Predmet* štátneho socialistického vlastníctva tvorili veci, ktoré patrili vždy len do štátneho socialistického vlastníctva a boli tzv. obligatórnym národným majetkom (veci vymedzené v § 148 Ústavy z roku 1948, tzv. verejný statok slúžiaci verejnému prospechu vymedzený v § 147 Ústavy z roku 1948 a hospodárske hodnoty, ktoré boli znárodnené na podklade dekrétov a zákonov o znárodnení, vymedzené v § 147 a 153 Ústavy z roku 1948) a veci, ktoré mohli byť predmetom i iných druhov vlastníctva a predstavovali tzv. fakultatívny národný majetok (majetok, ktorý štát nadobudol napr. občianskoprávnym spôsobom, veci, ktoré štát získal z rozličných trestných opatrení, ale i napr. veci, ktoré patrili štátu z dôvodu vyvlastnenia). Možno konštatovať, že predmetom štátneho socialistického vlastníctva boli predovšetkým výrobné prostriedky, ale mohli ním byť i veci neslúžiace výrobe, rovnako ako výrobky, ktoré boli určené pre osobnú spotrebu v prípadoch, keď sa nachádzali v oblasti výroby alebo distribúcie.³²

Popri štátnom socialistickom vlastníctve predstavovalo druhú formu socialistického vlastníctva *družstevné socialistické vlastníctvo*. Družstevné socialistické vlastníctvo bolo v porovnaní so štátnym socialistickým vlastníctvom menej rozvinutou formou vlastníctva, ktorá sa vo viacerých prvkoch od štátneho socialistického vlastníctva odlišovala: výsledky spoločenskej práce si neprivlastňovala celá spoločnosť, ale len samotní členovia družstva; pri družstevnom socialistickom vlastníctve neexistoval jednotný fond vlastníctva, čo viedlo k skutočnosti, že družstvo bolo samostatným vlastníkom majetku; odmeňovanie členov družstva nebolo založené len na zásade *každému podľa jeho práce*, ale v prípadoch niektorých kategórií družstevníkov i na veľkosti združenej pôdy; štátne plánovanie neprenikalo do družstevnej poľnohospodárskej výroby v takej miere ako v prípade výroby priemyselnej.³³

Druhým druhom vlastníctva bolo *osobné vlastníctvo*. Osobné vlastníctvo bolo podľa K. Planka individuálnym druhom vlastníctva, pri ktorom k vykorisťovaniu človeka

³⁰ HANES – PLANK, ref. 26, s. 150 – 151.

³¹ § 101, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Okrem sledovaných foriem vlastníctva existovali podľa K. Planka i špeciálne prípady socialistického vlastníctva, ktoré nebolo možné zaradiť do jednej z jeho uvedených foriem, napr. v podobe vlastníctva masových organizácií. PLANK, ref. 27, s. 46.

³² HANES – PLANK, ref. 26, s. 151 – 154, 156.

³³ *Subjektom* družstevného socialistického vlastníctva bolo družstvo s vlastnou majetkovou a právnou samostatnosťou. *Predmetom* družstevného socialistického vlastníctva mohlo byť čokoľvek, čo nebolo vyhradené jeho vyššej forme, štátnemu socialistickému vlastníctvu. Do družstevného socialistického vlastníctva však i napriek uvedenému nepatrili všetky veci, s ktorými družstvo hospodáril. Družstvo mohlo hospodáriť okrem vlastných výrobných prostriedkov, ktoré tvorili predmet družstevného socialistického vlastníctva, i s predmetmi, ktoré mu boli odovzdané štátom do trvalého užívania, s predmetmi, ktoré mu boli zverené do správy či s predmetmi, ktoré boli vo vlastníctve jednotlivých členov družstva. Hlavný predmet a prameň vzniku socialistického družstevného vlastníctva predstavovala kolektívom družstva vytvorená produkcia družstva. HANES – PLANK, ref. 26, s. 161 – 164.

človekom nedochádzalo.³⁴ Osobné vlastníctvo vyjadrovalo nový vzťah medzi pracujúcim ľudom a výrobnými prostriedkami. Účelom socialistického vlastníctva bolo zvyšovanie materiálnej a kultúrnej úrovne pracujúceho ľudu s cieľom zabezpečenia maximálneho uspokojovania rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti. Zvyšovanie materiálnej a kultúrnej úrovne pracujúceho ľudu sa premietlo práve do osobného vlastníctva ľudí, ktoré bolo so socialistickým vlastníctvom v dialektickej súvislosti.³⁵ Osobné vlastníctvo tak reprezentovalo právo pracujúceho ľudu využívať veci pre jeho osobnú spotrebu, bolo predstaviteľom práva na podiel z výsledkov spoločenskej výroby.³⁶

Tretím druhom vlastníctva bolo *súkromné vlastníctvo*. Občiansky zákonník z roku 1950 upravoval sledovaný druh vlastníckeho práva pomerne stroho, keď konštatoval, že sa malo spravovať ustanoveniami danými pre vlastnícke právo, okrem prípadov, ak by z nich vyplývalo, že platili len o socialistickom či osobnom vlastníctve.³⁷ Ako už bolo zmienené, socialistická hospodárska sústava mala byť vytváraná postupnou premenou kapitalistických výrobných vzťahov na výrobné vzťahy socialistické. V prechodnom období, v ktorom sa nachádzala československá spoločnosť v roku 1950, však kapitalistické výrobné vzťahy neboli podľa autorov *Občianskeho práva* z roku 1955 celkom odstránené, v dôsledku čoho československý právny poriadok, nevynímajúc Občiansky zákonník z roku 1950, počítal s určitou formou existencie súkromného vlastníctva, typického pre kapitalistické výrobné vzťahy.³⁸ Hoci boli výrobné prostriedky v ľudovodemokratickom štáte súčasťou predovšetkým socialistického vlastníctva, v sledovanom období sa pripúšťala i existencia výrobných prostriedkov v súkromnom vlastníctve, a to v oblasti drobného podnikania, ktoré bolo založené na osobnej práci a nebolo podkladom vykorisťovania človeka človekom.³⁹ Na základe uvedeného bolo pri súkromnom vlastníctve možné hovoriť o jeho dvoch formách - o súkromnom kapitalistickom vlastníctve, v ktorom dochádzalo k priamemu vykorisťovaniu pracovných síl a o súkromnom vlastníctve drobných výrobcov, v ktorom k vykorisťovaniu nedochádzalo.

2.1 OPERATÍVNA SPRÁVA NÁRODNÉHO MAJETKU

Ako bolo už v rámci výkladu o štátnom socialistickom vlastníctve zmienené, subjektom štátneho socialistického vlastníctva bol československý ľud, ktorý bol

³⁴ PLANK, ref. 27, s. 59 – 60.

³⁵ HANES – PLANK, ref. 26, s. 166.

³⁶ *Subjektom* osobného vlastníctva boli fyzické osoby, *predmetom* osobného vlastníctva mohli byť predovšetkým predmety domácej a osobnej spotreby, rovnako ako rodinné domčeky a úspory, ktoré boli nadobudnuté prácou. § 105, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Prechodné obdobie, v ktorom sa nachádzala československá spoločnosť v roku 1950 neumožňovalo dôsledné uplatnenie zásady, podľa ktorej osobné vlastníctvo vznikalo len z pracovného príjmu. Kvôli skutočnosti, že vymedzenie jasnej hranice medzi vecami, ktoré boli nadobudnuté prostredníctvom práce a vecami, ktoré pochádzali z vykorisťovania nebolo jednoduchým, pre určenie druhu vlastníctva sa stal kľúčovým ukazovateľom účel, ktorému predmety slúžili - ak premet slúžil osobnej spotrebe, bol v osobnom vlastníctve, avšak v prípade, ak sa predmet spôsobom svojho užívania stal výrobným prostriedkom alebo tovarom, bol vo vlastníctve súkromnom. PLANK, ref. 27, s. 59 – 60.

³⁷ § 106, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

³⁸ HANES – PLANK, ref. 26, s. 170. V porovnaní s kapitalistickým obdobím však súkromné vlastníctvo v období socializmu už nemalo predstavovať základ spoločensko-hospodárskeho usporiadania a formu vlastníctva príznačnú pre vládnucu triedu, ale naopak pre porazenú, no v sledovanom období stále existujúcu triedu. PLANK, ref. 27, s. 64.

³⁹ HANES – PLANK, ref. 26, s. 170.

reprezentovaný štátom. Štát riadil a vykonával štátne socialistické vlastníctvo prostredníctvom svojich orgánov. Správa štátneho socialistického vlastníctva bola pritom vykonávaná vo viacerých formách. Podľa § 150 Ústavy z roku 1948 bolo štátne socialistické vlastníctvo spravované štátom v dvoch formách – priamo⁴⁰ alebo prostredníctvom národných podnikov,⁴¹ ktoré vznikli v roku 1945 na podklade znárodňovacích dekrétov prezidenta republiky č. 100-103/1945 Zb. a predstavovali jeden z kľúčových prvkov prestavby československého štátu.

Nehľadiac na ustanovenia pojednávajúce o operatívnej správe, ktoré nachádzame už v zmienenej Ústave z roku 1948 či Občianskom zákonníku z roku 1950, ktorý rozoznával dva druhy správy národného majetku, a to v podobe správy národného majetku národnými a komunálnymi podnikmi a na druhej strane inými socialistickými právnickými osobami,⁴² sa kľúčovým právnym predpisom vymedzujúcim inštitút operatívnej správy stal zákon č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyslových. Podľa zákona, ktorý zásadným spôsobom modifikoval podobu národného podniku vymedzenú v znárodňovacích dekrétoch prezidenta republiky z roku 1945, boli národné podniky samostatnými právnickými osobami, hospodáriacimi s majetkom, ktorý nebol v ich vlastníctve, ale vo vlastníctve štátu, ktorý im tento majetok zveroval do správy.⁴³ Národné podniky ako štátne orgány spravovali majetok, ktorý bol vo vlastníctve štátu, pričom konali s mocou odvodenou od štátu a v záujme štátu, no kým iné štátne orgány konali menom štátu, národné podniky konali vo vlastnom mene ako samostatné právnické osoby. Keďže podľa V. Knappa nebolo možné na sledovaný jav aplikovať žiaden predchádzajúci inštitút občianskeho práva, rovnako ako ho nebolo možné vyriešiť určitou predchádzajúcou formou civilistického myslenia, československá právna veda, inšpirujúc sa sovietskym vzorom, musela pracovať s novým konštruktom občianskeho práva, ktorý reflektoval nové ponímanie vlastníckeho práva a subjektov práva v podobe vzniku *tzv. operatívnej správy*.⁴⁴

Kľúčom k porozumeniu operatívnej správy ako formy výkonu štátneho socialistického vlastníctva bol podľa V. Knappa obsah štátneho socialistického vlastníctva. Podľa socialistickej právnej vedy sa obsah štátneho socialistického vlastníctva zásadným

⁴⁰ Priamu správu národného majetku štát vykonával predovšetkým prostredníctvom štátnej správy. Štátne orgány v tomto prípade nemali samostatnú právnu subjektivitu a pri správe národného majetku konali a vystupovali v mene štátu.

⁴¹ § 150, ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava.

⁴² § 103, ods. 1, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach popri priamej a operatívnej správe vymedzoval i tretiu formu správy štátneho socialistického vlastníctva v podobe trvalého užívania. § 103, ods. 2, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Okrem zmienených foriem správy štátneho socialistického vlastníctva bolo národný majetok možné vo výnimočných prípadoch spravovať i inými spôsobmi, ktoré boli upravené špeciálnymi predpismi.

⁴³ § 7, ods. 1 a § 10, zákon č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyslových.

⁴⁴ KNAPP, Viktor. Operativní správa národního majetku národními podniky. In *K Otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 10. Ako konštatoval D. Holub, ústrednou zásadou štátneho socialistického vlastníctva sa stala zásada jednoty vlastníctva a moci, ktorú dopĺňala zásada jednotného fondu sledovaného vlastníctva, ďalej zásada, podľa ktorej sa vlastnícke oprávnenia povinnosti štátu vykonávali s pomocou inštitútu správy národného majetku, ale zároveň i zásada, podľa ktorej socialistické hospodárske organizácie predstavovali štátom organizovaný kolektív, na čele ktorého stál zodpovedný vedúci, ktorému štát zveril určitú časť fondu štátneho vlastníctva na plnenie určitých úloh. V rámci výkonu vlastníckeho práva k zverenému majetku, s ktorým jednotlivé podniky hospodárili, bolo potrebné definovať vzťah medzi štátom a podnikmi. Po roku 1948, resp. 1950 bol preto zo sovietskej právnej vedy prevzatý špecifický právny konštrukt operatívnej správy národného majetku, reflektujúci nové ponímanie a typizáciu vlastníckeho práva, ktorý sledovaný problém riešil. HOLUB, Dušan. Vývoj obchodného a hospodárskeho práva po roku 1948. In *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*, 2009, roč. 27, s. 187 – 188.

spôsobom odlišoval od obsahu vlastníctva tak, ako ho predchádzajúcim obdobím vymedzovala s pomocou tradičného rímsko-právneho delenia oprávnení vlastníka na *ius possidendi*, *ius utendi*, *ius fruendi* a *ius disponendi* buržoázna právna veda. Podľa A. V. Venediktova bolo podstatou vlastníctva právo jednotlivca či kolektívu využívať výrobné prostriedky vo svojom záujme, prostredníctvom svojej moci, a to na základe triednych pomerov danej spoločnosti a v jej súlade. Hoci práve sledovaná skutočnosť charakterizovala povahu vlastníckeho práva a vyčleňovala ho tak od iných práv, medzi jednotlivými druhmi vlastníckych práv bolo možné pozorovať odlišnosti. Obsah štátneho socialistického vlastníctva bolo podľa V. Knappa potrebné skôr, než v teoretických špekuláciách hľadať v ekonomických pomeroch spoločnosti. Hoci štátnemu socialistickému vlastníckemu právu nebolo možné uprieť, že jeho súčasťou boli i tradičné oprávnenia vlastníka, jednoduchý výpočet oprávnení jeho podstatu nevystihoval. Obsah štátneho socialistického vlastníctva nespočíval podľa V. Knappa prioritne v právach vlastníka, ale v jeho povinnostiach, predovšetkým v povinnosti plniť jednotný hospodársky plán, rovnako ako s cieľom zvyšovania masy osobného vlastníctva či zvyšovania kvality jeho objektov, využívať objekty patriace pod štátne socialistické vlastníctvo. Práve za účelom plnenia sledovanej povinnosti boli vlastníčkovi priznané zmienené práva, prostredníctvom realizácie ktorých mohla byť uložená povinnosť splnená.⁴⁵

Od nového ponímania štátneho socialistického vlastníctva ako súhrnu povinností, v rámci ktorého boli vlastníčkovi práva poskytnuté práve za účelom plnenia sledovaných povinností, bolo odvodené i ponímanie operatívnej správy. Podľa autorov *Učebnice občianskeho a rodinného práva* z roku 1953, pritom operatívnu správu nebolo možné vnímať abstraktne, ale vždy vo vzťahu k hospodárskym pomeroch spoločnosti, ktoré boli príznačné vlastníctvom výrobných prostriedkov štátom a s prihliadnutím ku konkrétnym hospodárskym úlohám, ktoré mal operatívny správca v rámci operatívnej správy plniť. Štát s cieľom vybudovania socializmu riadil celé hospodárstvo prostredníctvom štátneho plánu rozvoja spoločnosti a za týmto účelom kreoval podniky ako samostatné hospodárske jednotky, ktorým zveroval určité časti národného majetku do správy, aby s nimi za účelom plnenia čiastkových hospodárskych úloh smerujúcich k výstavbe socializmu hospodárili. Oprávnenia, ktoré operatívny správca v rámci operatívnej správy dostal, tak slúžili práve k naplneniu zmienenej povinnosti.⁴⁶

Operatívny správca mal v rámci operatívnej správy národného majetku právo užívať zverený majetok a požívať jeho plody a úžitky, avšak musel spĺňať podmienku, že takéto konanie smerovalo k naplneniu hospodárskych úloh (výrobná spotreba v rámci plnenia výrobného plánu určitým podnikom), pretože sa mohli vyskytnúť i prípady, kedy operatívny správca takéto právo nemal (distribučné podniky mali právo na užívanie a požívanie zariadenia, nie však vecí, ktoré im boli zverené za účelom distribúcie). Tak, ako v prípade užívania vecí a požívania jej plodov a úžitkov, bol operatívny správca s vecou oprávnený disponovať,⁴⁷ avšak opäť iba v tých prípadoch, v ktorých to slúžilo

⁴⁵ KNAPP, ref. 44, s. 15 – 17.

⁴⁶ KNAPP, ref. 21, s. 232.

⁴⁷ Práve pri oprávnení disponovať s vecou sa výrazným spôsobom prejavovala *zásada jednoty moci a vlastníctva štátu*. Ako už bolo zmienené, operatívny správca bol samostatným subjektom práv a povinností, ktorý bol vo svojom mene oprávnený napríklad i uzatvárať zmluvy smerujúce k scudzeniu vecí. V prípade kúpnej zmluvy uzavretej medzi operatívnym správcou na jednej strane a občanom či ľudovým družstvom na strane druhej, operatívny správca ako scudziteľ uzatváral vo svojom mene zmluvu, ktorou sa na občana či ľudové družstvo prevádzalo vlastníctvo štátu, nie operatívneho správcu. A naopak, zmluvou, ktorá bola uzatvorená operatívnym správcou ako nadobúdateľom v jeho mene sa vec nestala vlastníctvom operatívneho správcu, ale štátu ako súčasť národného majetku. Iná situácia

k plneniu úloh vymedzených hospodárskym plánom. V rámci výpočtu vlastníckych oprávnení pri vymedzení operatívnej správy národného majetku špecifické postavenie požívalo oprávnenie držať vec.

Špecifické postavenie sledovaného oprávnenia bolo spôsobené podobou inštitútu držby v rámci sovietskej právnej vedy, ktorá držbu vnímala iba ako jednoduché právo faktického panstva nad určitou vecou - požiadavka *corpus possessionis* tak naplnená bola, no požiadavka *animus possidendi* absentovala. Občiansky zákonník z roku 1950 rozlišoval držbu a detenciu, pričom pre držbu bolo potrebné, aby držiteľ s vecou nakladal tak, ako s vlastnou vecou. V prípadoch vecí, ktoré boli v operatívnej správe, však operatívny správca nenakladal so zverenou vecou ako s vlastnou, ale ako s vecou, ktorá mu bola štátom zverená do operatívnej správy. Hoci uvedený problém núkal riešenie v podobe označenia operatívneho správcu za detentora, podľa V. Knappa sledované riešenie nebolo vhodné, keďže by oslabovalo postavenie operatívneho správcu, sťažovalo posesórnu ochranu, ktorej by sa v prípade narušenia držby musel dovolávať sám štát, no predovšetkým sťažovalo plnenie úloh vyplývajúcich z plnenia hospodárskeho plánu. Riešením sledovanej situácie mohlo podľa V. Knappa po vzore operatívnej správy národného majetku byť konštruovanie inštitútu operatívnej držby. Takéto riešenie by predpokladalo situáciu, v ktorej by štát zostal držiteľom majetku a operatívny správca by bol operatívnym držiteľom národného majetku, prostredníctvom ktorého by v medziach operatívnej správy bolo realizované právo držby - síce by nenakladal s vecou ako so svojou, čo tvorilo kľúčový prvok držby, ale rovnako by s ňou nenakladal ako s cudzou, čo bolo príznačné pre detenciu. Operatívny správca by s vecou nakladal ako s vecou zverenou do operatívnej správy. Vzhľadom k zmieneným argumentom bolo podľa V. Knappa potrebné k obsahu operatívnej správy zaradiť i právo držby.⁴⁸

Hoci predchádzajúci demonštratívny výpočet oprávnení operatívneho správcu mohol budiť dojem, že postavenie vlastníka a operatívneho správcu je rovnaké, medzi vlastníkom a operatívnym správcom boli zásadné rozdiely. Obsahom socialistického vlastníckeho práva, ktoré bolo potrebné vnímať vo vzťahu k národnému majetku ako celku, nie vo vzťahu k určitej veci v štátnom socialistickom vlastníctve, bolo plnenie úloh, ktoré vyplývali z procesu výstavby socialistického zriadenia. Kým hlavnou úlohou štátu ako vlastníka národného majetku bola zmienená všeobecná povinnosť plnenia úloh vyplývajúcich z výstavby socializmu, operatívna správa plnila v rámci sledovanej úlohy štátu len určité čiastkové úlohy, ktoré tvorili obsah operatívnej správy. A naopak, kým práva štátu boli vymedzené celkovou líniou výstavby socializmu, práva operatívneho

bola pozorovateľná v prípadoch, kedy sa vec prevádzala medzi operatívnymi správcami navzájom. Keďže operatívni správcovia neboli vlastními častí národného majetku, ktoré im boli zverené do správy, nebolo medzi nimi možné prevádzať vlastníctvo, ale len operatívnu správu, pričom vlastníkom veci zostával stále štát. Prevod časti národného majetku z operatívnej správy jedného operatívneho správcu do operatívnej správy iného operatívneho správcu bol uskutočňovaný nielen prostredníctvom občianskoprávných zmlúv, ale rovnako i prostredníctvom administratívnych aktov či spojením občianskoprávných zmlúv a administratívno-právných aktov. Pre uvedené prípady však stále platila ústredná zásada v podobe prevodu operatívnej správy, nie vlastníctva, ktoré zostávalo stále v rukách štátu. KNAPP, ref. 21, s. 236 – 238.

⁴⁸ Podľa V. Knappa mali operatívni správcovia okrem zmienených oprávnení taktiež i právo požadovať reinvindikačnou žalobou vydanie veci, ktorá patrila pod ich operatívnu správu a bola bezprávne zadržovaná, rovnako ako vzoprieť sa s pomocou negatívnej žaloby akémukoľvek rušeniu vlastníckeho práva k takejto veci. Operatívni správcovia mali v neposlednom rade v medziach operatívnej správy i procesné práva. Ako však V. Knapp zdôrazňoval, obsah operatívnej správy bol vždy vymedzený konkrétnymi úlohami, ktoré mal operatívny správca plniť. Operatívnu správu tak bolo nevhodné vymedzovať abstraktne, ale len s prihliadnutím ku konkrétnym hospodárskym úlohám, ktorý operatívny správca mal v rámci operatívnej správy plniť. KNAPP, ref. 44, s. 15 – 17.

správca boli obmedzené len na čiastkové úlohy vyplývajúce z obsahu operatívnej správy, k splneniu ktorých boli operatívne správcovi sledované oprávnenia poskytnuté. Ďalší rozdiel medzi vlastníkom a operatívnym správcom bolo možné pozorovať v záujme, ktorý sa vlastníkom a operatívny správca svojou činnosťou snažil naplniť. Uvedomujúc si, že vlastníkom štátneho socialistického vlastníctva bol ľud reprezentovaný štátom, bolo možné konštatovať, že štát ako vlastník vykonával svoje vlastnícke právo vo svojom vlastnom záujme, teda v záujme ľudu. Uvedené však nebolo možné konštatovať i o operatívnych správcach. Operatívny správca nekonal vo svojom vlastnom záujme, teda v záujme napríklad národného podniku, ale v záujme ľudu. Kým vlastník v podobe štátu tak konal vo všeobecnom záujme pracujúceho ľudu, operatívny správca konal v záujme špeciálnom, ktorý bol vymedzený všeobecným záujmom a smeroval k jeho naplneniu. Vymedzujúc rozdiely medzi vlastníkom a operatívnym správcom bolo v neposlednom rade potrebné poukázať na skutočnosť, že kým štát ako vlastník konal svojou vlastnou mocou, ktorá nebola od nikoho odvodená, operatívny správca konal mocou odvodenou práve od vlastníka. Sledovaný rozdiel bolo podľa V. Knappa možné označiť za základ operatívnej správy - operatívny správca konal vo vlastnom mene, no nie svojou mocou, ale mocou štátu.⁴⁹

Zhrnúc predchádzajúci výklad, je možné operatívnu správu ako špecifický konštrukt občianskeho práva pofebruárového obdobia vymedziť ako komplex práv a povinností, ktorý bol operatívne správcovi zverovaný za účelom plnenia čiastkových úloh vyplývajúcich z procesu budovania socializmu v Československu. Operatívni správcovia boli samostatnými hospodárskymi jednotkami, ktorým štát zveroval časti národného majetku práve za účelom plnenia úloh vyplývajúcich z hospodárskeho plánu pri výstavbe socializmu. Keďže operatívni správcovia v procese plnenia zmienených úloh vstupovali do majetkovoprávných vzťahov nielen s inými podnikmi, ale i občanmi, okrem hospodárskej samostatnosti im bola štátom priznaná i samostatnosť právna. Operatívni správcovia tak boli samostatnými právnickými osobami, ktoré v právnych vzťahoch vystupovali vo vlastnom mene, avšak ako štátne orgány konali s mocou odvodenou od štátu a v záujme štátu.⁵⁰

ZÁVER

Ako je možné na predchádzajúcich častiach približujúcich podstatu a špecifiká nového ponímania vlastníckeho práva pozorovať, charakteristický znak socialistického právneho systému predstavovalo špecifické ponímanie významu a obsahu vlastníckeho práva. Československá právna úprava vlastníckeho práva bola založená na myšlienkach vymedzených nielen prostredníctvom ideologickej literatúry marxizmu-leninizmu, ale taktiež i súvisiacimi prácami novej generácie sovietskych právnikov. Obdobne ako v iných krajinách socialistického bloku, i v Československu sa reforma vlastníckeho práva stala základným pilierom ideologickej premeny veľkej časti ostatných inštitútov občianskeho práva a možno konštatovať, že i kľúčovým prvkom procesu premeny československých hospodárskych vzťahov po roku 1948. Klasické teórie deklarujúce absolútnu povahu vlastníckeho práva vo význame moci nad vecou, ktoré vyplývali z rímskeho práva a boli recipované prostredníctvom občianskych zákonníkov z 19. storočia, boli v nových podmienkach označené za zastarané a boli nahradené ponímaním vlastníckeho práva ako vzťahu, ktorého obsah bol založený na stupni hospodársko-spoločenského vývoja a podriadený kolektívnym záujmom. Východiskom realizácie ideologických cieľov reformy

⁴⁹ KNAPP, ref. 44, s. 18 – 24, 30 – 39.

⁵⁰ KNAPP, ref. 21, s. 232 – 233.

úlohy vlastníctva v spoločnosti bola jeho typizácia, ktorá predstavovala jeden zo základných znakov socialistického právneho systému,⁵¹ pričom ústredným pilierom nového občianskeho práva, ktorý jeho ťažisko posunul do oblasti vecných práv, sa stalo práve socialistické vlastníctvo.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Lenka Martincová
lenka.martincova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

⁵¹ BĚLOVSKÝ, ref. 21, s. 440, 442.

Filozoficko-teoretické determinanty revízie vecných práv¹

Tomáš Mészáros

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Mészáros, Tomáš. Filozoficko-teoretické determinanty revízie vecných práv. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 122 – 127.

Článok prináša sumarizujúci pohľad na dominantné filozofické teórie, ktoré sa v minulosti venovali problematike vymedzenia veci, pričom načrtáva prieniky medzi filozofickým a právnym diskurzom. Záver článku je venovaný úvahám pro futuro v rámci potenciálnych výziev, ktorým môžu vecné práva v budúcnosti čeliť.

ABSTRACT

Mészáros, Tomáš. Philosophical and theoretical determinants of the revision of the rights in rem. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, s. 122 – 127.

The article presents a summarizing view of dominant philosophical theories that have in the past dealt with the issue of “thing” (object) with the focus on the intersections between philosophical and legal discourse. The conclusion of the article is devoted to considerations of pro futuro challenges that rights in rem may face in the future.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vec, vecné práva, Kant, Husserl, Foucault, Russell

KEY WORDS

thing, rights in rem, Kant, Husserl, Foucault, Russell

1. SPÄŤ K VECIAM SAMOTNÝM!

Úvahy o filozofických determinantoch vecných práv je možné (a azda aj vhodné) uviesť alúziou na známy apel Edmunda Husserla.² Obdobne ako on „zavelil“ na návrat späť k samotným veciam, môžeme aj my označiť ako našu východiskovú tézu v procese vytvárania nového doktrínálneho prístupu k vecným právam potrebu nového konceptuálneho vymedzenia centrálneho pojmu vecných práv – veci.

Základom takého kroku je verifikácia súladu aktuálneho „prirodzeného“ vnímania konceptu veci s jeho normatívnym vymedzením. Inak vyjadrené, predmetom nášho záujmu by malo byť to, akým spôsobom je v súčasnosti v objektívnej realite vnímaná „vec“ a či je súčasná percepcia vecí adekvátne zohľadnená v jej normatívnom koncepčnom vyjadrení. Zároveň podotýkame, že by nás nemalo bezvýhradne zaujímať samotné normatívne definíčné vyjadrenie tohto pojmu (*legálna definícia veci*), ale skôr koncepčný prístup k tomuto pojmu v rovine jeho právnej (normatívnej) transformácie. Výsledkom

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² HUSSERL, Edmund. *Logická zkoumání. II/1. Zkoumání k fenomenologii a teorii poznání*. Praha: OIKOYMENH, 2010, s. 15.

našej analýzy by mal byť náčrt potenciálnych zmien v podobe rozšírenia alebo zúženia významovej schémy noriem,³ ktoré sa týkajú vecí a vecných práv.

2. VEC AKO SÚČASŤ FILOZOFICKÉHO DISKURZU

Na prvý pohľad sa môže javiť, že vec nie je pojmom, ktorého definičné vymedzenie by mohlo predstavovať problém. Zo sémantického hľadiska vieme vymedziť niekoľko významových okruhov tohto pojmu. Vecou môžeme chápať:

- všetko, čo jestvuje mimo človeka, a to ako konkrétny alebo abstraktný jav;
- konkrétny predmet, jav vnímateľný zmyslami; predmet slúžiaci človeku, osobný majetok (*to je cenná vec, pobaliť si svoje veci*);
- fakt, skutočnosť; skutok; udalosť (*známa vec; vážna vec; hlavná vec, nepríjemná vec*);
- problém, otázku; záležitosť (*to je tvoja vec; ministerstvo zahraničných vecí*);
- činnosť, prácu a jej výsledky (*rozumie sa svojej veci*).⁴

V kontexte doktrínálnych úvah o vecných právach sa ako aplikovateľné javia predovšetkým prvé dva sémantické okruhy. V rámci prvého významového okruhu sa pri veciach jednak zdôrazňuje ich autonómnosť a samostatnosť a zároveň ich oddelenosť od ľudskej entity. Táto významová rovina je prominentná v rámci Kantovej filozofie a jej (pred)obraz nachádzame vo vymedzení „vecí osebe“.⁵ Druhá významová rovina pracuje s vecou ako konkrétnou súčasťou prírodného materiálneho sveta - ako zmyslami vnímateľným a poznateľným predmetom, ktorý slúži človeku.

Prezentovaný sémantický výklad pojmu vec je kompatibilný s prirodzeným, intuitívnym vnímaním vecí, keďže odzrkadľuje bežnú jazykovú prax. Zároveň však platí, že prvé dva sémantické okruhy odokrývajú základné problémy, ktoré dlhodobo zohrávajú v rámci filozofického diskurzu o veciach dominantnú rolu, pričom je potrebné dodať, že v rámci filozofie predstavuje problematika veci jednu z nosných tém (najmä v oblasti metafyziky a gnozeológie).⁶

Vec je vo filozofii vnímaná ako súcno (predmet, objekt), ktorého existencia sa jednak vymedzuje v relácii k človeku a zároveň aj k relácii k iným veciam. Vytvárajú sa tak dve osi skúmania – jedna je determinovaná vzťahom medzi človekom a vecou a druhá vzťahmi medzi vecami navzájom.⁷ Obe tieto roviny skúmania sú dôležité aj pre právny diskurz. Pokým prvá oblasť sa zaoberá otázkou objektívnou poznateľnosti vecí a ich oddelenosťou od človeka, druhá rovina sa koncentruje na problém totožnosti a vzájomného rozdielu medzi vecami, ako aj problémom odlišnosti veci od objektu a od predmetu.⁸

³ KELSEN, Hans. *Čistá právna veda*. Bratislava: Kalligram, 2018, s. 40 – 41.

⁴ KAČALA, Ján – PISARČÍKOVÁ Mária – POVAŽAJ Matej. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda 2003, heslo: **vec**.

⁵ KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé přísti metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1992, s. 49 – 50.

⁶ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 22.

⁷ JASPERS, ref. 6, s.23

⁸ FROLOV, Ivan. *Filozofický slovník*. Bratislava: Pravda 1982, s. 487 – 488.

Odpovede na tieto otázky/problémy majú v právnej rovine priamy a bezprostredný vplyv napríklad na možnosť pôsobenia vecných práv *erga omnes*,⁹ keďže prisúdenie tohto špecifického právneho atribútu vecným právam je podmienené predpokladom, že veci majú objektívne kvality, ktoré sú univerzálne (každým) identifikovateľné a poznateľné, pričom ich existencia nezávisí od poznávajúceho subjektu, ale existujú sami osebe. Vychádzajúc z našej každodennej skúsenosti sa môže javiť tento záver ako triviálny či banálny, avšak v kontexte filozofických reflexií sa jedná o tézu, ktorá až taká jednoznačná nie je a bola zdrojom viacerých polemík, ktorých korene siahajú až do antickej filozofie.

Platón bol presvedčený, že príčinou a podstatou vecí je idea a veci iba sčasti participujú (*methexis*) na tomto svojom ontologickom, teleologickom a logickom modeli. Inak vyjadrené, veci boli podľa neho názoru len zrkadlom idey a neboli finálnym cieľom poznania. Empirickým spôsobom – zmyslami – sme pravú objektívnu podstatu vecí nemohli spoznať.¹⁰

Posun vo vnímaní vecí nastal už u Aristotela, ktorý vec definuje cez prizmu jej substancie (*usía*). Substancia je podstata vecí a Aristoteles ju vymedzuje ako samostatné bytie, ktoré **existuje samo osebe** a predstavuje zjednotenie látky a formy. Vec – podľa Aristotela – je teda vždy uskutočnením formy na materiálnom podklade, ktorý je možnosťou, lebo prijíma určitý a určiteľný tvar (formu). Tento posun vo vnímaní vecí bol veľmi dôležitý (a jeho dôsledky boli neskôr zohľadnené aj vo vzťahu k právu), pričom „trvalý prínos Aristotelovej teórie vedy spočíva v tom, že ľudské poznanie spojil s poznaním reálneho sveta.“¹¹

Existenciu vecí osebe neskôr predpokladal aj I. Kant, ktorý však tento pojem využil pre označenie **predmetu osebe**. Inak vyjadrené, v kantovskom ponímaní je predmet o sebe predmetom bez vzťahu k ľudskému predstavovaniu,¹² umožňuje však afekciu, ktorá je predpokladom všetkej skúsenosti. Pod afekciou myslí fyzikálno-empirické pôsobenie vecí osebe, ktorého neempirickým účinkom je skúsenosť. Kant v konečnom dôsledku tvrdí, že vec samu osebe nemôžeme spoznať (je transcendentná) a vnímame ju len v rovine javu, ktorý racionálne rekonštruujeme vo svojich predstavách na základe empirických skúseností o danej veci.

Ďalší posun vo filozofickom vnímaní vecí nastáva v novovekej filozofii. Podľa B. Russella je vec systémom, **postupnosťou tried jednotlivín** a teda nič iným, než logickou fikciou. Jednotlivinami pritom chápe zmyslové údaje, tak ako sú nám reálne dané. Túto svoju koncepciu Russell objasňuje na príklad stoličky v miestnosti: v každom okamihu pre každého človeka sa stolička javí rôznymi spôsobmi. Všetky stoličky v istom čase vytvárajú určitú triedu. Všetky množiny javov sa menia od jedného času k druhému – ak vezmeme stoličku a rozbijeme ju, bude už predstavovať inú množinu iných javov než ako pôvodná celistvá stolička. S aktuálnou množinou javov (jednotlivinou) je však vždy spojená celá množina korelácií rôznych druhov – čiže jednotlivina (to ako sa mi javí stolička v danej chvíli) nie je nikdy izolovaná, ale nejakým spôsobom, ktorý zodpovedá očakávaniam ľudí, sa spája s inými jednotlivinami.¹³ Aj Russell teda vychádza z predpokladu poznateľnosti vecí prostredníctvom empirickej skúsenosti (jednotlivín), avšak dopĺňa ju o širší časovo-

⁹ MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-12-09].

¹⁰ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie. Starověk a středověk*. Praha: Votobia 1998, s. 163 – 175.

¹¹ FOTTA, Peter. Koncepcia súčasnej realistickej metafyziky. In *Filozofia*, 2001, roč. 56, č. 4, s. 230.

¹² HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 7 – 37.

¹³ RUSSELL, Bertrand. *Filozofia logického atomizmu*. Bratislava: Kalligram 2004, s. 140 – 141.

priestorový kontext. Znova na príklade stoličky Russell uvádza, že ak si kupujete stoličku, nekupujete len to, čo sa nám javí v danej chvíli, avšak aj jej budúci potenciál, čiže to, ako sa nám bude javiť doma. Druhá rovina javenia veci je však len logickou fikciou, ktorá v danom momente (v čase kúpy stoličky) nemá reálny základ. Russellovo vymedzenie veci je obzvlášť relevantné vo vzťahu k vytváraniu právnych vzťahov, keďže práve tieto vzťahy sa častokrát viažu nielen na aktuálny stav veci (aktuálnu množinu javov), ale aj na ďalšie očakávania spájané s danou vecou.

Druhý moderný filozofický prúd, na ktorý by sme chceli poukázať v súvislosti s osobitným filozofickým vymedzením veci, je **fenomenológia**.

Vo fenomenologickej metóde (ktorej zakladateľom je v úvode zmienený E. Husserl) prevláda platónska myšlienka „nazerania“. V tom, čo sa javí (*fainetai*), človek dokáže zachytiť bezprostredne formu, ideu (*eidos*) - **fenomén** nezmyslového - podobne ako u Platóna.¹⁴

Vec je aj v tomto prípade konštrukciou intuitívnej mysle. Centrálnym pojmom fenomenológie je fenomén, ktorý je vymedzený ako javová stránka vecí, teda to, čo sa zjavuje nášmu vedomiu.¹⁵ Primárnym cieľom fenomenológie je skúmanie a spoznanie veci samotnej, keďže práve veci samotné sú podľa Husserla prameňom skúseností o veciach.¹⁶ Tento návrat k veciam sa má realizovať na metodologickej úrovni prostredníctvom eidetickej redukcie, ktorá predpokladá vylúčenie všetkých empirických prvkov poznávaných vecí (tzv. „uzátvorkovanie“ vecí) a následnú identifikáciu čistej podstaty objektov. Na okraj podotýkame, že tento prístup je čiastočne v kontrapunkte k systematickému prístupu B. Russella, keďže izoluje veci od „ostatnej“ reality.

Fenomenologický prístup k veciam posunul ďalej Martin Heidegger - žiak a nasledovník Edmunda Husserla. Vo svojej eseji „Vec“¹⁷ prináša Heidegger syntetický pohľad, ktorý prepája koncepciu „veci osebe“ s tým, ako dané veci vstupujú do interakcie s nami a s okolím. Heidegger pre objasnenie svojej teórie využíva príklad džbánu. Džbán stojí sám v sebe, je niečím samostatným. Touto svojou samostatnosťou sa odlišuje od predmetu, ktorý stojí pred nami. Existencia tohto džbánu nie je závislá od toho, či ho bezprostredne vnímame (ako predmet), či si ho sprítomňujeme v spomienkach. Džbán - ako vec je bytostne prítomná. Zároveň však platí, že vec vecní (*Das Ding dingt*),¹⁸ pričom „vecnenie“ je vždy prejavom zhromažďovania.

Heidegger v tejto súvislosti poukazuje na staronemecké slovo „thing“, ktorého pôvodný význam bol práve zhromaždenie, ktorého cieľom malo byť prejednanie spornej veci - záležitosti, o ktorej bolo potrebné rozprávať a na ktorej daným osobám záleží. Takúto konotáciu má podľa neho aj latinské slovo „res“, ktoré prvotne neoznačovalo vec, ale záležitosť, o ktorej je nutné komunikovať a rozprávať. V tomto zmysle je následne „res publica“ označením všetkého, čo sa týka záujmu verejnej sféry. Znova je dôležité upozorniť na to, že latinské res (obdobne ako starogermánske thing) označuje to, čo sa týka človeka a jeho záujmov (spor, prípad, záležitosť).¹⁹

Heidegger teda poukazuje na to, že aj keď veci existujú osebe, k odhaleniu ich podstaty a zmyslu je potrebné spájať ich aj s okolitým bytím. Veci nadobúdajú svoj zmysel práve vtedy, keď odkazujú k celku sveta. Džbán síce existuje sám osebe ako vec, avšak v konfrontácii s celkom sveta môže nadobúdať rôzne významy - môže reprezentovať

¹⁴ FOTTA, Peter. *Koncepcia súčasnej realistickej metafyziky*. In *Filozofia*, 2001, roč. 56, č. 4, s. 226 - 240.

¹⁵ LYOTARD, Jean-Francois. *Fenomenológia*. Bratislava: SOFA, 1992, s. 9.

¹⁶ PATOČKA, Jan. *Úvod do fenomenologickej filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 5.

¹⁷ HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 7 - 37.

¹⁸ HEIDEGGER, ref. 17, s. 23.

¹⁹ HEIDEGGER, ref. 17, s. 25.

smäd (ako nástroj na jeho uhasenia), ale aj zábavu či pohostinnosť (ak sa do neho nalejte víno), ale aj dekoráciu (ak sa ponechá prázdny alebo sa do neho vložia kvety). Práve zhromažďovanie významov je podľa Heideggera pre veci typické, pričom tento proces je výrazne ovplyvnený ľudskou aktivitou.

3. RELEVANCIA FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA VECI VO VZŤAHU K PROBLEMATIKE VECNÝCH PRÁV A VECNÉ PRÁVA PRO FUTURO

Pojem veci v právnom zmysle je determinovaný normami právneho poriadku. Tie sú pre zmenu podmienené (aj) filozofickým nazeraním na danú problematiku, ktorej má byť prisúdený normatívny významový rámec. Uvedené sa týka aj pojmu „vec,“ pričom dôkazom tohto tvrdenia je historický pohľad na vývoj normatívneho ukotvenia veci v právnych systémoch: na pojmové vymedzenie a určenie veci v rímskom práve mala výrazným vplyv Aristotelova metafyzika, na koncepčné uchopenie veci vo Všeobecnom zákonníku občianskom z roku 1811 mal pre zmenu zásadný vplyv I. Kant.²⁰ Napríklad, jedným z mnohých normatívnych záverov, ktoré vyplynuli z Kantovej filozofie je nemožnosť právneho vzťahu medzi osobou a vecou (tzn. vec vždy môže byť len predmetom právnych vzťahov).²¹

Uvedené príklady prieniku práva a filozofie sú dobovo podmienené. Michel Foucault - francúzsky postmoderný filozof – zaviedol nový pojem „epistémé,“ ktorým vymedzil schému diskurzu každej doby. Vo svojej knihe Archeológia vedenia, definoval epistémé nasledovne: „*Epistémé je súbor vzťahov zjednocujúcich v danom období diskurzívne praktiky, ktoré umožňujú vznik epistemologickým figurám, vedám, poprípade iným formalizovaným systémom.*“²²

Každá historická epocha má svoju epistémé a prejavuje sa svojimi základnými kódmi kultúry. Podľa nášho názoru je naša historická epocha taktiež špecifická svojou epistémé a jej osobitosti by sa mali premietnuť aj do právneho diskurzu, a to aj v rovine koncepčného vymedzenia veci. V predošlej časti príspevku boli prezentované filozofické koncepcie vnímania veci, ktoré svoju historickú úlohu splnili (Platón, Aristoteles, Kant) a zároveň aj modernejšie koncepcie, ktorých normatívna reflexia potenciálne ešte len môže nastať.

Koncepčné normatívne vymedzenie veci *pro futuro* by malo podľa nášho názoru zohľadňovať aktuálne spoločenské trendy a spôsoby, akým sú veci vnímané, ako aj prognózy ich smerovania. V posledných rokoch sme svedkami najmä zužovania rozsahu pojmu vec, napríklad v rámci rozšíreného procesu **dereifikácie zvierat**. Jednou z možností je pokračovať v tomto trende a postupne vytvárať čiastočné zmeny - výnimky z množiny vecí.

Druhou možnosťou je koncepčná a komplexná zmena prístupu k veci ako centrálnemu pojmu vecných práv. Výsledkom takéhoto prístupu môže byť paradigmatická zmena vo vnímaní veci, ktorá bude zohľadňovať súčasnú epistémé a ktorá vytvorí adekvátny a perspektívny model pre budúci (nielen technologický) vývoj.

V tejto súvislosti má opodstatnenie znova poukázať na filozofický diskurz o povahe a podstate vecí. Jednotiacou líniou moderných filozofických koncepcií (za všetky spomeňme aspoň fenomenológiu) je snaha o autonómne vymedzenie pojmu vec, ktoré by bolo objektívne a nezávislé (napr. od subjektu, ktorý vec vníma). Tento cieľ môže byť

²⁰ VAŠEČKA, Jan. *Věc v právním smyslu v historickém pohledu*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1979, s. 67.

²¹ VAŠEČKA, ref. 20, s. 65.

²² FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann & synové, 2002, s. 285.

zásadný aj pre právnu vedu, ktorá bude vzhľadom technologický vývoj v najbližšej budúcnosti konfrontovaná s viacerými výzvami, a to aj v rovine vecných práv.

Z náhľadu na filozofický diskurz o veciach, ktorý bol prezentovaný v tomto príspevku, je zrejmé, že snaha o vymedzenie podstaty vecí sa realizovala na osi **človek → vec**, pričom sa skúmal predovšetkým vzťah týchto dvoch prvkov. Technologický vývoj však spôsobuje postupné približovanie, prelínanie až spájanie týchto dvoch prvkov (v tomto duchu môžeme poukázať preklenutie Heideggerovej výčitky, ktorá spočívala v našej vzdialenosti od vecí, ktoré vedie k zhateniu možnosti poznať vec).²³

V právnej rovine bola v tejto oblasti prvou „lastovičkou“ rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci **Riley v. California**, v ktorom súd zakázal prehľadávanie obsahu mobilných telefónov zadržaných osôb bez vydaného súdneho príkazu, pričom v odôvodnení svojho rozhodnutia súd uviedol, že *„mobilné telefóny sú v súčasnosti všadeprítomnou a neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života, a to až do takej miery, že pomyselný návštevník z Marsu by pri pozorovaní ľudí mohol prísť k záveru, že mobilné telefóny sú dôležitou súčasťou ľudskej anatómie.“* Toto rozhodnutie – aj keď v súčasnosti môže vyvolávať skôr skepsu či úškrn na tvári – poukazuje na výrazný posun v rámci percepcie vecí. Ako aj náš historicko-filozofický exkurz preukázal, vec bola štandardne vymedzovaná ako niečo, čo existuje mimo sféry ľudskej bytosti. Táto téza však v súčasnosti začína mať výrazné medzery.

Ďalšou (a ani zd'aleka nie poslednou) oblasťou, ktorá bude predstavovať koncepčnú výzvu pri vymedzení vecí pro futuro je virtuálny priestor, v ktorom sa znova otvára (a azda intenzívnejšie než kedykoľvek v minulosti) otázka identifikovateľnosti a poznateľnosti vecí a ich existencia samých osebe.

Nová koncepcia vecných práv by mala byť mala byť pripravená na budúce výzvy a jedným so spôsobov, ako tento cieľ dosiahnuť, je inkorporácia moderného konceptu vecí do normatívneho systému.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Mgr. Tomáš Mészáros, PhD.

tomas.meszaros@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave,

Právnická fakulta

Katedra teórie práva a sociálnych vied

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava

Slovenská republika

²³ HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 7 – 9.

Nezistení a neznámi vlastníci půdy v podmínkách Slovenskej republiky¹

Olexij M. Meteňkanyč
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

METEŇKANYČ, M. Olexij. Nezistení a neznámi vlastníci půdy v podmínkách Slovenskej republiky. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 128 – 140.

Príspevok má ambíciu predstaviť problematiku neznámych a nezistených vlastníkov pôdy v podmienkach Slovenskej republiky. Okrem stručného historického prierezu evidovania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam na území Slovenskej republiky, v rámci ktorého poukazujeme na dôvody vzniku tohto negatívneho javu v rámci nášho pozemkového práva, sa venujeme i analýze súčasného stavu tejto problematiky, kde našu pozornosť upriamujeme na najaktuálnejšie výzvy a otázky súvisiace s touto problematikou. Na záver predkladáme zopár reflexií, ako možno zlepšiť uvedený nie príliš priaznivý stav, v ktorom sa nachádza pozemkové vlastníctvo Slovenskej republiky a akými spôsobmi by sa dali eliminovať vysoké počty neznámych a nezistených vlastníkov.

ABSTRACT

METEŇKANYČ, M. Olexij. Undetermined and unknown landowners in the Slovak Republic. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 128 – 140.

The article has the ambition to present issue of undetermined and unknown landowners in the Slovak Republic. In addition to a brief historical section of registration of property rights in the territory of the Slovak Republic, in which we point out the reasons for this negative phenomenon within our land law, we also analyze the current state of this issue, where we focus our attention on the most recent challenges and issues related to this phenomenon. In conclusion, we present a few reflections on how to improve the aforementioned not very favorable situation in which the land ownership of the Slovak Republic is located and in what ways it would be possible to eliminate the large numbers of unknown and undetected owners.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Nezistení vlastníci, neznámi vlastníci, pôda, Slovenský pozemkový fond, vlastníctvo

KEY WORDS

Undetermined landowners, unknown landowners, land, Slovak land fund, ownership

1. ÚVOD

V predkladanom príspevku sa chceme venovať problematike nezistených a neznámych vlastníkov pôdy v podmienkach Slovenskej republiky. V súčasnosti kataster nehnuteľnosti eviduje približne 29 miliónov vlastníkov. Z tohto počtu, ešte v roku 2017,

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

bolo okolo 5 miliónov nezistených, resp. neznámych vlastníkov, čo je okolo 17 percent z celkového počtu a ide prevažne o pozemky, ktoré sa nachádzajú v extraviláne obcí.²

Je však potrebné rozlišovať medzi nezisteným a neznámym vlastníkom pôdy. Pri neznámych vlastníkoch sú nám meno, priezvisko a často i dátum narodenia známe, čo však nepoznáme je miesto trvalého pobytu. Pri nezistených vlastníkoch neexistujú žiadne údaje o vlastníctve ani v pozemkovoknižnej vložke, ani v katastri nehnuteľností.³ Ak budeme v texte používať výslovne len označenie nezistení vlastníci, budeme mať na mysli obe konkrétne skupiny, a to aj ohľadom na to, že druhá skupina, t. j. nezistení vlastníci, je pomerne malá, a preto ich môžeme spojiť do jednej. Ale pre exaktnosť sme uvedené chceli na úvod ozrejniť. Obe skupiny v ich právnych vzťahoch v súčasnosti zastupuje Slovenský pozemkový fond alebo Lesy Slovenskej republiky v prípade lesných pozemkov.

Spočiatku sa chceme zamerať na stručný historický prierez evidovania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam na území Slovenskej republiky, keďže v tejto časti sa dozvieme, prečo došlo k tomu, že dnes máme také veľké množstvo nezistených vlastníkov. Následne poskytneme analýzu súčasného stavu tejto problematiky, ako aj na záver sa pokúsime sformulovať pár vylepšení, ako možno minimálne zlepšiť uvedený nie príliš priaznivý stav, v ktorom sa nachádza pozemkové vlastníctvo Slovenskej republiky.

2. STRUČNÝ HISTORICKÝ PRIEREZ EVIDOVANIA VLASTNÍCKÉHO PRÁVA K NEHNUTEĽNOSTIAM

K prvým výraznejším a modernejším súpisom pôdy na území dnešného Slovenska došlo až za čias panovania Márie Terézie, ako aj jej syna Jozefa II. Prvým modernejším súpisom pôdy na našom území bol tzv. Prvý tereziánsky kataster z roku 1748.⁴ Tento kataster však obsahoval mnoho nepresností, ale obsahoval už výpočet všetkých poddanských usadlostí. Po Prvom tereziánskom katastri nasledoval i tzv. Druhý tereziánsky kataster z roku 1757, ktorý už obsahoval súpis všetkej pôdy, t. j. vrátane aj tej dominikálnej (pánskej). Celkovou úlohou tereziánskej reformy bolo nahradiť obyčajovú úpravu vzájomného vzťahu poddaných a zemepána fixnou zákonnou a ucelenou tereziánsko-urbárskou úpravou. Súčasne prebiehala kontrola starších urbárov a pokiaľ neboli uznané, bol namiesto nich dosadený tereziánsky urbár. Neskôr Jozef II. vytvoril

² Pre presnosť informácií, podľa údajov z roku 2017 je v rámci SR takto zapísaných 4 972 127 záznamov nezistených, resp. neznámych vlastníkov z 28 167 381 záznamov všetkých vlastníkov, t. j. ide o podiel 17,7 %. Viac v PAZALLOVÁ, Sandra. Aktuálna problematika pri evidovaní neznámych vlastníkov v KN. [online] Dostupné na internete: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/kataster-nehnutelnosti/aktuality/pravnicke_dni_032017/aktualna-problematika-pri-evidovani-neznamych-vlastnikov-kn.pdf> [cit. 2019-12-03]. K dnešnému dňu sa daný stav výrazne neposunul. Podľa posledných údajov z roku 2019 existuje 5 063 682 nezistených, resp. neznámych vlastníkov z 28 966 847 záznamov všetkých vlastníkov, t. j. ide o podiel 17,5 %. Uvedené údaje máme priamo od Úradu geodézie, kartografie a katastra SR.

³ Porovnaj s HNonline.sk. Pôda nezistených neznámych vlastníkov -- chiméra a skutočnosť. [online]. Dostupné na internete: <<https://dennik.hnonline.sk/servisne-prilohy/71223-poda-nezistenych-neznamych-vlastnikov-chimera-a-skutocnost>> [cit. 2019-12-03].

⁴ Samozrejme, mohli by sme uviesť aj rôzne pozemkové knihy, ktoré vznikali na území dnešného Slovenska od roka 1526, čo súviselo so zakladaním a evidovaním urbárov, ako napríklad pozemkových či banských. Pod urbármi možno rozumieť súpisy poddaných a ich pracovných povinností, pozemkov, rent z pozemkov a pod. Samotná evidencia urbárov a pozemkov bola vedená podľa chotárov. Nešlo však o veľmi systematickú a ucelenú evidenciu, a z tohto dôvodu začíname v rámci historického prierezu práve Prvým tereziánskym katastrom z roku 1748. Porovnaj s BUJŇÁK, Jozef. Vývoj a evidovania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam na území Slovenska do 1.4.1964. [online]. Dostupné na internete: <http://www.pce.sk/clanky/body_vlprnehn.htm> [cit. 2019-12-03].

Jozefský kataster, ktorý okrem iného presadil aj rovnaké zdanenie rustikálnej, ako aj dominikálnej pôdy a súčasne zvláštne meračské komisie preverovali nahlásené údaje o výmerách pozemkov (tereziánske katastre uvedené nečinili). Zaujímavosťou je i to, že práve pri zostavovaní Jozefínského katastra sa vytvoril pojem katastrálne územie, ktorý používame dodnes.⁵ Tak ako väčšina reforiem Jozefa II, tak aj dokončenie Jozefínského katastra sa neuskutočnilo s ohľadom na odpor šľachty.

V roku 1818 sa vypracoval už stabilný kataster, ktorý obsahoval súpis skutočne všetkej pôdy a tento kataster bol vytvorený za odbornej účasti geodetov a zainteresovaných úradov. Pre označovanie pozemkov sa začali používať čísla parciel a zaviedli sa aj katastrálne mapy. S vymeriavaním pozemkov sa začalo ešte v roku 1817 a práce sa ukončili o viac ako štyridsať rokov neskôr, a to v roku 1861.

Práve v tomto období dochádza k evidovaniu nehnuteľnosti pomocou pozemkových kníh. V roku 1855 bol zavedený Pozemnoknižný poriadok. Systém evidovania v pozemkových knihách pozostával z evidovania v hlavných knihách, zbierke listín, pozemnoknižných mapách, pomocných registroch a zoznamoch.⁶ Predmetný pozemnoknižný poriadok, ktorý predstavoval základ pozemnoknižného práva na Slovensku, platil až do roku 1964.⁷ V prvej časti bola upravená zásada verejnosti pozemkovej knihy a v časti druhej, vlastné vedenie evidencie. Do pozemkových kníh sa nezapisoval verejný majetok, ako napríklad cesty, ulice, námestia a podobne. Zápisy sa vykonávali pod dozorom súdov.⁸

Samotná pozemková kniha fungovala na základe určitých zásad, medzi ktoré zaradujeme *zásadu verejnosti* (pozemková kniha bola sprístupnená verejne každému a zároveň každý si z nej mohol robiť poznámky), *zásadu hodnovernosti pozemkovej knihy* (to znamená každý sa mohol spoliehať na zápisy uvedené v pozemkovej knihe a že predmetné zápisy zodpovedajú právu a realite, napríklad v prípade, ak neexistoval záznam bremien na nehnuteľnosť, tak sa skutočne žiadne bremená neviazali na predmetnú nehnuteľnosť),⁹ *zásadu zákonnosti, resp. oficiality* (vedenie pozemkových kníh spadalo do pôsobnosti okresných súdov a zápisy sa mohli uskutočniť len rozhodnutím súdu), *zásadu právotvorného následku* (zápisy do pozemkovej knihy mali význam nielen pre evidenciu práv, ale spôsobovali aj zmenu, vznik alebo zánik pozemnoknižných úprav, t. j. právo na pozemok vzniklo priamo iba zápisom do pozemkovej knihy), *zásadu priority* (predstavuje časové poradie, kedy bol návrh doručený do podateľne pozemkovoknižnej vrchnosti, teda staršie právo malo prednosť pred mladším), či *zásadu špeciality* (každá samostatná nehnuteľnosť sa mala zapísať do samostatnej vložky).¹⁰

V pozemkovej knihe sa nehnuteľnosti evidovali podľa katastrálnych území a vlastníkov. Evidovali sa v nej všetky nehnuteľnosti, okrem osobitných druhov majetku

⁵ BUJŇÁK, ref. 4.

⁶ PAZALLOVÁ, ref. 2. Je však nutné zdôrazniť, že už aj predtým sa stretávame s pozemkovými knihami. Ved' len v Bratislave vznikali záznamy o nehnuteľnostiach v pozemkovej knihe od roku 1339. Súčasne sa v roku 1723 zaviedol tzv. intabulačný systém, kde boli záznamy celého majetku. Systém pozemkových kníh sa zaviedol v roku 1850.

⁷ Pozemkovoknižné protokoly zakladali komisári (súdni úradníci) s pridelenými kancelárskymi úradníkmi a zástupcami obcí a veľkostatkov. Komisie boli zriadené pri každom súde. Podkladom pre založenie pozemkovoknižných protokolov boli skoršie katastrálne operáty a operáty z daňového provizória. Pozemkovoknižné mapy sa vyhotovovali odkopírovaním existujúcich máp. V katastrálnych územiach, kde neboli žiadne mapové podklady, ich kancelársky úradník vyhotovil sám formou zbežných náčrtkov a zakres pozemkov vykonal od ruky bez mierky. Porovnaj s BUJŇÁK, ref. 4.

⁸ Porovnaj s ŠTEFANOVIČ, Milan. *Pozemkové právo*. Bratislava: EUROUNION, 2006, s. 50.

⁹ Viac v FUZÁK, Ľudovít. *Pozemnoknižný vzorník. 2. sväzok*, 1934, s. 5.

¹⁰ Pozri v HORŇANSKÝ, Imrich. *Kataster nehnuteľností v praxi*. Bratislava: Epos, 2003, s. 95.

ako príklad uved'me vodné toky, ulice, cesty a pod. Pozemkovoknižná vložka pozostávala z troch častí:

- 1) *časti A* - označovanej ako list majetkovej podstaty. V tejto časti sa uvádzal názov katastrálneho územia (obce) a číslo parcely a následne za nim boli za sebou v poradí uvádzané názvy rôznych nehnuteľností ako napr. dom, lúka, záhrada. Nakoniec sa uvádzala výmera predmetnej nehnuteľnosti.¹¹
- 2) *časti B* - označovala sa ako list vlastníkov. Do tejto časti sa zapisovali vlastníci nehnuteľnosti z časti A, ako aj spôsob, akým nadobudli vlastnícke právo (t.j. titul nadobudnutia), príp. zmeny a veľkosť podielu, ak išlo o spoluvlastníctvo.¹²
- 3) *časti C* - má označenie ako list tiarch. V tejto časti sa zapisovali rôzne obmedzenia vlastníckeho práva vlastníkov, spočívajúce napríklad vo vecných bremenách (povinnosť strieť prechod v prospech tretej osoby alebo záložné právo a pod.).^{13 14}

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 bol prijatý zákon č. 215/1919 Zb. o zabraní veľkého pozemkového majetku, tzv. záborový zákon (ďalej len ako „*Záborový zákon*“) a súčasne sa zriadil pozemkový úrad. Jeho činnosťou došlo k záberu veľkého pozemkového majetku u osôb (veľkostatkárov), ktoré vlastnili viac ako 150 ha poľnohospodárskej pôdy a viac ako 250 ha všetkej pôdy. Zákon umožňoval výnimočne jednej osobe ponechať si až 500 ha pôdy. Pri tejto reforme sám vlastník stanovoval, ktoré pozemky si chce ponechať a ktoré sa majú rozdeliť medzi novými osobami - prídelcami. Samotné pridelenie pozemku prídelcovi sa neuskutočnilo priamo zo zákona, ale až individuálnym právnym aktom pozemkového úradu. Táto prvá pozemková reforma však nebola dokončená, keďže nastali v roku 1939 neslávne známe udalosti.

K zásadnejšej zmene v tomto systéme došlo po roku 1950, keď bol prijatý Občiansky zákonník z roku 1950 (zákon č. 141/1950 Zb.). Bol zrušený intabulačný princíp a od 1. januára daného roku už nemali účinky zápisu konštitutívny charakter, ale začal sa uplatňovať deklaratórny princíp, t. j. už sa nevyžadoval povinný zápis do pozemkovej knihy pri zmene vlastníka nehnuteľnosti, ale postačovalo odsúhlasenie národným výborom. Dôraz sa kládol na evidovanie užívacích vzťahov, pričom evidovanie vlastníckeho práva je potlačené do úzadia. Zápis do pozemkovej knihy sa ešte mohol vykonať, avšak len na žiadosť účastníka právneho úkonu, ktorá bola spoplatnená (to znamená, že išlo už iba o možnosť tak urobiť, nebola to povinnosť vlastníka).

Predmetný režim trval do roku 1964, keď bol prijatý zákon č. 22/1964 Zb. o evidenciách nehnuteľností.¹⁵ Evidencia nehnuteľností obsahovala najmä údaje JEP (viď

¹¹ List majetkovej podstaty v súhrne obsahoval: číslo pozemnoknižnej vložky, názov katastrálneho územia, poradové čísla zapísaných parciel, parcelné čísla, bližšie označenie nehnuteľnosti, výmery parciel, katastrálny výtlačok, poznámky.

¹² List vlastníkov obsahoval v súhrne: meno a priezvisko vlastníka, rodné meno, spoluvlastnícky podiel, prípadné obmedzenia vo vzťahu k vlastníkovi, titul nadobudnutia nehnuteľnosti, niekedy aj adresa vlastníka.

¹³ List tiarch mohol obsahovať záložné práva, vecné bremená, dlžoby, záväzky, ktoré zaťažovali pozemnoknižné teleso (parcelu) alebo jeho časť. Viac pozri v ŠTEFANOVIČ, ref. 8, s. 53.

¹⁴ Len si dovoľujeme poukázať, že obdobná štruktúra je dodnes využívaná aj v rámci našich súčasných listov vlastníctva, ktoré sa tiež delia na tri časti (A, B, C), pričom štruktúra je porovnateľná (len dnešné listy vlastníctva obsahujú väčšie množstvo údajov).

¹⁵ Ešte stojí za zmienku uviesť, že v roku 1956 bola uznesením vlády založená Jednotná evidencia pôdy (ďalej len ako „*JEP*“), a to s ohľadom na to, že dovtedajší systém evidencie nespĺňal očakávania, ktoré sa doň vkladali. Operát JEP pozostával z nasledovných častí: a) Písomný operát (súpis parciel, evidenčné listy, register užívateľov, zoznam užívateľov), b) Mapový operát (pozemková mapa,

poznámku č. 15), v ktorej boli evidované hlavne užívacie práva a doplnila sa o údaje o právnych vzťahoch k nehnuteľnostiam. Tieto právne vzťahy sa viedli na jednoduchých listoch vlastníctva, ktoré sa skladali z:

- časti A (meno vlastníka, názov organizácie);
- časť B (číslo parcely);
- časť C (obmedzenia práv);
- časť D (titul nadobudnutia práva).

Výmera a druh pozemku sa v liste vlastníctva neevidovali, ale boli evidované v iných častiach operátu evidencie nehnuteľností. Zápisy údajov o právnych vzťahoch k nehnuteľnostiam sa zapisovali do listov vlastníctva na základe právoplatných rozhodnutí súdov, národných výborov, štátnych notárstiev alebo organizácií oprávnených rozhodovať o právnych vzťahoch k nehnuteľnostiam.¹⁶ Predmetný spôsob zápisov do evidencie nehnuteľností prebiehal v rokoch 1964 až 1993, t.j. až do zavedenia elektronickej formy evidovania nehnuteľností. Až týmto sa do listov vlastníctva dostali najdôležitejšie údaje vďaka ktorým sa dajú presne identifikovať jednotliví vlastníci, a to rodné čísla.

Práve obdobie od roku 1950, keď sa zmenila štruktúra, povaha a i evidencia vlastníckych práv a iných vecných práv, zásadne ovplyvnilo situáciu nezistených vlastníkov, ktorá pretrváva i dodnes. Išlo predovšetkým o združstevňovanie, resp. kolektivizácia pôdy, keďže podľa oficiálnej ideológie štátu všetci občania mali mať úžitok z pôdy, a teda došlo k zabráneniu ich súkromného užívania (kľúčové boli poľnohospodárske družstvá, do ktorých ľudia nedobrovoľne museli vkladať nielen pôdu, ale aj zariadenia, nástroje i hospodárske zvieratá a pod.). Do roku 1950 bolo Slovensko stále agrárne, t. j. pre väčšinu obyvateľov bola pôda súčasne i živobytím. Vtedajší vlastníci aj po samotnej kolektivizácii mali k svojej pôde pretrvávajúci vzťah a presne vedeli, kde sa nachádzali ich „polia“. Avšak už ich deti, resp. vnúčatá, ktorí sa často sťahovali i do miest, postupne strácali prehľad, kde sa nachádzal majetok ich predkov a stratili i vzťah k samotnej pôde.

Samozrejme, po páde starého režimu v roku 1989, bolo potrebné začatie nového demokratického spoločenského zriadenia. Táto zmena mala za následok spoločenskú potrebu usporiadať a presne definovať vlastnícke vzťahy aj k nehnuteľnostiam, ktoré boli združené do väčších celkov. Ako vieme, tak nebolo možné uskutočniť v rámci nastavenia systému evidencie nehnuteľností okamžité zápisy pozemkovoknižných parciel do listov vlastníctva. Z toho dôvodu sa zaviedli po roku 1993 dva registre - register parciel „C“ a „E“. Tie existujú dodnes v rámci katastra nehnuteľností.¹⁷

Keďže po roku 1950 sa nie všetky zmeny vlastníckeho práva, resp. i nie všetky dedičské konania, zapisovali do katastra,¹⁸ z tohto dôvodu sa na základe zákona č. 180/1995 Z. z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom (ďalej len ako „*Zákon č. 180/1995*“) začali spracovávať registre obnovennej evidencie pozemkov (ďalej len ako „*ROEP*“), prostredníctvom ktorých sa mali určiť vlastníci všetkých pozemkov. Avšak z dôvodu, že sa v dobe od roku 1950 do roku 1989 zapisovali pri vlastníkoch daných pozemkov iba minimálne údaje, bolo v niektorých prípadoch nereálne

pracovná mapa, evidenčná mapa), c) Zbierka listín (pomocné záznamy, právne listiny), d) Sumarizačné výkazy (úhrnné hodnoty druhov pozemkov, sektorové prehľady o plochách kultúr). Viac v ĐUNGEL, Karol. *Pozemkové právo*. Harmanec: VKÚ Harmanec, 2010, s. 31.

¹⁶ Porovnaj s PECEŇ, Pavol. *Pozemkové právo I (prehľad)*. Bratislava: TriPe, 1995, s. 98.

¹⁷ Do registra „C“ boli zapísané všetky parcely z evidencie katastra nehnuteľností a do registra „E“ sa zapísali pozemkovoknižné parcely, ktoré boli združené do väčších blokov, vid' PAZALLOVÁ, ref. 2.

¹⁸ Prípadne, ak sa vôbec aj zapísali, tak len vo veľmi zjednodušenej forme, najčastejšie len meno a priezvisko, bez ďalších bližších identifikačných údajov.

bližšie špecifikovať vlastníka predmetného pozemku. A tu prichádzame k problematike nezistených a neznámych vlastníkov. Uvedme však, že aj s ohľadom na vyššie uvedené, ich existencia je následkom skutočnosti, že štát po niekoľko desaťročí neaplikoval intabulačnú zásadu v súvislosti so zmenou vlastníctva k nehnuteľnostiam, a teda aj k pozemkom.

3. SÚČASNÁ PROBLEMATIKA PRI EVIDOVANÍ NEZISTENÝCH A NEZNÁMYCH VLASTNÍKOV PÔDY V KATASTRI NEHNUTEĽNOSTÍ

Súčasná právna úprava venujúca sa problematike nezistených a neznámych vlastníkov sa opiera predovšetkým o dva pramene, a to Zákon č. 180/1995 a s ním súvisiaci zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon, ďalej len ako „*Katastrálny zákon*“). Práve aj v rámci Zákona č. 180/1995 sú upravené konania o obnove evidencie niektorých pozemkov a právnych vzťahov k nim, pričom pre spracovanie ROEP boli vybratí určití spracovatelia,¹⁹ ktorých úlohou bolo doplniť chýbajúce údaje o pozemkoch uvedených v § 8 ods. 1 písm. a), b), c) a d) predmetného zákona, a to:

- a) súpisu pozemkov, ktoré boli predmetom konania,
- b) súpisu pozemkov, ktorých vlastníka a jeho miesto trvalého pobytu alebo sídlo sú známe,
- c) súpisu pozemkov, ktorých vlastníka *je známy*, ale ktorého *miesto trvalého pobytu alebo sídla nie je známe* (t. j. ide o neznámych vlastníkov),
- D) súpisu pozemkov, ktorých *vlastník nie je známy* (t. j. ide o nezistených vlastníkov).

K dnešnému dňu je ROEP zapísaný takmer vo všetkých katastrálnych územiach Slovenskej republiky, chýba už len 21 katastrálnych území. Pri zápise ROEP boli do listov vlastníctva zapísaní aj tzv. neznámi vlastníci s označeným kódom TVL=3.²⁰ Podľa posledných údajov je v rámci SR takto zapísaných 4 972 127 záznamov neznámych vlastníkov z 28 167 381 záznamov všetkých vlastníkov, t.j. 17,7 %.²¹

Spoločným menovateľom neznámych i nezistených vlastníkov je to, že nám chýba istota pri identifikovaní vlastníka a práve pri ROEP mal spracovateľ doplniť chýbajúce vlastnícke vzťahy z pozemkovej knihy a jemu dostupných právoplatných verejných listín, príp. listín, ktoré predložili vlastníci v rámci samotného konania o obnove evidencie niektorých pozemkov a právnych vzťahov k nim.²² Často musia vychádzať z doplnkových

¹⁹ Pre každú obec by mala byť zriadená komisia na obnovu evidencie pozemkov a právnych vzťahov k nim v súlade s § 4 ods. 1 Zákona č. 180/1995.

²⁰ Pojem TVL=3 znamená podľa metodického návodu, že sa jedná o vlastníka známeho, ale jeho adresa trvalého pobytu nie je známa § 8 ods. 1 písm. c) Zákona č. 180/1995, zároveň pri týchto vlastníkoch absentoval údaj o rodnom čísle, príp. dátum narodenia, čo znemožňuje jednoznačne identifikovať konkrétneho vlastníka. Viac v PAZALLOVÁ, ref. 2.

²¹ Je však dôležité upozorniť na kvalitu spracovania ROEP, keďže tá sa líši od obce k obci. Vzhľadom k tomu, že zákon a metodický návod na spracovanie ROEP prešli rôznymi úpravami a doplneniami, ako aj zároveň vo veľkej miere záležalo od samotných spracovateľov ako pristupovali k spracovaniu ROEP, resp. v akej kvalite uvedené činili, tak údaje uvedené po zápise vypovedali o tom, že kvalita spracovateľov bola naozaj rôzna. Porovnaj s PAZALLOVÁ, ref. 2.

²² V súčasnosti už nie je možné, aby sa navyšovali počty nezistených vlastníkov, keďže v zmysle § 42 ods. 2 písm. a) Katastrálneho zákona by mala zmluva o prevode vlastníckeho práva, verejná listina či iná listina pri fyzických osobách obsahovať meno, priezvisko, dátum narodenia, rodné číslo a miesto trvalého pobytu. Ak ide o právnickú osobu, názov, sídlo a identifikačné číslo, ak ho má pridelené, prípadne iné identifikačné údaje. Z uvedeného vyplýva, že pre zápis vlastníckeho práva do katastra

informácii, ako napríklad informácie o manželovi/manželke, rodné priezvisko, údaj o maloletosti, či iný bližší identifikačný údaj, na základe ktorého by sa dal konkrétny vlastník bližšie určiť, resp. aspoň zúžiť okruh potenciálnych vlastníkov.²³

Nezistených a neznámych vlastníkov zastupuje a spravuje ich majetok v zmysle § 34 ods. 3 zákona č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách (ďalej len ako „*Zákon č. 330/1991*“) Slovenský pozemkový fond (ďalej len ako „*SPF*“).²⁴ V prípade, že osoba, ktorá tvrdí, že je neznámym vlastníkom (t. j. ide o § 8 ods. 1 písm. c) Zákona č. 180/1995), musí predložiť žiadosť, v ktorej bude uvedené jej rodné číslo a adresa trvalého pobytu. V záujme presnej evidencie údajov katastra nehnuteľností si zamestnanec okresného úradu, katastrálneho odboru overí zhodu údajov uvedených v žiadosti s údajmi uvedenými v občianskom preukaze, alebo inom doklade preukazujúcom totožnosť osoby, o čom vyhotoví úradný záznam a doklad totožnosti vráti žiadateľovi. V prípade, ak určitá osoba tvrdí, že je vlastníkom pozemku, pri ktorom absentujú akékoľvek identifikačné údaje v evidencii katastra (t. j. ide o vlastníka v zmysle § 8 ods. 1 písm. d) Zákona č. 180/1995), je nevyhnutné, aby táto osoba tvrdiaci o sebe, že je vlastníkom, predložila žiadosť o vykonanie záznamu v katastri nehnuteľností spolu s dokladmi preukazujúcimi vlastnícke právo k pozemku.²⁵ Žiadosť, spolu s príslušnými dokladmi (najčastejšie pôjde o kúpne zmluvy, darovacie zmluvy, osvedčenia alebo uznesenia o dedičstve, prídellové listiny a iné), sa predkladá okresnému úradu, katastrálnemu odboru, v územnom obvode ktorého sa nehnuteľnosť nachádza.

Ako sme vyššie uviedli, v súčasnosti existuje okolo 5 miliónov nezistených, resp. neznámych vlastníkov v podmienkach Slovenskej republiky. Ako sa však s týmto negatívnym javom vysporiadať? Pri dôkladnom čítaní Zákona č. 180/1995 pozornému čitateľovi neujde jeden z pokusov, ako sa chcela problematika nezistených vlastníkov vyriešiť. Konkrétne, že v rámci tohto zákona chýba ustanovenie § 15. Ustanovenie § 15 ods. 1 Zákona č. 180/1995 (účinného v jeho pôvodnom znení) znelo tak, že uplynutím piatich kalendárnych rokov od účinnosti Zákona č. 180/1995, pozemky s nezisteným vlastníkom, ktoré sú zapísané v katastri nehnuteľností najmenej jeden kalendárny rok, prechádzajú ako opustené do vlastníctva štátu a do správy SPF, resp. ods. 2 daného ustanovenia uvádzal, že *„ak do uplynutia piatich kalendárnych rokov odo dňa účinnosti tohto zákona nebudú pozemky s nezisteným vlastníkom zapísané v katastri nehnuteľností najmenej jeden kalendárny rok alebo ak sa zapíšu do katastra nehnuteľností až po uplynutí piatich kalendárnych rokov odo dňa účinnosti tohto zákona, prejdú do vlastníctva štátu a do správy fondu uplynutím jedného kalendárneho roka odo dňa zápisu do katastra nehnuteľností.“*²⁶

V roku 2000 došlo k novelizácii daného ustanovenia, ktoré znelo *„Dňom 1. septembra 2005 pozemky s nezisteným vlastníkom, ktoré sú zapísané v katastri nehnuteľností najmenej jeden kalendárny rok, prechádzajú ako opustené do vlastníctva štátu a do správy fondu alebo štátnej organizácie lesného hospodárstva, ak ide o pozemky,*

nehnuteľností v prospech konkrétneho vlastníka a pre jeho jednoznačnú identifikáciu sú potrebné vyššie spomínané údaje.

²³ Hlavne v prípadoch, keď v obciach boli typické mená, ako Novák, Horváth a pod., pričom často išlo aj o totožné mena a bolo potrebné na základe určitého znaku odlíšiť týchto menovcov.

²⁴ S výnimkou prípadov, ak ide o lesné pozemky nezistených vlastníkov, keďže tie spravujú Lesy Slovenskej republiky.

²⁵ Pre bližšie informácie o konaní o zaznamé, resp. vo všeobecnosti k postupu okresných úradov, katastrálnych odborov pri vykonávaní záznamu viď predovšetkým §§ 34 – 37 Katastrálneho zákona.

²⁶ Ust. § 15 ods. 2 Zákona č. 180/1995 v znení účinnom od 01.09.1995 do 30.04.1996.

*ktoré sú súčasťou lesného pôdneho fondu a ktoré nie sú súčasťou spoločnej nehnuteľnosti.*²⁷

Ďalšiu radikálnu zmenu tohto ustanovenia priniesol zákon č. 503/2003 Z.z. o navrátení vlastníctva k pozemkom a o zmene a doplnení Zákona č. 180/1995, v rámci ktorého sa § 15 doplnil o odseky 3 až 5. Z nich vyplývalo, že do jedného roka odo dňa nadobudnutia vlastníctva pozemkov štátom podľa odseku 1 a 2 prechádzajú tieto pozemky do vlastníctva tej obce, v ktorej katastrálnom území sa nachádzajú, ak podľa schválenej územnoplánovacej dokumentácie, vyššieho územného celku nie sú určené na výstavbu objektov a infraštruktúry celospoločenského významu. Podkladom na zápis do katastra nehnuteľností je delimitačný protokol, ktorý obsahuje označenie pozemkov podľa údajov katastra nehnuteľností a ktorý je uzatvorený medzi SPF, štátnou organizáciou lesného hospodárstva a príslušnou obcou. Pozemky, na ktoré boli uplatnené nároky podľa osobitného predpisu, neprechádzajú do vlastníctva obce podľa odseku 3, kým o týchto nárokoch nebude právoplatne rozhodnuté a nakoniec pozemky, ktoré prešli do vlastníctva obce podľa odseku 3, nemôže obec do desiatich rokov od účinnosti tohto zákona previesť do vlastníctva iného a ani zriadiť k nim záložné právo, keďže takýto úkon by bol neplatný.

Všetky snahy štátu o takéto právne riešenie „uťal“ Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý nálezom č. 537/2006 (PL. ÚS 11/05-39) zo zasadnutia konajúceho sa dňa 22. augusta 2006, rozhodol *„Ustanovenie čl. 1 § 15 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom v znení neskorších predpisov nie je v súlade s čl. 1 ods. 1 prvou vetou, čl. 20 ods. 1 a 4 a s čl. 46 ods. 1 a ods. 2 poslednou vetou Ústavy Slovenskej republiky.*“²⁸ V tomto smere išlo predovšetkým o argumentáciu opierajúcu sa o čl. 20 ods. 1 a 4 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého *„má každý právo vlastniť majetok. Vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Majetok nadobudnutý v rozpore s právnym poriadkom ochranu nepožíva, dedenie sa zaručuje.*“ Súčasne sa uvádza, že vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu. Zároveň je dôležité s uvedeným spomenúť i to, že v zmysle § 100 ods. 2 zákona č. 40/1964 Zb. sa premlčujú všetky majetkové práva, avšak s jednou podstatnou výnimkou. Vlastníckym právom.²⁹ Ústavný súd SR v tomto smere argumentoval vyššie uvedenými

²⁷ Išlo o zákon č. 219/2000 Z.z. ktorým sa mení zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom v znení neskorších predpisov. Odsek 2 tohto ustanovenia následne znel: *„Ak do 1. septembra 2005 nebudú pozemky s nezisteným vlastníkom zapísané v katastri nehnuteľností najmenej jeden kalendárny rok alebo ak sa zapíšu do katastra nehnuteľností po 1. septembri 2005, prejdú do vlastníctva štátu a do správy fondu uplynutím jedného kalendárneho roka odo dňa zápisu do katastra nehnuteľností.*“

²⁸ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 537/2006 zo dňa 22. augusta 2006, dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2006/537/vyhlasene_znenie.html. Pre úplnosť informácii spomeňme, že ohľadom § 15 Zákona č. 180/1995 už Ústavný súd SR raz rozhodol, a to dňa 1. júla 1999 vydal unesenie č. PL. ÚS 23/1998, v ktorom nevyhovelo navrhovateľovi na vyslovenie nesúlady § 15 Zákona č. 180/1995 s čl. 1, čl. 12 ods. 1 a čl. 20 ods. 1 Ústavy SR. Avšak v tomto prípade ešte rozhodoval za účinnosti znenia § 15 Zákona č. 180/1995 pred novelizáciou tohto ustanovenia v roku 2000 a roku 2003.

²⁹ Vlastnícke právo spadá medzi vecné práva, ktoré majú absolútnu platnosť a pôsobia *erga omnes*, na rozdiel od napríklad záväzkov, ktoré pôsobia *inter partes*. *„Vecné práva sa vyznačujú prevahou kogentných noriem, zatiaľ čo úprava záväzkov má prevažne dispozitívny charakter. Rozdiel vecných práv a záväzkov v našom právnom poriadku je aj v úprave premlčania týchto práv. Zatiaľ čo nároky zo záväzkov sa premlčujú, z vecných práv sa nepremlčuje vlastnícke právo. Zároveň platí, že vecné právo je silnejšie ako právo záväzkové. Vyjadrením tohto pravidla je napríklad zákaz dojednania prepadného zálohu.*“ Pre viac porovnaj s MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi

argumentmi, ako i tým, že neboli splnené podmienky na samotné vyvlastnenie či nútené obmedzenie vlastníckeho práva. Navyše Ústavný súd SR uviedol, že v ústave nie je žiadna iná ústavná norma pre takto ustanovený spôsob zániku a vzniku vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, ktorá by ospravedlnila zánik a vznik vlastníckeho práva spôsobom ustanoveným v napadnutom ustanovení § 15 zákona (a takáto opora nevyplýva ani z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná).

Súčasne sa poukázalo i na porušenie čl. 46 ods. 1 a 2 Ústavy SR, keďže bolo porušené i právo nezistených vlastníkov na súdnu ochranu. Obsahom základného práva na súdnu ochranu je v prípade posudzovania napadnutého ustanovenia § 15 Zákona č. 180/1995 predovšetkým možnosť, aby nezistený vlastník mohol v čase pred zánikom jeho vlastníckeho práva sám alebo v zastúpení napríklad opatrovníkom alebo inou osobou zaručujúcou ochranu jeho záujmov, uplatniť svoje námietky proti zákonom projektovanému prechodu vlastníckeho práva s obsahom, že nejde o nezisteného vlastníka alebo že existujú dediči majúci záujem o predmetné pozemky, alebo že je tu iná právna skutočnosť (napríklad vlastnícke právo inej osoby k nehnuteľnosti, ktorá formálnoprávne patrí nezistenému vlastníkovi). Takáto možnosť sa musí pripustiť buď v konaní pred všeobecným súdom rozhodujúcim v sporovom konaní, alebo v konaní pred orgánom verejnej správy a nadväzne na to v konaní pred správnym súdnictvom. Uvedená možnosť v § 15 napadnutého zákona nie je. K prechodu dochádza bez toho, aby sa jeho prechodu dalo zabrániť prostriedkami právnej ochrany.

Na základe uvedeného (ako aj iných argumentov), rozhodol Ústavný súd tak, ako sme uviedli vyššie. Následne dňom vyhlásenia tohto nálezu v Zbierke zákonov SR stratilo napadnuté ustanovenie § 15 Zákona č. 180/1995 účinnosť, ako aj po šiestich mesiacoch od vyhlásenia tohto nálezu v Zbierke zákonov Slovenskej republiky stratilo i platnosť.

4. REFLEXIE NAD MOŽNÝMI ZLEPŠENIAMÍ PROBLÉMU NEZISTENÝCH A NEZNÁMYCH VLASTNÍKOV PÔDY

Je zjavné, že spôsob vyriešenia problematiky nezistených a neznámych vlastníkov pôdy, o ktorý sa pokúsil zákonodarcia prostredníctvom § 15 Zákona č. 180/1995, nebol v súlade s Ústavou SR, konkrétne by skutočne došlo k závažnému zásahu do vlastníckych práv týchto osôb, ako aj by im, resp. ich dedičom, bola zamedzená možnosť práva na súdnu a inú právnu ochranu garantovanú čl. 46 Ústavy. Existuje však nejaký iný spôsob, ako z tejto zapeklitej situácie von?

Možných riešení je viacero, aj keď pri všetkých je otázne, či sú dostatočné a efektívne na rozmotanie tohto „gordického uzla“. Ako prvé môžeme uviesť to najviac „pracné“ riešenie, ktoré spočíva vo viacerých bodoch.³⁰ Ide o riešenie, ktoré prinavráti pôvodným vlastníkom, resp. ich oprávneným dedičom pôdu naspäť do vlastníctva a týmto spôsobom sa postupne zredukuje súčasný počet neznámych a nezistených vlastníkov. V rámci tohto spôsobu riešenia sa nám javia predovšetkým nasledovne fázy, ktoré bude musieť štát a jeho orgány vykonať:

vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-12-03].

³⁰ Porovnaj s GELIEN, Daniel. Pozemky neznámych vlastníkov nemusia byť nočnou morou. In: *SME*. [online]. Dostupné na internete: <<https://gelien.blog.sme.sk/c/353824/Pozemky-neznamych-vlastnikov-nemusia-byt-nocnou-morou.html>> [cit. 2019-12-03].

1) *Vytvorenie čo najúplnejšieho zoznamu identifikovaných vlastníkov pôdy v podmienkach SR*

V prvom rade ide o čo možno najlepšiu prácu ROEP, aby samotné obnovené evidencie pozemkov mali čo najviac údajov ohľadom neznámych vlastníkov (ako napr. manžel, manželka, číslo domu, prezývka alebo poprípade povolanie a pod.). V tomto smere je kľúčové zozbieranie čo možno najväčšieho počtu identifikačných údajov, aby sa dalo správne poukázať na konkrétneho vlastníka z minulosti a následne nájsť aj jeho potenciálnych dedičov. Jednotliví členovia komisií ROEP by mali byť motivovaní vykonať túto úlohu čo najdôkladnejšie. Uvedenému by nepochybne pomohla aj väčšia reklama tejto problematiky, nech sa do celého procesu zapojí väčší počet ľudí (aj na dobrovoľnej báze), predovšetkým seniori, ktorí by si mohli pamätať niektoré cenné informácie, ktoré by nám mohli pomôcť s konkrétnymi vlastníkmi (aby to neostalo „len“ na štúdiu rôznych historických dokumentov).

S uvedeným súvisí ešte aj jeden ďalší krok, a to „upratanie“ listov vlastníctva, ktoré často majú toho istého vlastníka uvedeného viackrát v časti B, pričom sa jedná o tú istú osobu. Uvedené je potrebné urobiť kvôli prehľadnosti a zrozumiteľnosti.

V súhrne je možné uviesť, že cieľom tejto etapy je vytvorenie čo najlepšej databázy informácií o neznámych a nezistených vlastníkoch, ktorá nám následne pomôže pri identifikácii samotných vlastníkoch, ale taktiež nám napomôže pri nájdení právnych nástupcov týchto vlastníkov (keďže veľká časť z nich sa narodila ešte v 19. storočí a je zrejmé, že sú už po smrti). A tu sa dostávame k druhému bodu.

2) *Oslovenie právnych nástupcov a žiadosť o súčinnosť, príp. udelenie plnomocenstva na zastupovanie*

Ide najmä o dve roviny. Jedna je individuálna, keď by štát mal prostredníctvom svojich orgánov oznámiť možným právnym nástupcom nové skutočnosti o tom, že ich predkovia vlastnili nejaké pozemky v príslušnom katastrálnom území a požiadať ich o spoluprácu. Samozrejme, nie každý má čas a chuť sa tejto situácii venovať (predovšetkým ak pôjde o právneho nástupcu zo zahraničia), z tohto dôvodu by mala existovať možná pomoc pri vysporiadaní vlastníckych vzťahov zo strany štátu, resp. obce, v ktorej sa predmetné pozemky nachádzajú. Uvedené je ďalšia rovina, tá všeobecná, keď by sa mal vytvoriť efektívny mechanizmus vysporiadania vlastníckych vzťahov, ktorý by zahŕňal zmieňovanú „*ex off*“ pomoc štátu, resp. obce, pričom by išlo o bezplatnú pomoc. Takto budú potenciálni právni nástupcovia motivovaní sa do celého tohto procesu zapojiť, keďže s uvedeným nebudú mať zbytočné finančné náklady, čo je i dnes jeden z dôvodov nedostatočného zapojenia možných vlastníkov do procesu riešenia tejto problematiky. V tomto smere by práve obec ponúkla právnym nástupcom všetok administratívny „servis“, vykonala by príslušné úkony a daná vec by sa ukončila doručením oznámenia z katastra o zápise predmetných nehnuteľností v prospech predmetných právnych nástupcov.

3) *Podanie návrhov na prejednanie novoobjaveného majetku*

Ak identifikujeme samotných právnych nástupcov neznámych a nezistených vlastníkov, ako aj oni (resp. v ich zastúpení niekto iný), budú chcieť konať, tak je ďalším dôležitým krokom pripravenie návrhov na prejednanie novoobjavených majetkov v zmysle § 211 zákona č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok (ďalej len ako „CMP“). Zvyčajne, ak pôvodný vlastník žil na území Slovenskej republiky, tak po jeho smrti sa uskutočnilo dedičské konanie, a preto by mal byť návrh doručený príslušnému súdu, na ktorom bolo konanie o dedičstve skončené (§ 159 CMP). Súčasne poukazujeme na ods.

2 ustanovenia § 211 CMP, podľa ktorého v odôvodnených prípadoch (najmä na podnet súdu, notára, štátneho orgánu alebo orgánu územnej samosprávy) môže súd o majetku uvedenom v odseku 1 začať konanie aj bez návrhu. Práve toto oprávnenie by malo byť realizované zo strany menovaných orgánov omnoho častejšie.

4) *Priebeh dedičského konania a následný zápis do katastra nehnuteľností*

Bolo by potrebné, aby sa samotná úprava takéhoto dodatočného konania o dedičstve zjednodušila, zrýchlila a zlacnila, aby bola „lákavá“ pre právnych nástupcov. Problém stotožniť neznámych a nezistených vlastníkov spomaľuje aj možnosť predaja nehnuteľnosti, zvlášť pri tých vlastníkoch, ktorí majú vo svojom vlastníctve nepatrný podiel a prejednanie novoobjaveného majetku by bolo pre nich neúmerne nákladné.

Následne by prebehlo samotné dedičské konanie s konečným uznesením o dedičstve,³¹ ktoré sa adresuje na príslušný katastrálny odbor a ten vykoná zápis do katastra nehnuteľností. Tým sa z neznámeho vlastníka stáva známy, správa štátu (resp. SPF) k takýmto pozemkom zaniká, a teda žijúci dedič môže nakladať s predmetnými pozemkami podľa svojej vôle. Vlastníkom je konkrétna fyzická osoba so všetkými identifikačnými znakmi, navyše s titulom nadobudnutia, a to uznesením o dedičstve, ktoré je nespochybniteľné.

Avšak aj z vyššie uvedeného je badať, že ide o komplikovaný postup, ktorý závisí od vôle viacerých subjektov do neho zapojených, pričom je zrejmé, že takýmto spôsobom sa problém nezistených vlastníkov nezmení tak skoro.³² Ide však o jeden z možných postupov. Tie ďalšie sa týkajú skôr výrazných legislatívnych zmien, lenže tu je potrebné postupovať s určitou obozretnosťou, a to aj s ohľadom na nedávnu históriu prezentovanú v predchádzajúcej kapitole, keď štát chcel „znárodniť“ pôdu neznámych a nezistených vlastníkov podľa § 15 Zákona č. 180/1995. Samozrejme, prijatie obdobnej úpravy by malo za následok „radikálny“ rez, ktorým by sa vyriešil problém nezistených vlastníkov, no v danom prípade by to zrejme opäť „padlo“ na Ústavnom súde SR, ktorý by zas (a i podľa nášho názoru oprávnene) rozhodol o nesúlادnosti takéhoto ustanovenia najmä s čl. 20 a 46 Ústavy SR.

Nemusi však ísť len o vyššie popísanú radikálnu legislatívnu zmenu. Možno uvedený problém dokáže zmeniť a zlepšiť i menšia modifikácia konceptu vydržania pre prípady neznámych a nezistených vlastníkov. Samozrejme, v niektorých prípadoch je tento právny inštitút využiteľný aj bez modifikácie,³³ ak sú splnené všetky zákonné podmienky v zmysle § 134 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len ako „OZ“), a to:

- spôsobilý subjekt,
- spôsobilý predmet držby,
- dobrá viera (dobromyseľnosť) vydržateľa,
- oprávnená držba po zákonom stanovenú dobu (§ 134 ods. 1 OZ) a
- uplynutie vydržacej doby.³⁴

Avšak je potrebné zdôrazniť, že zväčša nie je možné vydržať nehnuteľnú vec práve kvôli dobrej viere (dobromyseľnosti) vydržateľa, t. j. nie je splnená podmienka

³¹ Porovnaj s § 203 CMP.

³² Aj keď treba povedať, že uvedené sa uskutočňuje, a to aj z určitým úspechom, vid' GELIEN, ref. 28.

³³ Porovnaj aj s osobitnou právnou úpravou vo vzťahu k vydržaniu vlastníctva k pozemkom v zmysle § 11 a § 12 Zákona č. 180/1995. Viac pozri v ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 919 – 920.

³⁴ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 2. zväzok (Vecné práva, Zodpovednosť za škodu a za bezdôvodné obohatenie)*. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 190 a nasl.

oprávnenosti držby, ktorá musí mať charakter držania veci so zámerom (úmyslom) mať ju pre seba. Za oprávnenú držbu sa považuje nakladanie s vecou ako so svojou, ak je držiteľ so zreteľom na všetky okolnosti (t. j. aj na okolnosti nadobudnutia držby) dobromyseľný v tom, že mu vec patrí ako vlastníkovi.³⁵ Uvedené znamená to, že oprávnenosť držby sa bude posudzovať z viacerých hľadísk, a to:

- a) existencia právneho (i domnelého) titulu, o ktorý sa opiera dobrá viera držiteľa,
- b) nakladanie s vecou počas celej vydržacej doby ako s vlastnou,
- c) dobrá viera držiteľa vzhľadom na vyššie dve okolnosti, že mu vec podľa práva patrí.³⁶

Práve kvôli predmetnej zákonnej podmienke sa nie je možné často usilovať o vydržanie pôdy neznámych a nezistených vlastníkov, keďže je zrejmé, že neexistujú vyššie spomenuté tri okolnosti dobrej viery vydržateľa (body a) až c)). Práve modifikácia tejto zákonnej podmienky by mohla byť posunom vpred a byť i impulzom, na základe ktorého by mohlo dôjsť k zlepšeniu dnešnej situácie s nezistenými vlastními. Uvedená myšlienka nie je nijakou výnimkou. Väčšina európskych právnych úprav pripúšťa rôzne druhy vydržania hnutelných i nehnuteľných vecí aj v prípade nedobromyseľného držiteľa, avšak za splnenia dlhšej vydržacej doby.³⁷ Samotná modifikácia môže spočívať vo viacerých spôsoboch, my máme na mysli predovšetkým zjemnenie, resp. až upustenie od tejto podmienky a hodnotiť držbu vždy na individuálnej báze a do úvahy vziať všetky okolnosti, za ktorých bola držba uchopená a vykonávaná. V určitých prípadoch, ktoré by boli taxatívne stanovené, by teda bolo možné vydržanie i v prípade neoprávnenej (nedobromyseľnej) držby, pričom by boli sprísnené iné zákonné podmienky vydržania (predovšetkým vydržacia doba, ktorá by v prípade nehnuteľností mohla byť i 30 rokov, aby sa dostatočne chránilo i vlastnícke právo v zmysle čl. 20 Ústavy SR).³⁸ Okrem toho by prirodzene nemohlo dôjsť k vydržaniu ani v prípade, ak by bola držba nadobudnutá l'stvo alebo v dôsledku trestného činu.

Využitie takto modifikovaného konceptu vydržania by mohlo byť využité predovšetkým v tých prípadoch, kde máme pozemky v spoluvlastníctve viacerých osôb, pričom neznámy či nezistený vlastník má malý až minimálny podiel na nich. Uvedené znemožňuje plnohodnotné nakladanie s pozemkami. V takýchto prípadoch by sa mohla zaviesť právna úprava, ktorá by dovoľovala vydržať pozemok ostatným spoluvlastníkom, keďže nezistení vlastníci, resp. ani ich právni nástupcovia, neprejavili záujem o svoje pozemky dlhšiu dobu.

5. ZÁVER

Je zrejmé, že vyššie opísaný aktuálny stav problematiky neznámych a nezistených vlastníkov je už dlhodobo výrazným problémom slovenského pozemkového vlastníctva. Čo je viac zarážajúce, že sa s týmto problémom nepohlo v podstate od samotného vzniku Slovenskej republiky a aj tých pár pokusov, ktoré sa snažili tento fenomén vyriešiť, skončili neúspešne. Zároveň dnes neevidujeme zásadnejší posun dopredu, ba priam naopak, súčasný stav vlastníckych a užívateľských práv k pozemkom sa neustále komplikuje a sťažuje, keďže naďalej máme obrovské množstvo rozdrobených parciel,

³⁵ ŠTEVČEK, ref. 33, s. 858.

³⁶ FEKETE, ref. 34, s. 195.

³⁷ Porovnaj s FEKETE, ref. 34, s. 197, resp. 202 a nasl.

³⁸ Avšak uved'me, že ide len o náš návrh. V Taliansku a Španielsku platí, že ak ide o nedobromyseľnú držbu nehnuteľností, platí 20-ročná vydržacia doba, porovnaj s FEKETE, ref. 34, s. 204.

resp. vysoký počet spoluvlastníkov na jednu parcelu, pričom sa často v prípade pozemkov v extraviláne obce jedná aj o neznámých či nezistených vlastníkov.

Tento „neporiadok“ či „chaos“ bol spôsobený predošlým režimom a spôsobom evidovania nehnuteľností v rokoch 1951 – 1989, pričom štát by mal iniciatívne pristúpiť k vyčisteniu, resp. inému riešeniu tohto problému. Nemal by čakať a spoliehať sa na to, že vlastnícke vzťahy si usporiadajú potenciálni právni nástupcovia, čo by mohlo trvať desiatky rokov. A ak by sa k tomu odhodlal, tak by mal v čo možno najväčšej miere uľahčiť, zefektívniť a zlacniť tento proces, aby sa doň zapojilo čo najviac právnych nástupcov neznámých a nezistených vlastníkov. Avšak podľa našej mienky je možné pristúpiť aj k zmene legislatívy, aby sa problém s neznámymi vlastníkmi doriešil. Najmä pri tých pozemkoch, kde vieme zo strany domnelých dedičov, že nie je záujem obnoviť dedičské konanie a usporiadať tým pádom vlastnícke vzťahy. Čím viac budeme mať takýchto nevysporiadaných vlastníckych vzťahov, tým ťažšie Slovenská republika priláka nových investorov a zlepši pracovné a z toho plynúce aj životné podmienky obyvateľstva. Práve v tomto môže byť nápomocný i nami predkladaný modifikovaný právny inštitút vydržania, ktorý sme bližšie rozobrali v predchádzajúcej kapitole a ktorý by mal smerovať voči nezisteným a neznámym vlastníkom v podmienkach Slovenskej republiky. Na záver si dovoľujeme poukázať na to, že všetky zmeny budú vyžadovať politickú vôľu venovať sa tejto problematike. Otázka neznámých a nezistených vlastníkov, ako aj celkovo nutnosť pozemkových reforiem v Slovenskej republike, by mala byť jednou z ústredných tém politickej diskusie a volebné programy by mali obsahovať mechanizmy a riešenia tohto negatívneho javu v podmienkach Slovenskej republiky. Až príliš dlho bol tento problém skrývaný pod „pokličkou“, politici sa od neho odvracali a dnes už je na čase sa mu postaviť tvárou v tvár. Najlepšie už v najbližších voľbách do parlamentu...

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Olexij M. Meteňkanyč
 olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk
 Univerzita Komenského v Bratislave,
 Právnická fakulta
 Katedra teórie práva a sociálnych vied
 Šafárikovo nám. 6
 P.O. BOX 313, 810 00 Bratislava
 Slovenská republika

Nájom ako vecné právo?¹

Zuzana Mlkvá Illýová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Nájom ako vecné právo?. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 141 – 147.

Príspevok sa venuje vecnoprávnemu účinku nájomnej zmluvy, ktorý možno v našom občianskom zákonníku pozorovať v dvoch prípadoch. Prvým prípadom je zmena vlastníka predmetu nájmu, nakoľko pri tejto zmene ostáva nájomný vzťah zachovaný a novým prenajímateľom sa stáva nadobúdateľ predmetu nájmu. Druhým prípadom vecnoprávného účinku nájmu je ochrana nájomcu nielen voči prenajímateľovi, ale aj voči tretím osobám. Príspevok sa venuje najmä analýze uplatnenia zásady „*Kauf bricht Miete nicht*“ v našom občianskom práve, s dôrazom na rozsah prechodu práv a povinností na nového prenajímateľa.

ABSTRACT

MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Contract of Lease as a *Ius in Re*?. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 141 – 147.

The article focuses on the *erga omnes* effect of the contract of lease (which is typically associated with real rights), which is observable in two cases within our Civil Code. The first case concerns the change of ownership of the leased thing since in this instance the legal relationship of lease is preserved, and the new owner automatically becomes the new lessor as well. The second case in which the *erga omnes* effect manifests itself is the legal protection of lessee awarded not only against the lessor but also against the third parties. Overall, the article analyses the application of the principle “*Kauf bricht Miete nicht*” in our civil law with an emphasis on the extent of rights and duties transferred to the new lessor.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

nájom, vecné práva, záväzkové práva, vecnoprávny účinok

KEY WORDS

Contract of Lease, Law of Obligations, Law of Things, Erga Omnes Effect

ÚVOD

Nájom je tradične zaradovaný medzi inštitúty záväzkového práva. Pre záväzky je typické najmä to, že pôsobia výlučne medzi stranami konkrétneho záväzkovoprávného vzťahu, t. j. majú efekt *inter partes*. Tým sa odlišujú od práv vecných, pre ktoré je príznačné, že pôsobia *erga omnes*. Cieľom tohto príspevku je poukázať na tzv. vecnoprávny účinok nájomnej zmluvy podľa súčasnej úpravy obsiahnutej v našom občianskom práve.

Vecnoprávny účinok nájomnej zmluvy možno tradične pozorovať najmä v dvoch prípadoch. Prvým prípadom je, ak právny poriadok poskytuje nájomcovi ochranu aj voči

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

tretím osobám, nielen voči prenajímateľovi. Druhým prípadom je to, ak pre zmene vlastníka predmetu nájmu ostáva nájom zachovaný. Obom uvedeným situáciám sa budeme bližšie venovať z hľadiska našej právnej úpravy. V oboch uvedených situáciách sa nájomný vzťah neobmedzuje účinkom *inter partes*, ale zasahuje (nedobrovoľne a bez zmluvného vzťahu) aj do právneho postavenia tretej osoby, stojacej mimo obligáčného vzťahu prenajímateľa a nájomcu.

Vzhľadom k tomu považujeme kategorizáciu nájmu ako čisto inštitút záväzkového práva za nepresnú, nakoľko podľa nášho názoru nájom stojí na rozhraní vecných práv a záväzkov.

V rámci tohto príspevku sa budeme venovať druhému z uvedených prípadov, a teda otázke, či nájom ostáva zachovaný aj v prípade, ak dôjde z zmene vlastníka predmetu nájmu.

ZMENA VLASTNÍKA PREDMETU NÁJMU

V právnej úprave občianskeho zákonníka platí zásada „*Kauf bricht Miete nicht*“². Táto zásada, podľa ktorej „kúpa neláme nájom“ vyplýva z ustanovenia § 680 ods. 2 a 3 OZ. V ustanovení § 680 ods. 2 OZ je uvedené, že: „*ak dôjde k zmene vlastníctva k prenajímateľ veci, vstupuje nadobúdateľ do právneho postavenia prenajímateľa a nájomca je oprávnený zbaviť sa svojich záväzkov voči prvšiemu vlastníkovi, len čo mu bola zmena oznámená alebo nadobúdateľom preukázaná.*“ Nasledujúci odsek rozlišuje právne následky zmeny vlastníka prenajímateľ veci, a to s ohľadom na to, či bola predmetom predaja hnutelná alebo nehnuteľná vec: „*Ak dôjde ku zmene vlastníctva k nehnuteľnej veci, môže z tohto dôvodu vypovedať nájomnú zmluvu iba nájomca, a to aj vtedy, ak bola zmluva uzavretá na dobu určitú; výpoveď však musí podať v najbližšom výpovednom období, pokiaľ je zákonom alebo dohodou ustanovené. Pri zmene vlastníctva k hnutelnej veci môže zmluvu vypovedať aj nadobúdateľ.*“

Z uvedeného je zrejmé, že tak v prípade hnutelnej ako aj nehnuteľnej veci dochádza pri zmene vlastníka predmetu nájmu k prechodu nájmu na osobu nadobúdateľa predmetu nájmu. Táto osoba teda vstupuje do pozície prenajímateľa. Do pozície prenajímateľa vstupuje za každých okolností, bez ohľadu na jej vôľu stať sa zmluvnou stranou nájomného vzťahu. Je irelevantné, či táto osoba mala alebo nemala vedomosť o existencii nájomného vzťahu. Existujúci nájomný vzťah by v prípade odplatného prevodu samozrejme predstavoval právnu vadu, ktorá by založila predpoklad pre prípadné nároky zo zodpovednosti za vady. To však nič nemení na situácii, že samotný nájom by ostal zachovaný. V prípade, ak by bola predmetom nájmu hnutelná vec, majú tak nájomca ako aj prenajímateľ právo nájomnú zmluvu vypovedať. V prípade nehnuteľnej veci má toto právo z dôvodu zmeny vlastníka predmetu nájmu len nájomca. To znamená, že osoba nadobúdateľa predmetu nájmu sa stáva prenajímateľom a preberá na seba práva a povinnosti už existujúceho obligáčného vzťahu, ktorý kontinuálne trvá. Je pritom jedno, čo išlo o nájom dojednaný na dobu určitú alebo na dobu neurčitú.

Zmysel takto koncipovanej právnej úpravy ozrejmuje aj judikatúra. Ako príklad možno uviesť rozhodnutie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Cdo 343/2009 zo dňa 23. februára 2011 „*Citované ustanovenie [§ 680 ods. 2 OZ, pozn. Z.M.I.] upravuje zvláštny prípad právneho nástupníctva, s ktorým je spojený ten dôsledok, že na nadobúdateľa prechádzajú práva a povinnosti prenajímateľa z nájomného vzťahu priamo zo zákona (ex lege), ak nastane skutočnosť, s ktorou zákon uvedený dôsledok spája, t.j. nadobudnutie vlastníckeho práva*

² Po latinsky: „*Emptio non tollit locatum*“.

*k prenajatej veci. Zmyslom tohto ustanovenia je zaistiť kontinuitu nájomného vzťahu na strane prenajímateľa pre prípad, ak nastane právna skutočnosť - zmena vlastníctva k prenajatej veci. Nájomcovi sa týmto poskytuje právna ochrana v situáciách, ktoré nemohol ovplyvniť.*³ Ide teda o poskytnutie právnej ochrany nájomcovi, ktorý zmenu vlastníka predmetu nájmu nemôže ovplyvniť.

ROZSAH V AKOM NÁJOM PRECHÁDZA NA NADOBÚDATEĽA

V praxi je pomerne zaujímavou otázkou, v akom rozsahu prechádza „nájom“ na nadobúdateľa predmetu nájmu. Rozsudok NS SR, ktorý sme citovali vyššie hovorí o tom, že na „*nadobúdateľa prechádzajú práva a povinnosti prenajímateľa z nájomného vzťahu*“. Tento rozsudok teda hovorí o celkovom rozsahu práv a povinností, ktorými bol z daného nájomného vzťahu viazaný predchádzajúci prenajímateľ.

Diametrálne odlišný právny názor na túto otázku mala spočiatku rozhodovacia prax Najvyššieho súdu v Českej republike (ďalej len „NS ČR“). Samozrejme uvedené rozhodnutia sa budú týkať obdobia účinnosti zákona č. 40/1964 Zb. Občanský zákonník, kedy bola česká právna úprava identická s právnou úpravou na Slovensku. Napríklad v rozsudku NS ČR, sp. zn.: 26 Cdo 866/2002 zo dňa 23.07.2002 bolo uvedené, že: „*Smyslem ustanovení § 680 odst. 2 obč. zák. je zajistit kontinuitu nájemního vztahu na straně pronajímatele pro případ, nastane-li zde uvedená právní skutečnost - změna vlastnictví k pronajaté věci. Poskytuje tak nájemci právní ochranu v situaci, kterou nemohl (svým projevem vůle) ovlivnit, jak tomu nasvědčuje i úprava možnosti výpovědi z nájemního vztahu při změně vlastnictví k pronajaté věci (srov. § 680 odst. 2, odst. 3 obč. zák.). Toto právní nástupnictví se týká práv a povinností typických pro nájemní vztah, tedy těch, jež tvoří jeho pojmové znaky (srov. § 663 obč. zák.). Se vstupem nabyvatele do nájemního vztahu proto nemůže být spojen ten důsledek, že by na něho přešel takový závazek jeho právního předchůdce, který uvedený rámec přesahuje, např. závazek strpět změnu podstaty věci (její části), která je předmětem nájemního vztahu.*“ V tomto rozhodnutí NS ČR odkazuje na ustálenú právnú prax v tejto veci, ktorá bola založená rozhodnutím NS ČR, a od ktorej sa súd v tomto prípade nepovažoval za potrebné odkloniť⁴. Z citovaného rozhodnutia vyplýva, že na nového prenajímateľa neprešli všetky práva a povinnosti z tohto nájomného vzťahu, ale iba práva a povinnosti, ktoré tvoria jeho základný pojmový rámec. V tomto prípade bolo predmetom sporu to, či súhlas pôvodného prenajímateľa so stavebnými úpravami predmetu nájmu „prechádza“ na nového prenajímateľa, a tým pádom ho zaväzuje. K tejto otázke sa NS ČR vyjadril negatívne, a teda takýto súhlas považoval za záväzok presahujúci rámec nájomného vzťahu v rozsahu jeho pojmových znakov.

Táto rozhodovacia prax NS ČR bola aplikovaná aj v ďalších prípadoch. V rozhodnutí 26 Cdo 1653/2003 zo dňa 18.11.2004 je uvedené, že: „*ustanovení § 680 odst. 2 obč.zák.*

³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 23. februára 2011, sp. zn. 5 Cdo 343/2009.

⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 31. 10. 1997, sp. zn. 2 Cdo 863/97: „*Citované ustanovení [§ 680 ods. 2 OZ, pozn. Z.M.I.] upravuje zvláštní případ právního nástupnictví (sukcese), s nímž je spojen ten důsledek, že na nabyvatele přecházejí práva a povinnosti pronajímatele z nájemního vztahu přímo ze zákona (ex lege), nastane-li skutečnost, s níž zákon uvedený důsledek spojuje tj. nabytí vlastnického práva k pronajaté věci. Nabyvatel vstupuje do původního nájemního vztahu se všemi jeho základními obsahovými atributy, jakými jsou zejména předmět nájmu a práva a povinnosti subjektů daného vztahu vyplývající ze zákona, resp. z nájemní smlouvy, s výjimkou těch práv a povinností, která mají samostatný právní režim daný právním důvodem jejich vzniku (např. peněžité pohledávky a dluhy pronajímatele vzniklé za trvání původního nájemního vztahu).*“ In *Soudní judikatura*, 1997, roč. 11, č. 84.

upravuje špecifický prípad právneho nástupníctví, v rámci něhož nepřecházejí na nabyvatele všechna práva a povinnosti pronajímatele, ale toliko ta, jež představují základní obsahové atributy nájemního vztahu, jako je zejména předmět a doba nájmu, výše nájemného a ta práva a povinnosti, jež vyplývají se zákona. Spojuje-li tedy zákonná úprava určitý právní režim s určitým charakterem nájemního vztahu (vážícího se k povaze jeho předmětu - bytu), nemohou tato práva být předmětem právního nástupnictví podle § 680 odst. 2 obč.zák.“ Toto rozhodnutie teda konkretizovalo, čo súd rozumel pod základnými obsahovými atribútmi nájomného vzťahu, ktoré boli predmetom prechodu na nového prenajímateľa a čo naopak nimi nebolo. V rozhodnutí NS ČR 26 Cdo 4873/2007 zo dňa 30.09.2009 zase súd rozhodol, že predmetom prechodu spolu s nájomcom nebol súhlas pôvodného prenajímateľa s tým, aby nájomca dal byt do podnájmu, nakoľko takéto dojednanie prekračovalo rámec základných povinností prenajímateľa podľa zákona⁵.

Takýto trend rozhodovacej praxe NS ČR, v rámci ktorého sa ustanovenie § 680 ods. 2 OZ vykladalo reštriktívne iba ako prechod „základného rámca“ práv a povinností zmluvných strán, ktoré vyplývali zo zákona ukončila novela českého občianskeho zákonníka č. 107/2006 Sb. a aj Ústavný súd Českej republiky rozhodnutím II. ÚS 3292/09 zo dňa 8.7.2010. Ústavný súd týmto rozhodnutím zrušil okrem iných aj rozhodnutie NS ČR 26 Cdo 4873/2007 zo dňa 30.09.2009 a konštatoval, že: „výklad obecných soudů § 680 odst. 2 obč. zák. o přechodu "vybraných práv" na pronajímatele v případě změny vlastníka pronajaté věci je protiústavní.“⁶

Ústavný súd vo svojom rozhodnutí uviedol, že ustanovenie § 680 ods. 2 OZ je potrebné interpretovať tak, že na základe neho dochádza k prechodu všetkých práv a povinností vyplývajúcich z nájomného vzťahu: „Jazykový a logický výklad ustanovení § 680 odst. 2 občanského zákoníku nedává možnost vykládat speciální sukcesi práv a povinností vyplývajících z nájemního vztahu jiným způsobem, než že pronajímatele vstupuje do všech právních povinností vyplývajících ze smlouvy, ledaže práva a povinnosti vzniklé za předcházejícího vlastníka se existenčně osamostatnily (např. právo na již splatné nájemné). Pokud by zákonodárce chtěl vymezit jen určitá práva a povinnosti, které přecházejí na nového vlastníka, učinil by tak výslovně; nečiní-li tak, není žádný důvod vykládat toto ustanovení v tom smyslu, že přecházejí na nového vlastníka (pronajímatele) jen vybraná práva a povinnosti. Z dikce ustanovení totiž nevyplývá žádné restriktivní omezení práv a povinností, které má nový vlastník nabýt.“⁷

Ústavný súd v tomto rozhodnutí ďalej veľmi logicky uviedol, že ak by sme akceptovali reštriktívny výklad ustanovenia o prechode práv a povinností, došlo by tým k narušeniu právnej istoty kontrahentov, ktorí si práva a povinnosti dojednali. Nájomca by sa tak dostal do veľmi neistej pozície, kedy by sa napríklad účelovým prevodom vlastníctva mohol nový majiteľ jednoducho zbaviť povinnosti (napríklad zaplatiť dojednanú zmluvnú pokutu) s odvolaním sa na to, že to nie je základný rámec nájomnej zmluvy. Takýmto účelovým konaním zo strany prenajímateľa by teda mohol nájomca pomerne ľahko utrpieť škodu.

⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 30.09.2009, sp. zn. 26 Cdo 4873/2007: „Závazek právního předchůdce strpět podnajíem bytu nájemcem na pronajímatele ve smyslu § 680 odst. 1 obč. zák. nepřechází, neboť přesahuje rámec základních povinností pronajímatele, vyplývajících z § 685 obč. zák. Na tom nic nemění skutečnost, zda vznikl jednostranným prohlášením pronajímatele nebo dohodou uzavřenou mezi pronajímatelem a nájemcem. Závěr odvolacího soudu, že na žalobce jako pronajímatele předmětného bytu nepřechel ve smyslu § 680 odst. 1 obč. zák. závazek jejich právní předchůdkyně strpět podnajíem bytu, je tedy správný. To znamená, že žalovaný byl oprávněn podnájem byt jen s písemným souhlasem žalobců jako pronajímatelů.“

⁶ Rozhodnutie Ústavného súdu ČR, zo dňa 8.7.2010, sp. zn. II. ÚS 3292/09.

⁷ Bod 36 rozhodnutia Ústavného súdu ČR, zo dňa 8.7.2010, sp. zn. II. ÚS 3292/09.

Jedným z neskorších rozhodnutí NS ČR⁸ napríklad uznal, že nárok na vrátenie kaucie, ktorá bola zložená pôvodnému vlastníkovi predmetu nájmu (pôvodnému prenajímateľovi) môže byť uplatnená u nadobúdateľa predmetu nájmu, t. j. nového prenajímateľa, ktorý má po skončení nájmu povinnosť túto kauciu nájomcovi vyplatiť⁹.

V skutkovo obdobnom prípade týkajúcom sa toho, či je predmetom prechodu na nadobúdateľa predmetu nájmu v zmysle ustanovenia § 680 ods. 2 a 3 OZ aj povinnosť vrátiť nájomcovi kauciu, rozhodol relatívne nedávno aj Krajský súd Banská Bystrica¹⁰, ktorý konštatoval, že: „Okresný súd v odôvodnení svojho rozhodnutia správne zdôraznil, že zmena v osobe vlastníka prenajatej veci spôsobuje automatický vstup nového vlastníka do právneho postavenia prenajímateľa so zachovaním všetkých práv a povinností, ktoré si nájomca dohodol s pôvodným prenajímateľom. Nesprávne však už dospel k záveru, že záväzok nájomcu zaplatiť prenajímateľovi kauciu a na druhej strane záväzok prenajímateľa vrátiť nájomcovi kauciu po ukončení nájomného vzťahu je právnym vzťahom, ktorý presahuje rámec nájomného vzťahu. Takýto záver nevyplýva zo žiadneho ustanovenia platného právneho predpisu.“

Názor odvolacieho súdu, t. j. Krajského súdu v Banskej Bystrici pokiaľ ide o rozsah prechodu práv a povinností teda bol, že predmetom toho prechodu sú všetky práva a povinnosti, ktoré si nájomca dohodol s pôvodným prenajímateľom. Nedochádza tu teda k žiadnemu obmedzeniu na základné pojmové znaky nájomnej zmluvy, ale predmetom prechodu je celý obsah nájomného vzťahu v rozsahu dojednanom medzi nájomcom a pôvodným prenajímateľom: Zmluva o nájme je uzavretá medzi prenajímateľom a medzi nájomcom. „Keďže v zmysle zákonného ustanovenia § 680 ods. 2 OZ v prípade zmeny vlastníctva k prenajatej nehnuteľnosti vstupuje nadobúdateľ nehnuteľnosti do všetkých práv a povinností prenajímateľa, každá povinnosť, ktorá v zmluve o nájme nebytových priestorov zaväzuje prenajímateľa, zaväzuje aj nového nadobúdateľa nehnuteľnosti.“

V tomto prípade bola jedna z povinností nadobúdateľa v postavení nového prenajímateľa vydať nájomcovi kauciu, aj keď bola v skutočnosti zložená pri vzniku nájomného vzťahu inému subjektu (pôvodnému prenajímateľovi): „Z nadobudnutia prenajatej nehnuteľnosti však žalovanému nevyplývajú iba práva prenajímateľa, ale týkajú sa ho aj povinnosti prenajímateľa. Vzťahuje sa teda na neho aj povinnosť

⁸ Rozsudok NS ČR, zo dňa 29.05.2013, sp. zn. 26 Cdo 652/2013.

⁹ Najvyšší súd ČR sa v rozhodnutí zo dňa 29.05.2013, sp. zn. 26 Cdo 652/2013 „zabýval otázkou, zda v důsledku změny vlastnictví k pronajaté věci (bytu) přešel na žalovaného vstupem do postavení pronajímatele též závazek ze smlouvy o kauci. V této souvislosti s odkazem na rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věcech sp. zn. 26 Cdo 866/2002, sp. zn. 26 Cdo 339/2006 a sp. zn. 26 Cdo 3587/2008 zdůraznil, že v případě právního nástupnictví podle § 680 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., ve znění po novele provedené zákonem č. 107/2006 Sb. (dále jen obč. zák. po novele), nabyvatel vstupuje do původního nájemního vztahu se všemi jeho základními obsahovými atributy, jakými jsou zejména předmět nájmu a práva a povinnosti subjektů daného vztahu vyplývající ze zákona, resp. z nájemní smlouvy, s výjimkou těch práv a povinností, která mají samostatný právní režim daný právním důvodem jejich vzniku. Přitom podle jeho názoru o uvedenou výjimku v daném případě nejde, neboť ujednání o kauci obsažené v předmětné smlouvě, ač zaznamenaná na samostatné listině, jsou logicky navázána na ujednání nájemní smlouvy v tom smyslu, že kauce měla sloužit jako záruka řádného užívání bytu po celou dobu trvání nájemního poměru a její vrácení bylo vázáno na zánik nájmu bytu a záviselo na stavu bytu (jeho zařízení), v jakém byl právě v době zániku nájmu; obě smlouvy zároveň spojovaly také okolnosti jejich uzavření (stejný den a místo, přítomnost manžela žalobkyně), totožnost jednáících osob, jakož i postavení jejich účastníků (Ing. M. T. jako pronajímatel a žalobkyně jako nájemkyně), a konečně také výslovný odkaz jedné na druhou (konkrétně předmětné smlouvy na nájemní smlouvu). Vycházejí z uvedeného shodně se soudem prvního stupně uzavřel, že vstupem do postavení pronajímatele bytu (§ 680 odst. 2 obč. zák. po novele) přešel na dovolatele i závazek z předmětné smlouvy vrátit žalobkyni poskytnutou kauci za tam sjednaných podmínek.“

¹⁰ Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici, zo dňa 14.03.2019, sp. zn.: 43Cob/1/2019.

prenajímateľa vyplývajúca z čl. V ods. 3 vrátiť nájomcovi kauciu, pokiaľ táto nebola podľa iných ustanovení zmluvy o nájme nebytových priestorov použitá, a to v lehote upravenej v zmluve 60 dní od skončenia nájmu.“ Odvolací súd okrem toho, že konštatoval príklon k judikatúre NS ČR v tejto právnej otázke, venoval v rámci odôvodnenia rozhodnutia priestor aj objasneniu zmyslu ustanovenia § 680 ods. 2 a 3 OZ. Zmysel vidí najmä v stabilite a istote právneho postavenia nájomcu, ktorá by mohla byť otrasená zmenami vlastníka predmetu nájmu (v tomto prípade nebytových priestorov)¹¹.

ZÁVER

Je zrejmé, že tým, že v našom právnom poriadku (rovnako ako v českom právnom poriadku) platí zásada „*Kauf bricht Miete*“, má nájom nepochybne účinok aj voči tretím osobám. Vecnoprávny účinok nájmu pomenovalo aj rozhodnutie II. ÚS 3292/09 zo dňa 8.7.2010, ktoré bolo významné tým, že ustálilo v rámci aplikačnej praxe princíp, v rámci ktorého nebol prechod nájmu v zmysle ustanovenia § 680 ods. 2 OZ obmedzený iba na rámec základných práv a povinností vyplývajúcich zo zákona. Toto rozhodnutie uviedlo, že: „*Ustanovení § 680 odst. 2 obč. zák. tak přiznává nájomu jednostranné věcněprávní účinky (právě s důrazem na ochranu nájemce).*“ S týmto označením sa však nestotožňujeme, nakoľko podľa nášho názoru nemôže existovať jednostranný vecnoprávny účinok. Vecnoprávny účinok je vecnoprávny preto, lebo pôsobí *erga omnes*, t. j. nie medzi stranami, nie len vo vzťahu k jednej strane, ale vo vzťahu k všetkým. Preto je podľa nášho názoru takéto označenie nesprávne a vhodnejšie by bolo hovoriť o vecnoprávnom účinku ako takom.

Pokiaľ ide o rozsah prechodu práv a povinností z nájomného vzťahu medzi pôvodným prenájomcom a nájomcom na nového prenájomcu, existuje vývojom stabilizovaná a konštantná judikatúra prikláňajúca sa k záveru, že predmetom prechodu sú všetky práva a povinnosti z pôvodného nájomného vzťahu.

V súvislosti s ustanovením § 680 ods. 2 a 3 OZ treba ešte doplniť, že zmena vlastníka predmetu nájmu neznamena len prevod vlastníckeho práva k predmetu nájmu na základe kúpnej zmluvy. Zmenou môže byť akákoľvek zmena vlastníka, či už na základe prevodu alebo prechodu vlastníckeho práva. Tento právny záver je podporený aj názorom rozhodovacej praxe. Ako príklad možno uviesť rozsudok Krajského súdu Prešov, sp. zn. 2Cob/36/2013 zo dňa 13.06.2013: „*V ust. § 680 ods. 2 Obč. zák. je vyjadrená občianskoprávna zásada, že zmenou vlastníctva prenajíatej veci sa neruší nájomný pomer k tejto veci. Zákon hovorí všeobecne len o zmene vlastníctva k prenajíatej veci. Nezáleží teda na tom, akým právnym spôsobom došlo k zmene vlastníctva, či prevodom na základe zmluvy, či prechodom na základe dedenia alebo iným spôsobom. Nový vlastník prenajíatej veci sa stane v dôsledku zmeny vlastníctva zo zákona prenájomcom, vstupuje teda do práv doterajšieho prenájomcu ex lege. Tento prechod práva z pôvodného prenájomcu na nového prenájomcu má svoj vplyv aj na nájomcu. Len čo bola zmena vo vlastníctve*

¹¹ Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici, zo dňa 14.03.2019, sp. zn.: 43Cob/1/2019: „*Ustanovenie Občianskeho zákonníka upravené v § 680 ods. 2 smeruje k zabezpečeniu právnej istoty nielen na strane prenájomcu, ale aj na strane nájomcu, pretože z cit. ustanovenia vyplýva, že nový nadobúdateľ nehnuteľnosti si bude môcť uplatňovať tie isté práva voči nájomcovi, aké s ním dohodol pôvodný vlastník nehnuteľnosti a naopak nájomca má istotu, že mu ostáva zachované právo na nerušené užívanie nájmu. Aj za predpokladu, že by počas dlhodobého nájmu sa opakovanne menili vlastníci nebytového priestoru, nájomcu sa to vzhľadom na okruh dohodnutých práv a povinností vymedzených v zmluve o nájme nedotkne. Jeho právne postavenie sa nemení, kým nedôjde k zmene zmluvy, ktorú by prípadne mohol uzavrieť na základe dohody strán.*“

nájomcovi oznámená alebo nadobúdateľom preukázaná, nájomca je oprávnený zbaviť sa záväzkov voči pôvodnému prenajímateľovi a musí ich plniť voči novému prenajímateľovi.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Zuzana Mlkvá Illýová, PhD.
zuzana.illyova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo námestie č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

K problematike definovania vlastníctva a vlastníckeho práva¹

Matej Mlkvý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÝ, Matej. K problematike definovania vlastníctva a vlastníckeho práva. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 148 – 160.

Príspevok sa zaoberá niektorými teoretickými problémami v súvislosti s legálnou definíciou vlastníckeho práva. Východiskom sú rímskoprávne zdroje obsiahnuté v Justiniánskej kodifikácii, kde však definíciu nenachádzame. Základy pre modernú definíciu položili až stredoveké školy glosátorov a komentátorov, pričom pre systematické zaradenie vlastníctva ako protikladu k právam k cudzím veciam sa najviac zaslúžili humanistické školy rímskeho práva. Prvogeneračné civilné kódexy vychádzali z definície vlastníckeho práva snažiac sa obsiahnuť jeho podstatné čiastkové práva (ako napr. právo k podstate veci), čo bolo kritizované najmä nemeckou pandektistikou 19. storočia. Táto škola vytvorila tzv. mocenskú definíciu vlastníckeho práva, ktorá bola prijatá v nemeckom občianskom zákonníku a ďalej rozšírená do ostatných druhogeneračných kódexov. Záverom článok zhŕňa niektoré úvahy *de lege ferenda* v súvislosti s plánovanou rekodifikáciou slovenského civilného práva.

ABSTRACT

MLKVÝ, Matej. Problem of Defining Ownership Right in the Civil Codes. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 148 – 160.

The article focuses on certain theoretical problems connected with the legal definition of the right of ownership. Roman law as contained in the Justinianic codification is a natural point of departure, it fails however to provide an explicit definition. The foundations for the modern definitions were laid by the medieval schools of glossators and commentators, while the legal humanists were instrumental in the systematic placement of ownership as the antagonist term to *iura in re aliena*. The civil codes of the first generation contain ownership definitions attempting to identify its significant particular rights (i.e. right to substance of a thing), what became the object of criticism by the German pandectist school of the 19th Century. This school created the so-called dominionistic concept of ownership, which was adopted by the German civil code and further spread into other second-generation civil codes. The article concludes with a few propositions *de lege ferenda* in connection with the planned recodification of the Slovak civil law.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vlastníctvo, definícia, občianske právo, rímske právo

KEY WORDS

ownership, definition, civil law, Roman law

ÚVOD

Popredný predstaviteľ česko-rakúskej civilistiky prelomu 19. a 20. storočia, profesor občianskeho práva na Karlo-Ferdinandovej univerzite v Prahe a zakladateľ modernej českej civilistiky Antonín rytier Randa Antonín rytier Randa (1834 - 1914) v

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

úvodných statiach svojho diela *Pravo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém* konštatuje, že „*římske porekadlo omnis definitio in iure civile periculosa [est] osvědčuje se pádně při výměru vlastnictví*“.² Vlastnícke právo koncipované na rímskoprávnom modeli je na jednej strane unitárnym právom, ale na druhej strane sa čiastkové oprávnenia vlastníctva môžu od kmeňového vlastníckeho práva odčleňovať bez toho, aby sa zmenila právna kvalita samotného vlastníctva a automaticky sa po zániku právnych vzťahov zapríčiňujúcich ich odčlenenie znovu zjednocujú s kmeňovým vlastníckym právom (tzv. elasticita vlastníckeho práva). Práve táto vlastnosť vlastníckeho práva robí jeho definičné uchopenie mimoriadne náročné.

V rímskom klasickom práve a dokonca ani v Justiniánskej kodifikácii nenájdeme definíciu vlastníctva, pričom s prvou explicitnou definíciou sa stretávame až pri najvýznamnejšom predstaviteľovi recepčnej školy komentátorov (resp. postglosátorov) Bartolovi de Saxoferratovi. V nasledujúcom doktrínálnom vývoji definície vlastníckeho práva sa recepčné školy snažili o roztriedenie jednotlivých oprávnení vlastníka na podstatné, t.j. tie, ktoré sa od kmeňového vlastníckeho práva nemôžu odčleniť bez zániku samotného vlastníctva a na nepodstatné, ktorých odčlenenie vlastnícke právo prežije. Takéto definičné vymedzenia sa stali predmetom kritiky z dôvodu, že za určitých okolností vlastník nemusí mať ani právo k podstate predmetu vlastníctva a napriek tomu neprestáva byť vlastníkom. Od nástupu nemeckej historickoprávnej školy v 19. storočí sa presadila tzv. mocenská definícia vlastníckeho práva, ktorá vychádza z pojmovej hierarchie a vymedzuje vlastnícke právo s odkazom na bezprostredne nadradený pojem (vecné práva) a pojem stojí voči nemu v dialektickom protiklade (práva k cudzím veciam).

RÍMSKOPRÁVNE ZÁKLADY

Justiniánska kodifikácia používa na označenie vlastníckeho práva prevažne výrazy „*proprietas*“ „*rerum dominium*“ alebo len „*dominium*“, ale bližšie obsahovo nevymedzuje. Výraz *proprietas* je odvodený z latinského *prōprius* (f. *prōpria*, n. *prōprium*) vo význame vlastný či výhradný.³ V klasickom práve nie je navyše *dominium* (výraz doložený až na konci republiky)⁴ podradené ani pod pojem *ius* a vo svojom pôvodnom význame (moc nad hmotnou vecou) bolo od výrazu *ius* pojmovo nezávislé - napr. Gaius kladie to protikladu osoby, ktoré majú k veci vlastníctvo alebo majú nejaké právo k veci⁵ a rímsky historik Livius spomína kráľa, ktorý uznal rímske *ius* a *dominium* nad svojimi územiami.⁶ Podradenie pojmu *dominium* pod *ius* sa začína až v neskorších obdobiach cisárstva a to v súvislosti so stieraním rozdielov medzi vlastníctvom (*dominium*) a právami k cudzím veciam,⁷ aj keď právny termín „právo k cudzím veciam“ nebol klasickým právnikom

² RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. 7. vydanie. Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1922, s. 2.

³ V najstarších právnych textoch Rimanov na označenie vlastníctva používali v skutku len slovné spojenie *meum esse* (napr. vo formule *legis actio sacramento in rem*, v neskoršej reivindikačnej žalobe či pri mancipácii). porovnaj Gai. 1.119 a 4.13. Z rovnakej predstavy vychádza aj francúzsky výraz *la propriété* priamo odvodený z latinčiny, nemecký výraz *Eigenthum* odvodený z adjektíva *eigen* (vlastný) či anglický výraz *ownership* odvodený z adjektíva *own*.

⁴ BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 441.

⁵ ... *sive domini sint sive aliquid in ea re ius habeant*. D. 39. 2. 19. Porovnaj tiež D. 7. 6. 5. *Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet*

⁶ Liv. 45.13.15. ... *usu regni contentum scire dominium et ius eorum* ...

⁷ MATSUO, Hirosh. *Historical and Theoretical Intimacy between concepts of rights and property*. In: MARTIN, Rex - SPRENGER, Gerhard. *Challenges to law at the End of the 20th Century. Band 1: Rights*

známy.⁸ O tom svedčí mimo iného aj skutočnosť, že od 4. storočia nachádzame písomne zaznamenané výrazy ako „*ius dominii possidere*“, čo ostro kontrastuje so skorším používaním termínu.

Rozhodujúcim pre ďalší pojmový vývoj vlastníctva bolo jeho podradenie pod kategóriu vecných práv (nielen práva ako takého), ktoré vytvorila až prvá recepcná škola rímskeho práva na západe – škola glosátorov. Základom glosátorského prístupu k vymedzeniu vlastníckeho práva bola téza, že každej rímskoprávnej žalobe (*actio*) zodpovedá samostatné (subjektívne) právo, preto aj *actiones in rem* musia mať hmotnoprávny korelát v podobe vecných práv (kauzou vecných žalôb sú vecné práva). Na rozdiel od obligácií na základe ktorých určitá osoba má niečo dať (*dare*), dať a konať (*dare facere*) alebo splniť dlh iným spôsobom (I. 4.6.1), je pojmovým znakom vecných práv priamy vzťah k veci (hmotnej alebo nehmotnej), ktorý glosátori označili výrazom *dominium*. *Dominium* tak v tomto zmysle mali všetci aktívne legitimovaní z vecných žalôb (reivindikácia, dedičské žaloby, vecná publiciánska žaloba, žaloby dedičného nájomcu a obdobne oprávnených osôb, žaloba *metum passus*, *actio rescissoria* a obe prejudiciálne žaloby)⁹ a *dominium* preto v tomto význame tvorilo pojmový znak každého vecného práva. Takýmto vymedzením výrazu *dominium* sa zotrel klasický rozdiel medzi vlastníctvom a právami k cudzej veci, keďže aj vecné práva ako *emphyteusis* a *ususfructus* sa mohli v náuke glosátorov považovať za druh *dominii*.

Okrem vyššie uvedeného širšieho vymedzenia pojmu „*dominium*“ používali glosátori *dominium* aj v užšom slova zmysle ako *ius plenum in re corporali*,¹⁰ čím sa približujú neskoršiemu vymedzeniu pojmu. Accursius vo svojej veľkej glose, ktorá symbolicky zavrášila pôsobenie školy glosátorov, neformuloval ucelenú teóriu vlastníctva a ani ho bližšie nevymedzil.¹¹ Prvé skutočne definičné vymedzenie vlastníckeho práva nachádzame až u čelného predstaviteľa nasledujúcej školy komentátorov, často považovaného za najväčšieho právnika stredoveku vôbec Bartola de Saxoferrata. Bartolus na otázku čo je vlastníctvo odpovedá, že je to právo disponovať hmotnou vecou najperfektnejším (resp. najabsolútnejším) spôsobom nezakázaným právom. (*Quid ergo est dominium? Responde: est ius in re corporali perfecte disponendi, nisi lege prohibeatur*).¹²

Proceedings of the 17th World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) Bologna, June 16-21, 1995. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997, s. 73.

⁸ Digesty síce používajú na niektorých miestach priamo výraz *ius in re* na označenie práv k cudzím veciam (napr. súvislosti s noxálnymi žalobami v D. 9. 4 a *damnum infectum* v D. 39. 2), tieto práva však nezodpovedajú významu práv k cudzím veciam zahŕňajúcimi služobnosti, ručný a zmluvný záloh, dedičný nájom a dedičné právo stavby a ani nepovažujú vlastníctvo (*dominium*) za druh *ius in re*.

⁹ Žaloby zo zálohu a zo služobností boli považované za výkon vecných práv k nehmotnej veci. LANDSBERG, Ernst. *Die Glosse Des Accursius und Ihre Lehre Vom Eigentum: Rechts- und Dogmengeschichte Untersuchung*. Lipsko: Brockhaus, 1883, s. 87.

¹⁰ Oprávnený k nehmotnej veci mali *ius in re aliena*. LANDSBERG, ref. 9, s. 88, 92.

¹¹ Toto viedlo niektorých autorov k pochybnostiam, či glosátori vôbec formulovali koncepciu úžitkového vlastníctva, ktoré je považované za následok rozštiepenia vlastníckeho práva na vrchné a úžitkové vlastníctvo. Porovaj: *Anderseits jedoch findet sich das später so gefährlich auftretende Trugbild des Nutzungseigentums bei der Glosse nicht einmal andeutungsweise*. LANDSBERG, ref. 9, s. 100.

¹² Komentár k D. 41, 2, 17, 1 nr. 4. SAXOFERATTO, Bartolus de. *Commentaria in Corpus juris civilis*. Neskorší autori *ius commune* doplnili výpočet čiastkových oprávnení vlastníka o *ius utendi* a *abutendi*. Napr. F. Hotman (1524-1590) vymedzil vlastníctvo nasledovne: *dominium est ius ac potestas, re quapiam tum utendi, tum abutendi, quatenus iure civili permittitur*. HOTMAN, François. *Commentarius De Verbis Iuris: Antiquitatum Ro. Elementis Amplificatum*, 1569. Cit. podľa TAITSLIN, Anna. *The evolution of the concept of ownership in the Russian law from the Svod Zakonov to the 1994 Civil Code*. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.helsinki.fi/katti/RussianLaw-PRESENTATIONS/Taitslin.pdf>> [cit. 2019-12-05].

Doktrínálny spor modernej civilistiky, či vlastnícke právo (u glosátorov *dominium* v užšom slova zmysle) treba pokladať za unitárne právo alebo za súbor čiastkových oprávnení bol prítomný aj u glosátorov. Glosátori formulovali svoju koncepciu pri skúmaní oprávnenia užívať a požívať vec, ktoré môže byť jednak súčasťou oprávnení vlastníka alebo môže byť postúpené inej osobe ako osobitné právo (*ususfructus*). V dnešnej teórii rímskeho práva hovoríme o *ususfructe* len v súvislosti s osobnou služobnosťou, t.j. ak užívacie a požívacie právo patrí inej osobe ako vlastníkovi. Glosátori však používali výraz *usufructus* bez ohľadu na oprávnený subjekt – *usufructus* ako samostatný právny inštitút (osobnú služobnosť) označovali ako *usufructus formalis* a ako súčasť oprávnení vlastníka *usufructus causalis*. Kauzou tohto druhého typu *ususfructu* je vlastnícke právo a keďže v zmysle scholastickej logiky nemohol byť následok súčasťou príčiny, bol *usufructus formalis* považovaný za prejav unitárne vnímaného vlastníckeho práva. Odlišný názor Placentina, ktorý sa pokúšal vymedziť vlastníctvo ako súbor majetkových a užívacích oprávnení nebol väčšinovou mienkou glosátorov vrátane Accursia prijatý.

Napriek tomu, že rovnako ako v dnešnej teórii bolo vlastníctvo chápané ako jednotné a plné právne panstvo nad vecou a neexistoval rozdiel medzi vlastníctvom hnutelných a nehnuteľných vecí (t.j. relativita vlastníckeho práva ako ju nachádzame v niektorých stredovekých právnych poriadkoch tu nebola prítomná), glosátori po pomerne zložitom a polemickom doktrínálnom vývoji priznali, že ak k tej istej veci môže mať jedna osoba reivindikačnú žalobu (*rei vindictio*) a iná osoba obdobnú reivindikačnú žalobu (*rei vindicatio utilis*), môžu k tej istej veci existovať rôzne typy vlastníctva – vlastník aktívne legitimovaný z *rei vindicatio* mal vrchné vlastníctvo (*dominium directum*) a vlastník aktívne legitimovaný z *rei vindicatio utilis* mal úžitkové vlastníctvo (*dominium utile*). Bartolus tento systém vlastníckych práv rozšíril o *quasi-dominium*,¹³ ktoré bola priznané aktívne legitimovanej osobe z *actio Publiciana in rem*.¹⁴ Tým boli položené zárodky náuky o delenom vlastníctve, ktoré bolo prítomné v právnych poriadkoch viacerých európskych kontinentálnych štátoch až do 19. storočia.

Ďalší doktrínálny posun vo vývoji pojmu vlastníctva nachádzame u predstaviteľov humanistických škôl rímskeho práva (prevažne vo Francúzsku), ktorí odmietli koncepciu deleného vlastníctva presadzovanú glosátormi a komentátormi. Jacques Cujas napadol základ glosátorského a komentátorského delenia, keď uviedol, že obdobná žaloba (*actio utilis*) dáva aktívne legitimovanému z tejto žaloby rovnaké právo ako aktívne legitimovanému z priamej žaloby (*actio directa*).¹⁵ *Rei vindicatio utilis* bola len prétorom prispôsobenou priamou reivindikačnou žalobou, a preto aktívne legitimovanému z nej nevyplýva iné právo ako z priamej reivindikácie, čo sa dá kontrastovať so superficiárnou alebo publiciánskou žalobou, ktoré ochraňujú iné majetkové právo. Ak teda priama aj obdobná reivindikačná žaloba ochraňujú to isté majetkové právo, v rímskom práve môže existovať len jedno *dominium*. Tento záver je podporený aj tým, že keď už podľa Paulovho fragmentu ani dediční nájomcovia napriek ich rozsiahlym užívacím a požívacím právam

¹³ Vo vzťahu k vecným právam ako takým Bartolus nasledovník Baldus de Ubaldis upustil od používania výrazu *ius in re* v prospech výrazu *iura realia*, ktoré vymedzil ako práva bez existencie obligácie. Tieto práva sa aj ako prvý pokúsil enumeratívne vypočítať ako *dominium*, dedičské právo, osobné a pozemkové služobnosti ako aj ručný a zmluvný záloh, bližšiu kategorizáciu týchto práv však neuskutočnil.

¹⁴ K funkcii tejto žaloby v klasickom rímskom práve pozri KOVÁČIKOVÁ, Jana. Procesné prostriedky ochrany vlastníctva v rímskom práve - Actio publiciana. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015*, Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, s. 518 – 525.

¹⁵ CUJAS, Jacques. *Opera omnia*. Vol. 7. Neapol: Moriana apud Vincentium Pauria, 1758, s. 282 – 283.

nemôžu byť považovaní za vlastníkov, žiadny iní oprávnení z vecných práv vrátane vazala nimi byť nemôžu.¹⁶

Súčasník Cujasa Hugo Donellus si zase všimol, že existuje viacero práv, ktoré obmedzujú niekoho vlastníctvo, ako služobnosti, záložné právo či dedičný nájom. Všetky tieto práva majú podľa Donella spoločné to, že obmedzujú vlastnícke právo vlastníka k veci a vytvárajú všeobecnú triedu majetkových práv, ktoré má jedna osoba vo vzťahu k veci inej osoby. Donellus tak bol prvou osobou, ktorá vytvorila kategóriu *iura in re aliena* a dala ju do protikladu k vlastníctvu. Dedičný nájom, o ktorom sa dovtedy predpokladalo, že je v zmysle starších glosátorských a komentátorských tradícií druhom kvázi-vlastníctva, podradil pod práva k cudzej veci, aj keď uznal, že dedičný nájomca má naozaj postavenie kvázi-vlastníka, no nejde o osobitnú kategóriu vlastníctva. Práva k cudzím veciam Donellus vymedzil enumeratívne ako dedičný nájom alebo právo vectigálnych pozemkov, dedičné právo stavby, dobromyseľná držba, ručný záloh, zmluvná záloh a hypotéka.¹⁷ Rovnakú koncepciu zvolil aj u vlastníka, kde práva vlastníka vymedzil ako právo vec držať, nebránene zachovávať, užívať a požívať, vylúčiť z užívania iných podľa vlastného uváženia a právo vec scudziť.¹⁸

PRVÉ KODIFIKÁCIE

V nasledujúcom období už k zásadnejšiemu pojmovému vývoju vlastníckeho práva nedošlo a následné recepcné školy v zásade len preberali existujúce koncepcie založené či už na koncepcii deleného vlastníctva alebo na humanistickej konštrukcii vlastníckeho práva. Uvedené je zrejmé z definícií vlastníckeho práva, ktoré nachádzame v prvogeneračných civilných kódexoch, ktoré vo všeobecnosti vychádzali predovšetkým z doktrínálnej tradície prirodzenoprávných škôl rímskeho práva, ale špecificky pri vymedzení vlastníctva je viac ako zrejmý vplyv starších recepcných škôl.

V právnej doktríne tohto obdobia neovplyvnenej ešte nemeckou pandektnou vedou 19. storočia bolo bežné, že vlastnícke oprávnenia sa delili na práva k vlastníctvu (*Proprietätsrechte*) a práva k pôžitkom (*Nutzungsrechte*). Práva k vlastníctvu, ktoré zahrňovali právo scudziť vec (*die Befugniß zur Veräußerung*), právo nakladať s podstatou veci (*die Befugniß zur Verfügung über die Substanz der Sache*) a právo chrániť držbu veci prostredníctvom svojpomoci a žalôb (*die Befugniß sich im Besitz der Sache durch Selbstvertheidigung und Klagen zu schützen*), tvorili podľa predstaviteľov staršej právnej teórie¹⁹ podstatné práva vlastníctva (*wesentliche Rechte des Eigentums*) a ich nedostatok spôsoboval zánik vlastníckeho práva. Naopak práva k pôžitkom, ktoré boli tvorené užívacími a požívacími právami (*Nutzungsrechte, ususfructus causalis* a *Nießbrauchsrechte, ususfructus formalis, moder. ius usus et ususfructus*), boli

¹⁶ Paul. D. 6,3,1,1: *Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes*

¹⁷ *Haec iura numero sunt quinque: ius emphyteuticum, seu ius agri vectigalis, ius superficarium; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypotheca; servitutes.* DONELLUS, Hugo. *Commentarii de iure civili*. Frankfurt: Wecheli, 1590, vol. V, lib. IX, cap. XIII, s. 443.

¹⁸ *...ut qui dominus sit rei, idem dominii iure omnes habeat. Prima, ius tenendae et possidendae rei. Secunda, licere incolumem tueri. Tertia utendi fruendique ius. Quarta, ius ab eius usu arcendi quos libet. Postrema, ius alienandi deminuendive.* DONELLUS, ref. 17, s. 295.

¹⁹ Napr. vedúci predstaviteľ francúzskeho právneho humanizmu Hugo Donellus (1527-1591), ale aj jeden z posledných predstaviteľov školy *usus modernus pandectarum* v Nemecku Christian Friedrich von Glück (1755-1831) a slávny protivník von Savignyho v kodifikačnom spore Anton Friedrich Justus Thibaut (1772-1840).

nepodstatné práva (*unwesentliche Rechte*) a ich nedostatok nespôsoboval zánik vlastníckeho práva.²⁰

Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis z roku 1765, ktorý na území Bavorska platil až do 1.1.1900, t.j. do prijatia nemeckého Občianskeho zákonníka (BGB) odpovedal na otázku čo je vlastníctvo nasledovne - vlastníctvo je moc a sila so svojím podľa vlastnej vôle slobodne a nerušene potiaľ disponovať, pokiaľ to zákon a poriadok pripúšťa.²¹ Plne v duchu tradície učeného práva následne ustanovuje, že vlastníctvo sa delí na plné vlastníctvo (*dominium plenum*), pravé (*verum*) a kvázi-vlastníctvo (*quasi*), priame (*directum*) a úžitkové (*utile*), prirodzené (*naturale*) a civilné (*civile*) a nakoniec na samé (*solitarium*) a spoločné (*commune*). Skutočné vlastníctvo sa podľa bavorského zákonníka vzťahovalo na hmotné veci, kvázi-vlastníctvo na nehmotné veci, vrchný vlastník má pri pluralite vlastníkov panstvo nad zemou či podstatou (*Grundherrschaft*) zatiaľ čo úžitkový vlastník má len rôzne typy lén alebo obdobné práva, civilné vlastníctvo má ten, kto získa moc vlastníka na základe osobitného nariadenia zatiaľ čo prirodzené prislúcha počas trvania civilného vlastníctva inému (napr. počas manželstva má k venu manžel *dominium civile* a manželka *dominium naturale*) a plné má ten, ktorý bez obmedzenia má panstvo nad zemou či podstatou (*Grundherrschaft*) ako aj všetky oprávnenia prislúchajúce úžitkovému vlastníkovi.²²

O niečo neskoršia celoodvetvová kodifikácia práva v Prusku, tzv. Všeobecné pruské krajinské právo z roku 1794 (*Allgemeine Landrecht für die Preussischen Staaten*), ktorého občianskoprávne ustanovenia platili taktiež do 1.1.1900, neobsahuje explicitnú definíciu vlastníctva, ale vlastníctvo vymedzuje nepriamo cez oprávnenia vlastníka, čo je koncepcia, ktorú prijal aj neskorší nemecký BGB. Podľa pruského krajinského práva vlastníkom je ten, ktorý je oprávnený nakladať s podstatou veci alebo práva s vylúčením ostatných a to zo svojej moci, cez seba alebo prostredníctvom tretej osoby.²³ Podobne v duchu bartolistickej definície aj už na revolučných základoch postavený francúzsky Code Civil z roku 1804 vo svojom čl. 544 vymedzuje vlastníctvo ako právo užívať a disponovať s vecami čo najabsolútnejším spôsobom, pokiaľ toto užívanie nie je zakázané zákonmi alebo nariadeniami.²⁴

Pre naše územie mal z prvogeneračných kódexoch nesporne najväčší význam rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 (ABGB), nakoľko ide o jediný civilný kódex platný na území bývalého Československa, ktorý obsahoval explicitnú definíciu

²⁰ BARON, Julius. *Pandekten*. Lipsko: Duncker & Humblot, 1893, s. 234.

²¹ Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis (1756) II, 2, § 1: *Was das Eigenthum seye? Das Eigenthum ist eine Macht und Gewalt mit dem Seinigen nach eignen Belieben frey und ungehindert soweit zu disponiren, als Gesetz und Ordnung zulaßt.*

²² Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis (1756) II, 2, § 2: *Wie vielerley? §. 2. Dasselbe wird unter anderen hauptsächlich in Dominium plenum, verum vel quasi, directum & utile, naturale & civile, solitarium & commune getheilt. Von dem Gemeinschaftlichen Eigenthum oder Condominio siehe §vum seq. 16. Quasi Dominium gehet auf uncörperlich- und verum auf körperliche Dinge, directum & utile wird genannt, wenn die Sach mehr Herren hat, und einem davon die Grund- Herrschaft, dem anderen aber nur das nutzbare Eigenthum, wie z. E. bey Lehen Erb- Recht, Leibgeding, veranleiteter Freystift und anderen dergleichen Gütern zugehört. Civile heißt dasjenige Recht, welches durch besondere Verordnung die Kraft des Dominii erlangt hat, naturale hingegen, welches so lang ruhet, als einem anderen das Dominium civile darauf gebührt, wie z. E. auf dem Heyrath- Gut, da der Frauen während der Ehe Dominium naturale, und dem Mann Dominium civile zustehet, plenum endlich, welches man ohne Einschränkung sowol mit der Grund-Herrschaft, als dem nutzbaren Eigenthum vollkommen innhat.*

²³ APLR 1., 8 §1: *Eigenthümer heißt derjenige, welcher befugt ist, über die Substanz einer Sache, oder eines Rechts, mit Ausschließung Andrer, aus eigener Macht, durch sich selbst, oder durch einen Dritten, zu verfügen.*

²⁴ CC Art. 544: *La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements*

vlastníctva. ABGB rozlišoval vlastníctvo v subjektívnom a objektívnom význame slova. Vlastníctvo v objektívnom význame slova vymedzoval § 353 ABGB, podľa ktorého „*Vše, co někomu náleží, všechny jeho hmotné a nehmotné věci, služí jeho vlastnictví*“. Nasledujúci § 354 ABGB obsahoval definíciu vlastníctva v subjektívnom zmysle - „*Vlastnictví, jako právo posuzováno, jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti*.“

Všetky uvedené definície vychádzali z právnoteoretického hľadiska nie z konštrukcie právneho pojmu ako abstraktného ale ako typového pojmu, ktoré na rozdiel od abstraktných pojmov nevyžadujú nutne prítomnosť všetkých pojmových znakov na zaradenie určitej skutkovej podstaty pod právny typ, ale naopak stačí len prítomnosť niektorých (resp. väčšiny) znakov.²⁵ Tento typ definícií sa môže zdať vhodný pre účely vymedzenia vlastníckeho práva, nakoľko jednotlivé oprávnenia sa môžu od vlastníctva dočasne oddelovať bez toho aby vlastník veci stratil vlastníctvo (napr. postúpenie užívacích práv k veci na základe nájomnej zmluvy na nájomcu nespôsobuje zánik vlastníctva prenajímateľa, aj keď počas existencie nájmu nemá užívacie práva k takejto veci). Ak však na uvedené prvogeneračné vymedzenia vlastníctva aplikujeme kritéria abstraktného právneho pojmu vyžadujúceho si prítomnosť všetkých pojmových znakov (ktorý je preto oveľa vhodnejší k subsumpcii skutkových podstat), je kritika viac ako opodstatnená.

Už na konci 19. storočia v úvode tohto článku spomínaný Antonín Randa si všimol, že prvogeneračné zákonníky pristupujú k definícii vlastníckeho práva z metodologicky nesprávnej pozície, keď sa snažia definovať vlastníctvo prostredníctvom výpočtu jednotlivých oprávnení vlastníka, resp. cez vystihnúť podstatu vlastníckeho práva. Definícia § 354 ABGB je podľa Randu nesprávna, lebo k podstate vlastníckeho práva počíta aj moc nakladať s úžitkami veci, pričom vlastníctvo zaiste neprestáva, ak požívané veci prináležia niekomu inému (napr. ususfruktuárovi).²⁶ Definovanie vlastníckeho práva ani cez právo k podstate veci (konceptia prijatá okrem ABGB napr. aj vo Všeobecnom pruskom zemskom krajinskom práve) však taktiež nie je správna, nakoľko môžu nastať prípady, že ani právo k podstate (substancii) neprináleží vlastníčkovi (napr. služobnosť kameňolomu – *s. lapidis eximendi*).²⁷ Osoba vlastníka teda nemusí mať neobmedzené právo ani k podstate a ani k úžitkom veci a napriek tomu neprestáva byť vlastníkom tak ako by tomu mohol nasvedčovať gramatický výklad uvedených prvogeneračných definícií. Z toho možno vyvodiť záver, že rozlišovanie práv k podstate a k pôžitkom je nielen zbytočné, ale aj nebezpečné, keďže pripúšťa interpretáciu, že absencia jediného čiastkového oprávnenia má za následok neexistenciu vlastníckeho práva.²⁸

²⁵ Právny typ je v metodológii K. Larenza viacvýznamová myšlienková forma a podobá sa „pomerné názornému všeobecnému obrazu“ (*komparativ anschauliches Allgemeinbild*). Typy vznikajú podobne ako abstraktné pojmy zovšeobecnením určitých vlastností, no na rozdiel od abstraktných pojmov vytvárajú tzv. pohyblivý systém (*bewegliches System*) v zmysle, že nie všetky typové znaky musia byť súčasne prítomné, aby sme mohli zaradiť určitú skutkovú podstatu pod typ. Navyše existuje medzi týmito znakmi funkčná významová väzba. V konkrétnom prípade môže jeden prvok právneho typu vystúpiť do popredia a druhý byť zatlačený do úzadia, pričom hranica medzi typmi je pohyblivá, t.j. typy môžu na rozdiel od abstraktných pojmov prechádzať z jedného do druhého. Na rozdiel od abstraktných pojmov nám umožňujú aj vytváranie prechodných a zmiešaných typov (osobitne významných v záväzkovom práve). K tomu pozri LARENZ, Karl. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 6. prepracované vydanie. Berlin: Springer, 1991, s. 463 a nasl. a KRETSCHMAR, Paul. *Über die Methode der Privatrechtswissenschaft*. Leipzig: Veit, 1914, s. 400.

²⁶ RANDA, ref. 2, s. 3.

²⁷ RANDA, ref. 2, s. 2.

²⁸ RANDA, ref. 2, s. 3 – 4.

PANDEKTISTIKA A DRUHOGENERAČNÉ ZÁKONNÍKY

Nemecká historickoprávna škola 19. storočia prostredníctvom svojej rímskoprávnej vetvy (tzv. pandektistiky) uskutočnila hĺbkovú analýzu Justiniánskej kodifikácie a usporiadala právne normy a z nich sa skladajúce právne inštitúty do hierarchicky budovaného systému pojmov. Základným výstavbovým prvkom svojho tohto systému bol abstraktný právny pojem. Ten bol získaný tak, že v prvej fáze sa z určitého spoločenského vzťahu objektívne existujúcim v reálnom (vonkajšom) svete abstrahovali a zovšeobecnilí jednotlivé, navzájom izolované znaky ako pojmovo nutné („*begrifflich notwendige*“).²⁹ Súbor týchto znakov vytváral právny pojem, pričom prítomnosť či absencia týchto znakov boli určujúce pre možnosť subsumpcie určitej skutkovej podstaty pod daný pojem. V druhej fáze sa vynechaním určitých znakov vytvárali právne pojmy na vyššej abstraktnej úrovni.

V súlade s hegliánskou logikou bol abstraktný pojem najvyššieho stupňa vytváraný vždy len dvojicou nižších pojmov v dialektickom protiklade (napr. právne významné „niečo“ je buď subjekt práv alebo objekt práv, subjektívne práva sú buď absolútne alebo relatívne, veci sú hnutel'né alebo nehnuteľné atď.). Takáto klasifikácia bola vždy vo forme „buď-alebo“ charakterizovaná myslením v alternatívach, ktorá vylučovala existenciu pojmu mimo dialektickej dvojice. Pre systém celkovo platilo, že čím väčší bol stupeň abstrakcie pojmu (a tým väčší počet skutkových podstát subsumovateľných pod daný pojem), tým bol obsahovo prázdnejší (mal stále znižujúci sa počet pojmových znakov).³⁰

Konečným cieľom pandektného systému bol ideál subsumovateľnosti akejkoľvek skutkovej podstaty pod určitý abstraktný pojem, čím by sa dosiahla skutočná úplnosť práva. Výhodou takéhoto systému je jeho prehľadnosť a schopnosť dať veľkému počtu spoločenských vzťahov rozličného druhu spoločného menovateľa a tým zabezpečiť ich jednotnú právnu reguláciu. Kritika systému vybudovanom na abstraktných pojmoch však vyčítala, že je vybudovaný na úkor prehľadnosti tých významových súvislostí, ktoré vyplývajú zo zásadných hodnotových merítok a právnych princípov a ktoré sú tým pádom nepostrádateľné pre pochopenie právnej úpravy.³¹

Vlastnícke právo v pandektnom systéme vytvára dialektický protiklad k právam k cudzím veciam, s ktorými tvorí pojem vecných práv ako pojem vyššej abstraktnej úrovne. Ak vecné práva sú absolútne práva zabezpečujúce právne panstvo nad vecou, potom kriteriálnym determinantom rozlíšenia vlastníctva a práv k cudzím veciam musí nutne byť povaha tohto panstva. Ak je právne panstvo k veci neobmedzené, potom nositeľom tohto práva je vlastník, ak je právne panstvo obmedzené, ide o oprávneného z práv k cudzej veci. Z tejto tzv. mocenskej definície vlastníckeho práva následne vychádzali aj vedúci predstavitelia pandektnej školy, ktorí vlastnícke právo chápali ako súkromné právo zabezpečujúcu úplné panstvo nad vecou (*die reine Gestaltung des Eigentums ist die als das Privatrecht, welches die vollkommene Herrschaft über eine Sache gewährt*);³² právo zvrchovanej vlády nad hmotnou vecou na základe ktorej možno tvrdiť, že vec prináleží určitej osobe tak, že je vôbec a úplne podriadená jej vôli a právo tejto osoby možno vynútiť prostriedkami vecnej žaloby (*rei vindicatio*) proti každému, kto by vládu takejto osoby zamedzoval;³³ či právnu možnosť vykonávať s hmotnou vecou všetky

²⁹ LARENZ, ref. 25, s. 454.

³⁰ LARENZ, ref. 25, s. 455.

³¹ LARENZ, ref. 25, s. 456.

³² PUCHTA, Georg Friedrich. *Pandekten*. 10. vydanie. Lipsko: Barth, 1866, s. 223.

³³ ARNDTS, Carl Ludwig. *Učební kniha pandekt*. 1. diel. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 213.

mysliteľné oprávnenia pokiaľ nie sú dané žiadne zvláštne obmedzenia (*rechtliche Möglichkeit alle an einer körperlichen Sache denkbaren Befugnisse auszuüben im Falle keine besondere Schranken gesetzt sind*).³⁴

Ak je však kritérium odlíšenia vlastníckeho práva od práv k cudzím veciam jeho neobmedzenosť, akým spôsobom vysvetliť jeho obmedziteľnosť? Už Paulus totiž uvádza, že správne hovoríme, že majetok je úplne náš aj keď požívacie právo patrí inému (*recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est*),³⁵ čím tento klasický právnik vyjadril, že vlastnícke právo strpí obmedzenie iným vecným právom. B. Windscheid, ktorého trojväzkové dielo *Lehrbuch des Pandektenrechts* sa stalo jednou z najdôležitejších ak vôbec nie najdôležitejšia predloha pre nemecký BGB, tento rozpor vysvetľuje tak, že vlastníctvo je ako také neobmedzené, ale znesie obmedzenia (*ist als solches schrankenlos, aber es verträgt Beschränkungen*).³⁶ A. Randa rozpor vysvetľuje tak, že len objem a nie pojem vlastníctva sa obmedzuje.³⁷ Otvorenou otázkou smerujúcej k samotnému srdcu vlastníctva je, aké iné vecné práva okrem Paulom spomínaného ususfructu môžu k veci, na ktorú sa upína vlastnícke právo, vzniknúť bez toho, aby zaniklo samotné vlastnícke právo.³⁸

Pandektistická koncepcia mala jednu z prvých legislatívnych projekcií v saskom občianskom zákonníku (*Bürgerliche Gesetzbuch für das Königreich Sachsen*) účinného od 1. marca 1865, ktorý v § 217 ustanovuje, že vlastníctvo poskytuje vlastníčkovi úplné a výlučné právne panstvo nad vecou.³⁹ Najväčší vplyv mala však na samotný nemecký občiansky zákonník (BGB) účinného od 1.1.1900, ktorý v § 903 ustanovuje, že vlastníč veci môže, pokiaľ mu v tom nebráni zákon alebo práva tretích osôb, s vecou ľubovoľne nakladať a každého tretieho z každého pôsobenia vylúčiť.⁴⁰ Nemecký zákonodarca teda zvolil model nepriameho vymedzenia vlastníctva prostredníctvom oprávnení vlastníka, ktoré ale individuálne neenumuruje, ale identifikuje len tzv. pozitívnu a negatívnu stránku vlastníctva.

³⁴ VANGEROW, Karl Adolph. *Lehrbuch der Pandekten*. 1. diel. 7. vydanie. Marburg a Lipsko: Elwert, 1863, s. 540.

³⁵ D. 50.16.25.

³⁶ WINDSCHEID, Bernhard. *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 1. diel. 4. vydanie. Düsseldorf: Buddeus, 1875, s. 514.

³⁷ RANDA, ref. 2, s. 2 – 3.

³⁸ Pandektista A. Brinz sa na to pokúsil nájsť odpoveď, keď Brinz si položil otázku, že ak každé čiastkové materiálne právo tvoriace vlastnícke právo môže vlastníčkovi chýbať bez toho aby spôsobilo zánik jeho vlastníckeho práva, čo potom tvorí obsah holého vlastníctva (*nudum dominium*, resp. *nuda proprietas*)? Digesty, ktoré pojem *nuda proprietas* stavajú do juxtapozície s pojmom *plena proprietas* v závislosti od toho, či služobnosť usufructu bola alebo nebola oddelená od vlastníckeho práva (D. 7.2.4. a 7.4.1.2.). Brinz tvrdí, že keďže existuje vlastníctvo bez práva užívať (a požívať) vec (*Gebrauchsbefugnis*) a zároveň bez práva vec scudziť (*Dispositionsbefugnis*), ktoré podľa neho tvoria skutkovú podstatu panstva nad vecou (*Herrschaft über die Sache*), potom sú všetky pokusy definovať vlastníctvo mocensky márne. Brinz na otázku odpovedal, že v každom vlastníckom práve sa musí nachádzať právo vec držať (*ius possidendi*) a moc vindikácie (*Macht der Vindication*), lebo Justiniánska kodifikácia s výnimkou tzv. odvodenej držby (výnimočné prétorské priznanie držby niektorým detentorom), zastaraného *nudum ius Quiritum*. a s ním súvisiacej námietky predanej a odovzdanej veci (*exceptio rei venditae et traditae*) nepoznala prípady, kedy by vlastníč tieto dve oprávnenia podľa práva stratil. Brinz tak vymedzil vlastnícke právo ako právne spojenie osoby s vecou, pričom toto spojenie musí vždy spočívať aspoň v práve držby a moci vindikácie. BRINZ, Alois. *Lehrbuch der Pandekten*. 1. diel. 2. vydanie. Erlangen: Deichert, 1873, s. 472 – 474.

³⁹ Saské BGB § 217: *Das Eigentum gewährt das Recht der vollständigen und ausschließlichen Herrschaft über eine Sache.*

⁴⁰ BGB § 903: *Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.*

Vymedzenie BGB nebolo samozrejme náhodné a Komisia pre revíziu druhého zmeneného návrhu BGB v dôvodovej správe (*Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs*) uviedla, že ich cieľom nebolo v prvom rade podať definíciu vlastníckeho práva, ale skôr vymedziť obsah práv prináležiacich vlastníčkovi. Sama komisia priznáva, že pozitívne vymedzenie je menej dôležité ako negatívne vymedzenie, pričom jednotlivé oprávnenia sa dajú nepriamo zistiť z ustanovení o ochrane a scudzení vlastníctva a nedajú sa ani v úplnosti vymenovať.⁴¹ Keďže však vlastníctvo nie je chápané ako súbor jednotlivých oprávnení, nie je potrebné ani ich legislatívne vymedzenie. Podstata vlastníctva ako všeobecného právneho panstva je teda chápaná ako niečo, čo prekračuje jednoduchý súčet typických oprávnení vlastníckeho vzťahu.

ČESKOSLOVENSKÉ DEVIÁCIE OD MOCENSKÉHO MODELU

A. Randa v duchu pandektistickej teórie definoval vlastníctvo ako bezprostrednú teda najzvrchovanjšiu právnu moc nad hmotnou vecou alebo správnejšie povedané pojmovú právnu možnosť priameho a neobmedzeného nakladania s hmotnou vecou.⁴² Rovnako ako tvorcovia BGB aj Randa tvrdí, že ak je teda vlastníctvo právnu mocou vládnuť veci ľubovoľným a nanajvýš zvrchovaným spôsobom, nemožno povedať, že vlastníctvo je sumou alebo jednotou všetkých jednotlivých oprávnení, ktoré si možno k veci domyslieť.⁴³ V medzivojnovom období v československej právnej vede dominujúca normatívna škola podrobila takéto vymedzenie kritike, lebo podľa nej Randa vystihol len právne následky vlastníctva a nie samotnú skutkovú podstatu, t.j. abstraktný pojem nebol vymedzený správne. Normativistická škola brala normatívny základ - ustanovenia § 353 a 354 ABGB len ako programatické (úvodné) vety a pri systematickom výklade zákonníka dospela k záveru, že vlastníctvo je „niečo“, čo je dané, ako náhle sa dovŕši splnenie tzv. podmienok vzniku vlastníctva a čo trvá, dokiaľ sa nedovŕšia podmienky zániku vlastníctva.⁴⁴ U autorov *Komentáru k československému obecnému zákoníku občanskému* nájdeme dokonca diferenciáciu vlastníctva ako sociálnej a ako právnej kategórie. Vlastníctvo ako sociálna kategória (*dominium commercii*) je podľa F. Roučka tisícročný sociálny inštitút ktorý umožňuje určitému subjektu (vlastníkovi) podľa svojej ľubovôle užívať veci k svojim účelom.⁴⁵ Naopak, vlastníctvo ako právna kategória (*dominium iuris constituti*) je právny stav, ktorý so skutkovou podstatou vlastníctva (*causupositio domini*) spája určité právne následky (*norma domini*) a v tomto prípade záleží len na autoritatívnom právnom vymedzení, ktoré skutočnosti musia byť dané, aby existoval právny stav vlastníctva.⁴⁶

J. Sedláček vlastníctvo pokladá len za sociálnu kategóriu (stav, podľa ktorého určitý človek môže ľubovoľne užívať určité predmety vonkajšieho sveta pre svoje účely), ktorá nepredpokladá žiadne právne normy, dokonca explicitne tvrdí, že „*vlastnictví není*

⁴¹ ACHILLES, Alexander–GEBHARD, Albert–SPAHN, Peter. *Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Zväzok III: *Sachenrecht*. Berlín: Guttentag, 1899, s. 262.

⁴² RANDA, ref. 2, s. 1 – 2.

⁴³ RANDA, ref. 2, s. 3.

⁴⁴ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Zv. 2. Praha: V. Linhart, 1935, s. 198 – 199.

⁴⁵ ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 44, s. 198.

⁴⁶ ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 44, s. 198.

žádným právem, že nemá s právem co dělati“.⁴⁷ V tejto súvislosti je preto namieste rozlišovanie pojmov vlastníctva a vlastníckeho práva (ktoré nebolo ani samotným rakúskym zákonodarcom v ABGB dôsledne dodržiavané), pričom vlastnícke právo predstavuje v koncepcii Sedláčka právnú, zatiaľ čo vlastníctvo sociálnu dimenziu stavu vlastníctva.⁴⁸ Logický záver, že vlastníctvo nie je stav vytvorený právom a právo preto nemôže ani kategóriu vlastníctva zrušiť, je pravdepodobne aspoň čiastočne dobovo politicky motivovaný a reflektuje vývoj v sovietskom Rusku.

Definitívne opustenie snahy definovať vlastníctvo a vlastnícke právo prostredníctvom mocenskej definície je zreteľne vidieť po druhej svetovej vojne. Zmenené spoločenské a právne podmienky po roku 1948 ovplyvnili aj koncepciu vlastníckeho práva. Upustené bolo od mocenského prístupu k vlastníctvu, ktorý vychádzal z koncepcie vlastníctva ako najzvrchovanejšej právnej moci, ako práva výlučnej dispozície historicky odvodeného z chápania tohto inštitútu v rímskom klasickom práve, v prospech sociologického prístupu. V marxistickom práve bolo vlastníctvo prevládajúco vymedzené ako právo jednotlivca alebo kolektívu privlastňovať si výrobné prostriedky a výrobky svojou mocou a vo svojom záujme na základe sústavy triednych vzťahov existujúcich v danej spoločnosti a v súlade s touto sústavou.⁴⁹ Na základe toho akademik Viktor Knapp vymedzil u nás vlastnícke právo pre potreby právneho systému ako právo si v daných spoločenských podmienkach prisvojovať vec svojou mocou, t.j. mocou nezávislou na súčasnej moci kohokoľvek iného k tejto veci.⁵⁰ Aj keď môže mať takéto vymedzenie svoj nesporný význam pre niektoré vedné disciplíny, v práve nie je dobre použiteľné nakoľko len v obmedzenej miere umožňuje subsumovanie skutkových podstát pod daný pojem, čo je napokon jedným zo základných účelov definícií pojmov v práve vôbec.

Nový prístup, ktorý nabúral dovtedy platný abstraktno-pojmový systém pandektistiky je však významný aj z iného hľadiska. Abstraktno-pojmový systém zdôrazňoval konštrukciu vlastníckeho práva ako jediného kmeňového práva na rozdiel od konštrukcie vlastníctva ako súboru oprávnení. V súkromnom práve pred rokom 1948 existoval len jeden pojem vlastníctva, ktorý sa vzťahoval na hnutelné ako aj nehnuteľné veci bez ohľadu na subjekt. Sociologický model umožňoval od tejto fikcie upustiť. V sociologickom prístupe vlastníctvo tvorí súbor oprávnení, ktoré logicky môžu byť jednotlivo obmedzované, prípadne úplne odňaté. Keďže táto koncepcia je oslobodená od dialektického protikladu v rámci právneho systému, nie je nutné zotrvať na fikcii trvalej neobmedziteľnosti vlastníckeho práva.

ZÁVER

Po spoločenských zmenách v roku 1989 sa česko-slovenská a neskôr slovenská a česká civilistika snažila nadviazať na tradičné vymedzenia vlastníckeho práva⁵¹. Tzv.

⁴⁷ SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnictví a vlastnícke právo*. Brno: Barvič & Novotný, 1919, s. 38.

⁴⁸ Delenie vlastníctva a vlastníckeho práva nie je v právnej literatúre všeobecne akceptované a oba pojmy sa často používajú zameniteľne. Ak sa vôbec pojmy vlastníctvo a vlastnícke právo dnes rozlišujú, tak vlastníctvo je považované za predmet vlastníckeho práva. HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: Libri, 2010, s. 18.

⁴⁹ VENEDIKTOV, Anatolij Vasilievič. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950, zv. 1, s. 31.

⁵⁰ LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří. *Občanské právo hmotné*. Praha: Panorama, 1987, zv. 1, s. 183 a nasl.

⁵¹ Pre rozlíšenie medzi pojmami vecné práva a záväzok taktiež pozri: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online].

veľká novela Občianskeho zákonníka č. 509/1991 Zb. v § 123 prijala nepriamu definíciu vlastníctva prostredníctvom vymedzenia oprávnení vlastníka, keď ustanovuje, že „*Vlastník je v medziach zákona oprávnený predmet svojho vlastníctva držať, užívať, požívať jeho plody a úžitky a nakladať s ním.*“ Skutočnosť, že zákonodarca si zvolil možnosť definovania vlastníckeho práva nepriamo prostredníctvom vymedzenia oprávnení vlastníka nie je sama o sebe neštandardná, lebo z rovnakého prístupu vychádza napr. aj nemecký BGB. Oveľa kritickejšie však treba vnímať vymedzenie vlastníctva prostredníctvom enumerácie jednotlivých oprávnení vlastníka (a nie cez pozitívnu a negatívnu stránku), ktoré navyše nie sú rozdelené ani na podstatné a nepodstatné, čo nachádzame už v prvogeneračných kódexoch. Na základe gramatického výkladu § 123 OZ by sme teda mohli dospieť k záveru, že vzhľadom na kumulatívny výpočet oprávnení vlastníka absencia jedného z nich spôsobí zánik vlastníckeho práva, čo celkom zjavne nie je správne - napr. postúpenie užívacieho práva (ktoré už predpandektistické školy nepovažovali za podstatné právo vlastníka) na nájomcu nespôsobí zánik práva. Definícia je však nesprávna aj z opačného hľadiska, lebo aj osoba majúca všetky čiastkové oprávnenia vlastníka podľa § 123 nemusí byť vlastníkom - napr. nepravý dedič má všetky oprávnenia vlastníka vrátane práva nakladania s vecou (prelomenie zásady *nemo plus iuris* v § 486 OZ) a napriek tomu nebude mať postavenie vlastníka.

Česká civilistika v komentári k pôvodnému občianskemu zákonníku 40/1964 Zb. v znení neskorších noviel uviedla, že „*na pokusy o podaný stručný, exaktný a pritom výstižný definície vlastníctví je třeba patrně rezignovat a zůstat u vysvětlování podstaty vlastníctví bez snahy o definici.*“⁵² Český zákonodarca sa nakoniec rozhodol prikloniť k druhogeneračnej mocenskej definícii vlastníckeho práva, keď v prvej vete § 1012 NOZ (zákon 89/2012 Sb.) ustanovuje, že „*Vlastník má právo se svým vlastnictvím v mezích právního řádu libovolně nakládat a jiné osoby z toho vyloučit.*“ Definícia je obdobná vymedzeniu § 903 BGB, ktorá vychádza z mocenskej definície vlastníctva ako úplného panstva (*Totalherrschaft*),⁵³ ktorá bola neskoršou nemeckou právnou vedou podrobená kritike, že je použiteľná len pre súkromnoprávne vzťahy a nie pre iné právne odvetvia, predovšetkým pre ústavné právo.⁵⁴ Reflektujúc túto kritiku a pravdepodobne aj zohľadňujúc sociálnu zodpovednosť vlastníka, ktorá je formálne odvoditeľná z ústavnej konštrukcie vlastníctva nielen ako práva, ale aj povinnosti, český zákonodarca mocenskú definíciu vlastníctva v § 1012 NOZ kvalifikoval druhou vetou tohto ustanovenia, podľa ktorej „*Vlastníku se zakazuje nad míru přiměřenou poměrům závažně rušit práva jiných osob, jakož i vykonávat takové činy, jejichž hlavním účelem je jiné osoby obtěžovat nebo poškodit.*“

Napriek všetkým výhradám je trendom v európskych kontinentálnych jurisdikciách aspoň pre potreby súkromného práva zotrvať pri mocenskom vymedzení vlastníckeho práva (druhogeneračný model), ktoré je prehľadnejšie a súčasne vhodnejšie pre riešenie sporov, lebo umožňuje ľahšiu subsumpciu skutkových podstat pod pojem. Toto uznáva aj

Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-12-05].

⁵² ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník. Komentář*. Zv. 1. Praha: C.H. Beck, 2008, s. 620.

⁵³ § 903 BGB: Vlastník věci může s vecou libovolně nakládat a ostatných z každého pôsobenia vylúčiť. (*Der Eigentümer einer Sache kann mit der Sache nach Belieben verfahren und andere jeder Einwirkung ausschließen*).

⁵⁴ Larenz upozorňuje, že definícia je nepoužiteľná pre potreby vymedzenia ochrany vlastníctva, ktoré je garantované čl. 14 nemeckého Základného zákona (*Grundgesetz*), čo je v rozpore s požiadavkou zhody predmetu a metód interpretácie ústavného a jednoduchého práva formulovanou napr. E. Forstthoffom. K tomu pozri LARENZ, ref. 25, 1991, s. 460; HOLLÄNDER, Pavel. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003, s. 24.

kritika, podľa ktorej mocenská definícia realite zodpovedá len minimálne a daná je len pojmovo.⁵⁵ O to zarážajúcejší je z nášho pohľadu prístup pôvodnej slovenskej rekodifikačnej komisie v schválenom (ale pravdepodobne už dnes neaktuálnom) Legislatívnom zámere slovenského Občianskeho zákonníka, ktorý navrhuje urobiť oproti súčasnemu zneniu § 123 OZ v novej úprave len minimálne zmeny. Podľa zámeru „*pri vymedzení obsahu vlastníckeho práva sa dôsledne vychádza z triády oprávnení vlastníka známej už rímskemu právu (ius possidendi, ius utendi et fruendi a ius abutendi)*“, pričom ako jediná reálna zmena sa javí zahrnutie do výpočtu oprávnení „*právo vec nechať nevyužitú alebo ju aj zničiť, ak tomu nebráni zákon*“.⁵⁶ Vymedzenie prostredníctvom „triády“ oprávnení (právo vec držať, užívať, požívať plody a úžitky veci a nakladať s ňou) nie je v prvom rade rímskoprávne (napriek všetkej nejednoznačnosti bolo vlastnícke právo chápané ako niečo presahujúce jednoduchý výpočet oprávnení vlastníka) a bolo prekonané nielen druhogeneračnými, ale pre nás o to smutnejšie aj prvogeneračnými definíciami, ktoré sa aspoň snažia identifikovať podstatné práva vlastníka. Ostáva nám preto len dúfať, že nová rekodifikačná komisia zoberie pri návrhu znenia nového civilného kódexu na zreteľ stáročný doktrinálny vývoj definičného vymedzenia vlastníctva v európskej jurisprudencii a aj takto reintegruje slovenské občianske právo do hlavného prúdu európskej civilistiky.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.
 matej.mlkvy@flaw.uniba.sk
 Univerzita Komenského v Bratislave,
 Právnická fakulta
 Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
 Šafárikovo námestie č. 6
 P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
 Slovenská republika

⁵⁵ HORÁK, Ondřej. *Tzv. dělené vlastnictví v 19. a 20. století (K proměnám chápání tradičního pojmu v domácí právní vědě)*. [online]. Dostupné na internete: http://dvp.sehnalek.cz/files/prispevky/08_promeny/Horak_Ondrej.pdf [cit. 2019-12-05].

⁵⁶ Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka [online]. posledná revízia 11.7.2013. Dostupné na internete: <<http://www.justice.gov.sk/Dokumenty/OZ/Legislativny%20zamer%20OZ.pdf>> [cit. 2019-12-05], s. 68.

Od obmedzenia prevodu nehnuteľnosti k záložnému právu v Zákonníku práce¹

Andrej Poruban

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

PORUBAN, Andrej. Od obmedzenia prevodu nehnuteľnosti k záložnému právu v Zákonníku práce. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 161 – 168.

Príspevok sa zaoberá nástrojmi slúžiacimi na zabezpečenie práv a povinností z pracovnoprávných vzťahov. Hoci sa zdá, že sa zameriava na obmedzenie prevodu nehnuteľnosti a záložné právo, v skutočnosti ide o prepojenie medzi Zákonníkom práce a Občianskym zákonníkom.

ABSTRACT

PORUBAN, Andrej. From the creating a mortgage on real estate to the lien in Labour Code. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 161 – 168.

This paper deals with the instruments of the securing of rights and obligations resulting from employment relationship. It focus on the creating a mortgage on real estate and the lien in the foreground but the main point of this article is link between the Labour Code and the Civil Code.

KĽUČOVÉ SLOVÁ

obmedzenie prevodu nehnuteľnosti, záložné právo, Zákonník práce, Občiansky zákonník, subsidiarita, analógia

KEYWORDS

creating a mortgage on real estate, lien, Labour Code, Civil Code, subsidiarity, analogy

ÚVOD

Realizácia subjektívnych práv a povinností vyplývajúcich z pracovnoprávných vzťahov je zabezpečovaná súborom záruk, ktoré nastupujú, ak povinnosti neboli riadne a včas splnené. Ich zmyslom je posilňovanie postavenia veriteľa (najčastejšie zamestnávateľa) voči dlžníkovi (najčastejšie zamestnancovi) a nerušený a dynamický priebeh realizácie ekonomických záujmov pri zabezpečovaní pracovného procesu.

Zabezpečenie pohľadávky spočíva v tom, že k hlavnému právnomu vzťahu pristupuje nový vedľajší právny vzťah. Jeho povaha je jednak akcesorická, čiže nemôže vzniknúť bez časovej a obsahovej väzby na vzťah hlavný; zánikom hlavného zaniká aj zabezpečenie. Jednak subsidiárna, pretože umožňuje uspokojenie práv oprávneného subjektu až podporne, ak nie je právo dobrovoľne uspokojené a nezaniklo iným spôsobom.

Základnou funkciou je funkcia zabezpečovacia, ktorou sa do splatnosti záväzku zvyšuje istota veriteľa tým, že poskytuje ďalší zdroj, z ktorých sa môže uspokojiť.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

A uhradzovania, kedy sa po splatnosti záväzku dáva veriteľovi možnosť uspokojiť sa subsidiárne (z náhradného zdroja).

Jedným zo zabezpečovacích prostriedkov podľa Zákonníka práce č. 311/2001 Z.z. (ďalej aj ako ZP) je aj záložná zmluva², ktorá nahradila zmluvu o obmedzení prevodu nehnuteľnosti podľa predchádzajúceho Zákonníka práce č. 65/1965 Zb. (ďalej aj ako ZP 1965).

OBMEDZENIE PREVODU NEHNUTEĽNOSTI

Mapovanie predmetného inštitútu začneme 01. januárom 1966, kedy nadobudol účinnosť historicky prvý pracovnoprávny kódex na našom území.

Podľa § 248 ZP 1965 platilo:

- „(1) Nárok na náhradu škody na zverených hodnotách, ktoré je pracovník povinný vyúčtovať, a nárok na náhradu škody, ktorú pracovník spôsobil organizácii úmyselne, môže organizácia zabezpečiť aj písomnou zmluvou uzavretou s pracovníkom, ktorou pracovník berie na seba povinnosť, že neprevedie svoju nehnuteľnosť bez súhlasu organizácie na iného, dokiaľ nárok organizácie nebude uspokojený. Ak má mať obmedzenie prevodu nehnuteľnosti právne účinky i pre dedičov, musí sa to v zmluve uviesť.*
- (2) K zmluve je potrebná jej registrácia na štátnom notárstve. Obmedzenie prevodu vznikne okamihom registrácie.*
- (3) Dokiaľ obmedzenie trvá, je prevod bez súhlasu organizácie neplatný.*
- (4) Poradie a spôsob uspokojenia nárokov zabezpečených obmedzením prevodu nehnuteľnosti pri výkone rozhodnutia upravuje Občiansky súdny poriadok.*
- (5) Zánikom nároku obmedzenie prevodu nehnuteľnosti zanikne.“³*

§ 263 ods. 2 prvá veta:

² Okrem záložného práva sú v ZP výslovne spomenutá dohoda o zrážkach zo mzdy (§ 20 ods. 2), ručenie (§ 20 ods. 3), ale peňažná náhrada za nezotrvanie počas plynutia výpovednej doby u zamestnávateľa (§ 62 ods. 8 ZP) či peňažná náhrada za nedodržanie konkurenčnej doložky (§ 83a ods. 5 ZP).

³ Obmedzenie prevodu nehnuteľnosti v pracovnom práve malo do 31. decembra 1991 svoj civilný pendant v Občianskom zákonníku č. 40/1964 Zb.:

„§ 58

(1) Veriteľ môže uspokojenie svojej pohľadávky zabezpečiť písomnou zmluvou uzavretou s dlžníkom, ktorou dlžník berie na seba povinnosť, že neprevedie svoju nehnuteľnosť bez súhlasu veriteľa na iného, dokiaľ pohľadávka nebude uspokojená. Ak má mať obmedzenie prevodu nehnuteľnosti právne účinky i pre dedičov, musí sa to v zmluve uviesť.

(2) K zmluve je potrebná jej registrácia štátnym notárstvom. Obmedzenie prevodu vznikne okamihom registrácie.

§ 59

(1) Dokiaľ obmedzenie trvá, je prevod bez súhlasu veriteľa neplatný.

(2) Ak došlo k obmedzeniu pre viacerých veriteľov, je na prevod potrebný súhlas všetkých.

§ 60

Poradie a spôsob uspokojenia pohľadávok zabezpečených obmedzením prevodu nehnuteľnosti pri výkone rozhodnutia upravuje Občiansky súdny poriadok.

§ 61

Zánikom pohľadávky alebo jej premlčaním obmedzenie prevodu nehnuteľnosti zanikne.“

„Lehota na uplatnenie peňažných nárokov písomne uznaných čo do dôvodu a výšky tým, kto je povinný nárok uspokojiť, a nárokov zabezpečených obmedzením prevodu nehnuteľnosti je desať rokov.“

Dikcia ustanovenia ostala v nezmenenom znení až do účinnosti ZP.⁴ Iba v roku 1997 došlo k terminologickej zmene: výrazy 'organizácia' a 'pracovník', ktoré boli zavedené pod vplyvom verejného práva, boli nahradené slovami 'zamestnávateľ' a 'zamestnanec'.⁵

Zamestnávateľ⁶ mohol zabezpečiť svoj peňažný nárok, ktorý už vznikol, ale ešte nemusel byť splatný. Muselo ísť pritom výlučne o peňažné⁷ pohľadávky zo i/ zodpovednosti za schodok na zverených hodnotách, ktoré je zamestnanec povinný vyúčtovať, alebo o ii/ právo na náhradu škody spôsobenej zamestnávateľovi úmyselne. V dôvodovej správe nebolo vysvetlené, prečo bola použiteľnosť takto obmedzená.⁸

U zavinenia nemuselo ísť iba o priamy úmysel, kedy zamestnanec chcel spôsobiť škodu, ale postačoval aj úmysel nepriamy, kedy zamestnanec vedel, že svojím konaním môže škodu spôsobiť, a pre prípad, že ju spôsobí, bol s tým uzrozumený. Úmysel nemusel byť namierený proti zamestnávateľovi a za škodu spôsobenú úmyselne mohla byť považovaná i taká škoda, ktorú zamestnanec spôsobil úmyselne spoluzamestnancovi a ktorú musel zamestnávateľ odškodniť.

Obsahom dohody bol záväzok zamestnanca ako dlžníka nepreviesť celú nehnuteľnosť, ktorú mal vo svojom vlastníctve, alebo podiel viažuci sa k nej, na iného, a to bez ohľadu či bol vlastníkom výlučným alebo podielovým. Zmluva mohla byť uzatvorená aj po skončení pracovnoprávného vzťahu, pretože rozhodujúci bol druh nároku.

Zmluva musela byť písomná, hoci nedostatok formy nebol výslovne sankcionovaný neplatnosťou. Ústna zmluva však nepostačovala kvôli potrebe registrácie na štátnom notárstve resp. neskôr na notárskom úrade.

Začiatok obmedzenia bol viazaný na vykonanie registrácie. Do toho momentu bol zamestnanec povinný dodržať svoj prejav vôle zhmotnený v zmluve a nepreviesť svoju nehnuteľnosť bez súhlasu zamestnávateľa. Ak však svoju povinnosť porušil ešte pred registráciou, prevod bol platný, ale mohla vzniknúť povinnosť na náhradu škody. Po registrácii bol prevod neplatný aj keby nadobúdateľ bol v dobrej viere a o obmedzení nevedel.

Uhradzovacia funkcia sa prejavila až v prípade núteného predaja nehnuteľnosti v rámci výkonu rozhodnutia o povinnosti splniť nárok zamestnávateľa podľa

⁴ Pre kontext treba spomenúť aj vývoj v Českej republike, s ktorou sme zdieľali ZP 1965 až do rozdelenia spoločnej republiky. Napriek tomu, že nový zákonník práce tam prijali až v roku 2006 (Zákonník práce č. 262/2006 s účinnosťou od 01. januára 2007), obmedzenie prevodu nehnuteľnosti bolo nahradené záložným právom už od 01. júna 1994. Išlo však iba o formálnu výmenu. Vôbec sa nerešpektovali charakteristické rysy záložného práva a zaviedli sa jeho netradičné účinky. Viac pozri FIALA, Josef. Omezení smluvní volnosti a jeho věcné účinky (poznámka k některým aspektům. In *Právní rozhledy*, 1995, č. 2, s. 66.

⁵ Dôvodová správa k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 206/1996 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Zákonník práce a menia sa a dopĺňajú zákony v oblasti zamestnanosti: „Doterajšie označenie zamestnávateľského subjektu, ako aj fyzickej osoby, ktorá vykonáva prácu, je v právnom poriadku prekonané. Označenie zamestnávateľského subjektu vychádzalo z Hospodárskeho zákonníka. Predpisy o zamestnanosti a mzdové predpisy používajú už novú terminológiu. Pojem 'organizácia' sa nenahrádza v prípadoch, ak je použitý napríklad vo význame 'organizácia práce'.“

⁶ Pre účely príspevku budeme subjekty označovať ako zamestnávateľ a zamestnanec.

⁷ HALOUZKA, V. Zajištění nepeněžitě pohledávky omezením převodu nemovitosti. In *Socialistická zákonnost*, 1976, č. 8, s. 354.

⁸ LÁNY, Svatopluk. K možnostem využití omezení převodu nemovitosti. In *Socialistická zákonnost*, 1975, č. 8, s. 478.

Občianskeho súdneho poriadku č. 99/1963 Zb. resp. neskôr podľa Exekučného poriadku č 233/1995 Z.z., v ktorom mal zamestnávateľ a poradie podľa dňa registrácie obmedzenia.

ZP 1965 upravoval zánik obmedzenia zánikom zabezpečenej pohľadávky i s príslušenstvom. Išlo však iba o jeden zo spôsobov zániku a obmedzenie prevodu mohlo zaniknúť aj inak, a to najmä uspokojením, dohodou, upustením od vymáhania atď.⁹ Zánik obmedzenia prevodu mohol nastať aj v súvislosti s osudom nehnuteľnosti. Význam ods. 5 spočíval iba v tom, že nemohol byť dohodou obmedzený prevod aj na čas po zániku nároku.

Obmedzenie mohlo mať právne účinky aj na dedičov zamestnanca, avšak muselo to byť v zmluve dohodnuté.

Účelom obmedzenia prevodu bolo nielen zaistiť zamestnávateľovi možnosť viesť v prípade, že jeho pohľadávka nebude riadne a včas uspokojená, výkon rozhodnutia postihujúci nehnuteľnosť vlastnícky patriaca zamestnancovi dlžníkovi, ktorý ju nemohol bez súhlasu zamestnávateľa scudziť, ale tiež predĺženie lehoty, v ktorej sa takto zabezpečené právo premlčalo; to posilňovalo právnu istotu zamestnávateľa pokiaľ ide o včasnosť vymáhania pohľadávky. Premlčanie samotného obmedzenia prevodu nehnuteľnosti ZP 1965 neupravoval, ale k premlčaniu nemohlo dôjsť rovnako ako v prípadoch podľa Občianskeho zákonníka (ďalej aj ako OZ).¹⁰

ZÁLOŽNÉ PRÁVO V ZÁKONNÍKU PRÁCE

Prijatím nového Zákonníka práce došlo súčinnosťou od 01. apríla 2002 k nahradeniu obmedzenia prevodu nehnuteľnosti vo vlastníctve zamestnanca záložným právom.¹¹

Podľa kogentného § 20 ods. 4:

„Nárok na náhradu škody na zverených hodnotách, ktoré je zamestnanec povinný vyúčtovať, a nárok na náhradu škody, ktorú zamestnanec spôsobil zamestnávateľovi úmyselne, môže zamestnávateľ so zamestnancom zabezpečiť písomnou zmluvou o zriadení záložného práva k nehnuteľnosti, ktorú zamestnanec vlastní.“

Na prvý pohľad ide o stručnejšiu formuláciu ako bol pôvodný § 248 ZP 1965. A práve s tým je spojený zásadný nedostatok. Regulácia záložného práva nie je komplexná, detailná, a preto ani optimálna.

Je zrejmé, že zainteresované strany si nemôžu vystačiť iba s textom zákona, pretože sa vzťahuje len na obmedzenie osobného a najmä vecného rozsahu zabezpečiteľných pohľadávok na dva typy nárokov zamestnávateľa na náhradu škody i/ pri zodpovednosti za schodok na zverených hodnotách, ktoré je zamestnanec povinný vyúčtovať¹², a ii/

⁹ Bližšie pozri DVOŘÁK, Jan. Omezení převodu nemovitosti. In *Právník*, 1983, č. 3, s. 252-253.

¹⁰ KADLEC, Juraj. In FILO, Jaroslav a kol. *Československé pracovní právo*. Bratislava : Obzor, 1981, s. 182.

¹¹ Pre úplnosť treba uviesť aj prechodné ustanovenie, ktoré dopadalo na obmedzenie prevodu nehnuteľnosti po účinnosti ZP, § 251 ods. 1: „Ustanoveniami tohto zákona sa spravujú aj pracovnoprávne vzťahy, ktoré vznikli pred 1. aprílom 2002, ak nie je ďalej ustanovené inak. Nároky, ktoré z nich vznikli, a právne úkony urobené pred 1. aprílom 2002 sa posudzujú podľa doterajších predpisov.“

¹² § 182 ods. 1 ZP: „Ak zamestnanec prevzal na základe dohody o hmotnej zodpovednosti zodpovednosť za zverené hotovosti, ceniny, tovar, zásoby materiálu alebo iné hodnoty určené na obeh alebo obrat, ktoré je povinný vyúčtovať, zodpovedá za vzniknutý schodok. V dohodách sa môže so zamestnancami súčasne dohodnúť, že ak budú pracovať na pracovisku s viacerými zamestnancami, ktorí uzatvorili

ktorú zamestnanec spôsobil zamestnávateľovi úmyselne.¹³ Okrem toho už len upravuje zriadenie záložného práva písomnou zmluvou a limituje záloh na nehnuteľnosť vo vlastníctve zamestnanca. Citované ustanovenie však už nič nehovorí o ďalších podstatných skutočnostiach ako je vznik, výkon, či zánik záložného práva.

VZŤAH ZÁLOŽNÉHO PRÁVA V ZÁKONNÍKU PRÁCE K OBČIANSKEMU ZÁKONNÍKU

Situácii ani nepomáha absencia akéhokoľvek explicitného odkazu či poznámky pod čiarou na generálnu úpravu záložného práva v § 151a - § 151me OZ. Z uvedených ustanovení vyplýva, že ide o paragrafy zakotvené až v druhej časti OZ pod spoločnou marginálnou rubrikou 'Vecné práva'.¹⁴ Tým je fakticky vylúčená ich aplikácia.

Celkový vzťah ZP a OZ upravuje § 1 ods. 4 ZP v znení účinnom od 01. januára 2012:

„Ak tento zákon v prvej časti neustanovuje inak, vzťahujú sa na právne vzťahy podľa odseku 1 všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka.“

Pre korektné uchopenie prepojenia týchto dvoch právnych predpisov musíme ísť do minulosti. Ustanovenie § 1 ods. 4 ZP časom prešlo niekoľkými zmenami. Prvotná podoba¹⁵ riešila aplikáciu § 151a - § 151me OZ jasne. V druhej fáze¹⁶ však zákonodarca už išiel do rozporu s originálnym zámerom.¹⁷ Od 01. novembra 2009 nastal teda zásadný zlom¹⁸, pričom aktuálna verzia je už len jej akýmsi kozmetickým vyladením.¹⁹

dohodu o hmotnej zodpovednosti, zodpovedajú s nimi za schodok spoločne (spoločná hmotná zodpovednosť).“

¹³ § 179 ZP:

„(1) Zamestnanec zodpovedá zamestnávateľovi za škodu, ktorú mu spôsobil zavineným porušením povinností pri plnení pracovných úloh alebo v priamej súvislosti s ním. Zamestnávateľ je povinný preukázať zamestnancovo zavinenie okrem prípadov uvedených v § 182 a 185.

(2) Zamestnanec zodpovedá aj za škodu, ktorú spôsobil úmyselným konaním proti dobrým mravom.“

¹⁴ Hoci zrovna záložné právo je ideálnym príkladom stierania rozdielov medzi vecným právom a obligáciou. Viac pozri MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-30].

¹⁵ § 1 ods. 2 ZP: *„Ak tento zákon v prvej časti neustanovuje inak, vzťahuje sa na tieto právne vzťahy Občiansky zákonník.“*

¹⁶ § 1 ods. 4 ZP: *„Ak tento zákon v prvej časti neustanovuje inak, vzťahujú sa na tieto právne vzťahy všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka.“*

¹⁷ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona Zákonník práce: *„Navrhuje sa subsidiárna pôsobnosť Občianskeho zákonníka pre niektoré ustanovenia prvej časti návrhu Zákonníka práce.“* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=162674>> [cit. 2019-11-30].

¹⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 460/2008 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú zákony v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky v súvislosti so zavedením meny euro v Slovenskej republike: *„V prípadoch, kde konkrétna úprava v prvej časti Zákonníka práce chýba, platí subsidiárna pôsobnosť Občianskeho zákonníka. Navrhuje sa precizovať, že na tieto prípady sa bude subsidiárne vzťahovať iba všeobecné ustanovenia Občianskeho zákonníka.“* [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=275186>> [cit. 2019-11-30].

¹⁹ V tejto chvíli necháme bokom pojmovú nejednoznačnosť, či sa 'všeobecnými ustanoveniami' myslia výlučne len tie v prvej časti OZ, alebo súčasne aj v ôsmej záväzkovej časti OZ (§ 488 až 587). Vychádzať budeme z univerzálnej prijímaného výkladu, že ide o prvých 122 paragrafov. Spomeniem však aj opačný – no menšinový – názor, ktorý vyslovil napríklad Krajský súd v Bratislave v rozsudku zo dňa 09. septembra 2014, sp. zn. 8 Co 375/2014: *„V tomto prípade sa totiž uplatňuje širší výklad Všeobecných*

Vzájomný vzťah zhodnotila odborná literatúra nasledovne: „*Hoci právna úprava Zákonníka práce 2001 nie je dokonalou a chýba napr. úprava zániku záväzkov, možno konštatovať, že súčasné vzájomné pôsobenie Zákonník práce 2001 a Občianskeho zákonníka nepôsobí výrazné problémy, s výnimkou tých prípadov, kedy v snahe obísť pracovnoprávnu úpravu mnohí argumentujú práve úpravou Občianskeho zákonníka.*“²⁰ Autorky však akoby dostatočne nebrali v úvahu všetky medzery, ktoré sa môžu pri takto oklieštenej funkčnej väzbe objaviť.

Prikláňame sa preto k názoru, že „[s]pojenie Zákonníka práce a Občianskeho zákonníka na základe pravidiel subsidiarity možno hodnotiť ako správnu voľbu. Ako menej správne však hodnotíme rozsah subsidiárneho použitia Občianskeho zákonníka a formálno-právne vylúčenie možnosti použitia akéhokoľvek občianskoprávneho inštitútu na pracovnoprávne vzťahy. V praxi sa takto vymedzená subsidiarita závažne dotýka viacerých okruhov problémov, napríklad, v pracovnoprávných vzťahoch sa javí ako osobitne problematické (...) zabezpečenie práv a povinností z pracovnoprávných vzťahov ručením a zriadením záložného práva, ktorých pracovnoprávna úprava je len rámcová a podporné využitie občianskoprávnej úpravy ručenia či záložnej zmluvy je nevyhnutné.“²¹

So vzniknutým stavom sa musela vysporiadať teória. Navzdory chýbajúcej judikatúry sa autori pri záložnom práve vzáčne zhodujú na použití analógie: „*Uvedený všeobecný právny základ zriadenia záložného práva vyžaduje, ak ide o spôsob zriadenia záložného práva, použiť analogicky Občiansky zákonník.*“²² Tiež: „*Aby bolo možné z praktického hľadiska realizovať samotné zriaďovanie záložného práva, musia sa analogicky aplikovať právne normy občianskeho práva (§ 151a až 151md OZ), na ktoré však Zákonník práce neodkazuje.*“²³ Alebo: „*Na riadne uplatnenie zabezpečovacieho inštitútu záložného práva v pracovnom práve je tak nepochybne nevyhnutná analógia Občianskeho zákonníka.*“²⁴

Samozrejme, analógia, ako interpretačná metóda, je v rámci rodiny súkromnoprávných odvetví často dôvodná a nevyhnutná. Tu možno v plnej miere odkázať na analýzu doc. Dolobáča: „*Základnými predpokladmi analógie sú neplánová medzera v zákone a existencia právnej normy upravujúcej podobnú situáciu. Metódou analógie zákona by sa teda teoreticky mohli aplikovať i tie ustanovenia, ktoré zákonodarca na prvý pohľad vylúčil zo subsidiárneho použitia Občianskeho zákonníka. Kde však stanoviť hranice, kedy je analógia zákona pre záväzkové vzťahy prípustná a kedy už ide o nedovolenú aplikáciu? Intuitívne možno vytýčiť základné mantinely dovoleného, resp. zakázaného použitia analógie zákona. Zjednodušene povedané, analógia inštitútov*

ustanovení Občianskeho zákonníka, na ktorých subsidiárne použitie odkazuje § 1 ods.4 Zákonníka práce; uvedené ustanovenie totiž výslovne neodkazuje výlučne na Všeobecné ustanovenia Prvej časti Občianskeho zákonníka, a preto je potrebné za všeobecné ustanovenia v zmysle dikcie § 1 ods.4 Zákonníka práce, považovať nielen 'Všeobecné ustanovenia' Občianskeho zákonníka uvedené v jeho Prvej časti (§ 1-122), ale aj 'Všeobecné ustanovenia' uvedené v jeho Ôsmej časti - označenej ako Záväzkové právo (§ 488-587), keďže pracovnoprávne vzťahy treba; rovnako ako občianskoprávne vzťahy; považovať za záväzkové vzťahy, v ktorých účastníci vystupujú ako nositelia subjektívnych práv a povinností stanovených normami pracovného práva."

²⁰ LACLAVÍKOVÁ, Miriam – OLŠOVSKÁ, Andrea. Kodifikácia Zákonníka práce a jej vzťah k Občianskemu zákonníku. In *Dny práva 2017*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 151.

²¹ DOLOBÁČ, Marcel. *Hranice zmluvnej slobody v pracovnom práv.* Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2017, s. 188.

²² BARANCOVÁ, Helena in BARANCOVÁ, Helena a kol. *Zákonník práce*. Bratislava : C.H. Beck, 2017.

²³ TOMAN, Jozef. *Individuálne pracovné právo : všeobecné ustanovenia a pracovná zmluva*. Bratislava : Nadácia Friedricha Eberta, 2014, s. 123.

²⁴ DOLOBÁČ, Marcel. Zabezpečenie práv a povinností v slovenskom pracovnom práve. In *Societas et Iurisprudentia*, 2018, č. 1, s. 117.

*Občianskeho zákonníka bude dovolená tam, kde orgány aplikácie práva nebudú mať inú možnosť, teda v prípadoch keď pracovnoprávna úprava je natolko nedostatočná, že bez použitia osobitnej časti Občianskeho zákonníka alebo bez použitia iných občianskoprávných predpisov budú jej ustanovenia obsolentné. Metódu analógie je teda možné uplatniť iba ako krajný prostriedok po zvážení účelu právnej normy, následkov jej aplikácie v korelácii s povahou právnych vzťahov, do ktorých sa ma analógiou zasahovať. Pričom následkom analógie nesmie vzniknúť nevyváženosť či disharmónia právneho vzťahu, v pracovnom práve aj s ohľadom na jeho ochrannú funkciu.*²⁵

Z hľadiska právnej istoty platí, že model 'bližšie pozri osobitný zákon' je pre adresátov ZP obťažnejší. Môže tiež viesť až k nežiaducej invazívnej aplikácii občianskoprávných noriem.²⁶ To však nebude sporné v spojitosti so záložným právom, pretože tu nedochádza k rozporu so základnými zásadami pracovného práva. Na druhej strane treba dôrazne akcentovať, že analógia má podobné účinky ako subsidiarita. Jej využitím sa potláča význam subsidiárnej previazanosti a stráca sa relevancia a v neposlednom rade potreba § 1 ods. 4 ZP.

To nás rovno smeruje k otázke, či v danom prípade predsa len nejde o priame použitie OZ? K tejto myšlienke nás v prvom rade vedie jednota právneho poriadku. Tým, že sa zriadi záložné právo dohodou medzi zamestnávateľom a zamestnancom, sa z neho nestáva inštitút pracovného práva, ale esenciálne naďalej ide o jeden a ten istý občianskoprávny nástroj. ZP nemení jeho kvalitu, ale len odôvodňuje - zužuje - jeho aplikáciu iba na dva typy nárokov. Ich pôvod je síce v pracovnom pomere²⁷, ale vzťahy medzi zamestnávateľom a zamestnancom sú obsahovo vzťahmi medzi záložným veriteľom a záložcom.

Občianskoprávna úprava sa musí presadiť aj v takej špecifickej situácii, v ktorej by chcel mladistvý zamestnanec zriadiť záložné právo k svojej nehnuteľnosti. Napriek tomu, že by v pracovnoprávných vzťahoch mal úplnú spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a povinnosti²⁸, platnosť záložnej zmluvy by sa musela posudzovať v zmysle § 9 OZ²⁹, ktorý zohľadňuje postupné nadobúdanie spôsobilosti dospelujúceho človeka k právnym úkonom v nadväznosti na vývoj jeho rozumových a vôľových schopností.

²⁵ DOLOBÁČ, Marcel. Započítanie vzájomných pohľadávok v pracovnom práve. In *Právne nástroje odmeňovania v 21. storočí*. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2017, s. 12.

²⁶ Porovnaj s GREGOROVÁ, Zdeňka. Vztah zákoníku práce a občanského zákoníku – možnosti smluvní volnosti. In *Liberalizácia pracovného práva a nové trendy vo vývoji pracovných vzťahov*. Košice: Univerzita Pavla Josefa Šafárika v Košiciach, 2009. s. 158: „Použití občanského zákoníku pomocí analogie legis nemůže být samozřejmě bezbřehé, vyloučeno je tam, kde zákoník práce má vlastní právní úpravu některého institutu, nebo tam, kde analogické použití ustanovení občanského zákoníku je v rozporu se základními zásadami a principy zákoníku práce, popř. tam, kde výslovně konkrétní ustanovení občanského zákoníku vyloučeno.“

²⁷ Prostredníctvom § 223 ods. 1 ZP nie je vylúčené zriadenie záložného práva ani v niektorom pracovnoprávnom vzťahu založenou niektorou z dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru.

²⁸ § 11 ods. 2 ZP: „Spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávných vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec a spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti vzniká, ak ďalej nie je ustanovené inak, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku; zamestnávateľ však nesmie dohodnúť ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku.“

²⁹ § 9 OZ: „Maloletí majú spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku.“

ZÁVER

Na tomto mieste by mal teraz nasledovať podrobný rozbor či už analogickej, alebo priamej aplikácie OZ. Avšak vzhľadom na to, že záložné právo v pracovnom práve je niečo ako Yeti, o ktorom síce každý počul, ale nikto ho nevidel,³⁰ nemusíme sa ním bližšie zaoberať.³¹

Ilustruje nám však ďaleko širší problém, ktorým je (ne)vhodnosť subsidiárnej pôsobnosti OZ k ZP. Jej zúžené nastavenie a s tým súvisiaci otázny rozsah použitia analógie ovplyvňuje viacero dôležitých inštitútov. Nejasnosti sa týkajú nielen záložného práva (je možné platne zriadiť záložné právo k hnutelnej veci alebo na nehnuteľnosť zamestnávateľa?), ale predovšetkým ostatných možností zabezpečenia záväzkov (napr. zmluvná pokuta, kaucia), zmeny a zániku jednotlivých práv a povinností (postúpenie pohľadávky, prevzatie dlhu resp. započítanie atď.), či úrokov z omeškania. Ohrozuje to najmä zamestnanca, ktorý ako slabšia zmluvná strana je náchylnejší akceptovať aj to, čo by sa v pracovnoprávných vzťahoch nemalo objavovať. Na druhej strane vylúčenie niektorých inštitútov stavia do nepriaznivejšej pozície často aj zamestnávateľa.

Navrhujeme preto premyslieť väzby medzi ZP a OZ, ako i celého pracovného práva s občianskym právom, a nakonfigurovať ich tak, aby bola viac rešpektovaná ústavná zásada, podľa ktorej každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané.³²

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Andrej Poruban, PhD.

andrej.poruban@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave,

Právnická fakulta

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Šafárikovo nám. 6

P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava

Slovenská republika

³⁰ HODÁLOVÁ, Ivica. Zmluvné zabezpečovacie prostriedky v pracovnom práve. In *Dôstojnosť ľudskej osoby a liberalizácia pracovnoprávných vzťahov*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2010, s. 9: „...ide o úplne obsolentné ustanovenie, v praxi absolútne nevyužívané“.

³¹ Čitateľa však môžeme odkázať na článok, v ktorom sme aplikovali analógiu. Bližšie pozri PORUBAN, Andrej. Záložné právo a zádržné právo v pracovnom práve. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 2018, č. 1, s. 160 – 172.

³² Čl. 2 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky: „Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.“

Právo stavby v podmienkach slovenského a rakúskeho civilného práva

Vladimír Sedliak - Sandra Meňhartová
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

SEDLIAK, Vladimír – MEŇHARTOVÁ, Sandra. Právo stavby v podmienkach slovenského a rakúskeho civilného práva. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, , č. 1 s. 169 – 178.

Cieľom predkladaného článku je porovnať právnu úpravu práva stavby v podmienkach Slovenskej republiky s právnou úpravou v Rakúsku. V článku sa zaoberáme hlavne dôsledkami, ktoré spôsobuje využívanie odlišných zásad v rámci týchto právnych systémov. V Slovenskej republike sa aplikuje zásada superficies solo non cedit a v podmienkach rakúskeho práva zásada superficies solo cedit. V závere článku poukazujeme na príklade Českej republiky ako postupne prešli od zásady superficies solo non cedit k zásade superficies solo cedit.

ABSTRACT

SEDLIAK, Vladimír – MEŇHARTOVÁ, Sandra. The right of construction in the Slovak and Austrian civil law. In *Historia et theoria iuris*, Vol. 11, 2019, No. 1, p. 169 – 178.

The aim of this article is to compare the legislation of the right of construction in Slovak Republic with the legislation of the right of construction in Austria. The article deals mainly with the consequences of using different principles within these legal systems. In the Slovak Republic, the superficies solo non cedit principle applies and under the conditions of Austrian law the superficies solo cedit principle applies. At the end of the article we point out the example of the Czech Republic as they gradually moved from the principle of superficies solo non cedit to the principle of superficies solo cedit.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

superficies solo non cedit, stavba, pozemok, právo stavby

KEYWORDS

superficies solo non cedit, construction, land, right of construction

1. VZŤAH STAVBY A POZEMKU DE LEGE LATA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

V intenciách správneho práva stavbu charakterizujeme podľa § 43 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (ďalej len ako „StavZ“), a to tak, že: „*Stavba je stavebná konštrukcia postavená stavebnými prácami zo stavebných výrobkov, ktorá je pevne spojená so zemou alebo ktorej osadenie vyžaduje úpravu podkladu. Pevným spojením so zemou sa rozumie:*

- a) *spojenie pevným základom,*
- b) *upevnenie strojnými súčiastkami alebo zvarom o pevný základ v zemi alebo o inú stavbu,*
- c) *ukotvenie pilótami alebo lanami s kotvou v zemi alebo na inej stavbe,*
- d) *pripojenie na siete a zariadenia technického vybavenia územia,*
- e) *umiestnenie pod zemou.“*

Momentom, kedy sa stavba zvykne považovať za stavbu je, ak je zrejmé jej stavebnotechnické usporiadanie a funkčné usporiadanie jej prvého nadzemného podlažia, čo je ustanovené v § 46 zákona č. 162/1995 o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon).¹

Občiansky zákonník v ustanovení § 120 ods. 2 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej aj ako „OZ“ alebo „Občiansky zákonník“) ustanovuje, že stavby nie sú súčasťou pozemku. Toto ustanovenie spôsobuje, že v podmienkach nášho právneho poriadku vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku, na ktorom je stavba postavená môžu byť dve odlišné osoby. Tým pádom sa v Slovenskej republike neaplikuje zásada známa už z čias rímskeho práva *superficies solo cedit* (vrch ustupuje spodku)², ale platí v našom právnom poriadku zásada *superficies solo non cedit* (vrch neustupuje spodku alebo inak, stavba nie je súčasťou pozemku), ktorá začala platiť od roku 1950.³

Stavba sa za nehnuteľnosť považuje v zmysle § 119 ods. 2 OZ, ak je spojená so zemou pevným základom. V prípade, že stavba nespĺňa túto definíciu prichádzajú do úvahy dve riešenia, buď sa bude pokladať za súčasť pozemku alebo pôjde o hnutelnú vec, keďže stavba musí byť spojená so zemou pevným základom, aby sme ju v zmysle občianskoprávných predpisov mohli považovať za nehnuteľnosť. Kritériom pre určenie či stavba je súčasťou pozemku alebo samostatnou vecou je, či možno určiť jasnú hranicu, kde končí pozemok a kde začína predmetná stavba. Ak takéto určenie nie je možné mala by sa stavba kvalifikovať ako súčasť pozemku.⁴

Pokiaľ sa pojem stavba používa v občianskoprávných predpisoch jeho obsah nemožno vykladať len podľa stavebných predpisov. Pre potreby občianskeho práva pojem stavba vykladáme staticky, teda ako výsledok určitej stavebnej činnosti, ktorý je spôsobilým predmetom občianskoprávných vzťahov a nemôže byť súčasťou pozemku.⁵ Musí teda spĺňať definíciu podľa § 119 ods. 2 OZ a teda byť spojená so zemou pevným základom. V ďalšom texte budeme pojem stavba stotožňovať s významom podľa občianskoprávných predpisov, ak neuvedieme inak.

Pre účely tohto článku pod právom stavby v podmienkach Slovenskej republiky nerozumieme len inštitút, ktorý platil na našom území do roku 1950, ale aj ako inštitút stavby na cudzom pozemku v zmysle zásady *superficies solo non cedit*.

2. PREČO U NÁS PLATÍ ZÁSADA SUPERFICIES SOLO NON CEDIT?

K upusteniu od zásady *superficies solo cedit* došlo v päťdesiatych rokoch 20. storočia z politických dôvodov. Jedným z dôvodov bolo to, že bolo potrebné umožniť rýchlu a efektívnu výstavbu napríklad družstevných budov na pozemku rôznych vlastníkov. Je preto na mieste aj otázka, prečo táto zásada v našom právnom systéme pretrváva aj po vyše tridsiatich rokoch od zmeny tohto politického režimu. Zo štátov z tzv. socialistického bloku sa okrem Slovenska a Bulharska všetky vrátili k zásade *superficies solo cedit*.⁶ Je preto aj naďalej aktuálna otázka, v súvislosti s prijatím nového občianskeho zákonníka,

¹ Do účinnosti zákona č. 212/2018 Z. z., ktorým sa novelizoval katastrálny zákona bola rozostavaná stavba definovaná v § 3 ods. 15 predmetného zákona.

² Významovo tým máme na mysli, že všetko, čo je pevne spojené s pozemkom patrí vlastníkovi pozemku.

³ ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník I, II. § 1 – 880. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 755 a nasl.

⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 09.11.2004, sp. zn. 22 Cdo 2344/2004.

⁵ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 28.01.1998, sp. zn. 3 Cdon 1305/1996.

⁶ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. Veľký komentár. 1. zväzok. všeobecná časť § 1 až § 122*. Žilina: Eurokódex, 2017, s. 1029.

ktorý má vláda v zámere prijať už niekoľko rokov, či sa vrátíme aj my k zásade *superficies solo cedit* alebo nie.

Superficiálna zásada (teda zásada *superficies solo cedit*) platila na území Slovenska až do roku 1950, odvtedy až do súčasnosti neplatí. Doktor Fekete v komentári k Občianskemu zákonníku uvádza, že už z ustanovenia čl. 52 Tripartita z roku 1514 právna náuka vyvodzovala platnosť superficiálnej zásady a neskôr aj na základe Judexkuriálnej konferencie z roku 1861 bolo prevzaté ustanovenie § 295 ABGB do uhorského právneho poriadku.⁷ Na cudzom pozemku bolo možné stavať na základe práva stavby alebo na základe iných osobitných právnych dôvodov. V rámci bývalého Československa do roku 1950 existoval právny dualizmus. Právo stavby upravoval rakúsky občiansky zákonník v § 295 a v Slovenskej republike bol tento inštitút zavedený zákonom č. 88/1947 Zb. o práve stavby. Išlo o právo, ktoré mohlo byť zriadené len na dobu určitú a bolo možné ho zradiť za odplatu aj bezodplatne. Nový český občiansky zákonník sa vrátil k inštitútu práva stavby a zachoval hlavné prvky tohto inštitútu, z doby pred rokom 1950.⁸

K prelomeniu superficiálnej zásady došlo právnou úpravou zakotvenou v Občianskom zákonníku z roku 1950. V tomto zákone bola *expresis verbis* vyjadrená zásada *superficies solo non cedit*, a to v ustanovení § 25, v zmysle ktorého stavba nie je súčasťou pozemku. Pozemok a stavba boli v zmysle § 26 vecou nehnuteľnou.⁹

Právo stavby môžeme ponímať v zmysle inštitútu, ktorý oprávňuje stavebníka zriadiť si a užívať stavbu na cudzom pozemku. Miesto práva stavby sa v našom právnom poriadku od roku 1950 uplatňuje inštitút stavby na cudzom pozemku, a to z titulu diferenciácie vlastníckeho práva k stavbe a vlastníckeho práva k pozemku, na ktorom stavba stojí. Za stavu *de lege lata* nie je právo stavby vecným právom. Možno ho však dojednať napr. zmluvou ako záväzkové právo.¹⁰ V prípade dojednania práva stavby ako vecného práva, by katastrálny odbor okresného úradu odmietol povoliť vklad tohto práva do katastra nehnuteľností.¹¹ V katastri nehnuteľností napriek tomu môžeme nájsť zapísané právo stavby, ktorý v časti C pod kolónkou iné údaje odkazuje na právo stavby podľa § 23 zákona č. 182/1993 Zb. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov.

3. AKÉ DÔSLEDKY MÁ SUPERFICIES SOLO NON CEDIT?

Ako sme už vyššie uviedli, podľa súčasnej právnej úpravy je možné, aby iná osoba ako vlastník pozemku, postavila stavbu (napr. dom, garáž, a pod.) na pozemku, ktorý jej nepatrí. Z toho dôvodu dôjde k zásahu do vlastníckeho práva vlastníka pozemku, a vlastník pozemku nemôže využívať pozemok v tej časti, na ktorej je umiestnená stavba. Nadalej sa však naňho vzťahujú povinnosti v oblasti platenia daní a poplatkov. Dôsledky tejto zásady môžeme badať aj v situáciách, ak je vlastník pozemku a vlastník stavby tá istá osoba. Pokiaľ chce táto osoba napr. prediť dom aj s pozemkom musí v kúpnej zmluve špecifikovať tak stavbu, ako aj pozemok. Dokonca aj za trvania režimu, v ktorom bola prijatá táto zásada sa s ňou nevedeli súdy stotožniť, a bol prijatý judikát, ktorý stanovoval, že: „*aj keď predmetom prevodu môže byť stavba bez pozemku, ako aj pozemok bez stavby*

⁷ FEKETE, ref. 6, s. 1029.

⁸ Porovnaj ustanovenia § 1240 a nasl. s ustanovenia zákona č. 88/1947 Zb. o práve stavby.

⁹ ŠTEVČEK, ref. 3, s. 755 a nasl.

¹⁰ Bližšie k rozdielu medzi vecným právom a záväzkom pozri napr. MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-28].

¹¹ Pozri Rozhodnutie Vrchného súdu v Prahe, zo dňa 15.06.2006, sp. zn. 11 Cmo 4/2006.

*je žiaduce, aby tak pozemok, ako aj stavba na ňom postavená, boli vo vlastníctve tej istej osoby.*¹²“

Ako môžeme v praxi riešiť problém, ak niekto má stavbu na cudzom pozemku? Do úvahy prichádza dohoda (napr. nájomná zmluva uzavretá medzi vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku). Ak dohoda nie je možná, prichádza do úvahy usporiadanie pomerov v zmysle § 135c OZ, keď súd môže na návrh vlastníka pozemku rozhodnúť že stavbu treba odstrániť, a to na náklady vlastníka stavby. To však prichádza do úvahy len, ak by bolo odstránenie stavby účelné, čo bude zrejme len v minime prípadov. Preto môže súd rozhodnúť aj spôsobom, že prikáže stavbu do vlastníctva vlastníkovi pozemku, a to za náhradu, ale len ak s tým vlastníkom pozemku súhlasí alebo môže usporiadať pomery aj inak, a to najmä zriadením vecného bremena za náhradu, v rozsahu nevyhnutnom na výkon vlastníckeho práva k stavbe. Za stavbu na cudzom pozemku sa považuje aj to, ak sa len časť stavby nachádza na jej pozemku (napr. balkón alebo strecha)¹³, keďže pozemkom je aj vzdušný priestor nad zemským povrchom.¹⁴ V novom českom Občianskom zákonníku¹⁵ je priamo v § 506 normované, že za súčasť pozemku je považovaný priestor nad jeho povrchom aj pod povrchom, stavby zriadené na pozemku a iné zariadenia, okrem dočasných stavieb a vrátane toho, čo je zapustené v pozemku alebo ukotvené v stenách. V tomto prípade sa však vlastníkom pozemku, do ktorého neoprávnene zasahuje časť stavby, môže domáhať len odstránenia tejto časti stavby a nie celej stavby.¹⁶ Právo na podanie tzv. vlastníckej žaloby podľa § 135c OZ sa podľa názorov právnej vedy nepremlčuje, avšak podanie takejto žaloby môže mať vplyv na úspešnosť v spore.¹⁷ Vlastník stavby by mohol za istých okolností vydržať vecné bremeno, ktoré by zodpovedalo právu stavby.¹⁸

Pri žalobách podľa § 135c OZ sa môžeme zaoberať otázkou aktívnej vecnej legitímácie. Ustanovenie § 135c ods. 1 OZ uvádza, že súd môže podľa tohto ustanovenia rozhodnúť na návrh vlastníka pozemku, ktorému teda priznáva aktívnu vecnú legitímáciu. V ďalších odsekoch predmetného ustanovenia už neuvádza nikoho, ale je nepochybné, že takúto žalobu bude stále môcť podať vlastníkom pozemku. Otázne ale je či žalobu o usporiadanie pomerov medzi vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku môže podať aj vlastníkom neoprávnenej stavby. Plne v súlade s názorom autorov sa vyjadril v rozsudku aj Najvyšší súd ČR, a to tak, že aktívnu vecnú legitímáciu na podanie žaloby o usporiadanie pomerov vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku podľa ustanovenia § 135c ods. 3 OZ má aj vlastníkom neoprávnenej stavby.¹⁹ V tomto rozsudku zaujal aj stanovisko k vecnej legitímácii vlastníkom stavby podľa § 135c ods. 1 a 2 a to tak, že ak nie sú splnené podmienky na zriadenie vecného bremena, lebo na mieste by bol postup podľa § 135c ods. 1 a 2 OZ, návrh sa zamietne.²⁰ Mohol by súd pri rozhodovaní o usporiadaní vzťahu medzi vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku podľa § 135c za náhradu prikázať do vlastníctva vlastníka stavby pozemok zastavaný neoprávnenou

¹² FEKETE, ref. 6, s. 1031.

¹³ K tomu pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 25. marca 2010, sp. zn. 22 Cdo 2500/2008.

¹⁴ Bližšie k trojrozmernosti pozemku pozri napr. FEKETE, Imrich. Tretí rozmer pozemku a vlastnícke právo k nemu. In *Justičná revue*, č. 11, roč. 2017.

¹⁵ Český zákon č. 89/2012 Zb. Občiansky zákonník (ďalej aj ako „NOZ“).

¹⁶ K tomu pozri Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 28. januára 2009, sp. zn. 22 Cdo 1120/2006.

¹⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 432/2002.

¹⁸ ŠTEVČEK, ref. 3, s. 946 a nasl.

¹⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 6. decembra 2001, sp. zn. 22 Cdo 1090/2000.

²⁰ Tamtiež.

stavbou? Česká judikatura dáva na túto otázku kladnú odpoveď v rozsudku Najvyššieho súdu ČR publikovaného pod číslom R 42/2001.²¹

Pravdaže nemôžeme si myslieť, že hocikto môže začať stavať na cudzom pozemku len tak. Vlastník pozemku je chránený pred neoprávneným zastavaním jeho pozemku prostredníctvom ustanovenia § 58 ods. 2 StavZ, ktorý ustanovuje: „*stavebník musí preukázať, že je vlastníkom pozemku, alebo že má k pozemku iné právo podľa § 139 tohto zákona, ktoré ho oprávňuje zriadiť na ňom požadovanú stavbu.*“ Inými právami sa má na mysl napr. užívanie stavby alebo pozemku na základe nájomnej zmluvy alebo zmluvy o dielo, z ktorých vyplýva právo uskutočňovať stavbu, prípadne jej zmenu. V praxi však môže nastať situácia, že stavebný úrad pochybí alebo toto právo zanikne po vydaní stavebného povolenia, a v takom prípade bude na vlastníkovom pozemku stáť cudzia stavba, ktorá bude povolená stavebným úradom, ale vlastník stavby nebude disponovať oprávnením postaviť stavbu na pozemku vlastníka pozemku. V takomto prípade kvalifikujeme stavbu ako neoprávnenú. Stavba je považovaná za neoprávnenú aj vtedy, ak sa nachádza len časť stavby na cudzom pozemku.²² Ak by vlastník stavby nemal ani stavebné povolenie išlo by o stavbu nepovolenú (tzv. čiernu stavbu). Vtedy sú dôsledky odlišné ako pri neoprávnenej stavbe. Vlastník pozemku sa už nebráni len prostredníctvom ustanovení § 135c OZ, ale môže podať návrh na odstránenie stavby podľa § 88 ods. 1 písm. b) a c), § 97 ods. 1 StavZ. Ak by išlo len o nepovolenú stavbu môže vlastník iniciovať konanie o dodatočnom povolení stavby podľa § 88a StavZ, na „zlegalizovanie“ takejto stavby je nevyhnutné, aby nebola v rozpore s verejným záujmom. Ak by sa zistilo, že stavba je v rozpore s verejným záujmom, stavebný úrad nariadi odstránenie stavby. Pri žiadosti o dodatočné povolenie stavby musí zaplatiť správny poplatok vo výške trojnásobku poplatku za bežné stavebné povolenie, čo vyplýva z položky 61 sadzovníka uvedeného v zákone č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch. Okrem toho je nepovolená stavba sankcionovaná pokutou, a to pri rodinnom dome až do výšky 33 193, 92 eur [§ 105 ods. 3 písm. b)], ak sa takého konania dopustí právnická osoba alebo fyzická osoba oprávnená na podnikanie pôjde o pokutu až do výšky 165 969,60 eur. V praxi môžu teda nastať rôzne situácie, a teda môže ísť o stavbu povolenú ale neoprávnenú (ak vlastník stavby nemá súhlas od vlastníka pozemku, ale má stavebné povolenie), o stavbu nepovolenú a aj neoprávnenú (ak vlastník stavby zriadi stavbu bez súhlasu vlastníka pozemku a aj bez stavebného povolenia) a tiež o stavbu nepovolenú ale oprávnenú (ak si vlastník pozemku zriadi stavbu na svojom pozemku bez stavebného povolenia).

Môže sa vyskytnúť aj prípad, ak by na pozemku, ktorý je v podielovom spoluvlastníctve, postavil stavbu jeden zo spoluvlastníkov. Mala by aj postavená stavba byť v podielovom spoluvlastníctve? Keďže u nás platí zásada *superficies solo non cedit*, stavba by mala byť vo výlučnom vlastníctve len toho spoluvlastníka, ktorý stavbu postavil.²³ Ostatní dotknutí spoluvlastníci by mohli postupovať podľa § 135c, ak k tomu nemal súhlas.

²¹ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 21. novembra 2000, sp. zn. 22 Cdo 1627/99 (R 42/2001 súd v tomto rozsudku navyše uvádza, že za splnenia špecifických podmienok tak môže urobiť aj proti vôli vlastníka stavby).

²² Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 6. januára 2004, sp. zn. 22 Cdo 268/2003.

²³ Uvedený názor podporuje aj rozsudok Najvyššieho súdu SR, zo dňa 13. mája 2010, sp. zn. 8 Sžo/98/2010.

4. SAMOSTATNÁ STAVBA, SÚČASŤ POZEMKU A PRÍSLUŠENSTVO POZEMKU

V praxi môže dôjsť k pochybnostiam, či daná stavba podľa administratívnoprávnych predpisov je v zmysle občianskeho práva samostatnou vecou, súčasťou pozemku alebo príslušenstvom pozemku. Terasa vytvorená vonkajšou úpravou a spevnením povrchu pozemku, je súčasťou pozemku a nie samostatnou stavbou.²⁴ S takýmto všeobecným vymedzením však nemožno súhlasiť bezpodmienečne. Napríklad, ak by terasa bola vybudovaná a zastrešená mohlo by ísť o samostatnú stavbu, prípadne, ak aplikujeme názor vyjadrený Najvyšším súdom SR v uznesení sp. zn. 6 Cdo 18/2011 z 30. augusta 2012, terasu by sme kvalifikovali ako súčasť stavby. Napriek tomu, že stavba je právne samostatnou vecou nezávisle od pozemku, fakticky na základe definície stavby v zmysle § 119 ods. 2 OZ je jej súčasťou. Má to dopad napríklad aj na vydržanie pozemku, ak na ňom stojí cudzia stavba, môže to popierať existenciu dobrej viery držiteľa stavbou zastavaného pozemku.²⁵ Ďalším dôsledkom môžu byť aj problémy, ktoré spomína doktor Fekete, keď je rozdiel či si na pozemku postavíme živý plot alebo murovaný.²⁶ Ak murovaný plot spĺňa kritéria stavby v zmysle § 119 ods. 2 OZ, nebude súčasťou pozemku, ale bude vo vlastníctve stavebníka. Právo v tomto prípade bude vlastníkovi pozemku priznávať právo domáhať sa ochrany podľa § 135c OZ. Ak by sa však vlastník stavby (napr. domu) rozhodol, že si svoj dom oplotí živým plotom, tento plot by bol súčasťou pozemku, a teda vo vlastníctve vlastníka pozemku. Vlastník pozemku by sa preto stal zároveň aj vlastníkom živého plota, čím by mohlo dôjsť k bezdôvodnému obohateniu na jeho strane a žaloby podľa § 135c OZ by boli nepoužiteľné. Tak isto, ak je vlastník stavby odlišný od vlastníka pozemku a chcel by si postaviť k domu bazén musí si rozmyslieť ako to urobiť. Ak vybuduje bazén, ktorý je stavebne spojený s domom pôjde o súčasť stavby, ak by však nebol stavebne spojený s domom, ale bol by umiestnený mimo domu a vymurovaný, tak by mohlo ísť o súčasť pozemku.²⁷ Právna neistota v tom, kedy sa stavba ráta za súčasť pozemku a kedy je len príslušenstvom pozemku má dopad aj na samotné katastrálne konanie. Úradníci potom nevedia či takáto stavba je súčasťou pozemku a preto sa nebude uvádzať napr. na liste vlastníctva alebo ide o samostatnú vec, ktorá musí byť tak aj evidovaná.

Príslušenstvom veci sú veci, ktoré sú hospodársky určené k tomu, aby sa užívali s hlavnou vecou. Sauna by mohla byť príslušenstvom k stavbe kúpeľného domu. Pravdaže máme na mysli saunu postavenú ako samostatný objekt, ktorý je napr. vzdialený 10 metrov od budovy kúpeľného domu a nie saunu, ktorá je v rámci budovy kúpeľného domu.²⁸ Okrem toho treba mať na zreteli ustanovenie čl. 4 Ústavy Slovenskej republiky, v zmysle ktorého podzemné vody a vodné toky môžu byť len vo vlastníctve Slovenskej republiky, z čoho môžeme odvodiť, že ich nemožno pokladať za príslušenstvo pozemku a ani za jeho súčasť.

²⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 2918/2000, k tomu pozri aj Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 737/2002.

²⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Cdo 144/2010.

²⁶ FEKETE, ref. 6, s. 1032.

²⁷ Bližšie k vysvetleniu prečo by bazén v tomto prípade nebol súčasťou pozemku pozri napr. Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, zo dňa 30. septembra 1998, 33 Cdo 111/1998.

²⁸ Najvyšší súd v Uznesení zo dňa 30. augusta 2012, sp. zn. 6 Cdo 18/2011 vyslovil, že príslušenstvom stavby je aj napr. studňa, septik, plot, ak je splnená podmienka funkčnosti vo vzťahu k stavbe.

5. NÁVRAT K TRADÍCIÁM V ČESKEJ REPUBLIKE

Aj v Českej republike došlo prijatím nového Občianskeho zákonníka, k znovuzavedeniu zásady *superficies solo cedit*. Podľa novej právnej úpravy stavbu na cudzom pozemku môže osoba zriadiť pokiaľ jej prislúcha právo stavby. Právo stavby by sme mohli pripodobniť inštitútu vecného bremena, ale ide o samostatné právo k cudzej veci.²⁹ V rámci zavedenia práva stavby do právneho poriadku sa vytvoril aj neprirodzený právny konštrukt, ktorý označuje za nehnuteľnosti aj vecné práva prislúchajúce k pozemkom a podzemným stavbám so samostatným účelovým určením. Nový občiansky zákonník výslovne ustanovuje, že právo stavby je nehnuteľnosť a stavba, ktorá je na jeho základe zriadená je jeho súčasťou a zároveň podlieha ustanoveniam o nehnuteľnostiach (platenie daní a pod.).³⁰ Dopad tohto ustanovenia možno vidieť aj v tom, že samotné právo stavby je možné previesť ako aj zaťažiť napr. záložným právom (§ 1252 NOZ). Prežarovanie zásady *superficies solo cedit* môžeme vidieť aj v ustanovení § 1254 NOZ, ktoré prioritizuje, aby stavba (resp. právo stavby) a pozemok mali rovnakého vlastníka, a to tak, že pokiaľ sa strany (vlastník pozemku a stavebník³¹) nedohodnú inak, má stavebník predkupné právo k pozemku a vlastník pozemku predkupné právo k právu stavby. Ak si dojednávajú niečo odlišné, musí sa to zapísať do katastra nehnuteľností. Ako však vyriešiť otázku, ak stavba leží na viacerých pozemkoch? Súčasťou, ktorého z viacerých pozemkov je? Jedným z riešení je aj, že stavba by bola spoločnou súčasťou viacerých pozemkov, alebo by bola príslušenstvom iného pozemku, s ktorým bude najviac hospodársky previazaná.

6. POROVNANIE PRÁVA STAVBY S RAKÚSKOU PRÁVNOU ÚPRAVOU

Koncepcia práva stavby v Rakúsku je z historických dôvodov veľmi podobná predovšetkým aktuálnej právnej úprave Českej republiky, kde prišlo v rámci rekodifikácie občianskeho zákonníka k znovuzavedeniu superficiálnej zásady. V podmienkach slovenskej právnej úpravy, ako bolo uvedené vyššie v článku táto zásada neplatí, naopak platí opačná zásada, a to zásada *superficies solo non cedit*. Zásada *superficies solo cedit* je v podmienkach rakúskeho civilného práva upravená v ustanovení § 297 ABGB.³² Právo stavby alebo aj „Baurecht“ je v Rakúsku upravené samostatným zákonom č. 86/1912 (Baurechtsgesetz – BauRG).³³ Tento zákon prešiel niekoľkými novelizáciami pričom najvýznamnejšia novela bola uskutočnená v roku 1990.³⁴

Právo stavby je v podľa zákona č. 86/1912 BauRG koncipované ako vecné, scudziteľné a dedičné právo mať stavbu na povrchu alebo pod povrchom pozemku.³⁵

²⁹ Pozri systematické zaradenie § 1240 a nasl. NOZ.

³⁰ Porovnaj § 498 a § 1242 NOZ.

³¹ Stavebníkom sa myslí, ten kto stavbu postavil (v právnom poriadku, kde platí zásada *superficies solo non cedit* by sa tým myslel vlastník stavby).

³² **§ 297 ABGB:** Eben so gehören zu den unbeweglichen Sachen diejenigen, welche auf Grund und Boden in der Absicht aufgeführt werden, daß sie stets darauf bleiben sollen, als: Häuser und andere Gebäude mit dem in senkrechter Linie darüber befindlichen Luftraume; ferner: nicht nur Alles, was erd- mauer- niet- und nagelfest ist, als: Braupfannen, Branntweinkessel und eingezimmerte Schränke, sondern auch diejenigen Dinge, die zum anhaltenden Gebrauche eines Ganzen bestimmt sind: z. B. Brunneneimer, Seile, Ketten, Löscheräte und dergleichen.

³³ RGBI. Nr. 86/1912 Baurechtsgesetz – BauRG - Zákon o práve stavby

³⁴ K tomu Graff, Baurecht für jedermann, ecolex 1990, 273, Hofmeister, Die Baurechtsnovelle 1990, ecolex 1990, 534, Hoyer, Das neue Baurecht, wobl 1990, 85.

³⁵ **§1 (1) BauRG** Ein Grundstück kann mit dem dinglichen, veräußerlichen und vererblichen Rechte, auf oder unter der Bodenfläche ein Bauwerk zu haben, belastet werden (Baurecht).

Právo stavby je vecným právom k cudzej veci. Nie je možné, aby v momente jeho zriadenia bola osoba oprávnená z práva stavby a osoba povinná z práva stavby totožnými subjektami. Nie je však vylúčené neskoršie splynutie do tzv. „vlastníckeho práva stavby“.³⁶ Vyššie uvedenou novelou, ktorá bola vykonaná zákonom č. 258/1990, bolo zrušené pôvodné obmedzenie týkajúce sa okruhu pozemkov, na ktorých bolo možné zriadiť právo stavby. V súčasnosti právo stavby v Rakúsku nie je obmedzené a možno ho zriadiť k pozemku ktoréhokoľvek vlastníka. Podľa Bittnera právo stavby nie je možné zriadiť k častiam budov, predovšetkým k jednotlivým podlažiam. Na základe uvedeného je rovnako vylúčené aj zriadenie práva stavby na horizontálnych častiach stavby. Naopak zriadenie práva stavby pri samostatne stojacich vertikálnych stavbách by nemalo byť vylúčené.³⁷ Podľa ustanovenia § 1 odsek 2 BauRG môže byť právo stavby zriadené aj k časti pozemku, ktorá nebude zastavaná, ale slúži k lepšiemu užívaniu pozemku. Z uvedeného ustanovenia vyplýva, že existuje možnosť zaťažiť právom stavby aj zbytok pozemku, ktorý sám zastavaný nebude, čo zároveň znamená nemožnosť zriadiť právo stavby iba k časti pozemku. Právo stavby sa teda zriaďuje vždy iba k celému pozemku avšak užívacie právo osoby oprávnenej môže byť obmedzené na jeho určitú konkrétnu časť. Podľa rakúskeho práva nie je možné zriadiť niekoľko práv stavby k jednému pozemku súčasne.³⁸

Rakúsky zákon o práve stavby stanovuje tak minimálnu ako aj maximálnu dobu, na ktorú môže byť právo stavby zriadené. Pred novelou z roku 1990 bola minimálna doba, na ktorú bolo možné zriadiť právo stavby stanovená na tridsať rokov a maximálna doba na osemdesiat rokov. Vyššie uvedená novela sa premietla do ustanovenia § 3 BauRG, podľa ktorého sa minimálna doba na zriadenie práva stavby zmenila z pôvodných tridsať rokov na desať a maximálna z pôvodných osemdesiat rokov na sto.³⁹ Existuje možnosť dobu trvania práva stavby kedykoľvek predĺžiť. Na predĺženie práva stavby sa primerane použijú ustanovenia o zriadení práva stavby, nakoľko jeho predĺženie sa v aplikačnej praxi zhoduje s jeho novozriadením. Podľa Kletečku a Rechbergera právo stavby je možné kedykoľvek predĺžiť, v prípade, že jeho doba po tomto predĺžení neprekročí sto rokov.⁴⁰

Právo stavby môže byť zriadené tak odplatne ako aj bezodplatne, pričom s ohľadom na dispozičnú autonómiu subjektov môže byť odmena dojednaná aj iným spôsobom ako v peniazoch. V prípade odplatného zriadenia práva stavby musí zmluva o jeho zriadení obsahovať výšku odplaty a rovnako aj jej splatnosť, a to podľa ustanovenia § 3 BauRG. V zmluve o zriadení práva stavby môže byť dojednaná akákoľvek zmena odplaty do budúcnosti. Vylúčené je také dojednanie, ktoré by viazalo vznik zmeny odplaty na vývoj cien pozemkov. Takto široké penzum možností zmeny odplaty priniesla rovnako novela z roku 1990. Po novele z roku 1990 bola vlastníkom pozemkov prostredníctvom prechodných ustanovení k ustanoveniam § 3 BauRG daná možnosť, aby si za stanovených podmienok vynútili zmenu odplaty, a to v jednoročnej prekluzívnej lehote. V prípade starších zmlúv o zriadení práva stavby si vlastníci v prípadoch kedy odplata bola dojednaná v zjavne neprimeranej výške mohli dojednať jej zvýšenie. Rovnako si vlastníci mohli vyjednať zvýšenie aj v tom prípade, že v zmluve o zriadení práva stavby nebolo uvedené žiadne dojednanie o zvyšovaní odplaty.

³⁶ BITTNER, Ludwig. Rakouský zákon o právu stavby. In *Ad Notam*, 1997, č. 4, s. 80.

³⁷ BITTNER, ref. 36, s. 80.

³⁸ BITTNER, ref. 36, s. 80.

³⁹ **§ 3. (1) BauRG** Das Baurecht kann nicht auf weniger als zehn und nicht mehr als hundert Jahre bestellt werden.

⁴⁰ KLETEČKA, Andreas. – RECHBERGER, H. Walter – ZITTA, Rudolf. *Bauten auf fremden Grund*. 2. Auflage. Wien: Manz, 2004, s. 75.

Vznik práva stavby je viazaný na zápis do pozemkovej knihy. Právo stavby je zapisované na samostatný list vlastníctva určený na účely možného zápisu vecných práv k nemu a zároveň sa zapisuje ako zaťaženie pozemku.

Právo stavby je podľa ustanovenia § 6 odsek 1 BauRG⁴¹ vecou nehnuteľnou a stavba, ktorá bola nadobudnutá v dôsledku práva stavby je považovaná za príslušenstvo práva stavby. Stavebníkovi prináleží k stavbe vlastnícke právo a k príslušnému pozemku, pokiaľ nie je dohodnuté inak právo jeho užívania. K právu stavby rakúska právna úprava umožňuje zriadiť služobnosti a rovnako aj reálne bremená. Slovenské právo pozná iba vecné bremená, ktoré nerozlišuje na služobnosti a reálne bremená. Rozdiel medzi služobnosťou a reálnym bremenom je v tom, že pri reálnych bremenách musí povinný z vecného bremena niečo aktívne konať (napr. odovzdať časť z úrody), pričom pri služobnosti stačí, že sa povinný zdrží nejakého konania, prípadne niečo strpí (napr. prechod cez pozemok).

Právo stavby zaniká predovšetkým uplynutím doby, na ktorú bolo zriadené. Podľa ustanovenia § 4 odsek 2 BauRG⁴² môže zaniknúť z dôvodu neplatenia odplaty za zriadenie práva stavby, ktoré trvá po dobu dvoch rokov. V súvislosti s neplatením odplaty vzniká iba právny dôvod, v dôsledku ktorého dochádza k výmazu práva stavby. Následne po vzniku právneho dôvodu musí byť spísaná listina oboma zmluvnými stranami, prípadne musí byť vydané súdne rozhodnutie, ktoré tvoria podklad pre zápis zániku práva stavby do pozemkovej knihy. Právo stavby môže zaniknúť aj vydržaním prípadne premlčaním. Zánik samotnej stavby nemá za následok zánik práva stavby, rovnako nezakladá dôvod pre ukončenie zmluvy o zriadení práva stavby.⁴³

Veľkou výhodou v oblasti práva stavby v podmienkach rakúskej právnej úpravy je predovšetkým kontinuita existencie príslušnej právnej úpravy, na základe ktorej mohla vzniknúť pomerne široká a ustálená judikatúra, ktorá predstavuje zdroj odpovedí na jednotlivé praktické otázky, vznikajúce v súvislosti s aplikačnou praxou.

ZÁVER

V závere tohto článku si autori kladú otázku či sa vrátiť sa alebo nevrátiť k superficiálnej zásade? Odpoveď na túto otázku je náročnejšia ako sa možno na prvý pohľad zdá. Za jeden zo silných argumentov považujeme, že aktuálne sú tendencie k unifikácii inštitútov občianskeho a obchodného práva v rámci členských štátov EÚ. Okrem toho je k tomu vhodný čas, keďže má dôjsť k rozsiahlej rekodifikácii súčasného občianskeho práva hmotného, tak je práve táto doba najvhodnejšia na rozhodnutie či sa vrátíme späť k rímskej zásade alebo ostaneme pri používaní doterajšej zásady *superficies solo non cedit*. Jej nezavedením by mohlo dôjsť k premrhaní príležitosti na jej znovuzavedenie, keďže po rekodifikácii občianskeho práva by sa to už realizovali nepochybne náročnejšie. Ďalším z argumentov je aj, že absolútna väčšina európskych štátov aplikuje superficiálnu zásadu. Argumentom proti môže byť, že zásada *superficies solo non cedit* platí na našom území už takmer 70 rokov a už sme sa tomu prispôbili a netreba za každú cenu meniť zaužívané.

⁴¹ § 6 (1) BauRG Das Baurecht gilt als unbewegliche Sache, das auf Grund des Baurechtes erworbene oder hergestellte Bauwerk als Zugehör des Baurechtes.

⁴² § 4 (2) BauRG Das Erlöschen des Baurechtes wegen Verzuges in der Berichtigung des Bauzinses kann nur für den Fall vereinbart werden, daß der Bauzins für wenigstens zwei aufeinanderfolgende Jahre rückständig bleibt.

⁴³ KLETEČKA – RECHBERGER – ZITTA, ref. 40, s. 73.

Podľa nášho názoru nie je ani vhodná úprava ako je v Českej republike a Rakúskej republike, že právo stavby sa považuje za nehnuteľnú vec, tomuto je určite potrebné venovať bližšiu pozornosť. Právo stavby ako nehnuteľná vec bola ponímaná aj v zákone č. 88/1947 Zb. o práve stavby. Právo stavby, podľa úpravy platnej v Českej republike, sa nám javí vhodnejšie upravené, keď nezakladá minimálnu lehotu, po ktorú možno dohodnúť právo stavby.

Považujeme preto za nevyhnutné, aby pred prijatím novej úpravy vecných práv v rámci súkromného práva došlo v odborných kruhoch k podnetnej diskusii, v rámci ktorej sa starostlivo vyhodnotia argumenty pre a proti vráteniu sa k superficiálnej zásade. Nepovažujeme za vhodné, aby došlo k prijatiu nového občianskeho zákonníka alebo k jeho zásadnej zmene bez hlbšej odbornej diskusie na túto tému.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Vladimír Sedliak
vladimir.sedliak@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra občianskeho práva
Šafárikovo nám. č. 6
P.O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Mgr. Sandra Meňhartová
sandra.menhartova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra občianskeho práva
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

Politické a právne aspekty reštitúcií pozemkového vlastníctva na Slovensku po roku 1989¹

Ján Sombati

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

SOMBATI, Ján. Politické a právne aspekty reštitúcií pozemkového vlastníctva na Slovensku po roku 1989. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 179 – 194.

Nežná revolúcia v novembri 1989 otvorila cestu k náprave majetkových krívd, spáchaných na občanoch Československa za éry komunistického režimu. Reštitučné zákony prijaté v rokoch 1990 a 1991 však boli poznačené tak vzájomným prelínaním sa procesu navracania majetku ich pôvodným vlastníkom s procesom privatizácie majetku vo vlastníctve štátu, ako aj obavami z prípadného vznesenia reštitučných nárokov zo strany vysídlených Nemcov či Maďarov. V tomto kontexte sa ako osobitne problematický ukázal proces reštituovania pôdy, ktorá bola po druhej svetovej vojne v rámci prvej etapy pozemkovej reformy skonfiškovaná vlastníkom nemeckej a maďarskej národnosti, medzi ktorých patrili aj mnohí slovenskí Židia. Predkladaný príspevok si preto kladie za cieľ poskytnúť pohľad na najdôležitejšie faktory, ktoré ovplyvnili prípravu reštitučných zákonov z rokov 1990 a 1991 a súčasne poukázať na dopady uzákonených právnych mechanizmov pre pôvodných židovských vlastníkov pôdy na Slovensku.

ABSTRACT

SOMBATI, Ján. Political and Legal Aspects of Restitution of Land Ownership in Slovakia After 1989. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, p. 179 – 194.

The Velvet Revolution in November 1989 offered an opportunity to rectify property grievances committed on the Czechoslovak citizens during the era of communist regime. However, restitution legislation adopted in 1990 and 1991 was affected by mutually overlapping processes of property restitutions and privatisation of property in the ownership of state, as well as by fear from claims that may have been submitted by the displaced Germans and Hungarians. In this context, particularly problematic was restitution of land originally owned by persons with German and Hungarian nationality, including many Slovak Jews, which was confiscated during the first phase of post-war land reform. The aim of submitted article is therefore to provide an insight on the most important factors that influenced preparation of restitution legislation from 1990 and 1991, and at the same time to point at the impact of enacted legal mechanisms on the original Jewish owners of land in Slovakia.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

majetkové reštitúcie, pozemkové vlastníctvo, židovské majetky

KEY WORDS

property restitutions, land ownership, Jewish property

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

1. PRVÉ KROKY K NÁPRAVE MAJETKOVÝCH KRÍVD Z DŮB KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Pád komunistického režimu v Československu v novembri 1989 priniesol Čechom a Slovákom výnimočnú, a azda aj ťažko opakovateľnú príležitosť na to, aby v kontexte volania širokých vrstiev spoločnosti po obnovení plného rešpektovania základných ľudských práv a hodnôt demokratického a právneho štátu bola zjednaná spravodlivá náprava majetkových krívd, ktoré v predchádzajúcich štyridsiatich rokoch utrpeli tisíce československých občanov v dôsledku politických zmien po 25. februári 1948. Naliehavosť, s akou sa z radov dotknutých jednotlivcov, cirkví a rodiačich sa záujmových organizácií a politických strán začala ozývať požiadavka na morálne odsúdenie vynútených majetkových prevodov a uskutočnenie reálnej nápravy týchto krívd, bola výsledkom spolupôsobenia viacerých faktorov. V prvom rade to boli ešte stále živé a bolestné spomienky jednotlivých vlastníkov a ich príbuzných, ako aj cirkví a náboženských spoločností, ktorí predovšetkým v časoch budovania socializmu na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia prišli o svoje majetky v rámci znárodňovania podnikov, kolektivizácie pôdy na vidieku či iných foriem konfiškovania majetku v súkromnom vlastníctve. Často bezohľadný spôsob uskutočňovania konfiškácií súkromného majetku, ktoré navyše mnohokrát sprevádzali aj iné formy perzekúcie vlastníkov zo strany vládnuceho režimu, vyvolával nezanedbateľný morálny tlak na nové politické elity, ktoré sa však touto otázkou nezaoberali výhradne za účelom vysporiadania sa s minulosťou. Ďalšími faktormi, ktoré významne ovplyvnili podobu odčinenia majetkových krívd z obdobia rokov 1948 až 1989, bola pripravovaná transformácia štátom riadeného hospodárstva na trhovú ekonomiku, založenú na súkromnom vlastníctve, a s tým nevyhnutne spojená otázka privatizácie majetku vo vlastníctve štátu.

České politické hnutie Občianske fórum, ktoré sa v novembrových dňoch roku 1989 stalo jednou z rozhodujúcich síl formujúcich ďalšie politické smerovanie krajiny, načrtlo plán realizácie zásadných ekonomických reforiem už vo svojich programových zásadách z 26. novembra 1989. Nech už boli v danom momente ciele ekonomických reforiem formulované akokoľvek všeobecne, bolo z nich nepochybne jasné, že jedným z hlavných prostriedkov realizácie týchto reforiem mala byť aj privatizácia majetku vo vlastníctve štátu. Bez privatizácie štátneho majetku by nebolo možné vytvoriť dostatočne veľkú a ekonomicky silnú skupinu vlastníkov, ktorých majetok by vytvoril materiálnu základňu, potrebnú pre výkon ich podnikateľskej činnosti, vytvárajúcej konkurenčnú protiváhu existujúcemu monopolu štátnych podnikov.² Uskutočnenie privatizácie štátneho majetku však ohrozovalo ambície pôvodných vlastníkov domôcť sa prinavrátenia majetku, ktorý im bol v rozhodnom období rokov 1948 až 1989 štátom skonfiškovaný alebo inak prevedený do vlastníctva štátu bez poskytnutia adekvátnej či vôbec nejakej náhrady. Na túto skutočnosť nakoniec vo svojom iniciatívnom návrhu prvého reštitučného zákona upozornila aj skupina siedmich poslancov Federálneho zhromaždenia, ktoré vzišlo z prvých demokratických volieb po roku 1989.

Títo poslanci, medzi ktorými bol aj významný slovenský právnik, vysokoškolský pedagóg a politik Milan Čič, v dôvodovej správe k svojmu návrhu zákona o zmiernení

² V 4. časti Programových zásad Občianskeho fóra, nazvanej „*Národní hospodářství*“, sa uvádza, že „*Chceme vytvořit rozvinutý, byrokratickými zásahy nedeformovaný trh. Jeho úspěšné fungování je podmíněno rozbitím monopolních pozic dnešních velkých podniků a vytvořením skutečné konkurence. Ta může vzniknout jedině na základě souběžné, rovnoprávné existence různých typů vlastnictví a postupným otevíráním naší ekonomiky vůči světu.*“ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa IV. 1989-1992*. Praha: Karolinum, 2007, s. 27.

následkov niektorých majetkových krívd uviedli, že vzhľadom na pripravované uzákonenie privatizácie štátneho majetku je nevyhnutné vytvoriť adekvátnu právnu úpravu, ktorá by zaistila uspokojenie oprávnených nárokov občanov, ktorým bolo za éry komunistického režimu odňaté vlastnícke právo ku presne definovaným kategóriám majetku. Bez takejto právnej úpravy podľa ich názoru mohlo dôjsť *„k paradoxnímu stavu, kdy provozní prostory jsou ze stejného důvodu, proč byly původním vlastníkům odebrány, nyní zase jiným občanům přidělovány pro činnosti, které nyní stát podporuje - poskytování služeb, oprav a prodej výrobků apod.“*, pričom *„Odklad řešení tohoto problému by mohl vést k nedůvěře vůči státu v jeho záměrech v oblasti majetku a podnikání.“*³ Snahou zákonodarcov vo Federálnom zhromaždení teda bolo vytvoriť také legislatívne riešenie, ktoré by jednak splnilo morálne odôvodnený záväzok voči v minulosti poškodeným vlastníkom, a jednak nehatilo proces ekonomickej transformácie. Vzhľadom na potrebu sklbenia oboch týchto zámerov, ako aj na objektívnu nemožnosť okamžitého vysporiadania všetkých rôznorodých reštitučných nárokov prostredníctvom jedného zákona, bolo nakoniec zvolené riešenie postupného prijímania osobitných právnych predpisov, ktoré samostatne upravovali reštitúcie jednotlivých druhov majetkov s ohľadom na povahu týchto majetkov, spôsob ich prevodu do vlastníctva štátu v rozhodnom období a osobité pomery, ktoré v čase tohto prevodu panovali v českých krajinách a na Slovensku. Federálne zhromaždenie tak 2. októbra 1990 prijalo zákon č. 403/1990 Zb. o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd (ďalej len „zákon č. 403/1990 Zb.“), ktorý sa stal prvým čiastkovým právnym predpisom, poskytujúcim na jednej strane možnosť uplatniť si nárok na reštitúciu presne vymedzených kategórií majetku vo vlastníctve štátu, a na strane druhej určujúcim základné zásady uskutočňovania reštitúcií v Československu, ktoré boli čiastočne vzorom pre ďalšie reštitučné predpisy, uzákonené Federálnym zhromaždením a Slovenskou národnou radou (ďalej len „SNR“) v nasledujúcich rokoch.

Už samotný názov zákona č. 403/1990 Zb. prezrádza, že zákonodarca sa rozhodol zúžiť rozsah reštituovaných majetkov, keďže cieľom prvého reštitučného zákona bolo umožniť prinavrátenie takých majetkov, ktoré by okrem naplnenia účelu nápravy niektorých majetkových krívd poslúžili aj účelu vytvorenia podmienok pre rozvoj súkromného podnikania.⁴ Reštituované tak mohli byť prevažne bytové domy, malé prevádzkarne ako boli hostince, remeselné dielne či rôzne predajne, mlyny, pily, hotely, ako aj prosté obytné domy a priestory, ktoré boli v rozmedzí rokov 1955 až 1962 v drvivej väčšine prípadov prevedené do vlastníctva socialistických organizácií bez poskytnutia akejkoľvek náhrady.⁵ Okruh oprávnených osôb, ktorým zákon č. 403/1990 Zb. priznával

³ Parlamentná tlač č. 88. Návrh poslanců FS zákona o zmírnění následků některých majetkových krívd. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85136>> [cit. 2019-11-27].

⁴ Poslanec a spoločný spravodajca výborov Snemovne ľudu Federálneho zhromaždenia Jiří Kovář v rámci rozpravy o návrhu zákona o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd v tomto smere poznamenal, že *„Tento právní předpis nemůže odstranit všechny újmy, které byly způsobeny. Je jedním z kroků, které mají alespoň napravit totální destruktci vlastnických vztahů. Klade si za cíl, aby restaurací vlastnických vztahů, které byly proti principům přirozeného práva přerušeny, vytvořil podmínky pro soukromé podnikání. Nikoli dosáhnout plné spravedlnosti - té při dobré vůli dosáhnout nemůže.“* Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 6 z 2. októbra 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=82933>> [cit. 2019-11-27].

⁵ Bezodplatné nútené prevody vlastníckeho práva boli uskutočnené na základe vládneho nariadenia č. 15/1959 Zb. o opatreniach týkajúcich sa niektorých vecí užívaných organizáciami socialistického sektoru, zákona č. 71/1959 Zb. o opatreniach týkajúcich sa niektorého súkromného domového majetku, ako aj znárodnením po roku 1955 na základe výmerov niektorých odvetvových ministerstiev,

nárok na reštitúciu ich majetku, bol v danej chvíli nastavený pomerne široko, pretože o reštitúciu mohli žiadať fyzické osoby s občianstvom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len „ČSFR“) a s bydliskom evidovaným na jej území, súkromné právnické osoby so sídlom v ČSFR, ako aj devízoví cudzozemci, ktorými boli v zmysle § 5 ods. 1 Devízového zákona č. 528/1990 Zb. fyzické osoby, ktoré nemali bydlisko evidované na území ČSFR a právnické osoby so sídlom mimo územia ČSFR.⁶ Devízoví cudzozemci však mohli svoje nároky podľa zákona č. 403/1990 Zb. uplatniť len vo vzťahu k veciam, ktorých reštituovanie nebolo vysporiadané na základe medzištátnych majetkových dohôd.⁷ Zákon č. 403/1990 Zb. upravoval dve formy reštitúcií, a to naturálnu reštitúciu a peňažnú náhradu v prípadoch, kedy naturálna reštitúcia nebola s ohľadom na národohospodárske záujmy účelná.⁸ Zo znenia paragrafov 2 a 3 zákona č. 403/1990 Zb. je zjavné, že eminentným záujmom zákonodarcu bolo odčiniť spáchané majetkové krivdy predovšetkým vo vzťahu k žijúcim obetiam perzekúcií z dôb komunistického režimu alebo ich pozostalým rodinám. Okrem žijúcich pôvodných vlastníkov totiž reštitučný nárok patril aj ich žijúcim najbližším príbuzným, ktorí v prípade úmrtia pôvodného vlastníka mohli uplatniť nárok na vydanie veci v poradí určenom osobitnou dedičskou postupnosťou, upravenou odlišne od podmienok zákonného dedenia podľa Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb. Samotná naturálna reštitúcia mala v ideálnom prípade prebehnúť na základe vzájomnej dohody medzi reštituentom a právnickými osobami vo vlastníctve štátu, ktoré mali dotknutý majetok práve v držbe.⁹ Až v prípade, že medzi reštituentom a právnickou osobou nedošlo k uzavretiu dohody o vydaní veci a vzájomnom vysporiadaní nárokov podľa zákona č. 403/1990 Zb., mohol reštituent svoj nárok na vydanie veci uplatňovať súdnou cestou. Reštituenti však museli pamätať na to, že tak nárok na vydanie veci, ako aj nárok na peňažnú náhradu, boli časovo limitované šesťmesačnou prekluzívnou lehotou, rátanou od účinnosti zákona č. 403/1990 Zb.

Na podobných zásadách bol vystavaný aj zákon č. 87/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách (ďalej len „zákon č. 87/1991 Zb.“) z 21. februára 1991, ktorého návrh na rokovanie Federálneho zhromaždenia predložila federálna vláda v atmosfére pokračujúcich vypätých politických debát o prebiehajúcej ekonomickej reforme a pripravovanej privatizácii štátneho majetku. Cieľom majetkových reštitúcií,

odvolávajúcich sa na pôvodné znárodňovacie predpisy z roku 1948. Náhrada za takto štátom prevzaté majetky síce mala byť vyplatená na základe osobitného vykonávacieho predpisu, no ten nebol nikdy vydaný a k vyplateniu náhrady preto nikdy nedošlo. Pre viac podrobností pozri všeobecnú časť dôvodovej správy k poslaneckému návrhu zákona o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd. Parlamentná tlač č. 88. Návrh poslanců FS zákona o zmiernení následků některých majetkových krívd. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85136>> [cit. 2019-11-27].

⁶ Z dikcie § 2 zákona č. 403/1990 Zb. vyplýva, že zmiernenie niektorých majetkových krívd sa malo týkať fyzických a súkromných právnických osôb, pričom pod týmto vymedzením treba rozumieť len subjekty s štátnou príslušnosťou ČSFR a bydliskom či sídlom na jej území, pretože rozšírenie pôsobnosti zákona č. 403/1990 Zb. na devízových cudzozemcov bolo osobitne upravené v § 20.

⁷ Medzištátne dohody o majetkovom vysporiadaní ČSFR uzatvorila predovšetkým s Rakúskom, Veľkou Britániou, Francúzskom, Poľskom, Spojenými štátmi americkými a Kanadou. Parlamentná tlač č. 88. Návrh poslanců FS zákona o zmiernení následků některých majetkových krívd. [online]. Dostupné na: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85136>> [cit. 2019-11-27].

⁸ § 2 zákona č. 403/1990 Zb. ďalej rozlišoval niekoľko foriem peňažnej náhrady, a to vyplatenie zákonným postupom určenej sumy peňažnej náhrady (§ 14), vydanie kúpnej ceny (§ 15) alebo vyplatenie doplatku rozdielu medzi peňažnou náhradou a kúpnu cenou (§ 16).

⁹ K problematike vymedzenia hraníc medzi vecnými právami a inštitútmi záväzkového práva pozri: MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana – DUFALOVÁ, Lenka. Pojmová hranica medzi vecnými právami a záväzkami. In *Projustice*. [online]. Dostupné na internete: <<https://projustice.sk/obcianske-pravo/pojmova-hranica-medzi-vecnymi-pravami-a-zavazkami>> [cit. 2019-11-28].

uskutočňovaných v intenciách zákona č. 87/1991 Zb., bolo zmierniť opäť len následky niektorých majetkových a iných krívd, ku ktorým došlo v dôsledku občianskoprávných a pracovnoprávných úkonov a správnych aktov, uskutočnených a vydaných v rámci novo zadaného rozhodného obdobia, ohraničeného 25. februárom 1948 a 1. januárom 1990, a odporujúcich zásadám demokratickej spoločnosti, rešpektujúcej práva občanov vyjadrené v medzinárodných dokumentoch ako Charta Organizácie spojených národov alebo Všeobecná deklarácia ľudských práv.¹⁰ Vďaka naviazaniu majetkových reštitúcií na rozhodné obdobie bol rozsah reštituovaných majetkov nastavený širšie než pri zákone č. 403/1990 Zb., pretože reštituovaný mohol byť akýkoľvek majetok, ktorý v rozhodnom období prešiel do vlastníctva štátu v dôsledku niektorej zo skutočností upravených zákonom č. 87/1991 Zb. Postoj federálnej vlády i poslancov Federálneho zhromaždenia sa však zmenil v otázke vymedzenia okruhu oprávnených osôb, ktorým zákon č. 87/1991 Zb. priznával nárok na reštitúciu ich majetku. Po novom sa už totiž reštitučný nárok priznával iba fyzickým osobám, ktoré navyše museli spĺňať podmienku občianstva ČSFR a trvalého pobytu na jej území. Tieto podmienky sa rovnako vzťahovali na žijúcich pôvodných vlastníkov, ako aj na ich žijúcich najbližších príbuzných, ktorí v prípade úmrtia pôvodného vlastníka mohli uplatniť reštitučný nárok v poradí určenom osobitnou dedičskou postupnosťou, upravenou po vzore zákona č. 403/1990 Zb.¹¹ Z hľadiska upravených foriem reštitúcií sa ale zákon č. 87/1991 Zb. nijako nevymykal skôr nastavenému štandardu. Oprávnené osoby mohli aj naďalej požadovať naturálnu reštitúciu alebo poskytnutie finančnej náhrady¹², pričom s ohľadom na snahu odčiniť spáchané krivdy mimo iné aj vo vzťahu k študentom vylúčeným z vysokoškolského štúdia alebo k zamestnancom, ktorí prišli o zamestnanie v dôsledku politickej či inak motivovanej perzekúcie, bolo možné požadovať aj zrušenie niektorých správnych aktov alebo o úpravu v oblasti sociálneho zabezpečenia.¹³ Napriek tomu, že zákon č. 87/1991 Zb. sa v mnohom pridržal vcelku pozitívne vnímaných trendov nastavených prvým reštitučným zákonom z roku 1990¹⁴, tak naviazanie majetkových reštitúcií na rozhodné obdobie od 25. februára 1948 do 1. januára 1990, ako aj štátne občianstvo a trvalý pobyt reštituentov na území ČSFR predstavovali krok, ktorý nevyhnutne viedol k polemikám s tou skupinou pôvodných vlastníkov a ich pozostalých rodinných príslušníkov, ktorí sa takýmto zákonom cítili ukrátení na svojich majetkových záujmoch.

¹⁰ § 1 ods. 1 zákona č. 87/1991 Zb.

¹¹ § 3 ods. 1 a 2 zákona č. 87/1991 Zb.

¹² Podľa § 13 zákona č. 87/1991 Zb. sa finančná náhrada poskytovala len za nehnuteľnosť, ktorú nebolo možné reštituovať *in natura* alebo v prípade, že reštituent v zákonom predvídaných dôvodoch (§ 7 ods. 3, 4 a 5 zákona č. 87/1991 Zb.) sám požiadal o poskytnutie finančnej náhrady namiesto uskutočnenia naturálnej reštitúcie.

¹³ § 2 ods. 1 a 2 zákona č. 87/1991 Zb. Samotná naturálna reštitúcia bola tiež nastavená po vzore zákona č. 403/1991 Zb. Nárok na vydanie veci bolo možné uplatniť v rámci rovnako dlhej prekluzívnej lehoty šiestich mesiacov od účinnosti zákona č. 87/1991 Zb. a vzájomná dohoda medzi reštituentom a aktuálnym držiteľom majetku, ktorý mal byť reštituovaný, mal aj v zákone 87/1991 Zb. prednosť pred uplatnením reštitučného nároku súdnou cestou. K tomu pozri najmä § 5 ods. 1 až 4 zákona č. 87/1991 Zb.

¹⁴ Spomedzi súčasných autorov, ktorí sa snažili analyzovať a zhodnotiť reštitučné procesy v období po roku 1989, môžeme spomenúť napríklad českého národohospodára Karla Zemana, ktorý v Českej republike pôsobil na Ministerstve financií, Fonde národného majetku, Pozemkovom fonde a na Ministerstve privatizácie. Ten za najväčšie pozitívum reštitúcií, uskutočnených na základe zákona č. 403/1990 Zb. považuje rýchlosť, s akou bolo vďaka administratívnej nenáročnosti reštitučného konania možné vysporiadať jednotlivé reštitučné nároky, a to aj za cenu prípadných pochybení v dôsledku nedostatku inštitucionálneho zaistenia reštitučných konaní a s tým spojenéj absencie dôslednej evidencie uplatnených reštitučných nárokov a skutočne reštituovaného majetku. ZEMAN, Karel. *Analýza restitučních procesů v České republice*. Praha: Karolinum, 2015, s. 98.

Predseda federálnej vlády, Marián Čalfa, vo svojom úvodnom vystúpení v rámci prerokovania vládneho návrhu zákona o mimosúdnych rehabilitáciách 19. februára 1991 v pléne Federálneho zhromaždenia pomerne obsírne vysvetlil dôvody pre zúženie okruhu oprávnených osôb a pevné stanovenie rozhodného obdobia. Keďže už o rok skôr došlo v dôsledku prijatia ústavného zákona č. 100/1990 Zb. k zrovnoprávneniu všetkých foriem vlastníctva a umožneniu zahájenia prác na uzákonení procesu privatizácie majetku vo vlastníctve štátu, federálna vláda považovala za nevyhnutné, aby bol proces navrátenia štátneho majetku jeho pôvodným vlastníkom úzko previazaný so samotným procesom privatizácie tohto majetku v záujme zaistenia pokiaľ možno hladkej transformácie československej ekonomiky na trhovú hospodárstvo.¹⁵ Federálna vláda vo všeobecnosti zastávala názor, že vzhľadom na enormný počet majetkových a iných krívd, ku ktorým došlo počas trvania komunistického režimu v rozhodujúcom období rokov 1948 až 1989, a celkový dosah týchto krívd na rôzne oblasti spoločenského života, nebolo možné všetky tieto krivdy uspokojivo odčiniť či odškodniť všetky žijúce obete týchto príkorí alebo ich príbuzných či blízke osoby.¹⁶ Osobitne komplikované sa v tomto smere javilo odškodnenie československých občanov, ktorí počas predchádzajúcich štyridsiatic rokov museli v dôsledku perzekúcie zo strany vládnuceho režimu emigrovať do cudziny. Odhliadnuc od objektívnych problémov s dokazovaním oprávnenosti nárokov jednotlivých emigrantov federálna vláda považovala za najväčší problém prípadné ekonomické dopady navrátenia majetku všetkým československým emigrantom. Otvorene o tom hovoril samotný predseda federálnej vlády Marián Čalfa, podľa ktorého pri posudzovaní požiadaviek českých a slovenských emigrantov žijúcich v cudzine na vrátenie ich majetkov *„Morálne politickú dimenziu tohto požiadavku nikto nespochybňoval“*, no *„Federálna vláda je však povinná podriaďovať svoje kroky i iným dimenziám, hlavne ekonomickej zodpovednosti za štát, jeho hospodárstvo, za osud každého občana. ... Reštituovanie všetkých 580 000 občanov, ktorí v tejto krajine nežijú, by predstavovalo neúmerný dopad nielen na štátnu pokladňu, ale i na každého daňového poplatníka. ... Vláda je jednoznačne toho názoru, že krok, ktorý robíme, nesmie ohroziť*

¹⁵ „Ústavným zákonom č. 100 z minulého roka sme vrátili pojmu vlastníctvo jeho pôvodný - a ako sa za uplynulé desaťročia presvedčivo dokázalo - nezastupiteľný význam v hospodárskom živote spoločnosti. Zrovnoprávnenie všetkých vlastníckych foriem umožňuje započatie procesu prechodu majetku štátu na právnické alebo fyzické osoby, teda celý proces privatizácie. Nie je pochýb o tom, že proces privatizácie predstavuje natoľko zásadnú transformáciu doterajšej sústavy vlastníckych vzťahov, že musí byť previazaný i s procesom reštitúcie, to znamená s procesom, v ktorom štát vracia časť majetku pôvodným majiteľom, alebo za tento majetok poskytuje primeranú náhradu.“ Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 13 z 19. februára 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83259>> [cit. 2019-11-28].

¹⁶ Vo všeobecnej časti dôvodovej správy k vládnomu návrhu zákona o mimosúdnych rehabilitáciách sa uvádza, že *„Četnost oblastí společenského života, ve kterých byly v naší republice nejružnější majetkové a jiné krivdy v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 napáchány, a množství jimi postižených osob však do značné míry omezují možnosti komplexní právní úpravy, která by zahrнула úpravu následků všech krívd. Stejně tak není možné provést úplnou rehabilitaci nebo úplné odškodnění všech těch, kteří byli v minulosti poškozeni. ... Důvodem je zde např. technická nemožnost nápravy, kdy pro časový odstup vznikají obtíže s opatřením spisových podkladů, se zjištěním svědků a zajištěním jiných důkazů potřebných pro posouzení věci. Dalším důvodem je skutečnost, že uplynutím několika desítek let byl mnohde vytvořen nový režim právních vztahů a úplná restituce nároků zejména vrácením nemovitostí by byla možná jen za cenu nových krívd nebo jednání, která by dotčené osoby jako krivdu mohli právem pociťovat. Tomuto závěru nasvědčují některé poznatky z aplikace zákona č. 403/1990 Sb.“* Parlamentná tlač č. 442. Vládní návrh zákona o mimosoudních rehabilitacích. [online]. Dostupné na: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=289564>> [cit. 2019-11-28]

*záujmy súčasnej generácie, jej výhľad do budúcnosti.*¹⁷ Avizovaná hrozba možných finančných implikácií vrátenia majetku emigrantom tak bola jednou z príčin, ktorá viedla k ponechaniu občianstva ČSFR a trvalého pobytu na jej území ako kritérií pre priznanie postavenia oprávnenej osoby v schválenom znení zákona č. 87/1991 Zb.

Vo vzťahu k vymedzeniu rozhodného obdobia sa zasa federálna vláda musela vysporiadať s posúdením obdobia pred 25. februárom 1948, a to jednak z hľadiska povahy štátneho režimu a spoločenských pomerov v rokoch 1945 až 1948, jednak z hľadiska prípadných dopadov poskytnutia reštitučných nárokov vysídleným Nemcom a Maďarom. Hlavným účelom majetkových reštitúcií v medziach navrhovaných mimosúdnych rehabilitácií bolo zmiernenie takých krívd, bezprávia a perzekúcií, ktoré začali byť páchané od momentu, kedy v Československu prestal existovať právny štát, pričom za takýto hraničný moment bol určený 25. február 1948 ako deň uchopenia politickej moci Komunistickou stranou Československa.¹⁸ Výnimkou však boli znárodňovacie predpisy z roku 1948, ktoré boli stále považované za legitímne a prijaté v medziach demokratických princípov, pretože podľa názoru federálnej vlády boli pripravené v súlade s Ústavnou listinou Československej republiky z roku 1920 a dekrétmi prezidenta republiky z roku 1945 a na rokovanie Ústavodarného národného zhromaždenia boli predložené ešte v roku 1947, pričom len súhrou objektívnych okolností boli prijaté až po 25. februári 1948.¹⁹ Za rovnako legitímne a legálne sa potom považovali aj znárodňovacie predpisy z rokov 1945 až 1948, ktorých majetkové dôsledky najmä pre vysídlených Nemcov a Maďarov federálna vláda nemala záujem riešiť, iba ak by tieto dôsledky nastali po 25. februári 1948 v dôsledku politickej perzekúcie, na čo nakoniec schválené znenie zákona č. 87/1991 Zb. pamätalo.²⁰ Mimo okruh reštituentov navyše ostali osoby, považované v zmysle dekrétu prezidenta republiky č. 5/1945 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných jednaní z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov za štátne nespôahlivé, ktorým bol v rozhodnom období rokov 1948

¹⁷ Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 13 z 19. februára 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83259>> [cit. 2019-11-28].

¹⁸ Predseda federálnej vlády Marián Čalfa v tomto smere poznamenal, že „*Ide nám o zmiernenie následkov krívd, bezprávia a perzekúcií. K takýmto defektom dochádzalo a dochádza v rôznych krajinách a v rôznych historických obdobiach. My však rokujeme o období, počiatok ktorého je vymedzený dátumom 25. február 1948, dátumom, kedy prestal existovať právny štát so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami.*“ Tamže. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83260>> [cit. 2019-11-28].

¹⁹ V osobitnej časti dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona o mimosúdnych rehabilitáciách sa v komentári k § 2 uvádza, že „*Navrhuje sa výslovné vyloučiť prípady, kedy byl majetek odňat podle předpisů o znárodnění z roku 1948. Tyto předpisy byly připraveny v souladu s Ústavou z roku 1920 a dekrety prezidenta republiky z roku 1945. Zákonodárnému orgánu byly návrhy těchto zákonů předloženy již na podzim roku 1947 a jen v důsledku legislativního procesu byly schváleny až v rozhodném období. S ohledem na tyto skutečnosti se navrhuje postup podle těchto předpisů vyloučit z předmětu úpravy tohoto zákona.*“ Parlamentná tlač č. 442. Vládní návrh zákona o mimosoudních rehabilitacích. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=289564>> [cit. 2019-11-28].

²⁰ Podľa § 2 ods. 2 zákona č. 87/1991 Zb. sa pod politickou perzekúciou rozumelo také postihnutie osôb, ktoré vzniklo buď v priamej súvislosti s ich demokraticky motivovaným politickým a spoločenským konaním a občianskymi postojmi [písm. a)], alebo ako dôsledok ich príslušnosti k určitej sociálnej, náboženskej, majetkovej alebo inej skupine alebo vrstve [písm. b)]. Ak potom došlo k odňatiu vlastníckeho práva k majetku podľa predpisov o znárodnení z rokov 1945 až 1948 v rozhodnom období rokov 1948 až 1990 bez toho, aby bola vlastníčkovi poskytnutá príslušná náhrada, vznikala v zmysle § 2 ods. 3 zákona č. 87/1991 Zb. oprávneným osobám nárok na reštitúciu takéhoto majetku.

až 1990 štátom odňatý majetok nadobudnutý v čase neslobody, ako aj osoby, ktorým bol v rozhodnom období rokov 1948 až 1990 štátom odňatý majetok nadobudnutý v dôsledku rasovej perzekúcie.²¹ Je teda evidentné, že okrem stanovenia časovej hranice pre výkon majetkových reštitúcií s ohľadom na ekonomické dôvody federálna vláda tiež nechcela riskovať, že by o reštitúciu zažiadali aj vysídlení sudetskí a karpatskí Nemci či Maďari z južného Slovenska, čo nakoniec medzi riadkami priznal aj Marián Čalfa, keď povedal, že *„Pokiaľ ide všeobecne o názor, že by bol možný ďalší posun hraníc pred 25. február 1948, vláda je názoru, že by to nebolo vhodné. Vedú nás k tomu nielen ekonomické argumenty, ale aj vnútropolitický a zahraničnopolitický rozmer problémov. ... Pred tento dátum nemôžeme ísť, pretože to by už bol iný zákon, ktorého ekonomické dimenzie by boli nanajvýš celkom neúnosné.“*²² Postoj federálnej vlády však do budúca riadne skomplikoval situáciu okolo prípravy reštitúcií pôdy, a to najmä s ohľadom na pomery na Slovensku.

2. ÚSKALIA REŠTITÚCIÍ PÔDY NA SLOVENSKU

Transformácia československého národného hospodárstva sa mala prirodzene dotknúť aj oblasti poľnohospodárstva, v dôsledku čoho bolo potrebné patričným spôsobom upraviť vlastnícke vzťahy k pôde, ktoré boli poznamenané predovšetkým tromi etapami povojnovej pozemkovej reformy a následným procesom štátom riadenej kolektivizácie na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia. Federálna vláda preto pripravila návrh zákona o úprave vlastníckych vzťahov k pôde, ktorého hlavnými cieľmi bolo zabezpečiť, aby vlastníci mohli opäť v plnej miere realizovať všetky vlastnícke oprávnenia k svojej pôde, aby sa s ohľadom na špecifické podmienky využívania poľnohospodárskej a lesnej pôdy umožnila privatizácia pôdy vo vlastníctve štátu a aby sa tiež zabezpečilo reštituovanie pôdohospodárskych majetkov alebo aspoň finančné odškodnenie tých pôvodných vlastníkov alebo ich právnych nástupcov, ktorým boli ich majetky odňaté bez náhrady v dôsledku rôznych štátnych zásahov v období rokov 1948 až 1989.²³ Po prerokovaní predmetného návrhu zákona v prostredí jednotlivých

²¹ Federálna vláda toto ustanovenie navrhla s cieľom *„výslovně vyloučit případy, kdy zejména na území Slovenské republiky by mohly nároky podle tohoto zákona uplatňovat osoby státně nespolehlivé ve smyslu dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. (tzv. arizátoři).“* Parlamentná tlač č. 442. Vládní návrh zákona o mimosoudních rehabilitacích. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=289564>> [cit. 2019-11-28]. K tomu pozri § 1 ods. 5 zákona č. 87/1991 Zb. a obdobne formulovaný § 31 zákona č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku.

²² Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 13 z 19. februára 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83260>> [cit. 2019-11-28].

²³ *„Uplatnění tržního mechanismu v zemědělství, lesnictví a vodním hospodářství vyžaduje obsahově novou právní úpravu vlastnických a užívacích vztahů k půdě systémově zapadající do všeobecné strategie přechodu k tržní ekonomice a respektující přírodně ekonomické zvláštnosti půdy a historická specifika současného stavu vlastnictví a užívání půdy. ... Pro zahájení ekonomické reformy k 1. 1. 1991 je však nyní v první řadě nezbytné urychleně upravit vlastnické vztahy k půdě tak, aby vlastníci mohli v plném rozsahu realizovat své vlastnické právo a aby se současně umožnila privatizace státní půdy v souladu se specifickými podmínkami využívání zemědělské a lesní půdy. ... Zákon obnovuje právo vlastníků půdy nakládat s ní v souladu se základními právy vyplývajícími z Ústavy a občanského zákoníku, a to s přihlédnutím ke zvláštnostem vlastnictví půdy a k potřebě optimálního využívání půdy ke všem účelům (hospodářským, ekologickým a dalším). Předkládaný návrh zákona si klade rovněž za cíl vyřešení vztahů k nemovitostem s původními vlastníky, jimž byly bez náhrady odňaty v důsledku různých zásahů státu v letech 1948 až 1989. Těmto vlastníkům budou původní pozemky včetně budov převedeny urychleně do vlastnictví, popřípadě poskytnuta náhrada přidělením jiné státní půdy do*

poslaneckých klubov a vo výboroch Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia však v dôsledku viacerých zásadných pripomienok zo strany slovenských poslancov došlo ku korekciám, ktoré sa mimo iné dotýkali aj otázky reštituovania pôdy pôvodných vlastníkov Maďarskej národnosti, ktorým vznikol nárok na vyňatie pôdohospodárskeho majetku z konfiškácie podľa nariadenia Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. SNR, ktorým sa upravuje vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti z konfiškácie (ďalej len „nariadenie Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. SNR“).²⁴ Zásadné pripomienky slovenských poslancov pritom zapadali do širšieho kontextu riešenia pomerne politicky i ľudsky nesmierne citlivého problému reštituovania pôdohospodárskych majetkov osôb nemeckej a maďarskej národnosti, ktoré o svoj majetok prišli v rámci konfiškačných opatrení, realizovaných na základe konfiškačných predpisov z obdobia rokov 1945 až 1948.

Pre riešenie tohto problému bol smerodajný postoj federálnej vlády a poslancov Federálneho zhromaždenia, vyjadrený v už prijatom zákone č. 87/1991 Zb. Keďže sa znárodňovacie predpisy z rokov 1945 až 1948 považovali za legitímne a prijaté demokratickým spôsobom, ktorý bol v súlade s Ústavnou listinou Československej republiky z roku 1920, tak rovnaký prístup sa zvolil aj v prípade konfiškačných predpisov, vydaných v tom istom období prezidentom republiky a slovenskými národnými orgánmi. Názorovú konzistentnosť vtedajších politikov okrem iného dokumentuje aj prejav poslanca Snemovne národov Federálneho zhromaždenia Vladimíra Váňu, ktorý pri prerokúvaní vládneho návrhu zákona o úprave vlastníckych vzťahov k pôde v pléne Federálneho zhromaždenia podotkol, že „*Rozhodné obdobie by malo zostať vymezeno 25. únom 1948 a 1. lednom 1990*“, pretože „*Nemáme právo rušiť to, čo rozhodla tříletá poválečná demokratická Benešova republika. Takový vliv v té době komunisté zase*

vlastnictví. “Parlamentná tlač č. 393. Vládní návrh zákona o úpravě vlastnických vztahů k půdě. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=284798>> [cit. 2019-11-29].

²⁴ Na margo aktivity slovenských poslancov Federálneho zhromaždenia pri prerokúvaní vládneho návrhu zákona o úprave vlastníckych vzťahov k pôde na úrovni poslaneckých klubov a vo výboroch predsedu hospodárskeho výboru Snemovne národov Federálneho zhromaždenia, poslanec Miroslav Tahy uviedol, že „*Ďalším významným a problémovým okruhom bola otázka riešenia bývalého § 4 a), ktorý spôsobil hlavne v slovenskej časti Snemovne národov značnú averziu. Tento § 4 a) bol modifikovaný a v podstate táto problematika je dnes v tlači, ktorú budeme prerokúvať, na strane 8 v § 5 a § 5 b).*“ Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 15 z 19. februára 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83496>> [cit. 2019-11-29]. Pri porovnaní podoby vládneho návrhu zákona o úprave vlastníckych vzťahov k pôde po zapracovaní pripomienok všetkých výborov (Parlamentná tlač č. 547. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85595>> [cit. 2019-11-29].) a dodatočných pripomienok hospodárskych výborov Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia (Parlamentná tlač č. 643. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85691>> [cit. 2019-11-29].) sa pritom javí, že slovenským poslancom zjavne vadila myšlienka, že by v prípade uplatnenia reštitučných nárokov osôb maďarskej národnosti mohol byť prinavrátený pôdohospodársky majetok, ktorý medzi časom od štátu prostredníctvom parcelácie dobromyseľne nadobudli ďalšie fyzické osoby. V záujme ich ochrany sa preto v znení predmetného návrhu zákona doplnil § 5b, na základe ktorého malo byť možné súdnou cestou uplatniť nárok na naturálnu reštitúciu iba takého pôdohospodárskeho majetku, ktorý fyzická osoba nadobudla v rozpore s vtedy platnými predpismi alebo na základe protiprávneho zvýhodnenia. Toto ustanovenie sa nakoniec v upravenej verzii stalo súčasťou zákona č. 229/1991 Zb. v podobe jeho § 8 ods. 1.

*neměli.*²⁵ Možnosť žiadať o vrátenie skonfiškovaných pôdohospodárskych majetkov bola preto v schválenom znení § 6 ods. 2 zákona č. 229/1991 Zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku (ďalej len „zákon č. 229/1991 Zb.“) poskytnutá len pôvodným vlastníkom maďarskej národnosti, ktorým v období po 25. februári 1948 v zmysle nariadenia Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. SNR vznikol nárok na vyňatie ich nerozparcelovaných pôdohospodárskych majetkov o výmere do 50 ha z konfiškácie.

Na osobitosti slovenských pomerov zákonodarca navyše myslel aj v blanketovom ustanovení § 7 zákona č. 229/1991 Zb., na základe ktorého SNR získala oprávnenie vydať s pôsobnosťou pre územie Slovenska osobitný zákon, ktorým sa mali zmierniť niektoré ďalšie majetkové krivdy, ktoré vznikli v dôsledku platnosti alebo osobitného použitia niektorých právnych predpisov alebo na základe iných dôvodov. Takýmto spôsobom bol 12. júla 1991 prijatý zákon SNR č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách (ďalej len „zákon č. 330/1991 Zb.“), ktorý okrem iného vo svojom § 38 ods. 3 poskytoval reštitučné nároky všetkým osobám, ktorých pôdohospodársky majetok bol v období po 25. februári 1948 skonfiškovaný na základe rozhodnutia konfiškačnej komisie alebo Zboru povereníkov. Na Slovensku sa to v praxi týkalo všetkých osôb, ktoré boli postihnuté konfiškačnými opatreniami podľa nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa (ďalej len „nariadenie SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR“), a ktoré súčasne neboli odsúdené za niektorý z trestných činov, uvedených v nariadení SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Okrem osôb maďarskej národnosti tak reštitučný nárok po novom získali aj osoby nemeckej národnosti a ostatné fyzické osoby, ktoré síce boli označené za zradcov a nepriateľov slovenského národa, ale neboli ľudovým súdom trestnoprávne postihnuté.

Napriek tomu, že zákon č. 229/1991 Zb. a zákon SNR č. 330/1991 Zb. poskytovali nárok na naturálnu reštitúciu alebo poskytnutie peňažnej náhrady presne definovanému okruhu oprávnených osôb, ktorých pôdohospodársky majetok bol skonfiškovaný v rozhodnom období od 25. februára 1948 do 1. januára 1990, tak postupne sa začal ozývať názor, že ustanovenie § 38 ods. 3 zákona SNR č. 330/1991 Zb. posunulo začiatok rozhodného obdobia, definovaného v § 4 ods. 1 zákona č. 229/1991 Zb. pred 25. február 1948.²⁶ Dôvodom pochybností o skutočnom vymedzení rozhodného obdobia bolo nastavenie mechanizmu konfiškácií pôdohospodárskych majetkov, uskutočňovaných na základe nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR. Pôdohospodárske majetky vo vlastníctve Nemcov, Maďarov a domácich zradcov a nepriateľov slovenského národa boli totiž konfiškované priamo *ex lege* s účinnosťou k 1. marcu 1945, pričom rozhodnutie Predsedníctva SNR²⁷, konfiškačnej komisie alebo Zboru povereníkov SNR²⁸ o tom, že daná osoba sa považuje za Nemca, Maďara alebo za domáceho zradcu a nepriateľa slovenského národa malo len deklaratórne účinky. Aplikačná prax sa ale s uvedenými pochybnosťami vysporiadala celkom pružne a zároveň svojsky, pretože orgány príslušné pre konanie

²⁵ Stenografický záznam zo spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia č. 15 z 19. februára 1990. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=83497>> [cit. 2019-11-29].

²⁶ GAISBACHER, Jozef. *Základy pozemkového práva. Komentár*. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2003, s. 202.

²⁷ K tomu porovnaj § 1 ods. 6 a 7 vyhláseného znenia nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR

²⁸ K tomu porovnaj § 1 ods. 7 a 10 nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR v znení nariadenia SNR č. 64/1946 Zb. nar. SNR.

o uplatnenom reštitučnom nároku (pozemkové úrady podľa § 9 zákona č. 229/1991 Zb.) namiesto obdobia prechodu vlastníckeho práva k pôdohospodárskemu majetku na štát skúmali dátum vydania rozhodnutia o tom, že vlastník sa považoval za Nemca, Maďara alebo domáceho zradcu a nepriateľa slovenského národa. Na dátum vydania tohto rozhodnutia potom orgán vedúci konanie o uplatnenom reštitučnom nároku viazal účinky konfiškácie a podľa toho následne určil, či bol pôdohospodársky majetok skonfiškovaný pred alebo po 25. februári 1948, čo plne korešpondovalo aj so zámerom zákonodarcu napraviť majetkové krivdy z obdobia rokov 1948 až 1989, a nie revidovať výsledky druhej svetovej vojny.²⁹ Zotrvanie na stanovisku, že reštitúcie sa nebudú týkať pôdohospodárskych majetkov skonfiškovaných pred 25. februárom 1948, malo nakoniec svoje nezamýšľané následky vo vzťahu k slovenským Židom, ktorých pôdohospodárske majetky boli taktiež podrobené konfiškácii na základe nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR.

Pre pochopenie komplexnosti otázky reštitúcií pôdy židovských vlastníkov po roku 1989 je najprv potrebné aspoň v krátkosti ozrejmiť si osud týchto majetkov počas druhej svetovej vojny a v období rokov 1945 až 1948. Za éry vojnového Slovenského štátu bola v období rokov 1940 až 1944 v rámci komplexu protižidovských opatrení uskutočnená aj pozemková reforma, ktorej výsledkom bola arizácia a poštátnenie pôdy vo vlastníctve slovenských Židov. Podľa dobových štatistík žilo ku koncu roka 1938 na území Viedenskou arbitrážou okypteného Slovenska približne 90 000 Židov³⁰, pričom podľa dochovaného súpisu židovskej pôdy z júna 1941, zostaveného Štátnym pozemkovým úradom, sa pozemková reforma dotýkala celkovo 90 771 ha židovskej pôdy, z čoho bolo 42 229 ha poľnohospodárskej pôdy.³¹ Do konca vojny v roku 1945 sa potom do vlastníctva či držby jednotlivcov, prevažne slovenských roľníkov a statkárov, dostalo až 44 329 ha židovskej pôdy a približne 27 000 ha židovskej pôdy spravoval v mene štátu Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov, zriadený v roku 1942.³² Skutočnosť, že sa židovská pôda dostala prostredníctvom arizácie či iným spôsobom do rúk slovenských vlastníkov, predstavoval významný problém, ktorý sa stal predmetom politických diskusií už v priebehu vojny, keď sa začali rodiť prvé predstavy o povojnových majetkových reštitúciách.

V zásade možno konštatovať, že vo veci osudu židovského majetku sa stretávalo niekoľko rôznych názorových prúdov. Kým napríklad československá exilová vláda spolu s prezidentom Edvardom Benešom presadzovala myšlienku upraviť reštitúcie židovského majetku v rámci jedného všeobecného reštitučného predpisu, Komunistická strana Československa myšlienku plošných a najmä čo do rozsahu navracaného majetku neobmedzených reštitúcií z ideologických dôvodov odmietala a agráристи ako boli Ján Lichner a Ladislav Karel Feierabend mali zasa výslovný problém s neobmedzenými reštitúciami židovských veľkostatkov, ktoré na Slovensku prešli do vlastníctva slovenských vlastníkov.³³ Počiatočné rozpory sa následne ešte viac prehĺbili v dôsledku stupňujúceho sa sporu o nastavenie vzťahov medzi prezidentom Benešom a československou exilovou vládou na jednej strane a SNR na druhej strane, ktorý sa doriešil až v priebehu rokov 1945 až 1946. Akceptovanie normotvorných právomocí SNR zo strany prezidenta Beneša a exilovej vlády síce v priebehu roka 1945 slovenským

²⁹ GAISBACHER, ref. 25, s. 202 – 203.

³⁰ KUKLÍK, Jan. *Jak odškodnit holocaust?* Praha: Karolinum, 2015, s. 252.

³¹ CAMBEL, Samuel. *Slovenská dedina (1938-1944)*. Bratislava: Slovak Academia Press, 1996, s. 48 – 49.

³² KUKLÍK, ref. 30, s. 259; CAMBEL, ref. 31, s. 57.

³³ KUKLÍK, ref. 30, s. 148 – 150.

politikom umožnilo zahájiť prípravu vlastnej právnej úpravy reštitúcií židovskej pôdy³⁴, no tieto snahy nakoniec vyšli naprázdno a až do prijatia zákona č. 128/1946 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných úkonov z doby neslobody a o nárokoch z tejto neplatnosti a z iných zásahov do majetku vznikajúcich (ďalej len „zákon č. 128/1946 Zb.“) s celorepublikovou platnosťou na Slovensku neexistoval žiaden právny predpis, ktorý by slovenským Židom umožnil požadovať vydanie ich arizovaných alebo poštátnených pôdohospodárskych majetkov.³⁵ Táto právna neistota v kontexte rozbiehajúcej sa prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy pritom podstatne znižovala možnosti pôvodných židovských vlastníkov domôcť sa niekedy v budúcnosti navrátenia ich pôdohospodárskych majetkov.

Osud arizovaného židovského majetku do značnej miery predznamenal aj Košický vládny program z 5. apríla 1945. Podľa Košického vládneho programu mala byť na všetok majetok Nemcov, Maďarov a domácich zradcov a kolaborantov uvalená národná správa, pričom pod národnú správu sa tak v mnohých prípadoch dostal aj arizovaný židovský pôdohospodársky majetok. Československá vláda síce na jednej strane vyjadrila svoju vôľu zaistiť, aby bol pôvodným vlastníkom prostredníctvom Národných výborov vydaný z národnej správy ich majetok, ktorý im bol počas vojny odňatý v dôsledku národnej, politickej či rasovej perzekúcie. No českým a slovenským komunistom sa na druhej strane podarilo presadiť ich politický cieľ, aby bol rozsah majetkových reštitúcií podriadený záujmu rýchleho a hladkého uskutočnenia povojnovej obnovy krajiny, ktorá sa mala v oblasti poľnohospodárstva uskutočniť prostredníctvom pozemkovej reformy. Reštituované tak mali byť iba drobné majetky, ktoré predtým patrili perzekvovaným robotníkom, úradníkom, živnostníkom, roľníkom a príslušníkom slobodných povolání, čím sa reštitučné nároky v zásade poskytovali len sociálne znevýhodneným vrstvám spoločnosti.³⁶ Keďže ale v tom čase na Slovensku nebol vydaný žiaden právny predpis, ktorý by slovenským Židom umožnil uplatniť si svoj nárok na reštituovanie ich pôdohospodárskych majetkov, tak nič nebránilo tomu, aby boli tieto majetky skonfiškované v rámci prebiehajúcej prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy. Po konfiškácii a urýchlenej parcelácii židovskej pôdy volali aj slovenskí roľníci, ktorí v niektorých prípadoch dokonca argumentovali aj protislovenskou a protištátnou činnosťou na Slovensku žijúcich Židov v medzivojnovom období.³⁷ Mnoho slovenských Židov sa totiž pri sčítaní obyvateľstva v roku 1930 prihlásilo k nemeckej alebo maďarskej

³⁴ Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy zhruba v období medzi 27. februárom a 23. augustom 1945 pripravilo návrh nariadenia, ktoré malo upravovať reštitúciu židovskej pôdy na Slovensku. Aj keď tento návrh nikdy nebol prijatý plénom SNR, tak jeho obsah je pomerne výrečným dôkazom o v danej dobe všeobecnej snahe demokratických a komunistických politikov limitovať rozsah majetkov, ktoré mali byť pôvodným židovským vlastníkom vrátené, ako aj zúžiť okruh reštituentov len na tých Židov, ktorí mali československé štátne občianstvo. Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f) Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (ďalej len PPPR), kartón (ďalej len k.), č. j. 1.

³⁵ V tom čase bol jediným právnym predpisom, ktorý v duchu Košického vládneho programu upravoval reštitučné nároky oprávnených osôb a samotný mechanizmus majetkových reštitúcií dekrét prezidenta republiky č. 5/1945 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných jednaní z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov. SNR však z politických dôvodov neodsúhlasila rozšírenie jeho pôsobnosti na územie Slovenska, v dôsledku čoho tak vytvorila právne vákuum, znevýhodňujúce slovenských Židov pri ich snahe domôcť sa navrátenia ich pôdohospodárskych majetkov, pričom túto legislatívnu medzeru vyplnil až spomínaný zákon č. 128/1946 Zb.

³⁶ K tomu pozri X. a XI. časť Košického vládneho programu napr. v: GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa II. 1945-1960*. Praha: Karolinum, 2006, s. 29 – 30.

³⁷ CAMBEL, Samuel. *Slovenská agrárna otázka 1944-48*. Bratislava: Pravda, 1972, s. 91 – 94.

národnosti³⁸, v dôsledku čoho potom ich pôdohospodársky majetok mohol byť skonfiškovaný ako majetok Nemcov a Maďarov.

Za týchto okolností potom slovenským Židom ostávali prakticky len dve možnosti. Prvou bolo napadnutie výsledku konfiškačného konania, a to spravidla podaním žiadosti o jeho obnovu podľa § 86 a nasl. vládneho nariadenia č. 8/1928 Zb. z. a n. o konaní vo veciach náležiacich do pôsobnosti politických úradov (správnom konaní), keďže nariadenie SNR č. 104/1945 Zb. nar. SNR neumožňovalo podať sťažnosť na Najvyšší správny súd voči rozhodnutiu orgánu, ktorý konal vo veci konfiškácie pôdohospodárskeho majetku. K zvráteniu výsledku konfiškačného konania však spravidla nedošlo, pretože slovenskí politici na oboch stranách vtedajšieho politického spektra nemali záujem revidovať výsledky prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy a poštvať si tak proti sebe väčšinu roľníkov, ktorým skonfiškovanú židovskú pôdu prideliť a od ktorých politickej podpory boli závislí. Tento trend sa po zmene politického režimu vo februári 1948 ďalej posilnil, pričom sa zmenili iba ideové dôvody, pre ktoré slovenskí komunisti žiadosti o obnovu konfiškačného konania zamietali.³⁹ Druhou možnosťou, ktorá sa naskytla až v roku 1946, potom bolo uplatnenie si reštitučného nároku podľa zákona č. 128/1946 Zb. na civilnom súde. Ani v tomto prípade sa však slovenskí Židia nedočkali pochopenia pre svoje oprávnené nároky, pretože slovenskí demokrati i komunisti sa v záujme ochrany majetkových záujmov svojich roľníckych voličov snažili zakomponovať do zákona č. 128/1946 Zb. viacero výnimiek, ktoré by súd tlačili k pririeknutiu peňažnej náhrady namiesto naturálnej reštitúcie pôdohospodárskeho majetku. Neskôr dokonca došlo k snahám presadiť prijatie ďalšej, ešte prísnejšej účelovej novely zákona č. 128/1946 Zb., čo sa nakoniec opäť podarilo až komunistom po 25. februári 1948. Po prijatí zákona č. 79/1948 Zb. mali po novom na naturálnu reštitúciu pôdohospodárskeho majetku nárok iba výkonní poľnohospodári a v prípade skonfiškovaných pôdohospodárskych majetkov mohol súd pôvodnému vlastníkovi pririeknuť výhradne peňažnú náhradu, vyplácanú spravidla v štátnych dlhopisoch. Pôsobnosť zákona č. 79/1948 Zb. sa pritom retroaktívne vzťahovala aj na všetky reštitučné konania, zahájené pred jeho účinnosťou, čím sa nádej pôvodných židovských vlastníkov alebo ich právnych nástupcov na naturálnu reštitúciu ich pôdohospodárskych majetkov znížila skoro na absolútne minimum.⁴⁰ Predovšetkým politicky motivovaná neochota vládnych elít na Slovensku i v Prahe poskytnúť

³⁸ Štatistiky o sčítaní obyvateľstva z roku 1930 uvádzajú, že k nemeckej národnosti sa na Slovensku prihlásilo 9 945 Židov a k maďarskej národnosti sa prihlásilo 9 728 Židov. *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1938-1945). Dokumenty, 4. časť.* Bratislava: Slovenské národné múzeum, Múzeum židovskej kultúry, 1999, s. 10.

³⁹ Ako príklad z aplikačnej praxe môžeme uviesť prípad Gustáva Slezáka, ktorý sa snažil obnoviť konfiškačné konanie, v rámci ktorého bola rozhodnutím konfiškačnej komisie v sídle Okresného národného výboru v Skalici 14. augusta 1946 konštatovaná konfiškácia pôdohospodárskeho majetku jeho troch príbuzných v obci Unín. O žiadosti Gustáva Slezáka o obnovu konfiškačného konania, podanej na príslušnej konfiškačnej komisii v decembri 1947, nebolo rozhodnuté ešte v auguste 1948, kedy navyše povereník pôdohospodárstva a pozemkovej reformy Michal Falťan podpísal prídelové dekréty pre nových nadobúdateľov rozparcelovanej pôdy príbuzných Gustáva Slezáka v Uníne a v decembri 1948 potom Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy postúpilo vec na záverečné posúdenie Zboru povereníkov SNR s odporúčaním žiadosť o obnovu konfiškačného konania zamietnuť pre údajné neunesenie dôkazného bremena. SNA, f PPPR, k., č. j. 814.

⁴⁰ K tomu pozri najmä: KNAPP, Viktor – BERMAN, Tomáš. *Vrátení majetku pozbytého za okupace. (Restituční zákon) (Výklad zákona č. 128/1946 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících, t. zv. zákona restitučního).* Praha: V. Linhart, 1946; KNAPP, Viktor. *Nové předpisy o restituci (Systematický výklad zák. č. 79/1948 Sb., t. zv. restituční novely).* Praha: V. Linhart, 1948.

slovenským Židom skutočne efektívnu možnosť získať späť svoju pôdu tak mala za následok, že mnoho skonfiškovaných židovských pôdohospodárskych majetkov bolo rozparcelovaných a pridelených novým vlastníkom alebo ponechaných vo vlastníctve štátu.

Rovnako ako v roku 1945, aj v roku 1991 museli pôvodní židovskí vlastníci a ich potomkovia čeliť tomu istému problému, a to nechcote politikov poskytnúť im plnohodnotný nárok na reštitúciu ich skonfiškovaných pôdohospodárskych majetkov. Ani federálna vláda a ani poslanci Federálneho zhromaždenia nemali v danej chvíli záujem revidovať výsledky konfiškácií pôdohospodárskych majetkov z rokov 1945 až 1948, pretože aspoň tá časť slovenských Židov, ktorým boli ich majetky skonfiškované po 25. februári 1948, sa podľa zákona č. 229/1991 Zb. a zákona SNR č. 330/1990 Zb. mohla domôcť ich reštituovania. Problémom však bolo, že týmto spôsobom sa okruh reštituentov prirodzene redukoval, čo ďalej umocňoval aj zákaz previesť pôdu do vlastníctva devízových cudzozemcov podľa § 3 zákona č. 229/1991 Zb., zavedený podľa vyjadrenia federálnej vlády predovšetkým v snahe zabrániť prípadným špekuláciám s reštituovanou pôdou.⁴¹ Slovenskí Židia, ktorí tesne po konci druhej svetovej vojny alebo po nástupe komunistov k moci vo februári 1948 zo svojej vlasti emigrovali, ako aj ich potomkovia, sa tak o reštitúciu svojich majetkov nemali ako domáhať. Trvalo ešte dlhé roky, kým sa podarilo zjednať relatívne spravodlivú nápravu týchto majetkových krívd.

3. SPRAVODLIVOSŤ NA KONCI DLHEJ A TRNISTEJ CESTY K VYSPORIADANIUSA S MINULOSŤOU

Skúmanie procesu uzákoňovania majetkových reštitúcií po roku 1989 predstavuje výnimočnú príležitosť k spoznaniu jednotlivých faktorov a okolností, ktoré mali vplyv na spôsob, akým sa stredoeurópske národy Čechov a Slovákov vysporiadali s dedičstvom dvoch totalitných režimov. Úprimná snaha napraviť čo najväčšie množstvo majetkových krívd, ktoré na svojich vlastných občanoch spáchal komunistický režim, bola konfrontovaná so záujmom uskutočniť privatizáciu majetku vo vlastníctve štátu za účelom transformácie národného hospodárstva na fungujúcu trhovú ekonomiku. Riešením kolízie týchto dvoch rôznych záujmov bol kompromis, v rámci ktorého najmä české politické elity pod vedením Václava Klauza podporili uzákonenie reštitúcií, avšak iba v rozsahu, ktorý podľa nich nemohol ohroziť proces ekonomickej transformácie a príliv zahraničného kapitálu. Preto boli reštitučné i privatizačné zákony pripravené tak, aby do malej a veľkej privatizácie neboli zaradené majetky, ktoré mali byť reštituované podľa zákona č. 403/1990 Zb., zákona č. 87/1991 Zb. a zákona č. 229/1991 Zb.⁴² Zatiaľ čo pri zosúladovaní morálneho cieľa odčinenia majetkových krívd a ekonomického cieľa uľahčenia privatizačného procesu sa na legislatívnej úrovni podarilo dosiahnuť pre reštituentov relatívne únosné a akceptovateľné riešenie, v otázkach siahajúcich pred 25. február 1948 sa takýto kompromis hľadal len veľmi ťažko. Dobrým príkladom toho sú práve vyššie zmienené reštitúcie židovských pôdohospodárskych majetkov.

Nemecká a maďarská národnosť, ku ktorej sa mnoho slovenských Židov hlásilo v medzivojnovom období, predstavovala v zásade neprekonateľnú prekážku pri riešení otázky reštituovania židovskej pôdy tak po roku 1945, ako aj po roku 1989. Strach z toho, že vyhovie nárokom slovenských Židov by spustilo reťazovú reakciu vznášania

⁴¹ Parlamentná tlač č. 393. Vládní návrh zákona o úprave vlastníckych vzťahů k půdě. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=284798>> [cit. 2019-11-30]

⁴² KUKLÍK, ref. 30, s. 220 – 223.

reštitučných nárokov zo strany vysídlených sudetských a karpatských Nemcov a Maďarov z južného Slovenska, bol v danej dobe príliš silný na to, aby českí a slovenskí politici uvažovali o uzákonení výnimky pre potreby reštitúcie židovských pôdohospodárskych majetkov. O atmosfére danej doby sa mimo iné dozvedáme aj z osobnej výpovede Stuarta E. Eizenstata, ktorý bol v rokoch 1993 až 2001 ako člen administratívy amerického prezidenta Billa Clintona a ako veľvyslanec Spojených štátov amerických pri Európskej únii poverený úlohou napomáhať realizácii reštitúcií židovského majetku v štátoch strednej a východnej Európy. Eizenstat vo svojej knihe *Nedokonalá spravodlivosť* spomína na to, ako citlivo bolo v postkomunistických krajinách vnímané čokoľvek, čo sa týkalo holokaustu, pričom každý, koho sa holokaust priamo alebo aj nepriamo dotkol, mal svoje vlastné a emóciami zafarbené presvedčenie, ktoré sa snažil v diskusii presadzovať. Obzvlášť citel'né to bolo pri nežidovských národoch ako boli Poliaci, Česi alebo Rusi, ktorí mali pocit, že ich vojnovému utrpeniu sa venovala neporovnateľne menšia pozornosť a finančné odškodné, než tomu bolo v prípade Židov. Podľa Eizenstata pri riešení nárokov pôvodných židovských vlastníkov a ich potomkov tiež svoju úlohu zohrával aj prežívajúci antisemitizmus a obavy aktuálnych vlastníkov či držiteľov pôvodne židovských majetkov z ich straty, čoho si boli politické elity veľmi dobre vedomé.⁴³ Postrehy tohto vonkajšieho pozorovateľa sa ukazujú ako v skutku pravdivé tak v prípade reštitúcií židovských pôdohospodárskych majetkov na Slovensku, ako aj v prípade majetkových reštitúcií v celom Československu po roku 1989. Jedným z najsilnejších argumentov v prospech redukcie rozsahu reštitúcií židovských majetkov totiž bola neprimeraná záťaž, ktorá by plynula z uskutočnenia plošných reštitúcií pre generácie nových vlastníkov pôvodne židovských majetkov, ktorí priamo nemali s ich konfiškáciou pred viac ako štyridsiatimi rokmi nič spoločné. Silnou motiváciou prečo sa politici chceli riešeniu otázky reštitúcií židovských majetkov vyhnúť, bola aj hrozba zdĺhavých súdnych sporov, ktorá sa nakoniec ukázala ako odôvodnená najmä v kontexte neskoršej neochoty povinných osôb uzavrieť s pôvodným židovským vlastníkom alebo jeho právnym nástupcom dohodu o vydaní jeho majetku na základe reštitučných zákonov z rokov 1990 a 1991.⁴⁴

Dodajme, že pre geografický priestor Československa charakteristický a historickými skúsenosťami podmienený strach z nemeckej a maďarskej národnostnej menšiny pretrvával aj po rozdelení Československa. Eizenstat v tomto smere uvádza príklad z roku 1995, kedy vo veci umožnenia reštitúcií majetkov židovskej obce v Českej republike viedol rozhovory s vtedajším českým premiérom Václavom Klausom, ktorý túto myšlienku odmietal nielen z dôvodu kolízie reštitúcií s prebiehajúcim procesom privatizácie štátneho majetku, ale aj z dôvodu, že reštituovanie veľkého objemu židovského majetku by automaticky viedlo k vznieseniu rovnakých nárokov zo strany sudetských Nemcov.⁴⁵ Na Slovensku sa kindiferentnému až odmietavému postoju politikov vo veci umožnenia reštitúcií židovských majetkov, skonfiškovaných pred 25. februárom 1948, pridal aj Ústavný súd Slovenskej republiky. Ten sa z hľadiska časového vymedzenia jeho kompetencie, určenej Ústavou Slovenskej republiky a zákonom č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov k 15. februáru 1993, nepovažoval byť príslušným k posudzovaniu diskriminačného počínania si štátnych orgánov v rámci konfiškačných a reštitučných konaní, vedených v období predchádzajúcim vzniku Ústavného súdu Slovenskej

⁴³ EIZENSTAT, Stuart E. *Nedokonalá spravodlnosť. Uloupený majetek, nucené práce a nevyřízené účty druhé světové války*. Praha: Prostor, 2005, s. 29, 40 – 41.

⁴⁴ KUKLÍK, ref. 30, s. 219 – 220.

⁴⁵ EIZENSTAT, ref. 43, s. 44.

republiky, v dôsledku čoho boli potom posudzované len tie rozhodnutia, ktoré boli vydané po 15. februári 1993.⁴⁶ K určitej korekcii týchto postojov však nakoniec predsa len došlo.

Vláda Slovenskej republiky 18. septembra 2002 prijala uznesenie č. 1027, ktorým schválila návrh Ústredného zväzu židovských náboženských obcí na odškodnenie židovských obetí holokaustu. 9. októbra 2002 bola následne podpísaná *Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Ústredným zväzom židovských náboženských obcí v Slovenskej republike o čiastočnom odškodnení obetí holokaustu v Slovenskej republike*, na základe ktorej Ministerstvo financií Slovenskej republiky zo štátnych finančných aktív vyčlenilo 850 miliónov slovenských korún na osobitný depozitný účet Ústredného zväzu židovských náboženských obcí v Národnej banke Slovenska pre potreby odškodňovania tých obetí holokaustu, ktorým v období od roku 1945 do roku 1989 nebol vydaný ich nehnuteľný majetok alebo ktorým za tento majetok nebola poskytnutá peňažná náhrada.⁴⁷ Vo svojej podstate sa týmto krokom završilo skoro šesťdesiatročné čakanie obetí holokaustu na odčinenie majetkových krívd, ku ktorým došlo počas vojny i tesne po nej. Nemožno sa však zbaviť pocitu, že toto gesto zmierenia sa s preživšími obeťami a ich potomkami bolo opäť iba zjednaním „nedokonalej spravodlivosti.“ Okrem toho, že pre mnohých slovenských Židov, ktorí svoje majetky nenávratne stratili, prišlo rozhodnutie slovenskej vlády príliš neskoro, tak za zmienku určite stojí aj fakt, že kompromisom docielená výška prostriedkov, ktoré boli vyčlenené na odškodnenie obetí holokaustu, predstavovala 10 % z dolného odhadu hodnoty celkového množstva arizovaného majetku na území Slovenska (t. j. 8,5 miliardy až 25 miliárd slovenských korún), ktorý pre slovenskú vládu vyčíslila expertná komisia historikov.⁴⁸ Na druhej strane však treba dať za pravdu Eizenstatovi, ktorý vážne pochybuje o tom, že je vôbec možné merať ľudské utrpenie v pojmoch hmotnej náhrady.⁴⁹ Poučením z minulosti, či už tej vzdialenejšej alebo bližšej, by preto malo byť poznanie, že rozhodnutia, ktoré majú naprávať krivdy a prinášať ich páchatelom spravodlivý trest a ich obetiam spravodlivé zadostučinenie, je nutné prijímať v čase, kedy skutočne môžu slúžiť svojmu účelu.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Ján Sombati, PhD.
jan.sombati@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika

⁴⁶ K tomu pozri najmä uznesenia Ústavného súdu Slovenskej republiky I. ÚS 42/00, III. ÚS 98/01 a III. ÚS 258/08. Pre porovnanie rozhodovacej činnosti českého a slovenského Ústavného súdu pozri: KUKLÍK, ref. 30, s. 223-238, 284 – 286.

⁴⁷ Tamže, s. 279.

⁴⁸ Tamže, s. 280.

⁴⁹ EIZENSTAT, ref. 43, s. 11.

Výzvy pre slovenské pozemkové právo v prostredí marginalizovaných rómskych komunít¹

Ján Šurkala

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

ŠURKALA, Ján. Výzvy pre slovenské pozemkové právo v prostredí marginalizovaných rómskych komunít. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 195 – 200.

Opustenie starej rímskoprávnej zásady *superficies solo cedit* v československom práve malo zásadný dopad na nakladanie a vývoj vlastníckeho práva k pozemkom (a iným nehnuteľnostiam) na našom území. Dôsledky tejto zásadnej zmeny pociťujeme dodnes. V aktuálnom článku sa autor pokúsi bližšie reflektovať dopady odstránenia superficiálnej zásady v špecifickom prostredí osád, v ktorých žijú marginalizované rómske komunity. V prvej kapitole sa autor sústreďí na načrtnutie základného právneho rámca vo vzťahu k inkriminovaným pozemkom a stavbám. Druhá kapitola bude venovaná popisu doterajších opatrení štátu v snahe zlepšenie situácie. V závere autor zhodnotí súčasnú prax a navrhne riešenia de lege ferenda.

ABSTRACT

ŠURKALA, Ján. Challenges for Slovak Land Law in Relation to Marginalized Roma Communities. In *Historia et theoria iuris*, 2019, Vol. 11, No. 1, s. 195 – 200.

Revoking of old Roman maxim *superficies solo cedit* from Czechoslovak land law has significant impact on the development of this area. Author of the paper tries to establish the impact of this change on the situation of Roma illegal settlements in Slovakia. A current state of legislation is presented in the first chapter. In the second chapter there is depicted policies of the Slovak Republic which focus on resolution of the problem. The author tries to formulate basic propositions for increasing of its effectiveness in the last chapter.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

superficies solo cedit, pozemkové právo, osídlenie, jednoduché pozemkové úpravy, marginalizované rómske komunity.

KEY WORDS

superficies solo cedit, land law, settlement, simple land changes, marginalised Roma communities.

ÚVOD

Opustenie starej rímskoprávnej zásady *superficiel solo cedit*² v československom práve malo zásadný dopad na nakladanie a vývoj vlastníckeho práva k pozemkom (a iným nehnuteľnostiam) na našom území. Dôsledky tejto zásadnej zmeny pociťujeme dodnes.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

² K rímskoprávnym koreňom superficiálnej zásady pozri ŠURKALA, Ján. Zásada *superficies solo cedit* v rímskom práve a jej aplikácia de lege ferenda v slovenskom súkromnom práve. In *Civilnoprávne inštitúty a ich historická reflexia vo svetle moderných kodifikácií*. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 194 – 201. K ďalšiemu vývoju pozri PETR, Pavel. *Nové právo k povrchu*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 25 a nasl.

Či už ide o rozdrobenosť vlastníckeho práva k pozemkom na vidieku, alebo častý nesúlad vlastníctva stavieb a pozemkov na nich stojacich v zastavaných častiach našich miest a obcí – spoločným menovateľom týchto javov je zmena chápania súladu „spodku“ a „vrchu“ ako prirodzeného stavu.

V tomto krátkom článku sa pokúsime načrtnúť osobitosti tejto problematiky vo vzťahu k osídleniam v tzv. marginalizovaných rómskych komunitách. Aj keď tieto komunity sa potykajú s mnohými zásadnými problémami a javmi, ktoré ich držia v pasci mnohoheneračnej chudoby, problém bývania sa javí byť v princípe najzásadnejší, nakoľko z neho pramenia aj ďalšie problémy. Je totiž zrejmé, že ak sa mladý človek narodí do nelegálnej chatrče, kde je vystavený častej zime, špine, hluku a stiesneným podmienkam, jeho rozvoj kognitívnych schopností je brzdený a pri prvom kontakte s „civilizáciou“ je vystavený stigmatizácii. Tento sťažený štart do života sa v mnohých prípadoch už nepodarí napraviť. Preto každá seriózna snaha štátu o riešenie tzv. rómskej problematiky musí klásť silný dôraz na zabezpečenie adekvátneho bývania, ktoré bude dostupné aj pre menej agilných členov týchto komunít.

Usídľovanie Rómov na okraji miest a obcí v priebehu 20. storočia a špecificky po roku 1945 znamenalo, že títo ľudia opustili či boli nútení opustiť svoj dovtedajších kočovný spôsob života, mali sa usadiť a v princípe splynúť s ostatným obyvateľstvom. Dnes je už jasné, že táto politika nebola úspešná minimálne z väčšej časti. Nielenže nedochádza k asimilácii, ale getoizácia týchto komunít za posledných 30 rokov pravdepodobne narástla. Toto tvrdenie je zjavne platné pre regióny stredného a východného Slovenska, ktoré sú ekonomicky menej rozvinuté.

V tomto príspevku budeme analyzovať politiku štátu a iných verejných autorít vo vzťahu k riešeniu bývania marginalizovaných rómskych komunít v dvoch rovinách. Prvou je vytvorenie osobitného právneho rámca na zrýchlené vysporiadanie pozemkov pod osídleniami prostredníctvom jednoduchých pozemkových úprav. Druhou je vytvorenie funkčných finančných, technických a ďalších podporných mechanizmov na to, aby k týmto pozemkovým úpravám došlo čo možno najefektívnejšie a v čo možno najkratšom čase. Konečným cieľom oboch týchto opatrení je dosiahnutie stavu, kedy budú pozemky pod osídleniami alebo v ich bezprostrednej blízkosti buď vo vlastníctve obce, alebo konkrétneho občana, ktorého obydlie sa na pozemku nachádza. Toto zosúladenie faktického a právneho stavu následne umožní rozvoj v oblasti bývania, nakoľko budú umožnené legálne stavebné aktivity na týchto pozemkoch.

1. PRÁVNÝ RÁMEC OBYDLÍ MRK V PODMIENKACH SR

V súvislosti s analyzovaním právnych nástrojov, ktoré slovenský zákonodarcia vytvoril na to, aby postupne eliminoval rozpor medzi vlastníctvom pozemkov a stavieb v rómskych osídleniach je najskôr nutné poukázať na dva problémy, ktoré majú skôr definičný charakter.

Po prvé ide o definíciu stavby podľa stavebného zákona. V zmysle § 43 ods. 1 zákona č. 50/1976 Zb. (stavebného zákona) sa za stavbu považuje *„stavebná konštrukcia postavená stavebnými prácami zo stavebných výrobkov, ktorá je pevne spojená so zemou alebo ktorej osadenie vyžaduje úpravu podkladu. Pevným spojením so zemou sa rozumie: a) spojenie pevným základom, b) upevnenie strojnými súčiastkami alebo zvarom o pevný základ v zemi alebo o inú stavbu, c) ukotvenie pilótami alebo lanami s kotvou v zemi alebo na inej stavbe, d) pripojenie na siete a zariadenia technického vybavenia územia, e) umiestnenie pod zemou.“*

Z hľadiska predmetu nášho skúmania je táto legálna definícia kľúčová pre základné pochopenie ďalších možných následkov, ktoré vyvoláva. Obydlia marginalizovaných rómskych komunít sú častokrát objekty, ktoré nenapĺňajú vyššie citovanú definíciu stavby. Z praktického hľadiska ich teda ani nemožno právne chápať ako nehnuteľnosti, nie je možných ani ich zápis do katastra nehnuteľnosti v prípade, že sa podarí pozemok pod týmito konštrukciami vysporiadať. Z pohľadu stavebného zákona ide o objekty, ktoré sú nelegalizovateľné.

Druhý definičný problém nastáva pri pojme „obydlie“. Čl. 21 ústavy SR hovorí, že *„obydlie je nedotknuteľné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva.“* V podobnom duchu k obydlu pristupuje aj čl. 8 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Z judikatúry európskych súdov aj slovenského ústavného súdu jasne vyplýva, že obydlie nie je fixované na to, či je vybudované v súlade s platnými stavebno-technickými predpismi, ani či je legálne alebo nie. Podstatné je to, či je obyvateľmi reálne obývané.³ Zasahom do nedotknuteľnosti obydlia by teda bola aj snaha o násilné odstránenie chatrčí vybudovaných na cudzích pozemkoch, ktoré sú reálne obývané. V tomto prípade ide o jasný konflikt dvoch ústavou chránených základných práv: vlastníckeho práva k pozemku a práva na nedotknuteľnosť obydlia. Vzhľadom na mieru intenzity zásadu do práva na nedotknuteľnosť obydlia pri odstraňovaní nelegálnych obydľí, v ktorých bývajú ľudia, je toto právo v tomto prípade nadarené vlastníckemu právu k pozemku.

Samozrejme, tento stav nie je v žiadnom prípade ani žiadúci ani dlhodobo udržateľný. Dlhodobá ignorancia tohto problému by na jednej strane znamenala faktické znemožnenie výkonu vlastníckych práv vlastníka pozemku. Na strane druhej tento právny stav poskytuje obyvateľom týchto obydľí len dočasnú ochranu a nerieši ich reálnu potrebu dosiahnuť dostupné legálne bývanie.

Preto slovensky zákonodarca prijal zákon č. 153/2017 Z. z., ktorý bol doplnený zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách. Touto zmenou zákona bol zavedený osobitný dôvod vyhlásenia tzv. jednoduchých pozemkových úprav v zmysle § 2 ods. 1 písm. j), teda „usporiadanie vlastníckych a užívacích pomerov k pozemkom, ktoré sa nachádzajú pod osídleniami marginalizovaných skupín obyvateľstva (osídlenie)“. Tomuto dôvodu bola vytvorená aj osobitná procedúra, ktorá je obsiahnutá v § 8g predmetného zákona. V rámci nej iniciuje proces zahájenia jednoduchých pozemkových úprav obec, pričom prílohou žiadosti je aj súhlas obecného zastupiteľstva. Spôsob riešenia jednoduchých pozemkových úprav musí byť v súlade s platným územným plánom obce. Obec v stanovenej lehote musí okresnému úradu preukázať zabezpečenie nákladov spojených s jednoduchými pozemkovými úpravami a zmluvu, ktorá je uzavretá s osobou spôsobilou tieto úpravy vykonávať. Obvod pozemkových úprav je stanovený pozemkami pod osídlením a obvodom pozemkov na účely vyrovnania. Hodnota pozemkov sa stanoví znaleckým posudkom. Osobitnou výhodou a motiváciou pre obce, aby sa do procesov jednoduchých pozemkových úprav z tohto dôvodu zapájali je ustanovenie § 8g ods. 7 podľa ktorého za pozemky vo vlastníctve štátu, ktoré v tomto procese prejdú do vlastníctva obce, nie je nárok na vyrovnanie. Inými slovami, pri jednoduchých pozemkových úpravách z dôvodu usporiadania vlastníctva pod rómskymi osídleniami nemusí obec platiť štátu nič. Tieto bývalé štátne pozemky však obec nesmie scudziť subjektu odlišnému od obyvateľa daného osídlenia, čo sa riadne vyznačí v katastri nehnuteľností. Tento obyvateľ nesmie takto od obce nadobudnutý pozemok scudziť po dobu 10 rokov odo dňa nadobudnutia s výnimkou prevodu na osobu blízku.

³ ROSINOVÁ, Martina. Právo na nedotknuteľnosť obydlia - ústavnoprávne požiadavky na jeho ochranu a ich realizácia v praxi. In *Obecné noviny*, 18. marec 2014, s. 5.

2. FINANČNÝ A TECHNICKÝ RÁMEC REALIZÁCIE JEDNODUCHÝCH POZEMKOVÝCH ÚPRAV

Od prijatia danej novely zákona uplynuli už takmer tri roky a podľa našej vedomosti nebolo z dôvodu podľa § 2 ods. 1 písm. j) iniciované ani jedno konanie. Tento fakt pramení predovšetkým zo skutočnosti, že daný proces je pomerne finančne náročný nielen z hľadiska výdavkov na výkup pozemkov, ale predovšetkým z hľadiska nákladov na geodetické a iné odborné práce, právne služby, komunikáciu s účastníkmi jednoduchých pozemkových úprav a pod. Štát preto prišiel s riešením vo forme využitia európskych štrukturálnych fondov, ktorý je možné financovať všetky zmenené aktivity okrem výkupu samotných pozemkov. V rámci národného projektu Podpora vysporiadania právnych vzťahov k pozemkom v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít štát rozbehol prieskumy, ktoré vo vytipovaných lokalitách mali detekovať súčasný reálny a právny stav a podľa výsledkov týchto zistení odporučiť dotknutým obciam ďalší postup.

Bohužiaľ, ako to už v podmienkach Slovenskej republiky častokrát býva, problémy s verejným obstarávaním na geodetické služby (prieskum) znamenali neprimerané oneskorenie celého projektu. Momentálne tieto prieskumy už prebehli a ich výsledky boli podložené dotknutým obciam. Očakáva sa, že najneskôr v prvom kvartály roku 2020 budú vyhlásené osobitné dopytovo orientované výzvy na financovanie jednoduchých pozemkových úprav vo vybraných obciach.

3. ZÁVER – NÁVRHY DE LEGE FERENDA

Záverom možno konštatovať, že je dobré, že štát po desaťročiach nečinnosti začal riešiť problém s nelegálnymi osídleniami, v ktorých žijú ľudia z marginalizovaných rómskych komunít. Pretože najmä v regiónoch, ktoré sa sú najmenej rozvinuté, tento problém narástol do vskutku páľčivých rozmerov. Nevysporiadané vlastnícke vzťahy neznamenia len permanentný zásah do práv a právom chránených záujmov vlastníkov pozemkov, ale sekundárne aj vytvárajú živnú pôdu pre politický extrémizmus a podnecovanie k rasovej nenávisti. Vo vzťahu k samotnej rómskej komunite, ktorá v týchto osídleniach žije, tento stav bráni rozvoju ľudského potenciálu, ktorý sa tam nachádza. Nevysporiadané vlastnícke vzťahy prakticky bránia v legálnej výstavbe, k napojeniu sa na základné technické vybavenie (cesty, vodovod, kanalizácia, elektrická energia, telefónne spojenie a pod.).

Na druhej strane je menej potešiteľné a uspokojujúce tempo riešenia tohto procesu. Právny rámec je po novele z roku 2017 relatívne uspokojujú. Aj tu však vidíme priestor na zlepšenie. V praxi napr. môže nastať problém s vymedzením územia jednoduchých pozemkových úprav podľa § 2 ods. 1 písm. j). V zmysle tohto ustanovenia sa rieši len územie priamo pod obydliami, prípadne aj v ich bezprostrednom okolí. V praxi je však potreba budovania nových legálnych osídlení v blízkosti existujúcich. Inými slovami je potrebné riešiť rozšírenie efektívne obývanej plochy, nakoľko problémom súčasných osídlení je aj vysoko preľudnené územie, ktoré fakticky neumožňuje budovanie nových legálnych stavieb bez predošlého odstránenia existujúcich nelegálnych. Zákon o pozemkových úpravách umožňuje riešiť aj lokality na novú výstavbu v zmysle § 2 ods. 1 písm. h). Ide však o osobitné konanie podľa § 8d, ktoré sa nedá robiť spolu s konaním podľa § 8g. Ak je teda v praxi potrebné okrem vysporiadania pozemkov pod existujúcimi osídleniami realizovať aj vysporiadanie príľahlých ďalších pozemkov určených na umiestnenie novej legálnej zástavby, je nutné vykonať súbežne dve jednoduché pozemkové úpravy. To vytvára neistotu, resp. tieto procesy zneprehľadňuje. Rovnako

podstatnou nevýhodou je aj skutočnosť, že v rámci národného projektu vysporiadania pozemkov pod osídleniami s prítomnosťou MRK nie je možné financovať pozemkové úpravy mimo konania podľa § 8g zákona o pozemkových úpravách.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Ján Šurkala, PhD.
jan.surkala@flaw.uniba.sk
jan.surkala@gmail.com
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava
Slovenská republika